

وليام گای کار

بہر د گہ لیکے
سہر تہ ختہی
شہ ترہ نچ

Pawns in the game

وہر گہرانی: بہ ختیار نہ حمہدہ سالج

جایی ایڈکم
2016

فاسامه‌ى كتيب

- ناوى كتيب ' بهر دگه ليكى سه رنه خته‌ى شه تره نج
- نوسيني: وليام گاي كار
- وه رگيراني: به ختبار نه حمهد سالح
- ديزاين و بهرگ: هواد كه و لويسى
- شوبيني چاپ: چاپخانه‌ى گه نج
- سالى چاپ: ۲۰۱۶
- تيراز: ۱۰۰۰ دانه

له بهر پوه بهر ايملنى گشتى كتيبخانه گشتيه كان ژماره‌ى سپاردن (۱۷۹۶) ي
سالى ي ۲۰۱۵ پندر لوه.

پیرنھت

۷ بیلان گتیری جیھانی
۱۰ زابلانیزی نسوی
۳۲ بانگه وارنگ بر گالی نهمه ریکا
۳۳ بهشی په گه م
۳۳ جولانوهی شلریشی جیھانی
۳۸ کرمونیزم و نازیزم و کارل مارکس و کارل ریتتر
۴۹ بهشی دروه م
۴۹ شلریشی شینگلیز
۵۶ قورخکارییه کانی جولکه به دریزایی میژوو
۵۶ دهره نجامه کانی
۵۹ جهنگی خاچ په رسته کان
۶۲ پاگراسقنی گوره
۷۰ جولکه و دروست بونی بازارپی پهش له نهورویا
۷۲ شلریشی شینگلیز
۸۰ روداره کسان
۸۸ بهشی سته م
۸۸ راستی شلریشی مازنی له په نسا - وینه شاراره که -
۸۸ ئو پیاوانه ی که هرکاری شلریش بون
۱۰۴ جیبه جیکردنی پلانی شلریشی له په نسو
۱۰۶ نورانیه کان
۱۰۸ شلریشی له په نسا: ده ست به کار بون
۱۱۲ لقناغی دروه م
۱۳۳ بهشی چواره م
۱۳۳ که ورتنی ناپلسیون
۱۳۵ بهشی پتتجه م

۱۳۵.....	میزی شاراوهی بلو بونهوهی جولکه له نهمریکا
۱۴۴.....	شهری ناوځویی نهمریکا
۱۴۴.....	۱۸۶۶-۱۸۶۱
۱۵۲.....	ماتوره مالیگان
۱۶۰.....	بهشی ششم
۱۶۰.....	پوخانی نیمپراتوری روسی جولکه و
۱۶۰.....	کومه لگهی روسی کومونیزم و له نایک بونی زایونیزم
۱۷۵.....	بهشی هورتم
۱۷۵.....	جهنگی جیهانی یکه م
۱۷۵.....	نهنیه کانی ژوانی سیاسهتی جیهانی
۱۹۴.....	بهشی هشتم
۱۹۴.....	په بیاننامهی لیرسای
۱۹۹.....	پرسی له لستین
۲۱۵.....	بهشی نهم
۲۱۵.....	ستالین
۲۲۱.....	جهنگی نابوری جیهانی
۲۲۸.....	بهشی دهم
۲۲۸.....	نور بودارانهای که مؤکار بون بز ه لگیر ساندنی
۲۲۸.....	جهنگی جیهانی دوهم
۲۴۴.....	دژکومیننته کان
۲۴۷.....	بهشی یانزه هم
۲۴۷.....	بشت په ردهی جهنگی جیهانی دوهم
۲۵۵.....	لاپنه سیاسیه شاراوه کانی جهنگی جیهانی دوهم
۲۶۴.....	بهشی دوازده هم
۲۶۴.....	جیهانی نستماتان
۲۷۲.....	کورتایسی

(پيسه كانيان نابيته پۇشاك و به كرده وه كانيشيان پۇشته نابن.
كرده وه كانيان گوناھه و دهسته كانيان ستمه ئەكات. پيكانيان به ره و
خراپه ههنگاو هه ئه هينيت و پهله ئەكات له رشتني خوين،
بپر كرده وه يان خراپه به. ريگه كانيان زهوت كردن و له ناو بردنه. ريگه ي
ناشتي نازانن و داد به ره ور نين. ريگه ي چه وتيان بۇ خويان هه تيزاردوو هه
كه سيك بيگرته بهر ناشتي به خويه وه نابينيت)

ئەشعيا - ۵۹

پىلان كىزى جىھانى

دەروازە

پىشەى پىلان كىزى زايۇنيزمى جىھانى بى باومېر:

ئەگەر ئەوئى من پەردەى لەسەر ھەلدەمالم، ئەو كەسە توشى سەرسوپمان ئەكات كە ئەم دۇرئانە ئەخوئىنئىتەو، ئەو داواكارم لە خوئىنەر كە ھەست بەكەمى ئەكات كاتىك كە بە ئاشكرا بۇىپون ئەكەمەو كە من لە سالى ۱۹۱۱ دەست بەكار بوم بە ئامانجى پەى بردن بەرەى كە چى پىنگرى ئەكات لەرەى كە موزلايەتى بە ئاشتى بۇى لە ژۇر سايەى ئەو خىروبىزەى كە خوا پىنى بەخشىو؟

تەنھا لە سالى ۱۹۵۰ دا تونىم پەى بەو نەئىنە بەرم كاتىك كە زانىم ئەو شەپ و شوقانەى ژيانمان ژۇرئور ئەكات و ئەو بىسەرەوبەرەبىبەش كە بە بى ھۇ زالە بەسەر ژيانماندا ھىچ نىە جگە لە پلانكى ئەھرىمەئانەى بەردەوام، پەنگە ئەو پىلانە لەو بەشەى گەردون دەستى پىكردبىت كاتىك كە ئەھرىمەن پەتى كەردەو كە وشەى خوا لەسەر ھەمو شتىكەو بىت. لە بەھەشتەو بۇ سەرزەوى. ئەو پاستى و بەلگە حاشا ھەلنەگرە پەرتەوازانەى كە بەدەستم ھىنان لە سەرتاسەرى جىھاندا پچپ پچپن بون و پىك نەدەخران ئەمەش بەردەوام بو تا گەبىشتمە ئەو پاستىيە و تىگەبىشتم كە زانىاريمان لەگەل بونەورەك دا نىە كە لە گوشت و خوئىن دروست كرابىت، بەلكو لەگەل ھىزى

پۆحی و ئەو پیرانەدایە کە لە تاریکیدا کار ئەکات و زالە بەسەر زۆرینەى ئەو کەسانەى کە پۆستی گرنگیان بەدەستەوهیە لە جیهاندا. هیچ ھەست بەشەرم ناکەم. کاتیگ کەدان بەویدا دەنیم کە ئەوە کتێبە پیرۆزەکان بو کە پێگەیان پێشان دام تا بگەمە وەلامی پرسیارەکانی پێشوم.

کتیبی پیرۆز پیمان ئەلێت - زۆر بەشمان لە یادی ئەکەین - کە ئەھەریمەن یەکیگ بوە لە زێرەکتەین و بەتوانا ترون دانیشتوانەکانی بەھەشت و پۆحەکەشی ماوہ و لەناو ئەچوہ. چۆن ئەھەریمەن و پەپرەوہەکانی لە پێگەى خودا لایان داوہ؟ ئەو خودایەى کە مافی زانین و خۆشەویستی دەبەخشیتە بونەمرەکانی و جیھانیکی تەوارمان پێ دەبەخشى لە کاتیگدا کە پیرۆگەى ئەھەریمەن لەسەر ئەوہ دروست دەبیت کە ئەلێت راستی و ماف ھیزە و ئەو کەسانەش کە ژیرن مافیان بەسەر کەسانى دیکوہ ھەبە، لەبەر ئەوہى جەماوہر نازانیت چى لە بەرژوہەندى دایە، ئەم بیروباوہرەش وەک ئەببینن بە پێى زاراوہى ھاوچەخ پێى دەلێن دەسەلاتى پەھا. تەوراتیش سەردەمى کۆن-شتیک نەبە جگە لە چیرۆکی ئەھەریمەن کاتیگ کە بو بە سەرورەى جیھان و کارۆکی کرد تا باپیرانمان لە سەر پێگەى راست لابەدن و بەو پێشەش کە کلێسای ئەھەریمەن لەسەر زەوى دروست کرا، دواتر تەورات پیمان ئەلێت کە چۆن ئەم کلێسایە کارى کردوہ لەسەر پیلان گێران لە دژی خودا.

کاتیگیش مەسیح ئێردرا بۆ سەر زەوى کە ئیدى پیلان گێران گەیشتبونە ناستیک کە ئەھەریمەن زال ببو بەسەر تەواوى ئەو کەسانەى کە پۆستیکى گرنگیان ھەبو لە جیھاندا... مەسیح کلێسای ئەھەریمەنى پرسیوا کرد و ھێرشى کردە سەر پەپرەوانى کلێسا و ناوى لێنان (نەوہى ئەھەریمەن). مەسیح بە دیارى کراوى بەم شیفوہیە پیناسەى کلێسای ئەھەریمەن ئەکات بەوہى کە ئەوہ ئەوانەن کە ناوى خۆیان ئەنێن جولەکە و دواتر ئەلێت: ئەوانە درۆ ئەکەن و باوہر بە ھىچ جۆرە ناینیک ناکەن ھەرەک چۆن پیناسەى ئەو گەورە سەرمایەدارانە ئەکات کە پارەیان ئەدا بەسو - ئەو کەسانە ھاوتان لەگەل گەورە خاوەن بانکەکانى ئێستا - ھەندیک کەس ناو لەو کەسانە ئەنیت جولەکە نورانیەکان...

(زۆرۈك لە نىمە لەيادىيان كىردۈە كە مەسىح تەنھا لەبەر ئەو ھاتۇتە سەر زەوى تا پىزگارمان بىكات لە داوى ئەھرىمەن، ئەو داوى كە تا دەھات زىادتر لە دەورى گەردنمان تەنگ و تەنگتر ئەبۈو. سەرورمان مەسىح پىزگارى كىردىن كاتىك كە داوى لىكىردىن پو لە تەواى گەلان بىكەين تا راستى پىلانەكەيان پى بناسىنەن).

(لەنجىل پۇرھەتا)

.

ھەرۈھا بەلنى پىداين كە ئەگەر ئەوئى لىمان داواكراوھ جىبەجىنى بىكەين، ئەو زانىنى راستى پىزگارمان ئەكات لەو پىلانە. بەلام نىمە ئەو ئەركەمان پىشت گوى خىست كە سەرورمان مەسىح پىنى سىپاردىن، ئەوئىش - زۆر بە ئاسانى - ھۆكار بوو تا ئەو پىلانە لەو كاتەوھ پەربىستىننىت تاواى لىنھات كە پىنى نايە قۇناغى پىش كۇتايىوھ.

زایۆنیزمی نسوی

پیلانی نوی له سهره تاوه تا ئهم سهرده مهی ئیستامان

له سالی ۱۷۸۴ دهستی خواوهند گه مه کهی ناشکرا کرد و به لگهی پیویستی خسته بهره ست حکومتی باقاریا^۱ له سهر بون و بهره وامی پیلانیکی ئه هریمه تانه ن. ئه وهی له خواوه وه دیت و رده کاری ئه و پوداره یه:

ئادهم وایزه اوبت کسینکی مه سیحی و مامۆستای لاهوت و یاسای ئایینی بو له زانکۆی ئانگۆلد شتات به لām له مه سیحیه ت هه لگه پاره یه و چوه سهر ئایینی ئه هریمه ن. له سالی ۱۷۷۰ سوو خۆره کان که دواتر هه لسان به پینکخستنی دامه زاره ی پۆتشلد^۲ به کرینیان گرت بۆ پیندا چونه وه و دوباره پینک خستنه وه ی پینکوتن نامه^۳ کۆنه کان له سهر بنه مای نوی، ئامانج له م پینکوتنه و ئاماده کارییه بۆ کلینسای ئه هریمه ن تا ده ست بگریت به سهر جیهاندا و بیرو بۆ چونی ئه هریمه تان به سه پینتریت به سهر مرو قایه تی دا، ئه و مرو قایه تییه ی که ههر له ئیستاقوه ئاماده کاری بۆ ئه کریت بۆ قبول کردنی ئایدیۆلۆجیای

(۱) باقاریا تا سالی ۱۸۷۰ به یه کتیک له ده ولته جرمانیه سه ره بخۆ و گه روه کان داده نرا، سالی ۱۸۷۰ چوه ئاو ئه ی یه کیتی یه که به سمارک رایگه یاند.

(۲) خانوادهی پۆتشل به شای پاره ی جوله که داده نریت له ئه روپا، ئه م خانواده جوله زۆر ده له مه نده دهستی گرتوه به سهر لق گه لینگێ زۆر گه وری پیه سازی و بازرگانی و نابوری.

(۳) پینکوتنه نامه کانی ده سه لات دارانی جوله که.

نهمهریمن به پړوش گه‌لېکې نهمهریمنانه له دواي دروست کردنی کاره‌سات گه‌لېکې کومه‌لايه‌تی گوره. وایزهاویت نهمهرکه‌کې به جینگه‌یاند له ۱ مانگی مایسی ۱۷۷۶.

نهم نه‌خشه‌یه‌ی که وایزهاویت وینه‌ی کیشابو له‌سمر بنه‌مای تیک شکاندنی ته‌واوی ناینه‌کانی دیکه دروست کرابو، نهمکرنت بگه‌نه نهم نامانجه له پڼگه‌ی دابه‌شکردنی (جویم) هره به‌سمر سهربازگه گه‌لېکې ناکوک به‌یه‌کدی بؤ نه‌وه‌ی تا هتا هتا هتایه له‌گه‌ل یه‌کدی له مملانیډا بن له‌سمر ژماره‌یه‌ک کیشه‌ی سیاسی، نابوری، پگه‌ز و کومه‌لايه‌تی، نهم پلانه وا نهمخوازنت که دواي دروست کردنی سهربازگه‌کان نه‌یئت چه‌کدار بکرین، دواتر کار نهمکرنت له‌سمر دروست کردنی روداویک که به هویوره نهم سهربازگانه نهمکونه شهر له‌گه‌ل یه‌کدی دا و به‌م‌مش لاواز دهن و هله‌دستن به تیک شکاندنی حکومت و دامه‌زراه نیشتیمانی و یاسا ناینیه‌کان .

له سالی ۱۷۷۶ وایزهاویت کومه‌له‌ی (نورانییه‌کان) دواي دروست کرد بؤ ده‌ست کردن به نه‌خشه‌ی پیلان گنډی (وشه‌ی نورانی دهرپڼیکی نهمهریمنانه‌یه که مانا پرسته‌قینه‌کې بریتیه له (هله‌مته‌ی پوناکی). وایزهاویت په‌نای برده بهر درو و وتی که نامانچی نهمر گه‌یشتنه به ده‌سه‌لاتیکې جیهانی پیک هاتو له‌و که‌سانه‌ی که خاوه‌ن توانایه‌کی بیری گوره بن، نهمو که‌سانه‌ی ده‌سه‌لمیت که خاوه‌ن توانایه‌کی به‌رنن له بیرکردنه‌وه‌دا. بهم شیویه‌ی توانی نزیکي دو هزار که‌س له‌خوی کوبکاتوه له‌وانه‌ی که سرکه‌وتو بون له بواره‌کانی هونر و ویزه و فیرکردن و زانست و نابوری و پیشه‌سازی. همر نهم کاته‌ی کومه‌له‌ی پوژ هه‌لاته‌ی گوره‌ی^۱ دامه‌زاند تا ببیته ناوه‌ندیک که نهم

(۴) نهمر له‌ی نارویه که جوله له‌یئنت له‌مهر کسینک که جوله‌که نه‌یئت.

(۵) همره‌ک پڼشتر وتمان (کسه داناکانی جوله‌که).

(۶). ناوه‌ندی سره‌کی ماسونی و فراماسونی.

تەنھا پىڭگىيە بۇ پزگار بون لە جەنگ و كارەساتەكان، سەرەتا باوەر بە خویندكارەكان ئەهینریت و دواتر ئەو باوەرە لە لایان ئەچەسپینریت كە كەسە خاوەن بەهرە تايبەتەكان ئەتوانن و ئەو مافەیان هەيە كە كەسانی زال و بالادەست بن بەسەر ئەو كەسانەى كە كەمترن لەخۆیان لە پوی بەهرەى مېشك و زیرەككییەو لەبەر ئەوێ جەماوەر نازانن چى باشە بۆیان لە پوی چەستەیی و بېر و پزحییەو...

ئەمەركە لە جیهاندا سى خویندنگەى تايبەت هەيە كە تايبەت بەرە و دەكەوێتە:

۱. شارى غوردونستون لە سكوۆتلەندا.

ب. شارى سالم لە ئەلمانیا.

ج. شارى ئانافرىتا لە یونان.

شا فلیپ هاوسەرى ئەلیزابیسی دووم لە گوردونستون خویندى بە ئاسانكارى مامى لۆرد لويس مونتاتین كە لە دواى جەنگى دوومى جیهانییەو بە فرماندەى بالای هیزی دەریایی بەرىتانیا.

۳. بەندى سېهەم لە پلانەكەى وایزهاړیت جەخت لەو ئەكات كە ئەو ئەركەى كە دەبیت بسپیندریت بە كەسایەتییە خاوەن دەسلاتەكان دواى ئەوێ كە دەكەونە داوى نورانیەكانەو و ئەو خویندكارانەش كە مەشقى تايبەتیان پى كراو و ئەوێكە كە وەك سەرچارە بەكار بەهینرین و بخزینە پۆست گەلیكى هەستیارەو وەك كەسانی پسپۆر و شارەزا بە شیوەیەك كە بتوانن پینونى پيش كەش بكەن بە گەرە پیاوانى دەولەت بۇ ئاراستە كردنیان تا سیاسەت گەلیكى تايبەت پیادە بكەن و لە درێژ ماوەدا خزمەت بە پلانە نهنییهكانى دروست كردنى جیهانیكى یەكتا بكات لە پىڭگەى ئەهیشتنى تەواى ناين و ئەو حكومەتانەى كە تیايدا ئەو ئەركەیان پى سپیندراو.

۴. پیویستە لەسەر نورانیەكان كە پزژنامە و دەزگاكانى دیکەى ڤاگەیاندن كۆتەرۆل بكەن لەبەر ئەوێ پینان وایە كە دروست كردنى حكومەتیكى نەخویندەرار تەنھا پىڭگەيە بۇ چارەسەر كردنى كیشە جۆراوجۆرەكانى جیهان.

له و ماوه یېدا فېرېنسا و بېریتانیا دو گوره زلهیز بون له جیهاندا واته له کۆتایی سدهی هیزدههم. ئەمەش پالی به وایزهاویتوه نا که فەرمان بکات به کۆمهلهی نورانیهکان تا:

۱. شەپری داگیرکارانه دروست بکەن بۆ ماندو کرنی بېریتانیا و ئیعیپراتۆریهتەکهی.

ب. شۆرشیکى فېرېنسى پېکېخەن بۆ ماندو کردنى فېرېنسا و ئەو شۆرشەش له سالى ۱۷۸۹ دا هەلگيرسا و نوسەریکی ئەلمانیش به ناوی تسفاک ئەرکی ئەوهی پى سپیتردا که دەست نوسەکانی وایزهاویت کۆبکاتوه له شیوهی کتیبیک ئەویش به و کاره هەلسا و ناوی کتیبەکهی نا "تەنها دەست نوسە پەسەنەکان".

له سالى ۱۷۸۴ وینەى ئەم بەلگە نامە یە نیردرای بۆ نورانیهکان ئەوانەى کهله لایەن وایزهاویتەره نیردران بۆ فېرېنسا بۆ هەلگيرساندنى شۆرش. بەلام ههروه بروسکە یەك دای له هەلگيرى نامەکه و له ناوی برد ئەمەش هۆکار بو بۆ دۆزینەوهی ئەو بەلگە خراب کارییه له لایەن پیاوانی ئاسایشهوه دواى پشکنینى چەستەى کەسەکه، دواتر ئەو بەلگانه دران حکومەتى باقاریا.

حکومەتى باقاریا زۆر به وردی لیکۆلیتهوهی کرد لەسەر ئەو بەلگە نامە یە و فەرمانی دا به هیزهکانی ئاسایش بۆ داگیرکردنى کۆپى "پۆژھەلاتى گوره" که بەم دواييانە وایزهاویت دایمەزاندبو. ههروهها پهلامارى مالى ژماره یەك له گوره هاوبەشەکانى دا که خاوهن کەسایەتى دیار بون له وانه کۆشکه تۆکەکهی باسوس له ساندرسورف و تیايدا بەلگەنامەى زیادتر دۆزرايهوه و حکومەتى هینایە سەر ئەو بېروایەى که بەلگە نامەى سەرەکی وینەیه که له پیلانیکى کلینسای جولەکه کهلهسەرەوه کۆتېرۆلى کۆمهلهی نورانیهکان ئەکات به نامانجى بهکارهینانى چەنگ و ناشارامى تا به یەکیک له پێگەکان دەولهتیک دابەعزینیت و زال بیت بەسەر جیهاندا له پێگەى دەست گرتن بەسەر توانا و نامرازهکانى هیزدا.

بەم شىئەىە حكۆمەتى بائارىا كۆپى پۆزۈمەلەتى گەورەى داخست لە سالى ۱۷۸۵ و كۆمەلەى نورانىەكانى بەياسا لادەر تاۋزەند كرد و لە سالى ۱۷۸۷ دەسلەتى بائارىا ووردەكارى ئەو پىلانەى بلأو كردەو و ناوئىشانەكەشى برىتى بو لە "نوسىنە سەرەكپىەكانى ئاىنزا و پۆكخراوى نورانىەكان" و وئەىەكى ئەو بەلگە نامەىەى نارد بۇ گەورە پىاوانى دەولەت و كلئىسا. بەلام بەھىزى نورانىەكان بە ئەندازەىەك بو كە واى كرد گوئى بەو ھۆشدارىيە نەدرت ھەر وەك چۆن پىشتىرش گوئى بە ھۆشدارىيەكانى مەسىحىش نەدرا.

لەر كاتەو چالاكى نورانىەكان سەرۆشتىكى نەئىتى بەخۆوە گرت و واىزاووت پىنمەىى دا بە پەپرەوەكانى تا بچنە نار پىزى كۆمەلە ماسۆنىە نەئىنىەكان كە پىيان دەوترا ماسۆنىە شىنەكان و تىايدا كۆمەلەىەكى نەئىتى دروست بكەن لەناو دلئى ئەو كۆمەلە نەئىنىانە كە ئەركى برىتى بو لە وتنەوەى وانەى نىئەتەوەىى بەو ماسۆنىانەى كە ئامادەىى دەر دەپىن بۇ داپران لە ھەر بىرۆكەىەكى ئاىنى، نورانىەكان ماسكى چاكە و چاكەخوازيان بەكار دەھىئا بۇ شارەنەوەى چالاكپىە تىكەدەرەكەيان. كاتىكىش كە وىستىيان ئامادەكارى بكەن بۇ كۆپى ماسۆنىەكانى بەرىتانىا "چۆن پۆىنسۆن" يان بانگەھىشت كرد بۇ سەردان كردنى دەولەتە ئەوروپىەكان، پۆىنسۆن يەكئىك بو لە گەورە ماسۆنىەكانى ئىسكوتلاندا و مامۆستەى فەلسەفە بو لە زانكۆى ئەدىنبۇرگ و نەمىندارى گشتى كۆمەلەى شاھانە بو لە ئەدىنبۇرگ پايتەختى ئوسكتەلەندا. بەلام ئەو فرىو كارىەيان بۇ نەچوە سەر و پۆىنسۆن باوەپى بوە نەكرد كە ئامانجىيان تەنھا دروست كردنى دىكتاتورىەتىكى بچوك بىت، بەلام لەھەمان كاتدا ھەستى خۆى پاراست و باسى لىوە نەكرد و لەھەمان كاتدا نورانىەكان وئەىەكى پاكئوس كراوى پىلانگىرپىەكەى واىزاووت يان پىندا تا لىكۆلىنەوەى لەسەر بكات و بىپارىزىت. سالى ۱۷۸۹ شۆپشى فەرەنسا ھەلگىرسا لەبەر ئەوەى كە پىاوانى دەولەت و كلئىسا ملكەچى ئەو پىنمەىيانە بوئ كە ئاراستەيان كرابو و لە ھەمان كاتىشدا گوئىيان بە ھۆشدارىيەكان نەدبو، ھەر بۆىە پۆىنسۆن ترسا لەوەى كە ئەو مەترسىە ولاتانى دىكەشى بگرئەتو.

سالى ۱۷۹۸ كىتابىنى بىلگۈدەۋە ناۋى نا پىلانگىنېرى گەرە بۇ نەھىشتىنى تەۋاۋى حكومت و ئاينەكان^۱ بەلام ئەم ھۇشدارىيەش ھەرەك نۇرئىنەى ھۇشدارىيەكانى دىكەى پىشۋوگۈنى پىنەدرا.

تۆماس جىفرسۇن "يەككە لە دامزىنەران وسەرۇك كۆمارى ۋلاتە يەكگرتۈەكانى ئەمەرىكا" بو بە قوتابىيەكى اىزھاۋىت و بو بەيەككە لە گەرە داكۆكى لىكەرانى كاتىك حكومتى ۋلاتەكەى ۋەك لە ياسا لادەرىت ناۋزەندى كرد. ھەر لە رىگەى جىفرسۇنەۋە نورانىەكان ھاتنە ناو كۆپى ماسۇنىە نوئىكانەۋە لە نىۋ ئىفلاند ئەۋ ناۋچەيەى كە ژمارەيەك لە ويلايە سەرەكەيەكانى ئەمەرىكا لە خۇ ئەگرىت .

لە سالى ۱۷۸۹ جۇن پۇنسىۋن ھۇشدارى دايە سەرۇكى ماسۇنىەكان لەۋەى كە چىدى نورانىەكان نەخزىنە ناو كۆپەكانىانەۋە. لە مانگى تەموزى سالى ۱۷۹۸ داڧىد بابلان سەرۇكى زانكۆى ھارقارد ھەمان ھۇشدارى دويارەكردەۋە و ئارپاستەى دەرچوانى كرد و ھەژمۋنى پو لە زيادىۋى نورانىەكانى بۇ پون كردنەۋە لە نىۋەندە سىياسى و ئاينىيەكانى ۋلاتە يەكگرتۈەكانى ئەمەرىكا.

جۇن كوۋىنسى ئادامز كۆپە ماسۇنىەكانى لە نىۋ ئىفلاند (بەپىتانياى نوئى) رىك خىست و بېرىارى دا سالى ۱۸۰۰ خۇى كاندىد بكات بۇ سەرۇكايەتى كۆمار لە دژى جىفرسۇن و بۇ ئەۋ كارە ھەستقا بە نوسىنى سى نامە بۇ كۆلۇنئىل ولىام ئىستۇن و تىايدا باسى لە چۆنىەتى بەكارھىنانى كۆپەكانى ماسۇنى كردبو بۇ ئامانجى تىكەدەراش. تا ئىستەش ئەۋ ئامانە پارىزراۋە لە كىتپخانەى دىتئىبۇرگ سكوئز لە شارى فىلادلفيا.

لە سالى ۱۸۲۶ كاپتەن ولىام مۇرگان پىئى وابو كە ئەركەكەى وا ئەخۋازىت كە قسە بكات بۇ پراى گشتى و ماسۇنىەكانى دىكە لە بارەى راستى و پلانى نوئىنى و ئامانجى كۆتايى نورانىەكان، لە بەرامبەردا نورانىەكان كەسىكى خۇيان پاسپارد كە ئىنگلىزى بو بە ناۋى "پىتشارد ھاۋارد" تا بېرىارەكەيان جىبەجى

(^۱) ئەم كىتپە ئەۋ كاتە لە ئەندە چاپ كرا و تا ئىستاش ھەندىك مۇزەخانە وئىنەيەكى ئەلا ماۋە و لە ۋلاتە

بىگات كە بىرىتى بو لە كوشتى لەبەر ئەوئەى ناپاكي بەرامبەر كىردون، كاپتەن مۇرگان ھەستى بە ھەترسى كىرد لە سەر ژيانى ھەر بۇئە بىريارى دا كە بەرەو كەندە ھەن بىت، بەلام ھاراد تۈانى بىگاتى لە نىزك سىنور و لە دۆلى نىگارە تىرۇرى كىرد، لە نىۋىۋىرك تۈانرا كەسىك بىدۆزىتەوھ "ئافرى ئالان" كە سۆئىدى خوارد گۈبى لە ھاراد بوھ كە پاپۇرتىكى پىشكەش كىردە لە كۆبۈنەوئەى كۆمەلەيەكى نەينى لە نىۋىۋىرك و ناوى لىناوھ "سوارچاكانى پەرسىگا" بەناوى پىنخراوى خاچپەرسىتەكان كەلە سورىا دامەزرا لە كاتى شەرى خاچ پەرسىتەكان و لەو پاپۇرتەدا پۈنى كىردۆتەرە كە چۇن بىريارى لە سىدارەدانى لەسەر كاپتەن مۇرگان جىبەجى كىردە.دواتر پىۋوشوئىن كىرايە بەر بۇ گۈاستەوئەى بىكۆرەكە بۇ دور لە بەرىتانىيا، تا ئەمبۆكەش كەم كەس ئەزانىت كە ئەم پوداۋە ئەو كاتە بوھ ھۆى تۈپە بوئى ۴۰% ماسۇئىيەكان لە ياكورى وىلايەتەكانى ئەمەرىكا و بوھ ھۆى واز ھىنانىيان لە ماسۇئىيەت - نوسراۋىكى و تارىخى كۆبۈنەوئەىكى گەرەم لەلايە كە ئەو كاتە بەسترا لەسەر ئەو پوداۋە - لىرەوھ ئەتۈاننن پىژئەى ھەئومنى ئەس كەسانە وئىنا بىكەين كە دەستىيان ھەبوھ لەر پىلان گىپرانە ئەھرىمەننەئە، لەسەر دەسەلاتى ئەس كەسانە ئەوئەندە بەسە كەبزاننن چۇن تۈانئىويانە لە پىگەى سەرچارەكانىانەوھ پوداۋ گەلىكى زۇر دىيار لەى مىژوھ لايدەن^{۱۱} و دەرى بىكەن لەو كىئىبانەى كە ئىستا لە خۈئىندىگەكانى ئەمەرىكا ئەخۈئىرئىت.

لە سانى ۱۸۲۹ نورانىيەكان كۆنگرەيەكىيان لە نىۋىۋىرك بەست و نورانىيەكىى نىنگلىزى بە ناوى (رايت) بانگەئىشت كرا و تىايدا پاگەيەندرا كە كۆمەلەكەكىيان بىريارى داۋە جۈلانەوھ نەلستىيەكان (ئانارشىستەكانى رۈسىا و ئەورۈپاى ناوئەند لە سەئەى پاپۈرودا) و جۈلانەوھ بىى باۋەرەكان بىگرتتە خۇ لە پىنخراۋىكى جىھانى كە پىئى دەوترا كۆمۇئىزىم. ئامانچ لەم ھىزە وئىرانكارىيە

(^{۱۱}) ئەس كەسانەى كە لەر پوداۋەئەدا باس كراوان (جىپىرسۇن، چۇن كۈيئىسى ئادامز، دالئىد بابلان، كۇئۇئىل ولىام ئاستون و كاپتەن ولىام مۇرگان) ئەم كەسانە تىگىپاىان كە سانى بەرچەستە و دىيار بۈن لە مئوئى ئەمەرىكا دا و دوان لە كىپەكانىشىيان بوئە سەمۆك كۇمار.

که ئەم پزىڭخراوه ئەيىتە خواھنى بىرىشى بو لە ناسانكارى كردن بۇ كۆمەلى نورانيەكان تا بتوانن شەر و ئانارامى دروست بكن لە داھاتودا.

بۇ دامەزراندنى ئەو پەرۆزە ترسناكە سى كەس ديارى كرالەلايەن ھەر يەك لە كلينتون پزىڭفيلت، باپىرى فرانكلين پزىڭفيلت سەرۆكى ولاتە يەكگتروھەكانى ئەمەرىكا، راس گرىلى و شاس. ئەم ليژنەيە پارەيەكى زۆرى كۆكرەوھ بۇ پشتىوان كردنى ئەو پەرۆزەيە. ھەر ئەو پەرۆزەيە ھاوكارى ھەر يەك لە كاپرل ماركس و ئەنجلىزى كرد تا كتيب گەلى (سەرمايە، مانيڤيست) لە شەقامى سوھۇ لە لەندەن بنوسن.

سالى ۱۸۳۰ وایزھاويت كۆچى نوایى كرد دواى ئەوھى كە وا باس كرا كە تۆبەى كردووه گەرۆتەوھ باوھشى كلينسا. ئەركى نورانيەكان بە پنى ئەو پلانەى كە وایزھاويت دايرشتبو بۇ پيلانگىرى جولەكە زۆر كۆنە كە بىرىتە لە پزىڭخست و ئاراستەكردنى دەسلەت لە سەرجم پزىڭخراو و كۆمەلە جیھانيەكان لە پزىڭى گەياندى سەرچاوھكانيان بە پۆستە گرنگ و ھەستيارەكان. لەو كاتەى كە كاپرل ماركس لە ژىر چاودىزى كۆمەليك لە نورانيەكان مانيڤيستی ئەنوسى، پزىڤيسۆز (كارك ریتەر) كە مامۇستاقى زانكۆى فرەنكفورت بو تىۆرەى پىچەوانەى كۆمۇنىزمى ئەنوسى - لە ژىر چاودىزى كۆمەليكى ديكە لە نورانيەكان - ھەروەك چۆن لە داھاتودا دەر ئەكەويت، سەركرەكانى پيلان گىڤى جیھانى ئەتوانن ھەردو تىۆرە پىچەوانەكە بەكار بەيئەن بە جياوازىيەكانىانەوھ لە پىناو دروست كردنى دوبرەكى لە نىوان گەلاندتا ئەو ئاستەى كە مروفایەتى دايش بىت بەسەر دو سەربازگەى دژ بە يەك... ئەمەش ئامادەكارى ئەكات بۇ قۇناغى دواتر ئەويش پەرچەك كردنى ھەردو سەربازگەكە و ھاندانىان تا يەكترى لەناو ببەن... ئەوھى كە رايتر دەستى پىكرد لەيلەسوفىكى دىكەى ئەلمانى تەواوى كرد بەناوى (فریدريك نیتشە) كە پىنازەكەى ناسراوھ بە (نیتشەبيزم) ياخود لەسەلەى نیتشە... ئەم پىنازەش بوھ بەنا بۇ دروست بونى بىرى فاشييزم و نازييزم... ھەر ئەم سى يەوبۇچونە بو كە پزىڭى دا بە نورانيەكان تا لە پزىڭى سەرچاوھكانىانەوھ

ھەردو شەرى يەكەم و دوومى جىھانى ھەن بگىر سىنن. سالى ۱۸۲۴ نورانيەكان (مازىنى) سەركردەي شۆپشگىنېرى ئىقتالى بەناويانگ ھەن ئەبۇزىرن تا جىنەجى كارى پېزۇگرامەكەيان بىت و نانارامى لە جىھاندا دروست بكات... مازىنى لەم پۇستەدا مايەوہ تا كاتى مردنى لە سالى ۱۸۷۲.

لە سالى ۱۸۴۰ جەنەرالىكى ئەمەرىكى بە ناوى ئەلبىزىت بايك^{۱۱} ھاھە لاي و ئەوئەندەي نەبەردگەوٹە ژۇر كارىگرەي مازىنىيەوہ. ئەو كاتە جەنەرال بايك ژۇر بە گلىيى بو لەبەر ئەوہى سەرۇكى ئەمەرىكا ئەو ھىزە ھىدىيانئەي مەرخەس كرىبو كە پەيوست بون بە سوپاي ئەمەرىكارە بەھۇي ئەوہى لەژۇر پەردەي كارىسەربازى تاوانى گەورەيان ئەنجام دابو. ھەر بۇيە جەنەرال بايك بىرۇكەي نىونەتەوايەتى جىھانى قبول كرى لە ژۇر دەسەلاتى يەك حكومەت تەنانت دواتر بوہ يەككە لە سەركردە پۇجىھەكانى پىلان گىنېرى جىھانى. لە نىوان سالەكانى ۱۸۵۹ تا ۱۸۷۰ وورە كارى پلاننىكى سەربازى تىز و تەسەلى دانا بۇ سى شەرى جىھانى و سى شۆپشى گەورە كە بەپنى بىراوى ئەو لە سەدەي بىيستمە دا ئەينە ھۇي ئەوہى كە پىلان گىنېرىيەكە بگاتە قۇناغى كۇتايى.

جەنەرال بايك نۇرىنەي كارەكانى لە كۇشكەكەي ئەنجام دەدا ئەو كۇشكەي كەلە لىقا روك^{۱۲} پايتەختى ويلايەتى ئەركنساب دروستى كرى و پىك ھاىبو لە سىانزە ژور، كاتىك كە نورانيەكان و كۇپى ماسۇنىيەكان (كۇپى پۇژھەلاتى گەورە) بونە جىگەي گومان لەبەر چالاكىە شۆپشگىنېرىيە بەرلراوانەكەي مازىنى لە سەرتاسەرى ئەورۇپا، جەنەرال بايك ئەركى دىبارە پىك خىستەنەوہى ماسۇنىيەتى لەئەستۇ گرت بە پىنى بنەما گەلىكى ناينى نوئى، بۇ ئەو كارە ھەلسا بە دروست كرىنى سى ئەنجومەنى بالا، نىوئەندى يەكەمىنيان ئەكەوتە شارلستۇن لە ويلايەتى كارۇلىناي باشور لە ولانە يەكگرتوہەكانى ئەمەرىكا، نىوئەندى دووم ئەكەوتە پۇما و نىوئەندى سىنەم ئەكەوتە بەرلەن. ئەركى

(^{۱۱}) يەككە لە گەورە سەركردە سەربازىيە ئەمەرىكىەكان لە سەدەي پەبۇرور

(^{۱۲}) ئەم شارە بوئى ناوپانگ پەيدا ئەكات رانە لە سالى ۱۹۵۷ وەك نىوئەندىكى سەركەي پەگەز پەرسى لە وۇتە يەكگرتوہەكانى ئەمەرىكا وەك يەككە نىوئەندەكانى نانارامى شارابە تىپايد

ئەمەش بە مازىنى سېزىدىرا كە بېست ئەنجومەن دوست بىكات كە سەر بەوان
بىت و لە سەرتاسەرى جىھاندا بىلۇبىيىتەرە (لەو كاتەرە تا ئىستىقا ئەو
ئەنجومەنەنە بۇتە نىۋەندى سەركردايەتى گىشتى نەينى بۇ پىلان گىبىرى
جىھانى).

زانا نۇرانيەكان بەر لەمەى زانا ماركۇنى پادىۋ و بى سىم بىدۇزىتەرە،
ئامرازى پەيوەندى كىردىيان لە نىۋان جەنەرال بىك و سەزۇكى ئەنجومەنە
ئامارە پىكرارەكان پىك خىست... دواتر دەزگامى ھەۋالگىرى ئەمەرىكا بەو
نەينىەى زانى ئەمەش ۋاى لىكردن كە دىك بەرە بىكەن چۇن پوداۋ گەلىكى بە
پو كەش لىك جىيا كە لە گۇشە و كەنارى جىھان پو دەدات لە يەك كاتدا، ئەبىيىتە
شەپ و ئانارامى دوست كىردى دۇخ گەلىكى ترىسناك.

پلانەكەى جەنەرال بىك لە يەك كاتدا سادە و كارىگەر بو، ھەرەك چۇن
پوداۋەكان دەريان خىست... پىكخىستى جولانەرە جىھانىەكان پىۋىستى بەم
سى خالەيە:

ا. كۆمۇنىزىم.

ب. نازىزم (ھەلقۇلۇۋ لە تىۋرىەكانى نىتقشە).

ت. زايۇنىزىمى جىھانى.

ھەرەما جولانەرە گەلىكى جىھانى دىكە ۋەك ئامادە كارىيەك بۇ
ھەلگىرىساندى سى شەپى جىھانى و سى شۇرشى گەرە... ئامانچ لە شەپى
جىھانى يەكەم پەخساندى دەرفەت بو بۇ نۇرانيەكان تا كۇتايى بەدەسەلاتى
قەيسەرەكان بەينىن و بىكەنە پىنگەى جولانەرە كۆمۇنىزىمە – بى باۋەرەكان،
ئامادە كارى كرا بۇ ئەو شەپە لە پىنگەى ئاكۇكىەكانى نىۋان ھەردو
ئىمپىراتورىەتى بەپىقانى و ئەلمانى، ئەو جىياۋازىيانەى كە ھەر لە سەرەتارە
نۇرانيەكان لە نىۋان ئەو دو دەۋلەتەدا دوستيان كىردبو. دۋاى كۇتايى ھاتن بە
جەنگى جىھانى يەكەم و دامەزىراندنى كۆمۇنىزىم ۋەك ئابىن، بەكار ھات بۇ
ۋىرانكردن و پوخاندنى حكومەت و باۋەرە ئابىنەكانى گەلان، لە جەنگى
جىھانى دوۋەمىشىدا ئاكۇكى نىۋان ھاشىيەكان و جولانەرەى زايۇنى

سىياسى^{۱۱} دەرفەتى بۇ ئەو كارە پەخساندا، ئامانچ لەم شەپەر ئەورە بو كە كۆتايى بە نازىزم بەھنئىرىت و دەسەلاتى زايۇنىيەكان لە پوي سىياسىيەرە زىادتر بىتت تا ئەو كاتەي كە بقوانن دەولەتى ئىسپرائىل لە فەلەستىن دروست بىكەن. يەككىكى دىكە لە ئامانچەكانى ئەم پلانە برىتى بو لە پشتىوانى كرنى كۆمۇنىزىمى جىھانى تا ئەگاتە قۇناغى ھاوتابونەرە لەگەل ھىزى تىكرای جىھانى مەسىھى پۇژئاوا. كاتىك كە كۆمۇنىزىم ھىزەكەي ئەگاتە ئەو ئاستە ئەو سەستىرىت و دەست دەكرىت بە جىبە جىكردىنى قۇناغى دواتر كە برىتقە لە ئامادەكارى كردن بۇ كارەساتى موقفايەتى و گەردىنى سى ھەم و كۆتايى... من لىزەدا ئەپرىسم نايە ھەر كەسىكى بەناگا ئەتوانىت پۇلى پۇزفەلت و تىشۈرشل نادىدە بگرىت لە جىبەجى كردنى ئەو پلانەدا؟!... ئەگەينە جەنگى جىھانى سىنەم - داھاتو - ئەم جەنگەش كە لە دەرهنجامى ئەو مەملەنىيەي كە نورانىيەكان پلانىان بۇ كىشاپو - سەرۆكەكانى پىلانگىرى زانىۇنىزىمى جىھانى - لە نىوان زايۇنىزىمى سىياسى و جىھانى قىسلامىدا پو دەدات^{۱۲}. ئەو پلانەش وا دەخوازىت كە لە پۇگەيەرە جىھانى عەرەبى و دواتر ئىسلام تىك بشكىنئىرىت. بەم شىۋەيە ولاتانى جىهان بە ناچارى خۇى دەبىنىتەرە كە دابەش بوە بەسەر دو سەريازگەدا و كار دەكات بۇگەيشتەرە بە يەك تا ئىدى جىهان ئەگاتە پلەي مائىدويونى پەرھا: لە پوي جەستەيى و بىر و پۇج و ئابورىيەرە... جارىكى دىكە ئەپرىسم:

نایا كەسىكى بى لایەن و ژىر ئەتوانىت ئەو پىلانگىرىيە شاراوانەي كەلە خۇرەھەلاتى ناوەرەست و پۇژھەلاتى دور ئەگوزەرى پەت بىكاتەرە كە بە شىۋەيەكى ھاواناھەنگ كار ئەكەن بۇگەيشتن بە دەرهنجامىكى ئەھرىمەنانە. لە سالى ۱۸۷۱ ەرە و بە تايبەت ۱۵ ئابى ۱۸۷۱ جەنەرال بايك بە مازىنى ئەلەيت كە ئەوانەي كار ئەكەن بۇگەيشتنە دەسەلات بە شىۋەيەكى پەرھا ھۆكار

(^{۱۱}) ھەرەك پىشتەر باسى لىۋە كرا مەبەست لە زايۇنىزىمى سىياسى پوكشى دەرهكى چالەكى جولانەرەي زاپولخىزىمى جىھانىيە.

(^{۱۲}) بە گشتى پۇژئاوايىيەكان جىھانى ئىسلامى لە برى جىھانى عەرەبى بەكار ئەمىن.

ئەين لە دواى دروست بونى جەنگى جيهانى سى ھەم بۆ دروست بونى گەورەترین کارەسات کە مۆفایەتى بە خۆیەوہ بینیبیتى، ئەوہى لە خوارەوہ دیت بابەتیکە لەو نامەيە وەرگراوہ کە پارێزراوہ لە مۆزەخانەى بەریقانى لە لەندەن:

(جولانەرە ئانارشىستىکان ئەبەستینەوہ بە جولانەرە بى باوہپەکان و کار ئەکەين لەسەر دروست کردنى کارەساتىكى مۆيى کە قیزەونییە بى کۆتايیەکەى بۆ تەواری میلیتەکان وەك دەرەنجامى بى باوہپى پەها^{۱۶} دەرەكەویت و تايیدا سەرچاوہى وەحشىگەرى و لەرزەيەكى خۆیناوى گەرە ئەبينن. ئەو کاتە ھاوڵاتیانى تەواری نەتەرەکان ئەبينن کە ناچارن پارێزگای لە خۆيان بکەنلە بەرامبەر ئەو کەمیتەيەى کە بانگەشەى شۆپشى جيهانى ئەکەن و ئەکەونە خۆيان بۆ لەناو بردنى ئەو کەسانەى کە شارستانیەت ئەروخینن... ئەو کاتە جەماوەرە مەسیحیەکان ئەبينن کە بیروکەکەيان ون و بى مانا ئەبیت و ئەو جەماوەرەش پنیوستى زۆر ئەبیت بۆ ھەر بیرو باوہپىکە بى پەرسیتیت، ئەو کاتە پوناكى راستەقینە يەك ئەگرتت... بە باوہپى ئیمە - بۆچونى نۆرانیە ئەھەریمەنئیەکان ئەبیتت دیاردەيەكى جيهانى و بە شیوہيەكى ئاشکرا پینشکەش بە جەماوەر ئەکرتت... لە دایک بونى ئەم دیاردەيە وەك دەرەنجامیك دەبیت بۆ پرای گشتى جەماوەر کە بە شیوہيەكى راستەوخۆ دواى ئەمانى مەسیحیەت و بى باوہپى دیت^{۱۷} لە يەك کاتدا).

مازینی لە سالى ۱۸۷۲ کۆچى دوايى کرد و جەنەرال بايک سەرکردەيەكى شۆپشگىبرى دیکەى ئیتالى خستە شۆینە کە ناوى لومبى بو. دواى مردنى لومبىش لینین و تروتسکى جینگەيان گرتەوہ... پشتیوانى کەرانى دارايى ئەو چالاکیانەش خاوەن بانكى جيهانى بون لە بەریتانیا و فەرەنسا و ئەلمانیا و ولاتە يەگرتوہکانى ئەمەریکا... ئەبیت ھەمیشەش ئەوہ بلتین کە خاوەن بانکە جيهانىەکان لەمپۆکە ھەر خۆشيان سوخۆرەکانى سەردەمى مەسیحن،

(^{۱۶}) مەبەستى نوسەر بى باوہپى پەها و کۆمۆنىزم بە شیوہيەكى تايبەت.

(^{۱۷}) مەبەستى نوسەر لە مەسیحیەت و بى باوہپى ھەردو شارستانیەتى پزۆتارا و کۆمۆنىزمە.

ئىستەش ھەروەك پىشۋو سەرچاۋەي نورانيەگان، واش خراۋەتە يىرى جەماۋەرەوہە كە كۆمۇنىزىم جولۇنەۋرەيەكى كرنكارىيە كە دوست بوہ بۇ پوخاندنى سەرمایەدارى. بەلام ئىمە لەم كىتیبەدا ئەيسەلمىننن كە ئەمە (بەرگەلنكى لەسەر تەختەي شەرتەنج)، پىشتىرىش ئەمە سەلمىنراۋە لە كىتیبى "تەمىك بەسەر ئەمەرىكارە".

بەو مانايەي كە ھەۋالگىرى لە ھەر يەك لە ۋلاتە يەكگرتۋەكانى ئەمەرىكا و بەرىتانىيا بەلگە گەلنكى يەكلاكەرەۋەي دەست كەۋتوہ كە ئەيسەلمىنننن ھەر سەرمایە دارە جىھانئەكان بون كە پىشتىۋانى داراييان دەكرد لە ھەردو سەربازگە دۇۋە بەيەكەكە لە سەرجم شەپ و شۇپشەكاندا لە سالى ۱۷۷۶ھوہ... ئەۋىش لە پىنگەي دامەزراۋە داراييەكانيان كە لەسەرتاسەرى جىھاندا يلاۋ بۇتەوہ.

لايەنگرانى كلىساي ئەھرىمەنى - واتە جولەكە - لەم سەردەمەي ئىستاماندا ئەۋە ئەۋانن كە ھوكۈمەتەكان ناراستە ئەكەن لە پىنگەي پىدائى قەرز و سو و ناچارى ئەكەن كە بەشدارى بكات لە شەپشەكاندا بە ئامانجى بە دى ھىنانى پلانەكانى جەنەپال بايك كە ئامانجى گەياندى جىھانە بە ئاستىك لە پىلان گىپرى كە تىايدا بتوانن كۆمۇنىزىم و مەسىحى يەكان ناچار بكنە كە لەگەل يەكدا دەرگىر بىنلە شەپزكى لەناۋچونى سەرتاسەرى دا. پىلانگىپرىيەكەي جولەكە ئەلئىت كە پىۋىستە ھەرنەتەۋەيەكى دىكە بە پىنى ئەۋ پلانەي كە دائىراۋە بەشدارى ئەۋ شەپشە بكات كە بە پىنى پىۋەر دىارى كراۋە...

بەلگە گەلنكى دىكەي زۆر ھەن كە ئەيسەلمىننن بە شىۋەيەكى يەكلا كەرەۋە جەنەپال بايك بە نۇبەي خۇي سەركردەي ئەۋ پىلانگىپرىيە جىھانئە بو ۋەك و ايزھاۋىت لە سەردەمەكەي خۇي،^{۱۸} واتە ۋەك ئەۋ كەشىشى گەۋرەي ئەۋ ھۇنراۋە ئەھرىمەنانئەيە. جگە لەۋ نامەيەي كە بۇ مازىنى ئاردا، نامەيەكى

^(۱۸) ۋەك پىشتەر باسمان لىۋە كرەد يەكئەك بو لە گەرە سەركردە سەربازىيە ئەمەرىكىەكان لە ماۋەي سەدىي

دیکه‌ی نارد که که‌وته دست که‌سانی بیگانه و نهو نامه نویه‌ش ناراسته‌ی کۆپه‌کائی ماسۆنی کرابو، نهو کۆپانه‌ی که خۆی پښکخه‌ری بو. له دوتۆبی نهو نامه‌یی که له ۱۴ ته‌موزی ۱۸۸۹ ناراسته‌ی کردبو هاتوه که ده‌لغت: "پیویسته به جه‌ماور بلنن که نئمه باوهرمان به خوادوهند هه‌یه و نه‌بیه‌رستین به‌لام نهو خودایه‌ی که نئمه ده‌بیه‌رستین وه‌مو ترسی ده‌رونی لیمان دور ناخاته‌وه... پیویسته له‌سهر نئمه که گه‌یشتوینه‌ته ناسته‌کائی ناگایی والا بیروباوهری خۆمان بیارنن که تیایدا نه‌هریمن خوادوهند... به‌لی نهو خوادوهند به‌لام خوادوهندیش خویه‌کی دیکه‌یه له‌بهر نه‌وه‌ی ناگرتت به شیوه‌یه‌کی ڤه‌ها ته‌نها دو خوا هه‌بیت که ڤو به‌روی یه‌ک بن... نئمه نه‌هریمن به بیباوهر دانه‌ننن به‌لام راستی فله‌سه‌فی پته‌ی نه‌وه‌یه که خوادوهند و نه‌هریمن هه‌ردوکیان یه‌کسان... به‌لام نه‌هریمن خوادوندی ڤوناکی و خیره و هه‌تا هه‌تایه له پیناو مرۆفایه‌تی دا ده‌جه‌نگیت له دژی خوادوهند که خوی تاریکی و خراپه‌یه".

بانگه‌ولزیک بق جیهانی مه‌سیحی:

نهو ڤروپاگه‌نده‌یه‌ی که له ناو جه‌ماوردا بلار کرابه‌توره له لایهن ناراسته‌که‌رانی پیلانگیزی جوله‌که‌ی نه‌هریمنانه نهو جه‌ماوره‌ی هیناوه‌ته سه‌ر نهو باوهری که نه‌یارمکائی مه‌سیحیت تیکرایان بی باوهرن... به‌لام له راستیدا نه‌م نرۆیه مه‌به‌ستنیکی له پشته‌وه‌یه و نامانچ لئی بلارکردنه‌وه‌ی په‌رده‌پۆشکردنی پلانه نه‌ینیه‌کائی قه‌شه‌ی نابینی نه‌هریمنانه‌یه نه‌وانه‌ی که سه‌ره‌رشتی کلینسای جوله‌که‌ نه‌کن و ناراسته‌ی نه‌کن به شیوه‌یه‌ک که بتوان له‌گه‌لی دا پښگری بکه‌ن له مرۆفایه‌تی که پښگه‌ی خودا له‌سه‌ر زه‌وی پیاده بکات... نهو قه‌شانه له تاریکیدا کار نه‌کن و هه‌میشه له پشت په‌رده‌وه ده‌مبئنه‌وه و پارننگاری له نه‌ینی نامانچ و که‌سایه‌تیه‌کانیان نه‌کن و له زۆرینه‌ی نه‌شارنه‌وه له‌وانه‌ی که گوهر باون و بون به گه‌مه‌یه‌ک به ده‌ستیانوه، قه‌شه جوله‌که‌کان له‌زانن که سه‌رکه‌وتنی کۆتایی پیلانگیزیه‌که‌یان نامانچی

داگیرکردنی دهسه‌لته له ته‌واوی ولاتانی جیهان. نه‌ره‌ش شه‌وستیتته‌ره له‌سهر توانایان له‌سهر پاراستنی نه‌ینی که‌سایه‌تی و نامانجه تایبه‌ته‌کانیان تا نه‌و کاته‌ی نه‌و پۆژه دیت که هیچ هیزنک و هیچ ژیریبه‌ک نه‌توانیت پزگرایام لی بکات که سهرکرده‌یه‌کی په‌های سته‌مگهر بۆ ته‌واوی جیهان دابنن.

هه‌ندیک له نایه‌ته‌کانی کتیبی پعوژ (ننجیل) پیمان نه‌لیت که هه‌ندیک له نه‌خشه‌کان وه‌ک نه‌خشه‌کانی وایزه‌اویت و بایک جینه‌جی نه‌کرین تا نه‌و پۆژه دیت که هیزه‌کانی خراپه ده‌ست ده‌گرن به‌سهر زه‌وی دا... یه‌کیک له‌و نایه‌ته‌هه‌ریمه‌نانه‌یه نه‌لیت: دوا‌ی نه‌وه بۆ ماوه‌ی هه‌زار سال ده‌ست ده‌گیریت به‌سهر زه‌وی دا... من نالیم به‌م نایه‌ته‌چی نه‌گه‌یه‌نیت نه‌و کاته به‌ پیتی پنه‌وره‌ه‌ مروفانه‌کانمان به‌لام نه‌وه‌ی نه‌توانم بیلیم نه‌ره‌یه که به‌پیتی نه‌و لیکۆلینه‌وه‌ی من که له‌سهر پیلانگیزی نه‌هه‌ریمه‌نانه‌ه‌ کردومه بۆم ده‌رکه‌وتوه - به‌ پیتی نه‌وه‌ی که له‌ کتیبی پعوژدا هاته‌وه - دهسه‌لاتی هیزی خراپه به‌سهر جیهانی ئیمه‌دا زودتر له‌ پیشیینی کتیبی پعوژ و له‌ ماوه‌یه‌کی زۆر کورت تر پوی دا.

پنویسته به‌ پیتی توانا ته‌واوی گه‌لان له‌و پیلانگیزیبه‌ ناگادار بکریته‌وه له‌بهر نه‌وه‌ی په‌نگه‌ جه‌ماوه‌ر به‌ ته‌واوی راستیه‌که نه‌زانیت، لیکۆلینه‌وه‌کان له‌ نامه‌کانی مازینی و قه‌شه‌کانی پیلانگیزی جوله‌که ده‌ریان خسته‌وه که به‌رده‌وام هه‌ولیان داوه نه‌ینی که‌سه‌کانی خویان و نامانجه راسته‌قیته‌کانیان بیاریزن، نه‌وه‌ی که‌له‌ خواره‌وه دیت هه‌لبێژرده‌یه‌که له‌و نامه‌یه‌ی که مازینی نوسیویتی بۆ هاوکاری کردنی دکتۆر برایدا نشتاین به‌ر له‌ مردنی به‌ چهند سالیک: ئیمه‌ کۆمه‌له‌یه‌کی برایانه پیک نه‌هیتینو سهرتاسه‌ری گۆی زه‌وی بلاو نه‌هینه‌وه، ئیمه‌ نه‌مانه‌ویت هه‌رچی به‌ربه‌سته له‌ نیوان خۆماندا بیه‌شکینین، به‌لام له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا به‌ربه‌ستیکێ ته‌نک هه‌یه له‌ نیوانماندا که هه‌ر یه‌که‌مان داده‌پوشیت و که‌س هه‌ستی پی ناکات سه‌ر‌بای نه‌وه‌ی که قورسایه‌ی دروست نه‌کات له‌سهرمان... که‌ی نه‌و به‌ربه‌سته لانه‌بریت؟ له‌ کوی یه؟ که‌س وه‌لام نازانیت، یاخود لانی که‌م که‌س هیچ له‌ باره‌یه‌ره نالیت... کۆمه‌له‌که‌مان نه‌ینیبه‌ ته‌نانه‌ت بۆ ئیمه‌ی شاره‌زا و دیرین تیایدا.

له سالى ۱۹۲۵ كاردینال كارو نای رود ریگز كه قهشەى شارى سانتیاگو پایتەختى ولاتى شیلی بو كتیبیكى بلاو كردهوه كه ناوهكەى (نهنى ماسونىەت دواى پەردە لەسەر هەلمائینى) بو تیايدا باس له چۆنیهتى دروست بونى ئورانیەكان ئەكات و دەلیت كه كۆمەلەیه^(۱) كى نهنین له ناو دلى كۆمەلەیهكى دیکەى نهنى گەرەتر كه ماسونىەتە، هەر لەو كتیبهى دا ژمارهیهكى زۆر بەلگە نامە دەخاتە پو كه بەلگەن بۆ ئەوهى سەركردهكانى ماسون ئەوانەى كه خاوهن پلەكانى (۳۲ و ۳۳) ن نازانن چى له كۆپەكانى پۆژەهلاتى گەرە^۲ ئەو كۆپانەى كه بايك دروستى كرد ئەگوزەرى . واتە كۆپى پۆپەسىمى بالادى تايبەت كه تیايدا مەشق بەو نافره تانە ئەكریت لەوانە كه دەبنە ئەندام له پیلان گێپى جیهانى و تیايدا نهنیان پى دەوتریت.

كاردینال له پەردە ۱۰۸ له كتیبهكەى (بەلگە نامەى یەكلاكەرەوه) پونى ئەكاتەرە (لومبى) كەلە لایەن جەنەرال بايكەوه هەلبژێردرا تا جینگەى مازینى بگرتەرە له بەرپۆهبردنى جولانەرەى شوپشى جیهانى، خاخمىكى جولەكه بوە بەر لەوهى كه بايك هەلى نیت، ئەمەش ئەو پلانى بو كه بوە هۆى گومراگردنى لىكۆلەر و میژنوسەكان لەبەر ئەوهى قەشە بالا دەستەكانى پیلانگێپى پۆپەسىمى پەرستنى ئەهریمەنى هینابوە ناو ماسونىەتەرە كه سەر بە كۆپى پۆژەهلاتى گەرە و سەر بە ئەنجومەنى پۆپەسىمى بالادى بو. دواتر كەسانى دەگمەن هەل ئەبژێرن و نهنى تەواووتى وەر ئەگرن، ئەو نهنییهى كه له سەرى پیلانگێپیهكان دروست ئەكریت و ئەوانیش بە نۆبەى خۆیان ئەبنە قەشە سەرەكییهكانى.

ئیمە زۆر جار گویمان له باس كردنى پوداوهكانى ئەم سەردەمەمان ئەبیت بەر پینیهى كه پەيوەندییهكانى مەملانئیه له پیناوا زال بون بەسەر یەرى

(^۱) پیزهەلدى پەلى ماسونىەكان بە پىزى دىزینى و لوز بونەرە له نهنییهكانى ماسونىەت و دواچار پەله كۆرەكاندا. هەردو پەلى ۲۲ و ۲۳ بە تروپكى پلەكانى ماسون دادەنریت.

(^۲) كۆپى ماسونى سەرەكییه له تەواوى ولاتەكانى جیهان.

مۇۋاپىقەتتىكى بەلام ئەو وتەپ تەنھا بىرىتتە لە نىۋەدى پاستى لەبەر ئەۋەدى ئەو ئامانجانەدى كە پىلانگىنېرى رايىزھاۋىت ئەپەۋىت پىنى بىگات بىرىتتە لە:

۱. ئەھىشتىنى ئەۋاۋى ھۆكۈمەتە نىشىتىمانى و پىنكخراۋەكان.
۲. ئەھىشتىنى بۇماۋەپى.
۳. ئەھىشتىنى مولىكدارى تايىبەت بە شىۋەپەكى پەھا.
۴. ئەھىشتىنى ھەستى نەتەۋەپى و نىشىتىمانى.
۵. ئەھىشتىنى ژيانى خىزانى و بىرۋەكى ژيانى خىزانى بەو پىپىھى كە ژيانى خىزانى ئەو شانەپەپە كە شارستانىت لەسەرى دىرۋىست ئەكەرىت ھەروك چۈن لە ئەۋاۋى شارستانىتەكاندا پۈى داۋە.
۶. پەت كەردنەۋەدى ئەۋاۋى ئاين و دامەزراۋەكان لەسەر كۆى زەۋى ۋەك سەرەتايەك بۇ جىنكەرنەۋەدى لە لايەن نورانىيەكانەرە، ئەو بىرۋەكە ئەھرىمەنىپەپە كە ئەپەۋىت بە زۇر جىنگەپى لايىنەكانى دىكە بىگىرئەۋە.

نىۋەندى سەرگەردايەتى پىلانگىنېپەپە كە:

ئەكۋىتايى سەئەدى ھەژدەھەم نىۋەندى سەرگەردايەتى پىلان گىنېپەپە كە شارى فرەنگفۇرت بو لە ئەلمانىا كە تىپايدا خىزانى پۇتشىنلە دىرۋىست بو و لە زۇر ئەسەلاتىدا ژمارەپەك لە كەۋرە سەرمایەدارە جىپانىيەكانى گرتە خۇ لەۋانەدى كە وىرۋانىيان بە ئەھرىمەن فرۇشتىبو. بەلام سەرزكايەتى پىلانگىنېپەپە كە گۋاستراپەۋە بۇ سۋىسرا ئەۋاۋى ئەۋەدى كە ھۆكۈمەتى باقارىا لە سالى ۱۷۸۶ ئابۋەپى بىردن و لە ئەمرى كەردن، ئەپانىش تا كۇتايى جەنگى جىپانىيە دۋەم لەۋى مانەۋە و ئەۋاتر چۈنە نىۋەپۇرك و نىۋەندى سەرزكايەتىيەكەپان بوە بالەخانەدى ھارۋىلە پىرات.

لە نىۋەپۇركىش بىنەمالەپى پۇكەلەر جىنگەپى بىنەمالەپى پۇتشىنلەدى گرتەۋە لەگەرتنە ئەستى باج و ئاپاستەكەردنى ئەۋاۋى سەرگەرتنى پىلانگىنېپەپە كە...

دوای لمره ی که پیلانگنیریهه که سرکه و تن به دست نه مینیت له دوا قوناغدا، حکومتی جیهان درست له بیت و سرزکی په های نه بیت به سرزکی کلنيسای جوله که. حکومت کهش له کلنيسای جوله که و ژماره یه ک زانا و سرمایه داره کان پیک دیت له وانه ی که راستگویی خویان سه لماندوه بۇ بیروبوچونی نه مریمه نانه. مرؤفایه تیش ملکه چی له حکومته نه بیت و گه شه نه کات به پنی یاساکانی پیتانندی له دستکرد (کاره کانی له سر ناستی جیهان پیک نه خریت).

پرتراند راسل که له یله سوفینگی جیهانییه له په په کانی ۴۹-۵۱ ی کتیبه کی که به ناو نیشانی (کاریگری ناشتی له سر کومه لگا) یه نه لیت که مؤرله له جیهانی داهاتودا به شیوه یه پیک نه خریت که تنها ۳۰٪ له مینیه و ۵٪ له نیرینه کان به شداری نه که له درست کردنی په گزی مرؤفایه تی و له داهاتودا هه مه چه شنی و ژماره کی به پنی خواستی ده ولت دیاری له بیت^(۱).

نهم باسه به هه لبرژاردیه ک کۆتایی پی نه مینم له و تاردانی سرکرده کانی نه جومه نه ماسؤفیه کان - بالادیه کان - که له لایه نه جه نه پال بایکه وه درست کرابو له نه دمانی کۆپی پؤژه لاتی گه وه له پارس: له سره تایی له م سده یه ماندا جینه جیکردی یاساکانی جویم - له وانه ی که جوله که نین - هاته خواره وه که له یه کاریگری نیمه هاته نزمترین ناستی، نیمه نه توانین له به های له یاسایانه کم بکه ینه وه له پنگه ی شیکارکردن و باس لیکردنی به شیوه یه که دوری خاتره له مانا راسته قینه کی. نیمه له پنگه یه مان خستوته ناو بازنه یاساییه کانیه وه و نیستاکه دادوره کان بوخویان بریار له سر پرسه کان له دهن وه که لهوه ی که پنیان ده وتریت. واته بریار دهر نه که نه به پنی له یاسایانه ی که نیمه پینشیاری نه که یین تا به پنی لهوه جویم پیاده بگن، نه مهش بی گومان له پنگه ی که سانیکه وه نه کزیت که گه من به دهستی

(^۱) درست کردنی مندا له به شیوه ی دست کرد له ناو لایه که کاندایه شیوه یه کی بریلو له کومه لکه پؤژاوییه کاندایه بلو بؤته وه له په وه په کلامی نذر نه کزیت و بؤته جیگیه ی باهخی نیوه نده زانستی و کومه لایه تی و لایه یه کان.

خۇمانەنە سەربارى ئەرە كە ھىچ پەيۋەندىيەكى ديار و ئاشكرا نىيە لە نىۋاتماندا. تەننەت ئەندامانى ئەنجومەنى پەرلەمانىش ھەيە كە كار بە پۈلۈكى ئىيە ئەكەن.

رەنگە ئەمەي كە باسى لىۋە كرا باس بىت - بۇ پراي ئەمەرىكى - بۇ پۈنكردنەۋەي نەينى پۈدارەكانى رەگەز پەرسى لە شارزچەكى لىتل پۈك كە دۋاى نىۋ سەنە لەر وقارە پۈدەدات واتە سالى ۱۹۵۷^{۱۱}.

ئايا ھىچ بىر يارىك ئەتۈنەيت ئەرە رەت بگاتەرە كە قۇناغە يەك لەدرا يەكەكانى پىلانئەكەي وايزھاۋىت دۈبارە جىيەجى كرا؟ ھەرەك چۈن جەنرەل بايك پلانى بۇ دانابو؟ ئايا ئىمپىراتۈرىيەتى روسيا و ئەلمانىا نەرخا؟ ئايا بەرىقانىا و ئەرەنسا نەبۈنە ۋلات گەلنىكى پلە سى؟ ئايا سەركردە تاج لەسەرەكان لە جىھاندا ۋەك مېۋەي گەيىو يەك لەدراي يەك نەكەرتتە خۈلرەرە؟ يەلى و جگەلەرەش جىھان دابەش بو بەسەر دۈ سەربازگەي دۇ بەيەك لەدەرەنجامى پىرايگەندەي نورانىيەكان، ئاگرى دۈجەنگى جىھانى ھەنگىرسا و بوە ھۈي پەشتى خۈننى دەيان ملىۋن كەس لە مەسىحىيە پۇژناۋايەكان بە بى ئەرە ھىچ لاىەك لە بەشداربۈۋانى ئەو شەرە ھۇكارۈكى سەرمەكى ھەبىت لەدۈي ئەۋى دى... دۈ شۇپشەش لەو سى شۇپشەي كە پلانى بۇ دانراۋو پۈيان دا ئەۋانىش شۇپشى روسيا و چىن. كۆمۈنىزمىش پەرە پىندراۋ بەھىزكرا تا بو بە ھاۋكىشەيەك لە ھىزى تىنكراي جىھانى مەسىحى پۇژناۋا... بەلام لە رۇژھەلاتى ناۋەرەست و دۈر ئىستقا زاۋۇنىزم نەخشەي پىلانگىرى جىيەجى ئەكات كە مەبەست لىنى ئامانە كارىيە بۇ جەنگى جىھانى سىئەمە لەو ناۋچەيەدا، ۋەلەگەر ئىستقا ئەو كارەساتە كۆمەلەيەتتە پانەگىرۈت لە رۈنگەي جۈلاندنى پراي گىشتىيەۋە بە راگەياندىن تا گوشارۈكە بەھىز دۈرۈست بىكرۈت بۇ ۋەستاندنى

(^{۱۱}) لە سالى ۱۹۵۷ بەۋى رەگە پەرسىيەرە پىكدا كىشاشى گەرە پۈي دا لە شارزچەكى نارېراۋ بوە ھۈي نەخت ۋەردانى سوپاى ئەمەرىكا لەدۈي نەسەلانى ئەو ۋىلايەتە. ئەم پۈدارە بوە ھۈي ئەكەدار كىردى ناۋيانگى ئەمەرىكا و ياساكاندى دۈي رەگەز پەرسى و داگاكانى ئابېرېرد لەبەر چاۋى جىيان و ناۋخۇدا.

پیلانگنېرېیه کانی زایونیزم، له بهر نه وهی کاره ساتی جیهانی بهرېنوهیه و دواى نه وهش جهسته و هوش و بیرى مروځایه تی ده کړنه کویله.

نایا کهس نه توانیت نه روت بکاتوره که کومونیزم نیستا نازاد کراوه له ولاتانهی که پښی دوتړت جیهانی نازاد له کاتیکدا که پیاوانی نه زکا هه والگریه کان له ولاته یه کگرتوه کانی نه مریکا و بهریتانیا و که نه دا نه توانله ماوهی ۲۴ کاتژمیردا ته وای سهرکرده کانی جیهان ده سترگير بکن. به لام نه و بهرپارانه هیچ کات دهرناچیت؟ بۇچی؟ وه لامه که زور سادهیه.. (له بهر نه رفعت ره خساندن بۇ کومونیزم تا خوی یگونجینیت له سهر ته وای ناسته کانی ناووه و دهره وهی نه و لاتانه و نه موش به پښوینی سهرچاوهی نورانیه کان نه کړت نه وانهی که پاسا و نه میننوهه بۇ نه و جوره سیاسیه ته که نیستا پیاده نه کیت له لایه ن ولاته یه کگرتوه کانی نه مریکا و که ندا و بهریتانیا له جیهاندا بهر امیر به کومونیزمی جیهانی و ناوخو). نه گهر پیاوانی هه والگری نیستا کاربکن له سهر گرتنی سهرکرده کانی کومونیزم، دادوهرانی داداگانای بالای نه و ولاتانه به ناو دهقه یاساییه کاندا نه چنوه تا یاسایه ک بدوزنه وه و بۇ نازاد کردنیان. بی گومان پلانکی له م چشنهش نامانج لینی تنها دهرت ره خساندن بۇ نه و کومونیزمه ی که بهر دهرام خوئی نه گونجینیت تا دواچار به کار بهینرت له بولری دروست کردنی کاره ساتی کۆتایى مروځایه تی.

نایا نیستا کاتی نه وه نه هاتوه که جیهانی مسیحی به ناگا بیته وه له مه ترسییه ی که پوی تیکردوه؟ نایا نیستا کاتی نه وه نه هاتوه که باوکه کان ریگری بکن له منداله کانیا ن تا پوژیک له پوژان نه بنه ته قه مهنی توپه کانی زایونیزم و بنه ما نه هریمه نییه کان. نایا کاتی نه وه نه هاتوه بۇ نیمه له پوژانرا تا دواچار ببین به دروست کرائی نه و جیهانه ی که راستی خواوه ند تیایدا بالاده سته له بری نه وهی که تنها وه ک گوږگری قسه ی خواوه ند و پیلانگنېری جیهانی بهیننه وه ؟

یه کیتی پیاره مەسحییه به ناگان که من شهرفی نه وه م هیه سهرزکایه تی بگم هه زانیاریه که توانیوه تی به دهستی بهینیت له سهر لایه نه

جىوازەكانى ئەو پىلانگىزىيە خىستويە تىيە بەردىست جە ماور، ئەو زانىيارىيەنە شىمان لە دو تۆيى دىر كىتىيىدا يلاو كىردۆتەرە كە بىرىتىن لە (بەردگە ئېڭى لەسەر تەختەى شەتەرەنج) و (تەمىكى سۈر بەسەر ئەمەرىكاوەيە) سەربىارى نوسراوگە ئېڭى دىكە.

ئەم دو كىتىيە بەسەن بۇ ھەر كەسىڭ كە تۈانىيىتى بىيان خۇنىئىتەرە تا لە پىلان گىزىيەكان تى بگات تا ئەو جىگەيەى كە ئىمە ئەزانىين، ئىمەش بە نۆبەى خۇمان بەردەوام ئەيىن لە سەر ئاگادار كىردەنەوى خۇنىئەران لە ھەر ھەوالىكى نۆيى لەو بارەو لە پىگەى يلاو كىردەنەوى ھەفتە نامەيەك لە ژىر ناوئىشائى (ھەوال لەواى ھەوال). بەلىنى ئەرەش دەدەين كە ئەو ھەوالئەنى كە پەيۋەندى بە پىلان گىزىيەكانەرە ھەيە دەم و دەست بلاويان بگەينەرە بە پىسى زانىيارىيەمان لە سەر ئەو پىلانگىزىيە بەردەوامە و ئەزمونمان لەو بارەو، ئەو پوداوانەش بە ئەندازەيەك پويان داوہ كە واى لى كىردىن نۆرتىن بىرىار ئاگادار بگەينەرە لەو بارەو لە جىھاندا... لىرەو داوات لى ئەكەين كە تۆش پەيۋەست بىت بە ئىمەو لە پىگەى لىكۆلىنەرە كىردن لە قۇناغ و سىما جىوازەكانى ئەو پىلان گىزىيە و داوتر خىستەنە پوي زانىيارىيەكانت بۇ ھەمان لەبەر ئەرەى كاتىك كە ئەو كارە ئەكەين پايەكى جىھانى دروست ئەكەين كە تا دىت بەھىز تر ئەيىت تا واى لى دىت كە سەرگەوئىت بەسەر ھەر ھىزىكى مادى لەسەر زەوى.

بانگموازیگ بۆگەلی ئەمەریکا

ئىمە لە ئەمەریکا داوات لى ئەكەين كە كۆمەلەى مەدەنى مەسیحى ياخود ھەر ھاو شىۋەيەكى پرىك بىخەيت بۇ لىكۆلئىنەۋە و ناگادار كەردنەۋە و گرد بونەۋە تا تەنھا ھاۋلاتىە دلسۆزەكان بۇ پۆستە گشتىەكان و ئەنجومەنى نوئەران ھەلبىر ئۆردىن. بەلام پىنويستە لەسەرت بەر لەۋە كاندىدىك بۇ پۆستىكى گرنىگ ھەلبىر ئىترىت، كە بزائىتئەۋ كەسە بە تەۋاۋەتى بەناگايە لە پىلانگىرپىيە جىھانپىيەكە و سىماكانى بە پىئى تەۋاۋى ناستەكانى شارچكە و رىلايەت و ۋلات... لەبەر ئەۋەى ئەۋانەى كە باۋەريان بە دروست كەردنى جىھانىكى يەكتا ھىيە گەر بزائىن چى ئەكەن تىكپرايان پازى نىن كە خزمەتى كلئىساي جولەكە يكەن... لەبەر ئەۋە لەسەرمانە ۋەك ئەمەرىكىيەك كە لە پاستى ناگادارىيان بگەينەۋە. ھەرۋەھا پىنويستە كە فراكسىۋنە مەسىحىەكان خۇيان بەدور بگرن لەۋەى كە سەر بە لايەنئىكى ديارى كراۋ بن. لەبەر ئەۋەى تەنھا ئامانچمان ئەيىت ئەۋە بىت كە باۋەپ بە خواۋەند بگىرپىنەۋە و پاستى بگىرپىنەۋە بۇ شوئىنى خۇى لە جىھانى سىياسەت دا تا ئەمەرىكا دواچار بتوانئىت كە حكومەتىك دابمەزىنئىت پەيرەۋى لە پىنگەى خواۋەند بكات ھەرۋەك ئەۋەى كە مەسىح مزگىنى ئەدات.

ئەمە ئەۋ بئەمايانەيە كە پىنويستە لەسەرى بوەستىن تا بە بۇچونى من بتوانىن نزاكانمان بھىنئىنە دى بە دروست كەردنى جىھانىكى باشتر كە تەنھا خواۋەند و پاستى تايادا بالا دەست بىت.

ۋاژد

ۋلىام گای کار

كۆلۇپادۇ - ۋلاتە يەكگرتۋەكانى ئەمەرىكا

بەشى بەگەم

چۆلەنەۋەي شۆرىسى جىھانى

رەوتى لەسەلەيەكى ئاينى

ئەگەر بەمانەۋىت لەر ھۆكارانە بېگەين كەلە رابوردودا لە داىك بوە و ئەر
ئەرەنجامەي ئروسىت كىردوہ كە ئەمپۇكە ئىمە تىايدا دەژىن بە تايبەت ئەۋەي
كە پەيوەستە بە دۇخى خراپى ناوخۇي ولاتان، ھەر بۇيە پىئويستە كە مېژو
بىخۇيلين لەبەر ئەۋەي مېژو ھەمىشە خۇي دويارە ئەكاتەرە.

مېژو ھەمىشە خۇي دويارە ئەكاتەرە لە بەر ئەۋەي ئامانجى مەملانى لەدئىر
زەمانەرە ھەر ھەمان مەملانىيە، مەبەست مەملانىي دئىرىنى نىۋان ھىزەكانى
خىزىر و ھىزەكانى خراپەيە كە ئەۋىش بە نۇبەي خۇي دابەش بوە بەسەر چەن
لايەنىكداكە ئامانجى ھەر يەكەيان گەيشتنە بە ئامانجى ئەر كۆمەلەيەي كە
لەناۋيدا ھەرل ئەدات ئەمەش لىكۆلئىنەۋەكەمان شتىك ئالۇزتر ئەكات.

ئەم جىياۋازيانە لە بۇچونى ئەم لايەنانەدا لە پىگەي دەزگاكانى راگەياندن
ئەگاتە جەماۋەر، بەلام بەگشتى ئەم دەزگايانەدا دۇر بەكار دئىت، ياخود نىۋەي
راستى لە جەماۋەر ئەگەيەنرئىت لەبرى ئەۋەي تەۋاۋى راستىكە بگوازئىتەرە
بۇ جەماۋەر.

بازرگانەكانى جەنگ راگەياندن بە شىۋەيەكى پىكخراۋ بەكار ئەھمىتن بۇ
دلبەش كىردنى مۇقايەتتى بەسەر دو سەربازگەي دۇر بەيەك لەبەر ھۆكارى
سىياسى و كۆمەلەيەتى و ئابورى و ئاينى بە شىۋەيەك كە ھەمىشە تۋانىۋىيانە

که هەردو سەربازگە بەجۆرێک تا بەگەنە ئاستێک لە دژایەتی کە پەلاماری یەکتەر بەدەن و یەکدی لەناو بەرن. کەواتە پێویستە لەسەرمان ئەو ھۆکارانە بزانین کە بونەتە ھۆی دروست کردنی ئەو دەرەنجامانەیی نەمەو، پێویستە زۆ بەوردی لە تەواوی دیاردە ناپاراستەکان بکۆڵینەو و لە پروداوکانی رابوردوش بکۆڵینەو و تا لەو بەگەین کە چۆن ئەو پروداوێکە کارێک لە ژیانی ئەمەزمان کردووە و ئەو کارێگەرییانەش چێن.

لە پۆی ئاینیئەو جیھانی نەمەو دابەش بوو بەسەر دو سەربازگەیی سەرەکی، ئەوانەیی کەسەر بە سەربازگەیی یەکەم بەو پێیان بە بونی خوا ھەییە - ئەگەرچی پێگەیی باوەر ھێنانەکەشیان جیاواز بێت - ئەوانەش کە سەر بە سەربازگەیی دووەم بونی خوا یاخود ھەر ھێزێکی دیکەیی لەو چەشتە رەت ئەکەنەو. ئەم دابەش بونەیی بایەخێکی زۆری ھەیی و ئێمەش ئەیسەلمینین کە چەنگ و شۆرشەکانی رابوردو لە دەرەنجامی ھەولی سەربازگەییەکەو بوو یۆ سەپاندنی ییروبوچونی بەسەر تەواوی گەلانی جیھاندا ئەمەش بەھۆی مەملەتانی ئێوان دو سەربازگەکەو بوو.

ئەو ییرکردنەو ھەیی کە باوەرپی بە بونی خواوێند ھەیی پەل ئەھاوێت بۆ چەند ئاینێک، ئەو ئاینانە کە باوەرپیان بە خوای یەکتا ھەیی باوەرپیان بە خوایەکی بێ ھاوتا ھەیی کە ئەم گەردونەیی دروست کردووە. بەلام ئەوانەیی کە باوەرپیان بە فرە خوایی ھەیی پێیان وایە کە خوار و گەردون یەکن - واتە باوەرپیان بەو ھەیی کە پزحی خوا لە ئا و سروشت و گەردوندا بونی ھەیی - ئەو ئاینانەش کە باوەرپی بەم بۆچونە ھەیی بریتین لە ئاینی یوزی و ھندۆسی.

ئەو باوەرپی بە خوایەکی یەکتا ھەبێت، ئەبێت باوەرپی بە ژیانی. دواي مردنیش ھەبێت، لەبەر ئەوێ مردن تەنھا بۆ جەستەییە. ھەرەھا ئەم بۆچونە باوەرپی بەو ھەییە کە ئەھریمن دروست کەری خراپەیی، بەراوردی ئاینی ھۆزە دورەپەریزەکانی ئوسترالیا و ئەفەریقاش دەری دەخات کە شتیکی خۆرەسک پالی پێو ناون تا بەدواي وەلامی پرسیار گەلیک دا بچن وەک: بۆچی لەدایک بوین؟ بۆچی ئێمە ئەژین؟ ھۆی بونمان لەم ژیاوەدا چییە؟ دواي مردن بۆکوێ

ئەچىن؟ بەم شىۋەيە دواكە وتو ترين ھۆزەكان تۈانيويانە بۇچونيان ھەبىت لەمەر بونى خوار و ژيانى دواى مردن، لىكۆلئەنەوھى بەراوردى ئاينەكانىش پىمان دەلىت كە تەراوى ئاينەكان باوەريان بە بونى سىستەمىكى سەرۆتر ھەيە كە دەست پى دەكات لە ئۆزىكىك كە ئەويش بانگەواز كردنە بۇ پەيام گەلىكى بەرز كە دەكرىت بلئىن يەككە لەگەن پەرسىتىن خوادا، رىزگرتن لە باوك و دايك و كسانى بەتەمەن و خۇشويستنى ئەوانى دى و ئۆزگرتن و نزا كردن بۇ دۆست و ھاویرىكان بونى ھەيە، دواتر مرۆف بە چاۋچنۆكى و حازەكانىەوھە هات تا بە زۆر دەست بگرتت بەسەر مرۆف دا و بەمەش ئاينيان لە ناستى بەرزەوھە ھىنايە سەر ناستىكى زۆر نزم.

لە نىوان ئاينەكانىشدا كە لە ناستىكى بەرزەوھە ھىنرايە سەر ناستىكى نزم ئاينى مەسىحىتە^{۲۳} كە تا ناستىك ئاينىكى نوئيە، لە ھەمان كاتدا ئەم ئاينە بەشى زۆر لىبۆتەوھە كە بە ئەستەم ئەتوانرىت پەيوەندى لە نىوانياندا بدۆزىتەوھە و ئەو رۇخە دەستە جەمعیەى لەدەست داوھ كە پىشتەر بە يەككە لە بنەماكانى دادەنرا و گەيشقۆتە ناستىك كە ئىدى نزاكان بى مانا بىت بەبى ئەوھى بنەما سەرەككیەكانى پىادەبكرىت. پونە كە لاوازی ئاين و لەبەر يەك ھەلوھەشاندەنەوھە بە واتاى بە ھىز بون و بلاو بونەوھى پەوتى بى باوەرپى دىت.

بە پىتى ئەو ھۆكارانەى كە باسما لىوھەكرد دەردەكەوئىت كە بنەما چىگەرەكانى ئاينى مەسىحى تا دىت ھىزى نامىنىت بەسەر گەنجانى ئەو گەلانەى كە بەخۆى دەلىت نەوھە ئازادەكان^{۲۴}. ئەوھەش كە بە شىۋەيەكى گشتى پو دەدات ئەوھە كە ئەو گەنجانەى كە باوەرپى پۇحيان لاوازە باوەر بە يەككە

(۲۳) واتە ولاتە پۇژئاراوييەكان بە شىۋەيەكى گشتى. لىرەدا نوسەر ئەو ئاۋ لىئانە ئەخاتە پو كە پۇژئاراۋا لە خۆى دەلىت واتە (جىيەھى نازاد).

(۲۴) زۆرك لە جولەكەكان بە تايبەت لە قەشە توند پەوھەكانيان پىيان وايە كە تىكپراى ئەم شتانەى كە جويىم ھەيەلى لە پاستى دا مولكى گەلى ھەلبەرزەدى خوايە واتە جولەكەكان كە لەنھا ئەمران مالى خاوەندارىتقىيان ھەيە.

لە بۆچونە بێ باوەرەکان ئەهینن واتە بیرى نازى یاخود بیرى کۆمۆنیزم یاخود لە نیوانیاندا سەرگەران ئەبێت.

"پێویستە لەسەرمان لیژەدا کە ناماژە بەین بەرەى کە مەبەستمان لە نازى بە شیوەیهکی گشتى پارتە راستەر و توند پەوگانە کە لە ڤرى بیرۆه سەر بە ئارییه دیکتاتۆرەکانن کە فاشیزم و نازیزمی هیتلەرییان بەکار هینا بۆ گەیشتن بە نامانجە نەینیهکانیان. ئەوانیش بە هەمان شیوەى خاوەن بانکە گەرەکان پێکخاویکی جیهانى بەکار ئەهینن بۆ گەیشتن بە پلانە نەینیهکانیان بۆ دەست گرتن بەسەر جیهاندا.

بەردەوام بونی دزخی جیهان بەم شیوەیهى کە هەیه تەنها پێگە خۆشکەرە بۆ سەرکردەى یەکیک لەو دو لایەنە تا زāl بێت بەسەر جیهاندا و دواتر چەوساندنەوهى هەر یەکیک کە باوەر بە بۆچونەکانیان بەهینت لە ڤرى جەستەى و پزحى و فکرییەرە، لەم حالەتەدا ئەو نۆرانیەکانن کە دەسلەتە ئۆرەخییەکی خۆیان ئەسەپینن بەسەر هەمو جیهاندا".^{۲۵}

ئەگەرینەوه بۆ دو سەرپاژگە ئاینیهکە، ئەبیین ئەوانەى کە باوەریان بە بونی خۆیاک هەیه ڤوى تێدەکان و دەپەرستن و پێک دێن لەسەر تیۆرى گەلێکی هاوبەش لەسەر بنەچەى مرۆڤ (ئادەم و حەوا) و دواتر کۆکن لەسەر تیۆرەکی ئاینى دیکە کە دەلێت خواوەند ئەم جیهانەى بە مرۆڤ ئاوەدان کردۆتووە و ویستێکی ئازادیشى بەخشىووە بە هەر کەسێک و بەمەش دەرفەتێکی نوێی پێ بەخشىووە تا بە پێى خواستى خۆى هەلبژێرنێت لەسەر زەوى کە پەرەوى لە خوا بکات یاخود لە ئەهریمەن، لیژەدا پێویستە ناماژە بەو بەکەین کە ئەو ناوی کە کتێبە پیرۆزەکان لە ئەهریمەنى دەنن (لوسیفر) کە بەلاتینى ماناکەى دەبێتە هەلگری پوناکی^{۲۶}. تەنها بێ باوەرەکان و ئەوانەش کە باوەریان بە بۆچونەکانى داروین هەیه باوەریان بە تیۆرى بنەچەى مرۆڤ نییه.

(۲۵) مەبەستى نوسەر لە نۆرانیەکان چەبەسەرەکانى پیلانگێزى جیهانیه.

(۲۶) لیژەدا نوسەر مەبەستى نۆرانیەکانە.

بەردەھام بولۇپ ئۇيان لەسەر گۆزى زەۋىي خۇاۋىيىرى زاونى كىردە ئەمەش ۋا لە ئەۋەكەنى ئىستى ئەكات كە بى ئاگا بىن لە بىنچە ئۇيانى مۇۋاپىقەتتى، ئەۋەى لىۋەدا بۇ ئىمە گىرگە ئەۋەى كە تەنھا راستىك ئىمە دەۋىزانىن ئەۋەى كە ھەر مۇۋاپىك ۋىستىكى ئازادى پى بەخىشراۋە تا ھەلبىزىزىت لە ئىۋان باۋەپى ئاسمانى ياخۇد باۋەپى مادى گەرايى بەھەردى بەشەكەى ۋاتە: ئازى كە باۋەپى بە پەگىز پەرسەستى ھەى لەگەل كۆمۇنىزم كە تىايدا تەنھا باۋەپ بە پارتى كۆمۇنىست ۋە دەۋلەت ھەى.

لىۋەدا پىۋىستە جىۋانزى ئىۋان ئازىزم ۋە لاشىزم يادى خۇنلەر بېئىلەرە كە جۇلانەۋەى لاشىزم لە سالى ۱۹۱۹ لە ئىتالىا دەستى پىنكرد ۋەھەر لە سەرەتارە - بە پىچەرەنەى ھەندىك پىۋاپاگەندە - جۇلانەۋەىكى ئاينى بو، ئروسىت بو بۇ ئىۋەتتى كىردى بىباۋەپى جەھانى بىرى ماركسىزم^{۲۷} ۋە لە لايەكى دىكەرە ئروسىت بو بۇ پىشتىۋانى كىردى بىرى نەتەۋەىسى لەئىرى بىرى ئىۋو ئەتەۋەىبىپىنى ئەۋەى كە ئازىبەكان ۋە خاۋەن بانكە جەھانى ۋەپىشەسازى ۋە ھەندىك لە سىياسىيەكان نەخشەيان بۇ كىشابو.

ئىستى دىئىنە سەر سەربازگەى ئوۋەم كە سەربازگەى بى باۋەپىيە، ئەبىنن كە زۇرىنەى بى باۋەپەكان لە سەر بىنەمايەكى ھارۋەش پىك دىن ئەۋەش ئەۋەى كە: تەنھا راستىيەك ھەى كە ئەۋەش مادە ياخۇد ۋوزەىيە ۋە ئەر ۋوزەىش خۇى ھىزەكانى پەرسەپىندارە تا لە شىۋەى پەۋەك ۋە دواتر ئاژەل ۋە مۇۋاپىكەۋتوۋە، دەۋەنجام ئەۋان بە پۇخ ئەزانن ۋە ئىرك بەۋە ئەكەن كە پەنگە ئۇيانىكى دىكە ھەى دەۋى مردى جەستە. ئەم سەربازگەىش دابەش دەبىت بەسەر دو بەشدا كە ئەۋەش كۆمۇنىزم ۋە ئازىزمە.

(۲۷) جارىكى دىكە ئوبارەى ئەگىلەرە كە مەبەست لە جىھانى ئەر باۋەپەى كە ئامانجى دەست گىرگە بەسەر جىھاندا لە بەرۋەمدى لاپەنىك نەۋەك بىلەماى براپەتى مۇۋاپىقتى كە پەنگە خۇنلەر بە ھەل بەر شىۋەپە ئىنى بىگات.

كۆمۈنيزم و نازىزم و كارل ماركس و كارل رېنەر

لەم كىتەبىدا بەلگە ئەھمىيەتتە ئەسەر ئەۋەدى كە دروست بولدى كۆمۈنيزمى نوپۇسلىسى ۱۷۷۳ دا بولە ئەسەر دەستى كۆمەلنىك لە سەرمایەدارە جىھانىەكان و ھەر لەر كاتەۋە بەكار ھىندراۋە ۋە ئامرازنىك بۇ گەشىتن بە ئامانجەكان بە ئەۋرىش دروست كىردى دەۋلەتنىكى بىباۋەرە لەسەر بىنەماى دىكاتۇرىيەتنىكى ھەمەلاين. لىنىننۇر بەرپونى ئەم ۋەتەنى باس كىردە لە كىتەبىكى بە ئاۋ نىشانى (كۆمۈنيزم بالى چەپ پەرە) ۋە لە پەرە ۸۳ى ئەۋ كىتەبىدا ئەلئىت: "تىۋرىكەمان ئاين نى بەلكو ئامرازنىكە بۇ ئىش كىردى". ئەم ۋەتەش لە لاين زۇرىك لە سەركىدەكانى كۆمۈنيزم دۇبارە كراۋەتەۋە، لە راستىشدا جىاۋازىيەكى ئەۋتۇ نىيە لەنىۋان بى باۋەرە نازىيەكانو بى باۋەرە كۆمۈنيزمەكان، تەنھا جىاۋازى لە نىۋانىندا ئەۋ پەۋشانەيە كە بەكارى دەھىنن بۇ گەشىتن بە ئامانجەكانىان كە ئەۋرىش دەست گىرتتە بەسەر جىھان و ھىنانە دى بۇچونەكانىانە بۇ دروست كىردى دەۋلەتنىكى ستمەكارى بى باۋەرە لەسەر تاسەرى جىھاندا. كارل ماركسىش كە لەنىۋان سالەكانى ۱۸۱۸-۱۸۸۳ ژىاۋەئەلمانىيەكى بەرچەن چولەكە بولە كەلە ئەلمانىا و دواتر فەرەنسا دەركرۋە لەبەر بولدى چالاكى شۇپشگىنېرى بۇيە دوجار پەنئى بىردۆتە بە ئىنگلەترا. لەسالى ۱۸۴۸ كىتەبى مانىفىستى بلاۋ كىردەۋە و تىايدا ماركس پلانە درىژ خايەنەكەى بلاۋ كىردەۋە كەلە قلىپ كىردەۋەى جىھاندا خۇى دەبىنئىتەرە (يەكگىرتنى كۆمارە سۇسىالىستە شورابىيەكان) و پىشېبىنى ئەۋەشى كىردىو كە ئەۋ پىلانە پەنگە چەند سەدەيەك بىخايەنئىت.

بەلام كارل ريتەر كە ئەۋىش ئەلمانىيە و لە نىۋان سالەكانى ۱۷۷۹-۱۸۵۹ ژىيانى بىرۈتتە سەر، مامۇستاي مىژۋو و زانستە جىۋىستراتىجىيەكان بۈە. ئەم تيۋىرىيەكى پىنچەۋانەي مانىفىستى كۆمۇنىستى پىيۋە و نەخشەيەكى داناۋە كە لە رىنگەيۋە پەگەزى ئارى ئەتۋانئىت دەست بگرىت بەسەر ئەۋرۈپا و دواتر تەۋاى جىهان.

ھەندىكىش لە سەرگىرە ئارىيەكان ئەو پلانەي ريتەريان گرتە خۇ و نازىمىيان دامەزاند بە ئامانجى ھىئانە دى ئامانجى دەست گرتن بەسەر جىهان و گۆپىنى بۇ دەۋلەتتىكى بى باۋەر كە مل كەچى ستەمكارىيەكى سەرئاسىرى يىت.

بۇ ئەۋە كۆمەلە ئارىيەكان دەركەۋتتتا لە نىۋان ھاۋەيەمانى كردن لەگەل خارەن بانكە جىهانىيەكان^{۲۸} ياخود تىك شكاندى ھىز و دەسەلاتيان يەككىيان ھەلبىزئىت.

نىمە پىمان وايە كە ژمارەيەك لەۋانەي كە لەگەل نازىم و كۆمۇنىزىمدا كار لەگەن ئەزانن كە پىنچىراۋەكانيان لە ژۇر دەسەلاتى ئورانى و جولەكە دەست پۇشتۋەكانى ئاۋ كلىسا دان و پىشمان وايە كە ئەو ژمارەيە لە پەنجەكانى دەست تىنەپ ناكات.

سەرگىردەي ئەو دۇ پىنچىراۋە بى باۋەرە واتە كۆمۇنىزىم و نازىم پىك دىن لەسەر ئەۋەي كە دەۋلەت و سەرگىردە بخەنە جىنگەي خاۋەند و بىكەنە خاۋەندى سەر زەۋى.

رەنگە ئەۋەي كە جەماۋەر لە بارەي كارل ماركس و كۆمۇنىزىم ئەيزانئىت زۇر لەۋە زىادتر بىت كە لە بارەي كارل ريتەر و نازىمەۋە ئەيزانئىت، كارل ريتەر بۇ ھاۋەي چەند سالىك مامۇستاي مىژۋو بو لە زانكۆي فرانكفۇرت لە ئەلمانىا و دواتر بۈە مامۇستاي جۇگرافىا لە زانكۆي بەرلن، لە نىۋەندەكانى خويىندن و ھىركردندا بە يەككىك لە كەسە ديارەكانى بوارى مىژۋو و جۇگرافىا و زانستى

^(۲۸) كالىكە كە باس لە خارەن بانكە جىهانىيەكان ئەكات، بە شىۋەيەكى ئا راستەۋخۇ مەبىستى لە ئورلىكەكان.

جېۋسىياسى دادەنرا. ھۆكۈرى نەبۈنى زالىارى لەسەر پەيوەندى نۇۋان كارل پېتەر و سەرکردە نازىەكان ئەگەرپېتەرە بۇ ئەۋەى كە ھەمىشە ھەول دراۋە كە سەرکردەكان نامانجەكانيان بە شاراۋەىي بەيئەنەۋە.

ھەندىك لە ئەلسەرە ھەۋانگەرەكانى بەرېتانيا تۋانىان كە پەردە لەسەر پەيوەندى نۇۋان پېتەر و سەرکردە ئەلمانىەكان لايدەن كاتىك كە ئەركى لىكۆلىنەرە كەردن لەسەر ئابورى سىياسى و زانستى جېۋسىياسى و ئاينە لىك نىزكەكانيان پى سېزىدا. ئەۋانىش ئەۋ زانىارىيانەى كە بەدەستىان ھىنابو كەياندىانە دەسەلاتە پەيوەندى دارەكان.

بەلام ئەۋەى پۈى دا ئەۋە بو كە سەرکردە سىياسى و دىپلۇماسىيەكان بايەخى ئەۋ زانىارىيانەيان نەزانى و واىان پى باش بو كە فەرامۇشى بىكەن.

كارل پېتەر دۋاى ئەنجامدانى لىكۆلىنەرە مېژۋوبىيەكانى گەيشتە ئەۋ دەرەنجامەى كە ژمارەيك لە گەرە خاۋەن دارايىيە جىهانىەكان كە ھىچ جۆرە واىستەبىيەكان نىيە بە ھىچ جۆرە ۋاتىك دەستۋەرئەدەن كاروبارى تەۋاۋى ۋلاتەكان، لە سالى ۱۷۷۲ مسۆنىەتبان دروست كەردە كە سەر بە كۆپەكانى خۆرەلاتى گەرەبە بە نامانجى بەكار ھىنابى شۆپشى جىهانى لە پىنار نامانجە نەئىتىەكانيان بە مەبەستى دەست گەرتن بەسەر سامانە سەروشتى و مەۋبىيەكانى تەۋاۋى جىهان و دروست كەردنى حكومەتىكى ستمكارى سەرتاپاگىر لەسەر بىنەماى مەترىالىزىمى بى باۋەرپى.

پېتەر لە يادەۋەرىيەكانى دا دەلئىت كە زۆربەى ئەۋ خاۋەن دارايىانە گەر ھەمويان جولەكە نەبن، لانى كەم رېۋەرەسىمى ئەۋان بەكار نەھىنن.

پېتەر لەۋەلامى پەت كەردنەۋەى مانىفىستى كۆمۇنىستى كارل ماركس باس لەۋ مەترسىانە ئەكات بۇ سەر جىهان لە كاتىك ئەگەر پىكە بدرىت بەۋ كەسانە كە بەردەۋام بىن لەسەر دەسەلاتى سىياسى كۆمۇنىزمى جىهانى و ئاراستە كەرنى بە پىنى پلانەكانى خۇبان. دۋاجار چەند پىشنىارىك ئەخاتە بەردەم سەرکردە سەربازىيەكانى ئەلمان بۇ پۈبەپۈبۈنەۋەى پىلانگىز خاۋەن دارايىيە جولەكەكانبە نامانجى دەست گەرتتى پەگەزى ئارى بەسەر سەرچاۋە سەروشتىيەكانى جىهان.

پیتەر لە نەخشەكەیدا نامازە ئەدات بە سەرگردەكانى پەگەزى ئارى لە دامەزراندن و پڤكخستنى نازىزم و بەكار هێدانى فاشىزم وەك نامرازك بۇ كار بۇ بەدبەختانى نامانجە نەپندەكان و داگیرکردنى جیهان.

پیتەر لە نەخشەكەیدا لایەنكى دىگەش دەردەخات و دەلێت كە سەرمايەدارەكان بە مەبەست و بە چەند ئاراستەيەك پەرسى جولهكە بەكار ئەهێنن، هەر بۆيە لە سەر سەرگردەكانى پەگەزى ئارى پڤويستە كە نرأبەتى جولهكە يكات لە پڤناو پەگەزەكەى خۇيدا.

پلانەكەى پیتەر ئەم پڤشنىارانەى لای خوارەرە لە خۇ ئەگەرت:

۱. مەل كەچ پڤكردنى تەواوى گەلانى ئەوروپا بۇ دەسەلاتى ئەلمانیا، ئەمەش بە پڤنى پڤشنىارەكەى پیتەر لە پڤنگەى (جۆنكەرن)ەكان كە چىنكەن لە ئەجىب زانە دەربەگەكانى ئەلمانیا و دەست نەگرن بەسەر دەسەلات و دواتر بەشدارى كردن لە زنجىرەيەك كارى سەربازى دژى ئەوروپا بە نامانجى مەل كەچ پڤكردن و لاواز كردنى لە پوى مەروى و نابورىيە. پیتەر ئەلێت كە مەرج نىيە ئەو كارە سەربازىيە بە سەرگەرتن كۆتای پى بێت بەلكو ئەوەندە بەسە كە ئەو ولاتەى كە هێرشى دەكەرتە سەر هێندە لاواز ببێت كە كاتى زۆرتى لە ئەلمانیا بویت بۇ خۇ نرۆست كەردنەوى خۇى. هەرەها پیتەر نامازە ئەدات بە بايەخى زۆرى ئەوەى كە گەلى ئەلمانى يگاتە ئەو باوەرەى كە لە پوى يەر و جەستەو لە تەواوى گەلان سەرتەر، ئەو گەلانى كە لە جولهكەو سەرچاوەيان گرتو. ئەمەش سەرتايەك بو بۇ نرۆست بونى تىۆرەى سەرورەى پەگەزى ئەلمانى. هەرەها پیتەر نامازە بەو ئەدات كە زۆر گرنگە گەلى ئەلمانیا هەست بە سەرورەى خۇى يكات لە پوى يەر جەستەو بەسەر گەلانى دىكەدا كە سەرچەمیان لە جولهكەو سەرچاوەيان گرتو. ئەو ئەو بىرۆكەيە بو كە بانگەشە كەرانى پەگەزى ئارى تىۆرەى پەگەزى ئارى بالايان لەسەر بنیات نا، ئەو تىۆرەيەى كە گەرتیانە خۇيان تا پو بەرپوى ئەو بانگەشە ببەنەرە كە جولهكەكان بلأويان ئەكەردەرە لەسەر ئەوەى كە ئەو ئەوانن كە لە لایەن خوادوەندەرە هەلبێژێردراون تا دەست بگرن بەسەر تەواوى ئەوەى لەسەر زەوى

ھەمە... بەم شێوھە بە ملیۆنھەا مرۆڤا داھەش یون بەسەر و دو سەربازگەى نۆ بەیەكە كە یەكێكیان بانگەشەى سەرورەى رەگەزى نارى یاخود ئەلمانى ئەكرد و ئەوى دیکەش بانگەشەى بۆ جولهكە دەكرد.

۲. كارل ریتەر بنەمای سیاسەتیکى دارایی دامەزراند و داواى كرد لە پەپەرەو لیکرانی رینگى بکەن لە خاوەن بانکە جیهانیەکان کە دەست بگرن بەسەر ئابوری ئەلمانیا و ئەو دەولەتانی کە سەر بەون ھەر وەك چۆن ئەستیان گرت بەسەر ئابوری ئینگلتەرا و فەرەنسا و ئەمەریکا.

۳. ریتەر پێشنیاری دروست کردنى تابوری پینجى نازى کرد^{۳۹} تا پوبەرەوى تابوری پینجى کۆمونیزم و پینکخراوە نۆینیەکان ببینتەو و تا ئەركى رازى کردنى چینه ناوەند و بالاکان لەئەستۆ بگرت لەو ولاتانی کە دەپەوتتە ملکە چیان بکات بەوى کە نازیزم تەنھا ئامرازە بۆ پوبەرەوئەوى کۆمونیزم، تا نۆخ نامادە بکات بۆ پیشوازی کردن لە سوپای ئەلمانیای نازى بەو پینجى کە سوپایەكى دۆستە و ھاتووە تا ئەو ولاتە پپاریزیت لە مەترسى کۆمونیزم، لە ھەمان کاتدا ھۆشدارى ئەداتە سەرکردە نازىکان تا خۆیان بەدور بگرن لە داگیر کردنى ولاتگەلى دیکە تا ئەو کاتى کە دەزگاکانى پراگەیاندن و تابوری پینجەم نامادە کارى ئەکەن بۆ ئەو داگیرکردنە و زۆرینەى جەماوەر رازى ئەکەن بەوى کە ئەو ھیرشە بۆ پزگار کردنە ئەوێک بۆ داگیر کردن. کاتیکیش کە ھیتلەر بە پینچەوانەى ئەو بنەمایانەى ریتەر ھەلسوکەوتى کرد، سەرکردە ئەلمانیەکان ویستیان تیرۆرى بکەن سەربارى ئەوى کە ئەو ھەر ئەوان بون کە گەیاندبووانە ئەو پۆستە.

۴. کارل ریتەر جەخت لە تیکشکاندننى تەواوەتى کۆمونیزم و پشەکشیش کردنى جولهکە ئەکات و ئەلێت: بۆ ئەوى سەرکردە نازىیەکان بگەن ئەوى کەدەست بەسەر یوارەکانى کارکردن بگرن لەسەر ئاستى جیھان ھىچ رینگەیکى دیکەیان لەبەر ئەمدا نىە جگە لەو کارە... جەخت لە پنیوستى ئەو دو ھەنگاوە

(^{۳۹}) لە ئەمرای ولاتانى پۆلار! پارنى نازى بونی ھەمە و یەكیتىیکى جیھانى پینکشانەرە ئەبەستتەرە.

ئەكات و بەلگى مېژووى ئەھىنىتتەۋە لەسەر ئەۋەى كە كۆمۇنىزم شىتېك نىە جگەلە داردەستېك بە دەست خاۋەن بانكە جىھانىەكان بۇ گەىشتن بە ئامانجەكانىان. پلانەكى پىتەر چەند خالىكى دىكە لە خۇ ئەكرىت بەلام ئىمە پەسەندە ئەكەىن بەۋەى كە باسمان كرد تا دەرگا داخراۋەكە بكەىنەۋە و پۇشناىى بخەىنە سەر ئەۋ پلانە نەىنىيەى كە لە پشتىەرە سەرچاۋە ئەكرىت و دو لەلايەن نەخشەىان بۇ كىشاۋە كە خاۋەن بىرىكى بى باۋەپن و ئامانجىان ستمكارىيەكى سەرتاپاگرە. لىكۆلىنەۋەى بەراورد كارى ئايىنەكان و زانستى جىۋىسىسى و ئابورى سىياسى سەربارى چەند سالىك لىكۆلىنەۋە ئەۋ راستىيەىان بۇ دەرختىم كە بە مىلۆنەھا مرۇلۇ چ لە راپوردو چ لە داھاتودا شىتېك نەبون جگە لە بەرد گەلىك لەسەر تەختى شەرتەنج بەدەست سەركردەى ئەۋ دو لايەنەرە، ئەۋ دو لايەنەى كە لە بىرۆكەى مادىگەراى بى باۋەرۋ بىرۆكەى ستمەكارى سەرتاپاگرەۋە سەرچاۋەى گرتوۋ. ئەۋ دو لايەنەش بەردەوام ئەبن لەسەر گەمە ئاشرىنەكەىان لەسەر تەختى شەرتەنج تا ئەۋ كاتەى كە يەكىك لە لايەنەكان ئەرى دى لەئاۋ ئەبات.

ھەرۋەھا لەم كىتەبەدا بە بەلگەۋە ئەۋەئەخەىنە پو كە قۇئاغەكانى ئەۋ گەمەىە لە راپوردودا چۆن بوە و ئەۋ جولانەۋانە چىيە كە پىش بىنى ئەكرىت لە داھاتودا پو بەدات .

ئاساتىرىن پەۋش بۇ گەىشتن لەۋەى كە پو ئەدات لە جىھانى ئەمپۇدا ئەۋەىە كە لىكۆلىنەۋە بكەىن لە پوداۋەكانى مېژوۋ لە ژىر پۇشناىى ئەۋەى كە باسمان لىۋە كرد، بەرپىيەى كە جۆلەگەلىكن لە گەمەى بەردەوامى شەرتەنج... بەۋ پىيەى كە بازەنگەلىكن لە جەنگى بى كۇتايى چاكە و خراپە، نورانىەكان جىھانىان دابەش كرىبو بەسەر دو سەربازگە وكرىدبويانە شوئىنى گەمەى خۇيان. لەر گەمەىەشدا پەروپاگەندە و ئايىن و گەلان بەكار ئەھىتن و تەنھا ۋەك پارچەىەك لە جويىم لە مرۇلەبەتى ئەپوانن كە ئەيانەۋىت بېھىننە ژىر پكىلى خۇيانەۋە و ھىچ دەرىبەست نىن لە بەقوربانى كردنى مرۇلەكان و ھەلگىرساندىنى جەمگ لە پىئاۋ ئامانجەكانى خۇياندا... ھاۋشىۋەى ۋەزىر و ئەسپ و شا لە

گەمەي شەرتەنچ دا، شا و ۋەزىر و پىيارانى ئاينى ناو حكومەتەكان ئەجولۇنن و گەلىش ۋەك سەربازەكانى ئەو گەمە ئەجولۇنن.

پەتلى نورانىيەكان لە ۋەدا دەردەكەۋىت كە ۋەك بەرد گەلىكى گەمە لە مروڤا يەتلى ئەپروانن كە مەرچۇننىكىان بوۋىت گەمەي پى ئەكەن، بۇنمۇنە پەنگە لە پىناو نىزىك بوئەۋەي مەنگاۋىك لە ئامانجەگەيان بەردىك بىكەن ئەۋرەيانى... مەرۋەك پىشتر باسمان لىۋە كورد ئەمە ئەپ ۋەشە نەگىرەسەيە كە بەكارى ئەمىنن بۇ زال بون بەسەر جىهاندا.

لە شارى فرانتكۋورتى ئەلمانى پېۋلىسۋر كارل رىتە ئامازە بەرە نەدات و دەلىت كە قۇناغى نىستاي گەمەكە لە كۆشكى بانكدر (ئامشېل ماير باۋە) كە زىادتر بە ناۋى (پۇتشىلد) ۋە ناسراۋە دەستى پىكرد.^(۲)

لە شارى فرانتكۋورتى ئەلمانىا لەو جىگەيەي كە سىانزە بازىرگانى ئالتون و زىو كۇ بوننە بەرپارىيان دا كە تەنھا پەنگەي بەردەمىيان بۇ داين كرنى دەسەلاتى پەھايان لەسەر سامانى جىهان و ۋە مروڤانەكەي وا ئەخولۇنن لىيان كە يەكەم: تەۋاۋى سەركردەكانى ئەۋرەپا تىك بىشكىننىت و تەۋاۋى حكومەتەكانى ئەپ كاتە بېروخىننىت و تەۋاۋى ئاينەكانىش لەناۋ بېرۇن و بىنەماكانى سەمكارىيە ئەھرىمەنىيەكەيان دا بەمىزىنن... ئەۋان پىيان ۋا بۇ كە بۇ كارە پىۋىستە كە مەترىالىزىمى مېژۋىي و دىالكىتىك بەكار بەننن بۇ بەتەتچامگە ياندى كارەكەيان.

تەۋاۋى بازىرگانەكانى ئالتون جۈلەكە نەبون، بەلكۇ ھەندىك لەر سوخۇزانە جۈلەكە نەبون. لە ھەمويان دەۋلەمەند تر خاۋەنى كۇمپانىيائى لەندەن سىيتى بو كە لە سالى ۱۱۲۰ دامەزىبو. ھەرچەندە ئەم بۇچونە پەنگە سەير بىتە پىش چاۋ بەلام مېژۋو بۇمان ئەسەلمىننىت كە سەركردە جۈلەكەكان و جىرمانىيەكان

(۲) خانەۋەي پۇتشىلد نۇر بەناۋبانگە. خانەۋەيەكى جۈلەكەن لە شا جىهانىيەكانى پارە، چىنن سالى ئەستىيان كرنۋە بەسەر كرنى گەرەي دارايى و ئابۋرى و بازىرگانى پىشەسازى گەرە لە سەرتەسەرى جىهاندا.

پىنگەرە يەكپان گرت كاتىك كە پىۋىست بو لە نىرى دوژمىنىكى ھاۋپەش كە ئىمپىراتۇرىيەتى بەرىتانى و ئاينى مەسىحى بو.
ئەو كاتەش كە مۇرقايەتى دەرگىر بون لەگەل يەكدى، ئەو نۇرانيەكان بون كە ەك ھىزىكى شاراۋە شەپەكانيان بەرىۋە ئەبرد تا ئەو پەپى سود بەرن لە داھاتودا.

سەرگىدەكانى نازىزم و كۇمۇنىزم يەكتريان دەست خەپۇر كىد بەلام ھىچ گومانى تىدا نىيە كە ئەوان دواتر بۇيان دەرگەوت كە شتىك نەبون جگە لە يارىيەك بەدەست نۇرانيەكانەۋە، ئەوانەي كە سل لە ھىچ شتىك ناكەئەۋە بۇ پىشېرنى ئامانجەكانيان... كاتىكىش كە كەترىن گومان لە لاي ئەو ھىزانە نرۇست ئەبىت لە سەر سەرگىدەي يەككە لە سەربازگەكان لە بەر ئەۋەي زىاد لە پىۋىست ئەزانىت، ئەو كاتە پىيار ئەدەن كە پاكقاۋ بىرئىت...

ئەم كىتپە ئەۋە ئەسەلمىنىت كە سەرگىدەكانى ئەو دۇ سەربازگەيە كە زەينىكى سەمگەرەنەيان ھەبو نەخشەي زۇرىك لە تاوانەكانى تىرۇريان داپشتەۋە نەينى و بونەتە ھۇي ھەلگىرساندى زۇرىك لە شەپ و شۇپەكان و بە ملىۋنەھا كەس تىايدا بونەتە قوربانى سەربارى ملىۋنەھا بىرىندار و سىما شىۋاۋ و بى لانە و ئاۋارە.

ئايا ئەتوانىت سەرگىدەيەكى سەربازى بدۇزىتەۋە كە بتوانىت پاساۋ بەينىتەۋە بۇ خىستەنە خوارەۋەي بۇمبى ئەتۇمى بەسەر ھىرۇشىما و ناكازاكى كە بوە ھۇي كوشتنى سەد ھەزار كەس لە چاۋ تروكاندىك دا... دۇھىندەي ئەو ژمارەيەش بىرىندارى ترسناكى لى كەۋتەۋە.

لە كاتىكدا ئەم پىيارە نرا كە ھىزە سەربازىيەكانى يابان لەۋەدا بون كە خۇيان بەدەن بە دەستەۋە تەنھا چەند پۇژىكى كەم مابو تا بە تەۋاۋەتى ئەو كارە نىجام بەدەن.

تەنھا لىكدا ئەۋەي لۇژىكيا ئە بۇ ئەو كارە ئەۋەيە كە ھىزە شاراۋەكان، ئەو ھىزانەي كە دەستيان گرتبو بەسەر ژمارەيەكى زۇر لە گەلەكاندا وىستياننەۋ چەكە پىر مەترسىيە نەمايش بىكەن لە پىش چاۋى ستالين تا بىرۇكەيەكى بداتى

لەسەر ئەووی که پەنگە بەسەری بێت گەر پێی له بەرەگەیی خۆی زیادتر را بکێشیت . ئەمە تەنها پاساوه یۆ ئەو تارانەیی که دژ بە مرۆڤایەتی کرا .

ئەلبەتە چەکی ئەتۆمی و چەکی هایدروجینی نیستا ئیدی ترسناکترین چەکی کۆمەل کۆژ نین بەلکو شان بە شانی ئەو چەکانە گازی کۆدەمار، ئەو گازەیی که ئەتوانیت ژیانی هەر زیندەوهرێک له هەر ناوچە و شار و ولایتیک دا پەک بخت، ئەو چەگەیی که هەردو سەربازگەیی کۆمۆنیزم و ئەو سەربازگەییەیی که کۆمۆنیزم نیە دەستیان داووتە ئەمبار کردنی .

سەپینەووی شوینەولری ژیانی مرۆڤایەتی له ناوچەییەک که نیستا ئەتوانیت له پێگەیی گازووه ئەنجامیدریت پیویستە له پوی سەربازی و ئابورییەو کاری بۆ فەراهەم بکړیتقا ئەو لایەنانەیی که بەکاری ئەهینن بگەن بە ئامانجەکانیان .

وەک دەرکەوتو ئەو گازە له فلۆرین پێک دێت، ئەو گازەیی که زۆر چەرە و بە یەکیک له هەرە مەترسی دارترین ئەو گازانە دادەنریت که مرۆڤ دۆزبویەتیەو . ئەم گازە بێ بۆن و بێ پەنگ و بێ تامە و لەپوی تیچونەووە بەرەمەم هینانی کەمی تی ئەچیت . تەنها تێنۆکیکی گەر بەر جەستە بکەویت بەسە تا کۆنەندامی هەناسە پەک بخت و ببیتە هۆی مردن تەنانەت گەر ئەو تێنۆکە ناوہ له پێژەییەکی زۆری ناو و پۆندا تێکەل کرابیئت . هەرودها ئەو تێنۆکە ئەتوانیت لەماووی چەند خولەکیک دا ئەو جلە بچریت که پیاوانی ناگر کۆژینەووە لەبەری ئەکەن . ئەلبەتە ئەو گازە زیان بەشتە نازیندووەکان ناگەییەنیئت .

هێژە نازیەکان ئەتوانن دواي چەند پۆژیک له بەکار هینانی ئەو گازە، ناوچە ئالودەکان بە بێ مەترسی داگیر بکەن، ئەو کاتە ئیدی ئەو ناوچانە ژیانی تیدا ئامینیت بەلام بەلەخانە و ئامیزەکان وەک خۆی ئەمینیتەووە، تەنها خۆپارێزیش بۆ خۆپاراستن له گازی دەمار ئەترۆپینە، بەلام ئەبیت دواي دوچار بون بە گاز چەند چاریک له پەرگی کەسی بەرکەوتو بدریت، ئەلبەتە ئەم شیوازە زۆر کارا نیە لهو جیگایانەیی که دانیشتوانی زۆری تیدا دەژی، بەلام لەگەل ئەوهدشدا هەردو بەرەیی کۆمۆنیزم و نازیزم بە ئەندازەیی پیویست لەو گازەیان هەییە و هەر یەکەشیان ئەزانیت ئەووی دی چەندی هەییە ئەمەش وایان لی ئەکات که بە

ئاسانى بەكارى نەھىنن. ھەر ۋەك زانراۋە سىرۋىتى مۇقايەتى بە شىۋەيەكە كاتىك ئەگاتە ھالەتى ئاۋمىدى پەنا ئەباتە بەر توند ترىن پىنگە چارەكان ھەرچەندە بى پەھمانەش بىت تەنھا لە پىئاۋ گەيشتن بە ئامانجەكەى. ھەرۋەك زانراۋىشە لە مېژودا بە ملىۋنەھا كەس كراۋە بە قوبانى بە پىاۋ و ژن و مندالەۋە كاتىك كە زانراۋە بەر كارە ھەنگاۋىك لە ئامانج نىك ئەبئەۋە، لىرەدا پىۋىستە نەۋ پىرسىارە بەكەن كە تا كەى ئەم مەللاڭنپە بەردەۋام ئەبىت كە دوا چار تەۋاى مۇقايەتى ئەگىرتەۋە.

بىگومان ئەم پىرسىارە لە ناخى ھەر مۇقايىكدا ھەيە و پەنگە زۆرچار نو كەس كە تازە ئەچنە پىرۋسەى ھاۋسەر گىرىيەۋە نەۋ پىرسىارە لە خۇيان بەكەن ئايا ئەبىت مندالىك بەيئننە ئەم ژيانەى كە پىرەتى لە پىق و كىنە.

لە ئىنجىلى مەتىدا ۋەلامى نەۋە ئەدۋىنەۋە لەسەر ئەۋەى كە پەنگە كۇتايى لەم ژيانەدا چۇن بىت كاتىك دەلەت ئەم ژيانە چۆلەۋانىيەكە كە ژيان تىايدا نەماۋە و ھىچ گىيانەرەك پىزگاي ئابىت لەبەر ئەۋەى نەۋ چلە خراپە چىرۋى كىردۋەۋە تەنھا پىۋىستى بە يەك جەنگە تا لايەنەكان چەكى ئەتۋمى و ھايدىرۇجىنى و گازى دەمار بەكار بەيئنن و ئەۋ كاتە تەنھا خاۋەند ئەتۋانىت مۇقايەتى پىزگار بىكات.

لەم سەردەمەى ئىستاماندا بۇتە شتىكى بار كاتىك كە كەسانىك بە ئاگا ياخود بى ئاگا گەلىس لە خوا ئەكەن و ئەلەن كە ئەۋ ھۆكار بوە تا مۇقايەتى ئەم ھالەى بەسەر بىت، بەلام كەسە ژىرەكان ئەزانن كە خاۋەند ھىچ بەرپىسار نىيە لەم دۇخە لەبەر ئەۋەى وىستىكى ئازادى پى بەخشىۋىن و پىنماى كىردۋىن بۇ پىنگەى راست و ھىچ شتىك نىيە كە ئىمە ئەۋى لەسەر لۆمە بەكەن تەنھا خۇمان ئەبىت لەبەر ئەۋەى پىنگەى دادۋەرىمان بەجىھىشتۋە و پىنگەمان بە ھىزەكانى خراپە داۋە كە زال بىت بەسەر جىھانەكەماندا، لەۋ بارەۋە ئەدەۋند بۇرك ئەلەت: (تەنھا شتىك كە لايەنگرانى خراپە پىۋىستىان پى بەتى ئەۋەى كە لايەنگرانى چاكە ھىچ ئەكەن).

لیکۆلینهوهی بهرورد کاری ئاینهکان له بارهی پوداوهکان پێمان ئهڵێن که نهوانهی که باوهڕیان بهو دنیا ههیه باوهڕنکیان ههیه لهسهر بنه‌های خۆشویستن و هیوا، به‌لام یی باوه‌ری په‌ها له‌ سه‌ر بنه‌های نا ئومیدی و هه‌ق بنیات نه‌راوه. شتیکی دیکه‌ش هه‌یه: زانست هه‌ولتیکی هاوشیوهی ئه‌وهی به‌ خۆوه نه‌بینیوه که لایه‌نگرانی بیروبوچونی مادیگه‌را له‌ ساڵی ١٨٤٦ه‌وه به‌ خۆوه بینییوانه کاتیکی که (ک. تولومک) و (ک. برادلاف) بوچونی خۆیان کورت کرده‌وه به‌م شیوه‌یه‌ی لای خواره‌وه:

(پێویسته هه‌ولتی مرۆف له‌ پێناو به‌رژه‌وه‌ندییه‌کانی دا ته‌نها په‌یوه‌ندی دار بێت به‌م ژیا‌نه‌یه‌ره، لایه‌نگرانی بیرو مادیگه‌را و له‌ پێشیا‌نه‌یه‌ره په‌یامبه‌ره ساخته‌کانی هاوشیوه‌ی کارل مارکس و لیئین و ستالین و هوسولینی و هیتلهر که هه‌ستان به‌ هه‌ل خه‌له‌تاندنی ملیۆنه‌ها مرۆف به‌وه‌ی که به‌لینی ژیا‌نیکی دیکه‌یان پێدا‌بون، له‌ نێویشیا‌ندا ماسیحی گه‌لێکی زۆر هه‌بون که پاستگۆبون له‌ ئاینه‌که‌یا‌ندا و نه‌بوا‌یه که خاوه‌ن درکێکی گه‌وره‌تر بونا‌یه).

بەنشى دووم

شۆرشى ئىنگىز

ھىزەكانى خراپە باش لەرە گەبىشتون كە تەنھا پىنگەيان بۇ دەسەلاتى پەھا بە سەر جىھاندا و دولچار دامەزاندنى دىكتاتورى مادى گەراى بى باومر لەسەر بىنەماى نەھىشتىنى تەواوتى سىستەمەكانى ئاكار و ياسا لە لايەك و نەھىشتىنى تەواوى ئاينەكان لە لايەكى دىكەرە دەيىت، ئەم ھىزانە بېرىارى ئەرەيان داوہ كە بۇ گەبىشت بە ئامانجەكەيان پىويستيان بە ئانەوى كىشە و دوبرەكى و كىنەيە لە نىو گەلان و وىرانكردنى پاىەكانى ئاكارى ھەر كۆمەلگايەك، ھەر واشبو كە شەپىكى قورس لە نىوان ھەردو پەگەزى جولەكە و ئارىيەكان پويان دا كە تەنھا خزمەتى مادى گەراكانى ئەو دو سەربازگەيەى كرد، ئەگەر ھەر نو پەگەزى جولەكە و ئارىەكانىش بىانتوانيايە كە پارىزگارى لە ئاينە سەرەگەكەيان بگەن ھىچ كات ھىزەكانى خراپە نەيان دەتوانى ئامانجە خراپەكانيان خۆيان بەيئەنە دى.

كە دەلەتتىن ئارى مەبەست مان ئەو كۆمەلە زمانەيە كە ئاسراوہ بە زمانە ھندوئەرپىيەكان ياخود ھىندزجەرمانى، ئەم كۆمەلەيەش دابەش دەيىت بەسەر دو ھۆبەدا: ھۆبەى ئەروپى ياخود رۇژئاوا و ھۆبەى پۇژھەلات كە لە خۇگرى چەندىن زمانە لەوانە ئەرمنى. زمانە ئارىەكانىش خالىكى ھاوبەش ھەيە لە نىوانياندا كە ئامازەيە بۇ سەرچاوەى سەرەكەيان كە ھاوبەشە، بەلام وشەى ئارى لە پاستيدا ئامازەيە بۇ مانايەكى دىكە لە ئەروپا بە شىوہەيەك كە

ئەۋەى كە لېزەدا بۇ ئېمە گرنگە ئەۋەىەكە ھەمىشە لەناۋ سەركردە
جولەكەكاندا - ھەر ەك چۆن لەناۋ سەركردە ئارىيەكاندا - ئاۋاخنىكى بچوكى
سەخت ھەيە لەۋ كەسان پېك ھاتو كە بى باۋەپن و ھەلپەيەكى شىتقانىيان
ھەيە و بە پوكەش بانگەشە بۇ جولەكە (ياخود بۇ مەسىحىيەت لە لای ئارىەكان)
دەكەن بەلام لە راستىدا ئەۋان باۋەپيان بە ھىچ ئاينىك نىيە و سەر بە ھىچ
نەتەۋەيەكىش نىن بەلام ئەمەش پىگريان لى ناكات كە نەتەۋەكان و بئەمان
نىشتىمانىيەكان بەكار بھىنن بۇ گەيشنم بە ئامانجەكانيان كە كورت دەپتەمە لە
دەسەلاتى ئابورى و سىياسى زىادتر. ئامانجى كۆتايى سەركردەكانى ھەردو
كۆمەلەكە يەكە. ئەۋان سورن لەسەر ئەۋەى بگەنە دەسەلاتى پەھا بەسەر
ئابورى جىهان و سامانە سروسىتەكان و دەستى ئىشكەر تىيادا و دواچار
كردنى جىهان بە دەۋلەتىكى ستمكار كە تەنھا باۋەپى بەيەك خواۋەند ھەيىت
كە ئەرىش خواۋەندى دەۋلەتە.

لە سەدى يەكەمى زائىنەۋە پەگەزى تورك - فنلاندىەكان و ئەۋانەش كە
سامى نەبون لە ناسياۋە دەھاتنە ئەۋروپا لە پىگەى باكورى دەرياي قەزوينەۋە،
بە دانىشتۋانى ئەۋ ناۋچە بت پەرسىتانەش دەۋترا خەزەر. ئەمانە لەۋ پەپى
پۆزھەلات ئەۋروپا نىشتەجى بون و شانشىنى خەزەرى بەھىزىان دروست كرد
و لە پىگەى ھىزىشە داگىركارىەكانىانەۋە دەسەلاتيان پوى لەزىاد بون كرد تا لە
كۆتايى سەدى ھەژدەھەم تۋانىان دەست بگرن بەسەر زۆربەى ناۋچەكانى
رۆزھەلاتى ئەۋروپا لە پىشت شاخى ئورال و باكورى دەرياي پەش، ئەۋ كاتە
خەزەرىەكان چۈنە سەر ئاينى جولەكە و پىيان باشتەر بو لە مەسىحىيەت و
ئىسلام و ھەستان بە دروست كردنى كلنسا و خۇندنگە بۇ فىزكردنى ئاينى
جولەكە لە تەۋاۋى بەشەكانى ۋلاتەكەياندا، خەزەرىەكان لە تروپكى ھىزىاندا
تۋانىان زىادتر لە بىست گەل و ھۆز بىخەنە ژىر دەسەلاتى خۇيانەۋە و ناچارىان
بگەن كە سەرمانە بىدن، دەۋلەتەكەشيان تا نىزىاك بە (۵۰۰) سال تەمەنى كرد تا
لە كۆتايى سەدى سىيانزەھەم لەسەر دەستى پوسەكان پوخا ئەۋانەى كەلە
باكورەۋە ھاتنە خوارەۋە لەكۆتايى سەدى دەھەمى زائىنەۋە و دواچار بەسەر

خەزمەریه کائدا سەرگەوتن لەدەرەنجامی شەری درێژخایەن و تا دواچار لەناو پوسەکاندا توانەرە، بەلام گەری پق ناو دلی خەزمەریه کائدا هەر بلیسەسی هەبو و بێردەوام بو لە دلی قەشەکانیاندا و تاوای لی هاتن که حەزی تۆلەسەندنەرە بە نرێژیی چەند سەدەیکە بێیتە باوەرێک کەلەسەر بێهەمای وێرانکردن و نازنکردن دامەزراره. ئەم هۆکارانە پالی بە جولهکەکانی پوسیاوہ نا تا خۆیان بەدور بگرن لە گەلەکانی دیکە پوسیا لە کەشیک دا که پقینکی زۆر تیايدا بالادەست بو، لە کشینکی لەو چەشتەدا سروسقتی بو که گەل پو بە کینە و ترسەرە لە جولهکەکان بپوانن ئەمەش یوہ هۆی ئەوہی بە درێژی سالانیک بێیتە هۆی لیک نەرگەوتنەرە لە نیوانیاندا، ئەم پوداوانە نەیننی بونی ئەو ژمارە ی زۆرە جولهکەمان یۆ ئاشکرا ئەکات که لە سەدە ی سیانزەهەمەرە لە ناوی نیمپراتۆریەتی پوسیا دەرژین.

پق و کینە لە لای جولهکەکانی خەز لە هەلپە ی زۆریان بۆ کۆکردنەرە ی ئالتون پەنگی دایەرە دوا ی ئەوہی که ئالتونیان کردە ئامانجی ژانیان و بە هەمو شێوەکان هەرلیان بۆ دارە لەو پڤگەیانەش سوخۆری که پینی بەناوایانگ بون، هەررەما لە لایەکی دیکەرە خەونی تۆلە سەندنەرە لە لای قەشەکانیان دروست بو و لە پلانە ترسناکەکانیان و جولانەرە ی شوپشگنیری پەنگی دایەرە، ئەو شوپشە ی که لە سەدەکانی ناوہراستەرە خەونیان پێوہ دەبینی تا لە شوپشی ئۆکتۆبەری سالی ۱۶۱۷ دا پەنگی دایەرە.

جولهکەکانی خەزەر لەو ماوہیەدا دواچار هیرشی توندی چەرساندنەرە بون لە لایەن جەماوہری مەسیحی پوسیاوہ، ئەلبەتە ئەوہی بەرپرسیاری یەکەم بو لەم دژخە ئەو کۆمەلگە یە بو که لەسەرەرە قەشە و سوخۆرەکان بەرپوہیان ئەبرد لەبەر ئەوہی هەر ئەم کۆمەلگە یە بو که هەستی کینە ی لەلای هەموان دروست کرد لەبەر ئەو عەقڵیەتە کینەوہرزی لەناو جولهکەکاندا چاندبوی و دواچار لەبەر ئەو گۆشەگەرییە ی که هەیانبو سەرباری شێوہەکانی سو خواردن که لە پڤگە یەرە سوخۆرەکان توانیبویان سامانیک ی زۆر پڤکەرە بنیت... مینۆو لە وردەکاریریەکانیدا راستیەکی حاشا هەلنکرمان پڤدەلڤت: کۆمەلگە ی جولهکە

ئەم ھەلووێستەى وەرگرتبو لەبەر نامانجێكى دیارى كراو تا ئەو كینەى بەكار بهێنیتەوه كە لە ناو دلى جولەكەكاندا دروست دەییت بە ھۆى چەوساندنەوه تا ئەو ھەستى كینەى بەگۆرێت بۆ ئەوه كە كەسى جولەكە سن له ھیچ ئەكاتەوه بەرۆكەى لەناو بردن قبول بكات.

ئەم شێوازە پیلان گێڕییه بە درێژایى چەندین ئەوه گۆرانی بەسەردا ئەھات و نۆرائیەكان بە درێژایى چەندین سەدە و لە چەندین كیشومردا لەگەن خۆیاندا ھەلیان گرتبوو، ئەلبەتە ھەر سەرائى خراپەى قەشە جولەكەكان بون كە پۆبەرى پێقەمبەرەكان بونەوه و شەریان لەگەن ھەر جولانەوه‌یەكى چاكسازیانەدا ئەكرد... ئەم راستیەش لە دروست بونی نایە ناسمانیەكان و ژيانى پێقەمبەرەكانەوبەدەستمان دیت و بەلگەى بۆ بەردەوام بونی پیلانگێرى جیھانى سەدە لە دواى سەدە و ئەوه لەدواى ئەوه لەلایەن نۆرائیەكانەوه... ئەگەر وردبینانە چار بە میژوودا بخشین بەلگەى دروستمان دەكەوێتە بەردەست لەسەر ئەم راستیە بە تاییەت كاتیك كە دیاردە لیك چوكان لە نیوان رابوردو ئیستا ببەستینەوه بەیەكەوه.

پەنگەدیاردەى یەكەم كە سەرنجمان پاندكیشیت كۆبونەوى جولەكە سوخۆرەكانە بوه بە درێژایى میژو لە ئیمپراتۆریەت و دەولەتە زەلھیزە پێشكەوتوكان لە رابوردو و ولاتە یەكگرتوكانى ئەمەریكا لە حالى حازردا، ئەگەر لە ئیمپراتۆریەتى پۆمانیەوه دەست پى بكەین بۆمان بەردەكەوێت كە لەیلەسولفى گەرە سینكا (۴ پى زاین و ۶۵ دواى زاین) لەبەر ئەوهى ھەولى دا پەردە لەسەر دەسەلاتى خراپى جولەكە سوخۆرەكان ھەئمالیت ئەوانەى كە ھاتبونە ناو پۆماوه، سینكا مامۆستای نیرۆن بو كاتیكیش كە نیرۆن بۆ بە ئیمپراتۆر ئەم لەیلەسولفە بو بە ھاوپى و پاونێكارى بەلام نیرۆن دواتر (بویایى كردە ھارسەرى كە دارەستى كۆمەلەى سوخۆرەكان بو و ئەمەش ھۆكار بو تا ئیمپراتۆر بكاتە مل كەچى ئەوان و بەم شێوہیەش نیرۆن بوه خۆنێزترین دەسەلات دار لە میژوودا و كەسایەتى زۆر ھاتە خوارەوه تا ناستى ئەوهى كە پى بوتۆرت كەسێكى شیت بە شێوہیەك كە تەنھا بۆ ئەوه ئەژیا كە وێران بكات

و ئەشكەنچە بدات و خوون بېژژیت تا وای لێهات لەنیو خوون و شەهوەت پانیدا ناولوم بو و دواچار سینکا نەیتوان هیچ جۆرە کاریگەرییەکی لەسەر دا بنیت... کاتیکیش ناویند بو لەوێ کەبیھێنیتەرە سەر هۆشی خۆی بە ئاشکرا هێرشى دەکردە سەری و لە بەر چاوی گەل کارە ناشرینەکانی سوخۆرەکانی ئاشکرا ئەکرد و باسی لە دەسەلاتی سوخۆرەکان ئەکرد بەسەر نیرۆنەرە و ئەمەش پالی بە سوخۆرەکانەوہ نا تا دارا لە نیرۆن بکەن کە سینکا لە ناو بەریت. نیرۆن ئەویژا نەر کارە بە ئاشکرا بکات لە ترسی ئەوێ نەرەکا گەل لە دژی هەلبەستن هەر بۆیە ناچاری کرد کە خۆی بکوژیت.

ئەمەش یەكەمین حالەتی بەناوبانگ بو کە تیایدا سوخۆرەکان کەسێک کە سەرئێشەى بۆ دروست کردیون ناچار بکەن کە خۆی بکوژیت، ئەلیتە دوا حالەتیش نەبو لەبەر ئەوێ بە درێژایی میژوو چەندین چیرۆکی تیرۆکردن و کوشتن هەبە کە خراوتە قالیی خۆکوشتن و مردن بە پێکەوتەرە، پەنگە باشتەین نمونەش بۆ ئەو حالەتە لە میژوی ھاوچەرخدا بێت: لە سالی ۱۹۴۵ جیمس فۇرستال^{۲۳} کە وەزیری بەرگری ئەمەریکا هینرایە سەر ئەو باوەرەى کە کۆمەڵێک لە بەرپۆشەرانى بانک هەبە لە ئەمەریکا کە بە شێوہەکی نەینی کۆمەڵەییەکیان دروست کردوہ لە خاوەن بانکە ئەمەریکەکان کە دەستیان گرتوہ بەسەر باجی فەرەنسا و ئینگلتەرا و ولات گەلیکی دیکە هەرەھا دواى پشکنینی چەند بەلگەنامەیک و شیکار کردنی بۆی دەرکەوت کە خاوە سەرمايە جیھانیەکان سەر بە ئورانیەکانن و هەر ئەوانیش بون کە بونەتە ھۆکاری دروست کردنی هەردو جەنگی جیھانی یەكەم و دووہم، دواى زانیینی ئەم راستیانە ھەولێ دا کە پۆرفیئەت سەرۆک کۆمارى ئەمەریکا و سەرکردەکانی دیکە لەم راستیانە تی بگە یەنیت. ئیدی ئیمە نازانیین کە خۆکوشتنەکەى

(^{۲۳}) جیمس فۇرستال کە وەزیری بەرگری ئەمەریکا بو بەیەکیک لە گەورە بەرپرسیانی ئەمەریکا دادەنریت کە بە شێوہەکی لە ئاکاو لە سال ۱۹۴۵ پایگەیاندا کە دوچار بە تێک چوینی بارى نەروونی بوہ کە دواتر بە شێوہەکی فەرمی نیرۆرا بۆ بەیەکیک لە نەخۆشخانەکان و دواتر بە شێوہەکی فەرمی و تەنھا دواى چەند ھەفتەبەك پاگەینرا کە خۆی کوشتوہ و بە تێپەر بوونە کاتیش پوداوە کە هەر بە شاراوەیی مایوہ

پەيوەست بۈە بە ناۋمىدبۇنىمەۋە ياخۇد تىۋۇرگراۋە لە لاين ھەندىك لاينەۋە
تا بۇ ھەتا ھەتايە دەمى بەداخراۋى بەئىلرئەۋە... دواتر بەرگى خۇكۇشتن
گرايە بەر تاۋانكە... لەمىۋۇشدا بەلگەى نۇر ھەيە لەسەر تاۋان گەلبىكى
گەرە كە ساختە گراۋە لە ۋلات گەلبىكى جياۋازدا و دواتر بەرگى خۇكۇشتن
گراۋە بە بەرىدا.

قورقاریمه کانی جولەکه به دریزایی میژوو دهره نهماه کانی

کاتیك كه ئیمپراتۆری یاسا دانەر جۆستینان گه‌یشته ده‌سه‌لات (۴۸۳-۵۶۹ ز) له ئیمپراتۆریه‌تی بیزه‌نتی یاسا به‌ناویانگه‌کانی دهرکرد که تیایدا هه‌ولی دا سنوړتک بۆ ئه‌و کاره نایاساییانه دابنیت که جولەکه‌کان په‌نایان بۆ ئه‌برد له بازگانی دا، ئه‌لبه‌ته جولەکه بازگانه‌کان ته‌نها لایه‌ن یون که له‌گه‌ل نۆرانیه‌کان واته خاوه‌ن سه‌رمایه‌کان کاریان نه‌کرد، ئه‌مه‌ش وای کردبو که له پینگه‌یه‌کی باشترا بن به به‌راورد به‌و بازگانه‌ی دیکه که جولەکه نه‌بون، ئه‌و به‌اره‌ش که سامانیکی زۆری پی' ئه‌به‌خشین بواری به قاچاخردن و کاری نایاسایی بو به شیوه‌یه‌ک که توانیان پکا به‌ره‌کان له خۆیان دور بخه‌نوه و ته‌واوی ئه‌و سنوړانه‌ش ببه‌زیفن که یاسا‌کانی جۆستینان بۆی دانا‌بون ئه‌لبه‌ته له هه‌مان کاتدا به‌هه‌رمه‌ندیش بون له‌و یاسایانه‌ی که ده‌پاراستن، یاسای جۆستینان تا سه‌ده‌ی ده‌هه‌م سه‌رچاوه‌ی سه‌ره‌کی یاسا بو و تا ئه‌مرۆکه‌ش به گرنه‌ترین سه‌رچاوه‌ دانه‌زیت له یواری ماله‌کاندا. ئینسکلۆپیدیای (لنک و فافناک)ی جولەکه، به‌م شیوه‌یه‌ باسه له بازگانه جولەکه‌کان ئه‌کات:

"جولەکه‌کانی ئه‌و سه‌رده‌مه ته‌واوی نازادی ناینیان هه‌بو و پینگه‌یان پی' لرابو که هه‌ندیک ناوه‌ندی تایبه‌ت به خۆیان هه‌بیت، له سه‌رده‌مه‌دا بازگانی کردن به کۆیله به گرنه‌ترین سه‌رچاوه‌ی جولەکه پۆمانیه‌کان دانه‌نرا به‌لام ئه‌لبه‌ته دواتر یاسا‌گه‌لیکی زۆر دهرکرا بۆ پوهه‌رو بونه‌وه‌ی ئه‌و بازگانه‌یه‌...

(هتد).

مىژو بۇمان پون ئەكاتەمە كە بازىرگانە جولەكەكان و سوخۇرەكانىش تەنھا كارى بازىرگانى كۆيلەيان نەكردو بەلكو كارى بازىرگانى مادەى سېكرە و لەش لىرۇشى و مادەى كھوليان كىردو و بازىرگانى بۇن و خشل و مادە گران بەھاكانى دىكەشيان قۇرخكردو بۇ خۇيان، ھەروھە پەنايان بىرۇتە بەر بەرتىل دان بە بەرپىسەكانى ئىمپىراتۇرىەتى بىزەنتى بۇ كرىشى وىژدانەكان لە پىناو داىىن كىردى بەرژوھەندىيەكانى خۇيان تا ئەو كاتەى كە بونە ھۆى خراب كىردى ئاكارى كۆمەلگەى پۇمانى ھارشىئوھى كۆمەلگەى بىزەنتى ھەر لە رىگەى بەرتىل دان، مادەى سېكرە، مادەى ئەلكھولى و لەش لىرۇشى. لىكۆلىنەمە كىردن لە دەسەلاتى جوستىنان دەرىدەخات كە ئەو بى ھودە ھەولى داوھ وەك ئىمپىراتۇرىك بەر بەمپەرەلاىى بگرىت و ستورىك بۇ چالاكىيە وىرانكارىيەكانى جولەكە داىنىت. ئەو ھۇكارەى كەلە پىشت گەندەل كارىيەكانى ژيانى ئەمپۇرە ھەبە لە شارە گەورەكاندا ھەمان ئەو ھۇكارانەىيە كە پىشتەر ھەبە، بەم شىئوھە ئەبىنىن كە مىژو خۇى دوىارە ئەكاتەرە، ھەروھە دىاردەبەكى نۆى دىكە ئەبىنىن لەنىو ئەو پوداۋەنەدا، لەو بارەوھە مىژو نوسى بەنارىيانگى بەرىقانى (ئىندوارد دىگىون ۱۷۲۷-۱۷۹۶) باس لە كارىگرىيە خرابەكانى ھەژمونى بازىرگانە جولەكەكان ئەكات لە پۇما لە كىتەبەكەيدا: "كەرتن و دارمانى ئىمپىراتۇرىەتى پۇمانى" بەو پىيەى كە ئەوان ھۇكارى سەرەكى ئەو دارمانە بون، ھەروھە گلىقۇن بۇبىيا ھاوسەرى نىرۇن بە بەرپىسىارى سەرەكى ئەزانىت لە ئىمپىراتۇرىەتەكەدا بەو پىيەى كە ئەوھە پۇلى ئەو بو كە پىگەى خۇشكرد بۇ دەسەلاتى جولەكەكان و ئەوانىش كەشكىيان بلاو كىردوھە لە پۇما كە تىايدا پۇمانەكان وەك كەسانى سەرخۇش و بى باك بون بەرامبەر دارمانى بەردەوامى شارستانىەتەكەيان، لە دواى پمانى يەكجارەكى ئىمپىراتۇرىەتى پۇمانىش دەسەلاتى جولەكەكان گەيشتە تىرۇپكى خۇى و بەوھش ئەوروپا چوھ قۇناغىكى تارىكەوھ، ئەو قۇناغەى كە مىژونوسەكان وەك چاخى تارىك ياخود چاخەكانى ناوھند ناوژەندى ئەكەن.

ئېنېسکلۆپېدىيى بەرىقانى لە بارەى بازركان و سوخۆره جولەكەكان ئەلئیت:
 "بازركان و سوخۆره جولەكەكان بەرەو ئەرە ئەرۆيشتن تا بە شىۋەيەكى يەك
 جارەكى دەست بگرن بەسەر ئەرە بازركانانەى خاوەن بەهرەى تايبەت بون،
 لەرئوہ لەمەمو شوئئیک دا بلو بونەو و ھەر لەرئوہ ھۆگرى ئۆريان بۇ پارە
 دەرکەوت. بازركانى لە چاخەكانى ناوەندا بە شىۋەيەكى سەرەكى لە دەستى
 ئەواندا بوە بە تايبەت بازركانى كۆيلە". ھەر وەك دياريشە ئېنېسکلۆپېدىيى
 بەرىقانى مەزترین سەرچاوەى زانستى يە لە بەرىقانيا.

دەست گرتنى جولەكەكان بەسەر بازركانى ئالۆگۆرکردن دا - چ بە ياسايى
 و چ بە ناياسايى - لە چاخەكانى ناوەندا زيادى کرد ستورى بەر فراواتر بو و
 گەيشتە ئەرە پانەيەى كە ئابورى تەوارى گەلانى ئەوروپا بە بى جياوازي كەوتە
 دەستيانەرە، بە پونى ئەتوانن ھەست بە كارىگەرى دەسەلاتى جولەكەكان
 بگەين كاتيك كە دەبينن دروى پۆلئدى و ھەنگارى كۆن نەخش و نوسىنى
 ھەرانى لەسەرە. ھەولدانى ئۆرى جولەكە بۇ دەست گرتن بە سەر دراودا بۇ ئەرە
 ئەگەرئتەرە كە جولەكەكان ھەر لە دیز زەمانەرە دروشمىكيان قبول كرىو كە
 دواتر نامشل مابلو باوەر پئى بە ناوبانگ بو (۱۷۴۳-۱۸۱۲): "با ئيمە دراو لە
 يەككە لە ولاتەكاندا دەرېكەين دواتر گرنگ نىە كە ياساي ئەرە ولاتە كى
 دايدەنئیت"، نامشلق مابلو ئەر پئىشتيارەى کرد بۇ ھاوبەشەكانى لە جولەكە
 پيلانگنېرەكان تا ئەر پانئەرەيان بۇ دەرېخات كە پائى بە چەند نەرەيەك لە
 نورانىيەكانەرە نا تا لە قۇناغئىكى مئژودا كە تا سالى ۱۶۴۰ دەرئۆى كئشا
 پيلانگنېرى تەرخان بگەن بۇ زال بون بەسەر بانكى ئەوروپا...

جهنگی خاچ په‌رسته‌کان

وینه پاسته‌قینه‌کان و نهره‌نجامه‌کان:

کاریگره‌ریه‌کانی قوژخکاری بازرگانی و ئالتون له لایه‌ن جوله‌که‌کانه‌وه له نوروپا له سه‌مه‌کانی ناوهراسه‌ت ده‌سه‌لات دارانی سمر زهوی واته جرمانیه‌ی ناریا‌یه‌کانی تمنگه‌تاو کرد که نه‌و کات دوا‌به‌دوای ههره‌س هینانی لیمپراتوره‌تی پومانی خاکی ولاته نه‌وروپه‌کانیان دابه‌ش کردیو به‌سمر خویندا و به زور ده‌ستیان دایه زهوت کردنی سمره‌وت و سامانی ولاتان هر بویه نه‌و کاره‌ی جوله‌که‌کان که خروینیریان له پڼگه‌ی سووه‌وه ده‌برد به یه‌کیک له هوکاره سمره‌کیه‌کان دانه‌رنیت بؤ پال پڼوه نانیان تا به‌ره‌و خوژه‌لایه‌ی نیسلا‌می گه‌شه‌سندو هه‌نگاو بنین و دوا‌جا‌ر بین به یه‌کیک له هوکاره‌کانی هه‌لایسانی جهنگه‌ خاچ په‌رسته‌کان... به‌تایبه‌ت کاتیک که کتیرکی له‌سمر زهوت کردنی سمره‌وت و سامانی گه‌لانی نه‌وروپا له پڼگه‌ی زور و وه‌رگرتلی سووه‌وه ته‌نھا دوا‌ی چمند سالی‌ک له کهوتنی پوما به‌ده‌ستی جرمانیه‌ی به‌ربریه‌کان بوه هو‌ی نه‌وه‌ی که هه‌زار بین و دوا‌یکه‌ون و شارستانیه‌تیا‌ن دوا‌یکه‌ویت.

نهره‌ نه‌م دؤخه‌ی نه‌وروپا بو که پڼگه‌ی خو‌شکرد بؤ پڼکه‌وتنی هه‌ندی‌ک له پادشا‌ مه‌سیحیه‌کانی نه‌وروپا له‌گه‌ل نه‌و خاوه‌ن زهوی وزار و نه‌جیب زادانه‌ی که به‌دوا‌ی ده‌ستکه‌وتدا ده‌گه‌ران تا به زور ده‌ست به‌سمر جیهاندا بگرن و هیرشینی گه‌وره‌ی خاچ په‌رستی ده‌ست پی بگه‌ن... له‌م کاته‌دا به‌رژه‌وه‌ندی نه‌م که‌سانه‌ له‌گه‌ل به‌رژه‌وه‌ندی سو خو‌ژه جوله‌که‌کان یه‌کی گرت‌وه نه‌وانه‌ی که پالپشتی بیرزکه‌ی نه‌و هیرشه‌یان نه‌کرد به ته‌وا‌وی توانای مالیان و له ته‌وا‌وی له‌وروپادا بلا‌ر بی‌ونه‌وه‌ تا هانی نه‌و خاوه‌ن زهوی و زاران‌ه بده‌ن تا‌خه‌رنه‌کانیان

بویان بخنه سمر پشت تا شمر کمر به کیری بگون و برتیل بدن به هاردهسته کانیان و بهم شیوهی شمران لمر هیزه شاروویه بون که له پشت پردوهه کاریان کرد له سمر هملگرساندن شمری خاچ پمرستی... لمر لمری لمر شمره دا لمر همل زرنینه یان بۆ هملکوت تا قمرز به بهرهری زۆر بدن به خاومن سمر کردهی هیزه کان، لمران رهواگان و دمه لاتدره کانی کلیمسا سمریاری بازگانی کردن به چک و چۆل و بولی نامنجی سیاسی که بریتی بو له لاواز کردنی نیسلام و مسیحییت له یهک کاند...

یهکه مین هیژی خاچ پمرسته کان له سالی ۱۰۹۵ دا بو و له ممش به سمره تای هشت چنگه خاچ پمرستییه که دانه نوت که بۆ ماوهی دو سده بریزهی کینشا له نیوان ساله کانی ۱۰۹۵ - ۱۲۷۱، لمر شمرانه مۆرکینکی ناینی مسیحیان به خزوه گرت و وای لمرخست بۆ له یورپیه کان که لمر هیرشاله نامانج لیمی پاراستنی لمر که سانه یه که دهچله زادگای مسیح و گنیرانهوی خاکی پیروزی مسیحیه کانه (له لهستین) بۆ باوهشی مسیحیه کان... به لام له راستیدا، کاتیک که له ورده کاری لمر شمرانه له کۆلینهوه به ناسانی لمر راستییه مان بۆ دهرده که ویتکه له پشت لمر هیرشانه ره بون، لمر لمری لمر هۆکاره یه پال به هیزی خرابه کاره وه له نیت تا دوباره چالاک بیخته ره، کینه و هله یه بۆ سامانه کانی لمرانی دی. همدیک لمر هیرشانه سمرکرتنیان بدهست هینا و همدیک دیکه شیان لمر بونی بهرگری موسولمانه کان شکستی هینان به لام دهره نجاسی کۆتایی بریتی بو له مانهوی له لهستین له دهستی موسولمانه کان له سالی ۱۲۷۱.

همدیک له میره کان له وانهی که به شداریان کردبو له جه لانهوی بهرهنگار بونهوی همزومنی جوله که کان، کاریان نه کرد تا پزگاریان بیت له چنگی سوخوره کان، لمر جولانهویه که تا دههات بازوی به میزتر ره بو و له لسان به دهرکردنی یاسا گه لیک که تایبهت بویه گوژشگر کردن جوله که کان و ناچار کردنیان له ژبان له گهره که کانی خۆیاندا و دواتر چمند یاسا گه لیک دیکه دهرکرا که لیمانی قه دهغه کرد که مسیحیه کان به کار به یفن بۆ کار کردن له لایان بۆ پایس کردنی کاره کانیان، له وهش که له پشت دهرکردنی لمر بریارهوه بو

بىرىتى بو لەرڭگىرى كىردن لە سوخۇرەكان كە لە ژۇر بەرپرسيارىتى كارەكانى خۇياندا دەرچن لەبەر ئەوئى جۇرڭك لە گىرئىبەستە گومانائوئىبەكانى خۇيان لە پىڭگە ئەر مەسسىحىئانەوئە ئەبەست كە دەكرانە نىما بۇ خۇيان و دواتر تىئوئە ئەگلىئىزان لە كارەكانى خۇيان... ھەرئوئە ياساكان قەدەغەئان كىرد كە جولەكەكان ئافرەتى مەسسىحى لە مال ياخود كارەكانى خۇياندا بەكار بەئىنن بە ئامانجى پاراستىئان لە چاوجنۇكى سوخۇرەكان، لەبەر ئەوئى ئەوان لە خشتەئان ئەبىردن بە شىئوئى جۇراوجۇد و دواتر بەكارىان ئەئىئان بۇ ئامانجە تايبەتەكانى خۇيان و ھىچ دەرئەستىش ئەبۇن لەوئى كە بازىرگانى بە جىستەئانەمە بگەن لە پىئناو پارە ياخود فرىودانى دەرۇن بىمارەكان و بەستنى گىرئىبەستەكان، ھەندىك ياساگەلى دىكەش دواتر پىڭگىرى كىرد لە جولەكەكان تا ھەستن بە چالاكى بازىرگانى. بەم شىئوئىبە گەلانى ئەورۇپا پىئان وابو كە ئىدى گىرقتى جولەكە بەرەو پاكتاوبون ئەچىت و سوخۇرەكانىش بەرەو لەناو چون ئەچون، بەلام پوداوەكان پىنچەوانەئى ئەوئىئان دەرخت: ئەر ياسا گەلە تونئە كە پشئىوان بو بە ھىزى كلىسا نەئىتوانى سوخۇرەكان لەنار بەرئت يالانى كەم وا لە سوخۇرەكان بگەئەئىت كە كارەكەئان بىئوئەئىبە و پىئوئىبەستە پىز لە پەرايەتى ياساكان وەرگىرن، دەرەنجام رقتى نوانىبەكان زىادتر بو لە كلىسائى مەسسىحى و سەرەتايەك دروست بو بۇ دىئايەتى كىردن و لاواز كىردنى باوئەرى مەسسىحى و لاواز كىردنى دەسەلاتى كلىسا، سەرەتاي ئەم كارە دواتر لە پلانئىكى توندوتۇلدا دەرگەوت كەپشئى بەستبۇبە دو بنەما:

بلاؤكردنەوئى مېرۇكەئى جىيا كىردنەوئى ئابىن لە سىستەمەكانى دەسەلات، بە مەرجىك ئەم ھەلمەتە لە بەر بلاؤترىن ئاستدا و بەشىئوئىبەكى بەردەوام ئەنجامىدرئت بە بى ئەوئى گوى بەرە بدرئت كە چەندى تى ئەچىت و چەند ماندو بونى پىئوئىبەستە... لە لايەكى دىكەشەوئە كاربگىرت لەسەر دروست كىردن و پەرەپىندانى جىياوازى لە ئىئوان مېر و كلىسادا و پەوتەكانى بى ئاكارىش پشئىوانى بگىرئت و ھان بدرئت لە لاي ھەموان.

راگواستنى گهوره

چهند ديمه نيك له ميژوروى جولهكه:

پادشاهى لمرنسا هونى دا له سالى ١٢٥٢ به شيوه يه كى پيشه ييانه كيشه ي جولهكه چاره سر بكات له رينگه ي لمرمان دان به دهر كردنيان لمر سر پينچى كردن له ياسا، بهو شيوه يه به شينكى زوربان پويان له بهر يتانيا كرد كه ئى كاته په ناي دان لمر نه وه ي سوخوره جولهكه كان لهو ماوه يدا تا سالى ١٢٥٥ كو تير زنى زورنك گهوره پياوانى كلنسا و خانه دان و خاوهن زهريو زاره كانى كر ديو له رينگه ي پيدانى قمرز بۇ پشتيوانى كردن له جهنگه بهر دهرامه كانيان^{٢١}، دواتر به لنگه ي تهراو به ده ست هات لمر سر په يوه ندى سوخوره كان و گهوره پياوانى حاخام ياخود نهوانه ي كه پنيان نهوترن (داناكاشى جولهكه) له گه ل نورانيه كان دا. دوزينه وه ي ئه و به لنگه يه لهو ليكولننه وانده دهر كهوت كه پادشا هنرى بيريارى دا نه انجام بديرت بۇ ريسوا كردنى پاره خواردن و بهر تيل و تاروانه كانى بازوگانى كردن به جهسته و به زور پاره و مرگرتن كه نه ليه ته ئه م كارانه دواى مردنى (هارون نؤف لينكولن) دهر كهوت له سالى ١٢٥٥ دواى نه وه ي كه ليكولننه وه كان به شيوه يه كى يه كلا

^{٢١}. كتيبي (هارون لينكولن) كه له نوسيني مهرى جولهكه (شاهى و لالنتاين) زور به وردى باسى ئه م قوزاغه ي ميژورمان بۇ نكه ن لىر كتيبيدا به م شيوه يه هاتوه (ژماره ي جولهكه كان زياديان كرد و زياد ترش دهر له ممد بون و هارون نؤف لينكولنى جولهكه بو به دهر له ممد ترين كسى له بهر يتانيا، مامه له داراييه كانى له سر جمع گوشه و كه ناركانى ولاتدا نه انجامه دىرا و زورنك له پياو ماقولان و خانه دانه كان و پاوانى كلنسا تيوه ي گلابون... به لام نه سولات دواى مردنى نه ست گرت به سر سرور و سامانه كى بويه ليژنه يه كى تاييبت دانرا بۇ بهر يوه بردنى ملك و ماله كانى.

کەرمووە دەریان خست کە هەژدە جولهکە ئەر کارانەیان کردووە و دواچار درانە دادگا و لە سێ دەرە دران.

شا هنری لە ساڵی ١٢٧٢ کۆچی دوايي کرد و شا ئوداردی یەکەم جینگەیی گرتەوه کە ئەویش بە پێی خۆی بپاریکی دەرکەر و تیایدا قەدەغەیی کرد کە جولهکە کاری سوخۆی بکەن، دواتر لە رینگەیی پەرلەمانەرە لە ساڵی ١٢٧٥ زنجیرە بپاریکی دەرکرد کە بە پێی ئەر بپارانە دۆخیکێ تاییبەتیاں بۆ لەبەر چاو گیرا و بەو زنجیرە بپارە و ترا (بپار گەلینکی تاییبەت بە جولهکە) مەبەستیش لەم بپارانە کەم کردنەرە دەسەلاتی سوخۆرەکان بو لە شارەکانیان بۆ پاراستنی مەسیحی و هەژارەکان پینکەوه، پەنگە ئەر زنجیرە بپارە بەیەکەمین زنجیرە بپاریک دابنرتیت لە میژووی پەرلەمانی ئینگلیزی دا کە پۆلینکی گرنکی هەبو لە دەرکردنی ئەر بپارانەدا و ناشکریت بوترتیت کە ئەر بپارانە نژ بە جولهکە بون لەبەر ئەوهی لەیەک کاتدا هەم جولهکە و هەم مەسیحیەییەکانی ئەپاراست^{٢٠}، ئەم بپارە بە تاییبەت هەژارەکانی ئەپاراست و جولهکە سوخۆرەکان ئەم جارەش پینیان وابو - وەک پینشتر کە چەند جارنیک لە میژوودا پوی داوه - ئەتوانن پویەپوی بپاری بپارە هەروەک چۆن پویەپوی بپارەکانی کۆمەلگە بونەتەوه بەهۆی ئەر دەسەلاتی کە هەیان بوە بەسەر پیاوانی کلینسا و دەولەت دا... بەلام ئەمە گەرەترین هەلەیان بو، لەبەر ئەوهی شا بپاریکی دیکە دەرکرد ئەویش دەرکردنی تەواوی جولهکەکان بو لە بپارتانیا... بەم شیۆهیه سوخۆرەکان دەرەنجامی کارەکانی خۆیان بیینیوه بەلام بە بی ئەوهی کە دەسەلات و ئالتونەکانیان لی وەرگیریتەوه. بەم کارەش بەلایان هیئا بەسەر ئەر جولهکە ناساییانە کە هیچ جۆرە گوناھنیکیان ئەنجام ئەداوه جگەلەوهی کە کەوتبونه دواي ئەم ژمارە کەمە... ئەمەش بە پێی وتەیی هەندیک میژونوس سەرەتای قۇناغیکە کە پێی دەوتریت (پارگواستنی گەرە) و

^{٢٠} (بپارەکانی جولهکە) بە وردی لە کتییی (جینگیکي بی ناوینشان) چاپکراوه لە نووسینی ئەلسەری

له کاتوه نهو گڼژاره گلژلهی جولهکهکانی خسته لیژی له تهواری نهو اروپا لهبر نهو هی سارۆکهکان شوین پینی شا ئدواردیان ههنگرت، بۆنومه له سالی ١٣٦٠ واته دواي ماوهیهکی کم له تهواو بونی شهپی خاچ پرستی و دهرکهوتنی دهره نجامهکانی دوباره فهپه نسا جولهکهکانی دهرکرد بهلام نهام جاره به تهواوتی، سهکسونیاش - یهکیک له دهولهته جرمانیهکان له سالی ١٣٤٨ - هه مان کاری کرد دواتر ههنگاریا له سالی ١٣٦٠ و بهلجیکا له سالی ١٣٧٠ و سلوفاکیا له سالی ١٣٨٠ و نه مسا له سالی ١٤٢٠ و هولندا له سالی ١٤٤٤ و دواچار نیسپانیا له سالی ١٤٩٢، نه له بهته دهرکردنی جولهکهکان له نیسپانیا خاوهن گرنگیهکی تاییهته لهبر نهو هی تیشک لهخاته سه سهر دادگاکانی پشکنین له نیسپانیا لهبر نهو هی زوریک له دانیشتوانی ولاته نهو روپیهکان پینان وایه که له لایهن کلیسای کاسولیکه ره دامه زاره به نامانجی نه شهکه نهچدان و چه وساندنهو هی جیا بوهکان له کلیسای پوما و لهوانهش پرۆستنتاننهکان. بهلام له راستیدا نامانج لینی کردنی به نامازیک بۆ دۆزینهو هی نهو به شه له جولهکهکان که به پوکهش خویمان وهک مەسیحی دهرخستبو تا له ژیر نهو په ردهیه دا کار بکن و له ناوهوه ناماده کاری بکن بۆ کاری خویمان، کلیساش ههستی به بونی پیلانیکی کرد لهو جوړه بۆ تیک شکاندن پایهکانی ناینی مەسیحی... له چه ند حاله تیک دا توانرا شو تپینی هه لیگریت و کهسه چه واشه کارهکان ناشکرا بکرت... دواتر توانرا دهقی وهلامیک بدۆزرتمه که حاخامی گهره - نهو کاته له ناستانه پایتهختی نیمپرا تۆریتهی عوسمانی داده نیشت - ناردیوی له ژیر سایه ی بهخشینی نیسلامدا. نهو حاخامه ناری (خیمور) بو که سه رۆکی جولهکهکانی تاراوگه بو له شاری نکس نان پروفانسی فه پهنسی که ههستابو به وهلام دانهوهی پراویژیک که پینی کرابو دواي نهوهی که زۆربهی ولاتانی نهو اروپا جولهکهکانیان دهرکردبو. نهو نامهیهی که حاخامی گهره وازۆی له سه ر کردبو به ناوی (میری جولهکه) به بهرواری ١٣ کانونی دوهم ١٤٨٦ نۆردرابو، پرنماییهکانی نامۆزگاری پراویژکارهکانی نهکات که په پرهی له نهسپی تهروادهی به ناویانگ بکن که توانیان له پشتهوه بچنه ناو

قلای دورژمنه‌گانیا نه‌ره هسره‌ک چژن جه‌نگاره‌ره یوزانه‌یه کوزنه‌کان توانیان بچنه نار شاری تهروده‌ي گه‌مارژن‌راوه‌ره دواي نه‌وه‌ي که خوزيان له ناو ناسپيکي داريني گوره‌دا شارديزوه... به واتي‌ه‌کي پوتر مندالي جوله‌که‌کاني کرده لقه‌ه و ماسيحي و ماموستار دادوه‌ر و پزيشک و هند... تا له‌ناوه‌ره بتوانن ماسيحيه‌ت تيك بشکينن^{٦٦}... نه‌ليه‌ته دادگاکاني پشکين تنه‌ها به‌لهرکي سره‌کي خزي پسه‌نده‌ي نه‌کرد که له پيناويدا دام‌زرايو به‌لکو يوه نامرازکي سرکو‌تکردن که همواني گرتوه به بيچياوازي، نه‌وش پاست نيهه که له پاره‌يانه‌ره بلار کرايه‌ره له‌لای نه‌روپيه‌کان که نامانجيان‌دروست کردني هاسوزي و هستي په‌شيمان بونه‌ره بو، به‌لکو نه‌مه بريتي بو له ده‌زگايه‌کي تاييه‌ت بو چه‌رساندنه‌وه‌ي جوله‌که‌کان... کاتيکيش که پشکنه‌ري گوره (تورکوما‌دا ١٤٢٠-١٤٩٨) برياري له‌سهر مراسيمه سامناکه‌کاشي سوتاندن دا، هر که‌سيکه که تومه‌تي جادو و ناپاکي و دزه نايي يه‌سهر‌دا بسه‌پايه جا جوله‌که بوايه ياخود نا دست به‌جي نه‌گيرا و نه‌سوتيترا... به‌م شيوه‌يه نه‌ر به‌لايه‌ي که به‌سهر جوله‌که‌کاني نيسپانيا‌دا هات هوکاري نايي نه‌بو به‌لکو کاردانه‌ويه‌ک بو به‌رامبه‌ر هلسوکه‌وتيان له بوارگه‌لي نابوري و کومه‌لايه‌تي دا. نه‌وه پاستيه ورده‌کانه که تيشک نه‌خاته سهر نه‌ر روداره ميژويه‌يه که هوکاره‌کاني هه‌نديک جار نادياره. له سه‌ده‌ي چوارده‌هه‌م جوله‌که سو خوزه‌کان بو يه‌که‌مين جار توانيان که حکومتی نيسپاني ناچار بکن که مافي ره‌گرتني باجيان هه‌بنت به شيوه‌يه‌کي پاسته‌وخو وه‌ک گرهندييه‌ک بو نه‌و قهرزانه‌ي که ده‌ياندا به حکومت نه‌مه‌ش خه‌لکي خسته ژير په‌حمه‌تي نه‌وانه‌وه... نه‌وانيش به خراپ‌ترين شيوه نه‌و لهرفه‌ته‌يان قواسته‌ره و ژور لردنانه داواي (پارچه

(٦٦) سامنه به‌روردی نه‌و ليکچونه سميره بکريت له‌نيزان نه‌م په‌رشه و پيلانگنې(دو‌نما) دا که گرويکي شاروه بون له جوله‌که‌ي (سالولينيک) له نسته‌بول که به په‌که‌ش بون به نيسلام به نامانجي تيك داني له ناوه‌وه له پرگه‌ي بلار گردنه‌وه‌ي شتر بئ بنما و دور له پاستي و په‌يوه بونه‌وه‌ي هر جوله‌که‌يه‌کي چاکسازي نيسلامي که نامانج ليئ سرخستني نيسلام بيت.

گۆشت) ٢٧ یان نه کرد له خه لکی نه مهش پښکی نژدی له لای خه لک کؤ نه کردوه به شیوه یه که پزیسکینک بهس بو تا گرکانی نار دله کان بته قینځته وه و نهو پزیسکشی وتاره گراویه کاشی (فرماندؤ مارتینین) دروستی کرد و گال له ژیر کاریکمری نهو وتارانه دا کؤمه ل کؤزیبه کی خویناوی نه جامدا و نه مهش نمونه کی قیزه ونی تاوانه کاشی جوله که و نورانیه سهرده سته کانیا ن که به هؤیا نه وه به هه زاره ما جوله کی بی دهره تان بونه قوربانی که هیچ جزوه تاوانینکیان نه انجام نه دابو به لکو نهو ژماره که مه نه جامی دابو که به شیوه یه کی نهینی راپه رایه تیان نه کرد، نینسکلؤ پیدیا ی به پیتانی (پ ٥٧ بهرگی ١٢ ز - چاپی ١٩٤٧) بهم شیوه یه یاسی جوله که کان نه کات له نیسپانیا (سه دهی چوارده مه م به سه دهی زپرین دانه نریت له نیسپانیا به لأم وتاره کاشی یه کیک له قه شه کان له نیسپانیا به ناوی (فرماندؤ مارتینین) له سالی ١٢٩١ هؤکار بو بو رودانی کوشتارگه یه کی گشتی له دژی جوله که کان له وانای که نیره ییان پی نه برا له بهر دهوله مه ندیبه که یان و هه موان پقیان لییان نه بؤوه له بهر نه وهی ته راوی باجه کان نه وان و هریان نه گرت).

به لیندهره ناوبراوه کان مافی و هرگرتنی باجیان له حکومت کړی بؤوه له سه ده کاشی ناوهر است دا له بهرام بهر پښکی دیاری کراودا که دواتر نه یان دا. دهوله تیش ده سه لاتی گشتی و مافی نه شکه تچه دانی هاو لاتیان یان پی نه دات له نار زیندانه کاند و پښگه شیان پی نه دات که ده ست به سهر سامانی که سه که دا بگرن له بهرام بهر نهو پارانه ی که خؤیان دیاری نه کن به پیی خواستی خؤیان... له بهرام بهر دا نهو گهر ده لوله ی که له دژی جوله که کان هئی کرد بو هیر بهر ده وام بو، بؤ نمونه له سالی ١٤٩٥ لیتوانیا له سهر خاکه که ی دهر کردن و

(٢٧) رهوشی سامناکی بهریش پارچه گۆشت له لایین سوخؤرکان به تاییهت جوله که کان که له سه ده کاشی ناوهر است بهم هریان ای نه کرد بو پی یه ی که کیشی دیاری کراوی پارچه گۆشتیک له گۆشتی که سی قمرزار مافی خاومن قمرزه که لئی پکانه وه له کاتیندا که نه گهر که سی قمرزار نه توانیت قمرزه که ی بیگه رنځته وه له کالی خؤیدا و نه مهش به باشترون شیوه له شانؤگره یبه که ی (بازرگانی لینیس) ی شکسیر پدن کراوه تهره.

نورق پورتوغال لە سالى 1498 و ئىتالىا لە سالى 1540 و بائاريا لە سالى 1551 ھەمان كارىيان دوبارە كردهوہ... بەلام ئىمە نابىت شتىكى گرنگ لە ياد بگەين كە سەربارى پلگواستلى جولەكەكان لە گشت شوئنيك بەلام ژمارەيەك لە دەولەمەند و دەست پۇيشتوہكان بۆ مانەرە كارى خۇيان پرىك ئەخست... ئەم كەسانە توانيبيويان پىنگەي خۇيان بەدەست بەيئىن لە پۇردۇ و ئەلفيخون و ماركسيلا لە فەرەنسا، ھەرەھا لە باكورى ئەلزاس و بەشيك لە باكورى ئىتالىا، ئينسكلۇپيدىيى بەرىتانى بەم شىوہيە باس لە بابەتەكە ئەكات(بەم شىوہيە جولەكەكان دوبارە خۇيان بينيەوہ كەلە ئيمپراتۇريەتى عوسمانى و پۇژھەلاتى ئەروپا نيشتەجى ئەين وەك پۆلۇنيا، ئەو ژمارە كەمانەش كەلە ئەروپا توانيبيويان بەيئەنەرە تەواوى بەرەست خرابوہ بەردەميان). بەم شىوہيە ئىمە ئەتوانىين بلئىن كە سەدە تارىكەكانى جولەكە لەو كاتەدا دەستى پىكرد كە چاخى پرىنسىانس دەستى پىكرد لە ئەروپا، ليزەرە دەتوانىن بگەينە دەرەنجامىكى لۆژىكى كە بۆچونى ژمارەيەك لە ميژونوسيشە ئەويش ئەوہيە كە رلاتانى ئەروپاي پۇژئاوا تەنھا ئەو كاتە توانيان پرىنسانس بگەن كە توانيان خۇيان لە چنگى ئابورى جولەكە پزگار بگەن...

جولەكەكانى تاراوگە دوای جولانەرەي پلگواستتەكان سنوردار كران لەناو كەمەكەكانى خۇياندا رقتيس كران كە پىئيان دەوترا (گيتۆ) و جولەكەكانيش پىئى دەلئىن (كاحال)، بەسەر جولەكەكاندا سەپىنرابو كە بە شىوہيەكى گۆشەگىر بژىن بە دور لەو خەلكەي كەلە ناوياندا ئەژيان و لە لايەن حاخامەكانەوہ بەرئوہەبىران كە ئەوانيش لە ژىر كۆتەرتۇلى نورانى و گەرە جولەكە سوخۇرەكان بون ئەو كەسانەي كە توانيبيويان پىنگەيەكى ئەو تۆ بەدەست بەيئىن لە ولاتە ئەروپەيەكان ھەرەك پىشتر باسمان لىوہ كرد، نورانيەكان خزابونە ناو گيتۆكانەوہ و لەرئوہ ژەھرى كىنە و پق و كيانى تۆلەكردنەرەيان لەناو جولەكەكاندا بلۆ ئەكردەوہ ھەرەھا حاخامەكانيش ھەلنەستان بەرەي لە جولەكەكان تى بگەيمەن كە ئەوان گەل ھەلبىزاردەي خواوہەندن... لەبەر ئەوہ پۇژى تۆلە سەندنەرە بە پىنگەوہيە و ئەوان ئەپنە خاوەنى زەوى بەسەرەوت و

سامان که یه وه... به لام ئهس جولکه گانه ی که به ره وه ئهروپای پۆژمه لات کۆچیان کردبو ئهونیش به نۆبیه ی خۆیان ناچار بون که له شوینی پینگه پیندراودا ژبان ببه نه سه که به شیوه یهکی گشتیش نه که وته سه سئوری پۆژناوای هوسیا له پاکور له که ناره گانی ده ریری به لقیقه وه تا باشور له که ناره گان ده ریری رهش، زۆری نه ی ئه و جولکه گانهش له بنه چه دا پنیان ده وترا جولکه که ی خه زه ر^{٢٨}.

لیزه دا پنیوسته ئاماره به وه به دین که جولکه که گانی خه زه ر به درژای میژوو به ناوبانگ بون به ره زلی و پیسکه یی زۆریان و ره وشه درژیوه که یان له کاروباری دارایی و ئاکاره فزه که یان له کاری بازرگانیدا، ئه وانه زمانه (ریدیش)^{٢٩} یان نه خوژند که تیایدا کلتوره که یان په ره ی سه ند و له پوی په گه زه وه زۆر جیاوازن له عیبرانیه کۆنه گانی فه له ستین که له بنه چه دا شو ان بون.

قینی که له که بوی چه ند سه ده یه که له ناو نه ینی گه ره که گانی (گیتۆ) و تینویتی زۆر بو تۆله سه ند نه وه هینه ده گه شه ی کردبو که بوه باوه پینکی بت په رستانه که له سه ره بنه مای کینه و سته م و وێرانکردن دامه زاره.

به م شیویه ده ژێ بنه مای ئاینه ئاسمانیه گان وه ستانه وه و ئه مه شه له تیۆریه مادی گه راگاندا په نگه ی دایه وه که باوه پریان به خودا نه بو و ئامانجیان لیدانی ئاینه ئاسمانیه گان و ئه و بنه ما ئاکاریانه بو که لیوه ی هه ل ده قولیت و دواچار ده بیته هۆی له بهر یه که هه لوه شانده وه ی کۆمه لگاگان، تیکه پای ئه م کارانه بو شکاندنی تینویتی تۆله سه ند نه وه بو له مرۆفایه تی، ئه و تینویتییه ی که سوخۆر و پیاوانی ئاینی خراپه له سه رده مانیکه دیژینه وه بۆیان مابۆوه و نه گه راپه وه بو چاوجنۆکی ده ست گرتن به سه ره ته واری خێر و بیژه گانی مرۆفایه تی و

(^{٢٨}) نوسه ری به ناوبانگ (ه. ج. ویلز) به پوهی باس له جیاوازی جولکه گان که کات له کتیبه که ی به ناری (هیله به رجسته گانی میژوو) - (پ ٤٩٣-٤٩٤).

(^{٢٩}) زمانه ریویش به زمانه جولکه داده نریت و ئه و زمانه یه که جولکه که گانی ئهروپای پۆژمه لات قسه ی پز له گن و تیکه له یه که له زمانه گانی عبرانی و هه یج په یونانییه کی په گه زیان به عیبرانیه کۆنه گانی فه له ستینه وه ئیه

بېيەش كىردىن ئان لىۋى كە خاۋىنى ھەن بۇ ھەتا ھەتايە... ئەم تىۋىزىانە پىرەى
سەند تا كۆمۈنىزىم لى دايك بو و بىئەماكەى بىرىتى بو لى جولىندىنى ھەست و
سۆزى جىھانى كە بە چەكى لىئاۋ بەرى سوخۇز و ھىزەگانى خىراپە و بى بېۋا
داندەنىت بۇ بەدى ھىئانى پىلانە دىۋىنەكەيان كە بىرىقىە لى دەست گىرتن بىسەر
تەراۋى جىھاندا...

جولهکه و دروست بونی بازاری رهش له نه‌ورویا

میژری له‌ورویا بزمان دهر له‌خات که چۆن سوخۆر جیهانیه‌کان پهره‌یان به کاری تیکه‌دراڼه و تیرۆر و جولانه‌وه‌کانی یاخی‌گیری و ناآرامی داوه و چۆن پلانیان دا پشتموه بۆ گه‌رانه‌وه‌ی بی‌خشپه‌ی جوله‌که بۆ له‌و ولاتانه‌ی که لینی دهرکراون له‌ پڼگه‌ی خو خزانده‌ ناوه‌وه‌ی به‌رده‌وام بۆ نار له‌و ولاتانه‌ له‌بهر له‌وه‌ی له‌وه‌ تنها نامزیک بوه به‌ده‌ستیانه‌وه‌ بۆ گه‌یشتن به‌ نامانجه‌کانیان له‌بهر له‌وه‌ی گه‌رانه‌وه‌یان له‌ پری یاساوه‌ یاساغ بوه، به‌م شیوه‌ توپری نه‌ینی پڼک هینرا له‌ تهاوری ولاته‌ له‌وروییه‌کان که له‌رکیان بریتی بوله‌ وهرگرتنه‌وه‌ی له‌و جوله‌کانی که به‌ شیوه‌یه‌کی نه‌ینی ده‌گه‌رانه‌وه‌، هم توپانه‌ش له‌ لایه‌ن سوخۆره‌ جوله‌که‌کانه‌وه‌ پشتیوانی لی‌ نه‌کرا. له‌بهر له‌وه‌ش که گه‌رانه‌وه‌یان نایاسایی بوه، نه‌ستم بو له‌و جوله‌که‌ گه‌راوانه‌ بتوانن کاریان ده‌ست بکه‌ویت ههر بۆیه‌ له‌و توپانه‌ ناسانکاریان بۆ کردن تا بازاری رهش دروست بکن له‌ تهاوری له‌روپادا... له‌م بازاره‌ ره‌شانه‌دا تهاوری کاره‌ یاساغ و پڼگه‌ پڼه‌دراوه‌کان له‌نجام نه‌درا، به‌ پیی پرۆگرامی کۆمپانیا قوڅکاره‌کان کاریان نه‌کردله‌ نیوان خویندا... خاوه‌ن سه‌رمایه‌کانیش که خاوه‌نی کۆمپانیاکان بون ناسنامه‌یان به‌ نه‌ینی مایه‌وه‌ به‌ بی‌ له‌وه‌ی کس برانیت کین^١.

(١) تا ئیستا هم توپانه‌ کار نه‌کن، چالاکیه‌کانیان له‌ ولاته‌ یه‌کگرتنه‌کانی له‌مهریکا و له‌له‌ستین چپ بۆتموه‌ و ریزه‌ی په‌نا به‌ره‌کانیش تیايندا گه‌یشتموته‌ تاستیکی نۆد بی‌ وینه، بلکه‌ پونه‌ له‌سه‌ر له‌وه‌ی که له‌ ههر شونځه‌که‌ هم توپانه‌ نه‌ینیانه‌ هه‌میت شه‌ا دروست کراوی شه‌ر کسانه‌ن که درۆمش مرقابعتین، شه‌ر کسانه‌ی که کۆمه‌لگه‌یه‌کی نه‌ینیان دروست کردوه‌ (نوسه‌)

گژمانی ژوریک له نوسر و سیاسی و له یله سول و له مانده سر بار زیه کان و بیریار و میژنوسه کان وهک (کولت دی بولسین) و خاتو (لستا و تبقص) و بهر ژیل (والتر سکوت)ی به ناربانگ بل له وه پڑیخت که له وه نورانیه کان بون که پلانیا بل جولانه لیکه ته ره بییه کان دانها و بله یان دمرگرت که له روان پزکفراونکیان دروست کرده که به هیژی شاروه دانه لریخت و په یوه لدی هیه بهو بی سر وه به ره بییه که له جیهاندا هیه یان به لام پشت راست کردله وهی له کومانانه له نها له سر وهی لولدا کرا کاتیک که له واری بله گه کان لیک لره لره و خراخه پال یهک.

له هه دیک له و نمونانه دا کاتیک که به بوداره میژریه کاندا له چینه ره بزمان دهره که ویت که چژن نورانیه کان سر کرده ی سامی و نورانیه کالی به کار له هیلا بل خرمهت کردن به نامانجه کالی خزی و چژن هانی ملیله ما مرغانیان دا تا بچه ناو شعر و شجر و شجرش و کوشتاره وه، له راستیدا له کارانه ختیک لپن جگه له پلانگه لیکس بی دزده خزی کژمه لیک کس بل گه یشتن به نامانجی شینقانه و ترسناکی خزیان، له مهش دهلی هاروی هردو نوسر (ولیان لوس) و (سیسیل گرامیتی) یه له کتیبه که یان به ناوی (پیلگی نیسپانی):

"پرسه که پوله که کس سر کرده ی راسته لیکه کژمپانیا لورخکاره کان له کات و پلانیا بل دا له نیت بل گه یشتن به نامانجه کانیا که له صت گرتنه به سر ته واری جیهاندا، له پرسه ژور له وه زیاده تر هله گرتنه که له کتیبه نامانجیه تی پنی بگات و له پرسهش به یه کیک له گری کوزره جیهانیه کان دانه لریخت که نه کراوه تهره و له کس له باره یهره له کات. له کسهش که پزژیک بتوانیت هرده له سر له و له نیکه لایهات، کسینگی ژور جهره زه له نیت بهو پنییه که جیهانی خزی بهخت له کات له پیناو هوشدیری دان به مرغانیه تی له سر له وهی که له کژمه له له هریمه نهی که خزیان کرده به پیاوی لایینگی شاروه چ له تیک یان هیه که دپانه ویت بیسه پینن به سر جیهاندا".

ئیمه ئەتوانین بئین که پلانی گێرانهوهی جولهکهکان بۆ ولاتهکانیان وورده وورده سرکهوتنی بهدهست هینا، ئەو جولهکانه توانیان بگهڕینهوه بۆ بهریتانیا له سالی ۱۶۰۰ و بۆ ههنگاریا له سالی ۱۵۰۰ بهلام جارێکی دیکه و له سالی ۱۵۸۲ دوباره دهرکرانهوه، له سالی ۱۵۶۲ گهڕانهوه بۆ چیکۆسلوفاکیا بهلام دوباره له سالی ۱۷۴۴ دهرکرانهوه و له سالی ۱۷۰۰ گهڕانهوه بۆ لیتوانیا و هتد...

ئهگەر ئیمه ژماره ئەو جارانهی که دهرکراون له ههر ولاتیک بخهینه ئەو لاره ئەوا بۆمان دهردهکهوت که ههر جارێک ئەو کاره پوی داوه ئیوهند گهلیکیان بهجیهیشتوه که له ژێر کاریگهری خۆیاندا بوه و ئهرکی بریتی بوه له جولاندنی خۆپیشاندان و ناناوامی به پینی پینعمایی گهلیک کهله هیزه شاراوهکانهوه بهنهینی دهرکراوه.

شۆرشى ئىنگىز

ئەبەر ئەمەي كە شا ئىدۇرد شاي بەرىتانيا يەكەمىن كەس بو كە
جولەكەكانى دەركرد لە ولاتەكەي، سەرانى جولەكە لە فەرنسا و ھۆلندا و
ئەلمانيا بەرىريان دا كە بەرىتانيا بكنە يەكەمىن ئامانج كەتيايدا پەرزەكەي
خۆيانى تيا پيادە بكنە و نائارامى و بىسەرە و بەرىيەكى سەرتاسەرى دروست
بكنە...

بەم شەوہە ئۆنۈندە ھاوکارەكانيان لە بەرىتانيا دەستيان داپە چالاكیە
تېك نەرانەكانيان: دروست كردنى ناكۆكى لەنئوان شاي بەرىتانيا و
حكومەتەكەي و دواتر دروست كردنى كىشە لە نئوان خاوەن كار و كرىكار و
دەولەت و كلىسا.

پىلان كۆپەكان تىۋرى گەلبەكى دژ بە يەكيان باؤ ئەكردەوہ كە بانگەشەي
چارەسەر كردنېكى ئەكرد كە دروست كراوى خۆيان بو لە كارويارى سياسەت
و ئايىن و ھەر ئەمەندەي ئەبرد كە بەرىتانيا خۆي بىنيەوہ كە دا بەش بوہ بەسەر
چەند سەربازگەيەك دا كە ھەر يەكەيان دەيەوئەت پەلامارى ئەوي دى بەدات، ھەر
سەربازگەيەكيش دا بەش ببو بەسەر چەند بەشىكدا:

گەلبە بەرىتانيا دا بەش ببو بەسەر دو سەربازگەي پەرۇتستانى و كاسۆلىكى و
دواتر سەربازگەي پەرۇتستانى دا بەش ببو بەسەر ھەردو تايپەي (پابەندەكان) و
(سەربەخۆكان)... بۇ رابەرانى دروست كردنى ئەو دۆبەرەكىيە لە ھەمو
لايەكەوہ پارە ھەنرېژرابو. پادشاي بەرىتانيا ئەو كاتە شارلى يەكەم بو،
كاتىكيش كە ناكۆكى خرايە نئوان ئەو و پەرلەمانەوہ يەكئەك لە سەركردەكانى
جولەكە لە ھۆلنداوہ كە ناوى (مناسح كۆپى ئسرائىل) پەيوندى كرد بە

(فوليفر كرؤمويل)ى سر كردهى بهرېتانی به ناوبانگ و پېشنيارى پارمى زورى
 بو كرد تا پېرؤږه يه كى نهينى پيانه بكتا كه برېتیه له پرخاندنى تهختى
 پادشاهيتى بهرېتانيا...

كرؤمويل ټو پېشنيارى قبول كرد و گروپه كه كى پېك هاتبو له جوله كه
 خاوهن سرمايه و مه ناسح كوږى ئيسراييل و فرناندين كارفاجال كه
 سر كرده كى جوله كى پورتوگالي به ناوبانگ بو و پېشى دوترا جوله كى
 به ناوبانگ كه دواتر بوه سرؤكى راويزكاره كانى كرؤمويل... ناوبراو
 هواداره كانى كرؤمويل كه ناسرابون به (سره بازنه ييه كان)ى ريكخست و
 كردن ييه سوپايه كى پېكخرا و له هه مو لايه كه وه يارمى و چهك و كؤمه كى بو
 هات... كاتيكيش كه بهشى پېكدادانى چه كدارى پېرؤږه كه دهستى پېكرد به
 سده ها شوپشگېرى پېشه گهر له رېگه كى ناياساييه وه پوى له بهرېتانيا كرد و
 په يوه ندييان به شانه ټو نارشيسته كانى جوله كه وه كرد كه ټوكات له شپوهى
 پېكخراوېكى تيرؤريست دهر كه وتبو، دهست به جئ ټو كه سانه دهستيان دايه
 كارى تيرؤر و توقاندنى دنېشتوان له سر ئاستيكي بهر فراون و دروست كردنى
 كه شينكى پر له ترس و نيگه رانى كه رېگه خوښ كهر بو بو شپړتكي ناوخو و
 بهرېك كه وتن له گهل هيزه كانى ناسايش و سوپا... ليكؤلينه وه يه كى ناگايانه
 ټو هاتنه نا نارشستيه له رېگه كى ناياساييه وه له گهل به كار هينانى هيزى
 تيكدهره مه شق پېكراوه كان له رېگه كى شانه تيرؤريستيه كان كه كارى تيرؤريان
 له سر ئاستى بهر فراون ټو نجام ټو دا و دواچار پالپشت كردنى دارايى پلان كه
 له لايه ن جوله كه سوخؤره كانه وه ديارده يه كى نويان بو دهرده خات كه
 بهلغه يه كى ديكه يه له سر پيلانگېرى هيزه كانى خراپه به دريژايى ميژوو: ټو مه
 ټو په وشه يه كه پيلان گېرى به دريژايى ميژوو به شپوه يه كى بهر دهوام به كارى
 هيناو و نزيكترين نمونه ش له سرده مى ئيستاماندا داگر كردنى فهلستينه
 له لايه ن ئيسراييله وه... هه نديك سيامى ديكه كى ټو نارشيسستيه ش له
 له ميريكاى ټو مېرؤدا بهدى ټو كرت... تنها يه كگرتويى هيزه چا كه خوازه كان
 له سر بيرؤكه كى باوه هينان به خوا و داكؤكى كردن له ياساكانى و وه سانى

کسایه‌تیه لیماندره دیارمکان له بهرامبهر شه‌پزل بیناوه‌ری جیهانی کهله لایهن جوله‌که‌کانوره به‌ری‌نوه له‌بریت له‌توانیت پروبه‌روی له‌م پیلانه ببیته‌وه و پوچلی بکاتوره، له‌م کاته لیماندرمکان له‌توانن دوباره جله‌ی بگرتوره له‌مست و مرزنایه‌تی بزگار بگن له‌م چارمنوسه تاریکی که هم‌مشی لی ده‌کات...

شانه‌کانی شوپرش له به‌ری‌تانی له‌م کاته به سمرقوکیه‌تی کسینک بو به ناوی (دی سون) هر له‌م کسه له‌م کاته بالووزی پورتوگال بو له به‌ری‌تانی به‌هوی کاری جوله‌که‌ی گه‌وره (لردیناند کارل‌جان) توانیبوی به‌ده‌سه‌لاتی خوی بگاته له‌م پؤسته، به‌م شیویه مالی (دی سون) که له‌بهر له‌روی دیپلومات کار بو پاریزابو، ببوه پینگی سمرکرده چالاکه نه‌ینیه‌کانی جوله‌که له‌وانه‌ی که سمرپهرشتی پیلانگیریمان له‌کرد و شونینک بو که ناماده‌کاری تیادا له‌کرا بؤ شوپرش داهاتو... دواجار شوپرش لینگلیز له‌مستی پینکرد دوا‌ی له‌روی که نورانیه‌کان رینگیان بؤ خوش کرد.

مصلانی‌ی نایینی له‌ نیوان کاسولیکی و پروتستانته‌کان له‌ نایینی (کالفن)^{۱۷} له‌مستی پی کرد، دواتر شانه نه‌ینیه‌کان ده‌ستیان دایه رینک‌مستی خو‌پیشاندانی چه‌کادرانه کهله هر یۆنه‌یه‌کدا له‌مستی پی ده‌کرد و دۆخی ولاتی توشی بی‌سهره‌وبهری نا‌ارامی و نیکه‌رانی ده‌کرد.

له‌مهر لایهنه‌ شاروه‌کانی شوپرش به‌ری‌تانی و ورده‌کاری له‌وکاته باسینکی تیروت‌سه‌ل هه‌یه له‌ کتیبی (ژیانی شا چارلیز دوهم) کهله لایهن (ئیسحاق بزانیلی) یه‌وه نوسراوه و به‌یه‌کینک له‌گه‌وره جوله‌که‌لینگلیزه‌کان دانه‌نریت له‌ نیوان ساله‌کانی (۱۷۷۶-۱۸۴۸) و باوکی (بنیامین بزانیلی) یه‌ که دواتر بو‌ه یه‌کینک له‌ چه‌مسه‌ره‌کانی ده‌ولت و سیاسه‌ت و چه‌ند چارک توانی پؤستی

(^{۱۷}) نه‌خشی‌پیلان گه‌ری کله‌سهره‌وه ناماز‌ی پینکرا له‌م کاتوره به‌کار دیت وه‌ک ره‌وشیک بؤ سمرپهرتی گه‌وشی مصلحت‌کانی پریاگه‌ن‌م‌کردنی تیک‌م‌رانه له‌ هر ئاره‌چیه‌ک له‌ ناوچه‌کانی جیهان، له‌ زۆر له‌ ولاتانی‌شدا به‌لووزخانه‌کانیشی بؤ له‌م کاره به‌کار له‌م‌ینزا وه‌ک شونینک بؤ پیلان گیران.

(^{۱۸}) زۆر بیلگه‌ هه‌یه ده‌یسه‌لم‌نینت کالفن که دامه‌زینهری نایینی مسیحیه‌تی پروتستانیه به‌ بده‌چه جوله‌که‌یه و ناوی رسته‌تین‌م‌کی گه‌مینه‌ که به‌ لۆم‌وزاری له‌م‌نسی به‌ (کالفن) له‌خو‌ن‌ن‌ت‌ه‌وه دواتر بو‌ه به‌ (کالفن)...

سەرۆك ۋەزىران بەدەست بەھىنئىت و نازناۋى (لۇرد بىكوسفيلدى) پىس بەخشرا، ئىسحاق دزائىلى لە كىتئەكەى دا دەلئىت كە زۇرىنەى زائىيارىيەكانى لە دۇسىكانى (ملىخور دى سالم) ھو بەدەست دەھىنئىت كە بالوئىزى فەپەنسا بولە بەرىتانيا لە سەردەمى شا تشارلزى يەكەم ھەردەك چۆن لايەنى لىك چۈنى سەير باسكاراھ لە نىۋان شۆپشى بەرىتانى و فەپەنسى دا ۋەك ئامازەيەك بۇ بۈنى نىكايەتتەك كە بەيەكئانەرە ئەبەستتەرە... بەم شىۋىيە ئىمە ئەتوانىن بە پۈنى كارىگەرى دەستە شاراۋەكان بىيىن، ئەو دەستەنەى كە شۆپشى جىھانى پىك دەخات نەرەك تەنھا لە ھەردو شۆپشەكەدا بەلكو لە تەراۋى جۈلنەرە و ئەو شۆپشەنەى كە لە جىھاندا دروست دەكرا.

ئەر بەلگە حاشا ھەنەگرەى كە (كرومۋىل) پابەرى شۆپش و دىكتاتورى بەرىتانيا تارابىر ئەكات بە تۆمەتى بەشدارى كردن لە پىلانگىرى شۆپشى جۈلەكە، لۇرد (ئەلرۇد دۇگلاس) دەستى كەوت كە سەرىرەشتى ھەقتەنامەى ئىنگلىزى (بىلن ئىنگلىش) ى دەكرد لە تارىكدا لە ژمارى ۳ مانگى نۇى ۱۹۲۱ يادۋى كىرەرە، لەو وتارەدا لۇرد دۇگلاس باس لەرە ئەكات كە چۆن (ل. د. فان فالكرت) ى ھۆلندى (كتىبىكى بەرگ تىگىراى دەگەمن) ى بەدەست دەكات كە ون ببو لە دۇسىكانى (كتىس مولخىم) لە ھۆلندا لە كاتى شەرەكانى ناپلىۋن... ئەم كىتئە بەرگ تىگىراۋە ئەو نامانەى تىدایە كە حاخامەكان نارەبويان و پىيان گەيشتىو لەوكسانەى كە سەرىرەشتى ئەو كلىسايەيان كىرەبو. يەككە لە نامەكان لە بەرۋارى ۱۶ حوزەيرانى ۱۶۴۷ بە زمانى ئەلمانى نوسراۋە لە لايەن ئۆلىفەر كرومۋىلەرە بۇ بەرىرسى ئەو كلىسايە نىردارۋە كە ئەو كاتە حاخام (ئىزىرات) بو ئەلئىت:

(لە بەرامبەر ھاۋكارى كردنم بەپارە پىشتىۋانى ئەكەم لە ۋەرگىرتنى جۈلەكەكان لە بەرىتانيا، بەلام ئەو ئەستەمە تا شا تشارلز لە ژياندا بىت... بە مې دادگايشى ناكىرت شا لە سى دارە بدرئىت، لە كاتى ئىستاشدا بىنەمايەكى نروستمان لەبەر دەستتدا نىيە بۇ دادگايشى كردن و لە سى دارەدانى... لەبەر ئەوە من پىشلىدارى ئەو ئەكەم كە تىرۇر بىكرىت بەلام ئىمە دەست ۋەرنادەين لە

چونیه‌تی له‌نجامدانی شو کاره و هاوکاری هه‌لاتنی نه‌نجامدیره‌ګه‌ی نه‌ګه‌ین...
(.

هر شو دزسڼی وه‌لامی حاخام براتی تڼدایه بؤ شو نامه‌یه که له به‌رواری
۱۲ تموزی ۱۶۴۷ نوسراوه و له وه‌لامی کرؤمویل دا دلڼت:

(من هاوکاری عالی نه‌ګم له کاتی له‌سهر ته‌خت لابرڼی شا تشارلز و
وه‌رګرتنی جوله‌که له به‌ریتانیا، تیورکردنیش زور مه‌ترسی داره... نه‌بیټ
دهره‌تی هه‌له‌اتن بدریته تشارلز^{۴۲}، شو کاته ده‌ستګیرکردنی شو به‌مانه‌یه‌ګمان
نه‌داتی که دادګایی بګه‌ین و له سڼی داره‌ی بده‌ین... هاوکاری زور ده‌بیټ به‌لام
پڼی سوډه یاس له مرجه‌ګانی بګرڼت به‌ر له نه‌نجامدانی دادګایی کردنه‌که...)
له دوازه‌همی مانګی تشرینی دوومی هه‌مان سال دهره‌ت په‌خسا یؤ شا
تشارلی یه‌ګم بؤ هه‌ل هاتن... نه‌لڼه‌ته ده‌ستګیر کرایه‌وه... هرډو ګوره
میژونوسی به‌ریتانیش (هولیس) و (لودلو) که به‌لګه‌ن بؤ پراستی میژوی شو
سهرده‌مه کؤکن له‌سهر نه‌وه‌ی که ګیران و هه‌لاتنی شا پیلانی کرؤمویل ېوه.

پوداوه‌ګان دواي ګرتنی شا به خیزایی تیپه‌رین و بهو شیوه‌یه‌ی که
کرؤمویل خواستی، سهره‌تا هه‌لسا به پاکتاو کردنی ته‌واوی نه‌ندام په‌رله‌مانه
دلسؤزه‌ګانی شا، په‌لام نه‌نجومه‌ن له دانیشتنه‌ګه‌ی دا که‌له به‌رواری ۵ نه‌یلوی
۱۶۴۸ نه‌نجامی دا به تیګرای نه‌ندامه‌ګانی بریاری دا که سهریاری شو
پاکتاوکردنه‌ پرازی بیټ بهو مرجه‌نه‌ی که شا داویه‌تی و به ګونجاوی بزانیټ بؤ
پڼګ هاتنیکي نوی له‌ګه‌لی دا.

له‌مه‌ش به پوڼی دهری خست بؤ کرؤمویل که نیدی پؤلی کؤتایی پڼی هاتوه
و پڼی به‌ش نه‌بیټ له‌و پارانه‌ی که سهروره جیهانیه‌ګانی پاره به‌لڼنیان پڼی
دابو، هر بؤیه بریاری دا یه‌کڼک له په‌یره‌وانی که ناوی کؤلؤنیل (برایدی به‌ناو
بانګ بو له میژوی به‌ریتانیا، که هه‌لسیت به پاکتاو کردنی ته‌واوی شو نه‌ندام
له‌نجومه‌نانه‌ی که ده‌نګیان دابو له‌سهر پڼګ هاتنه‌که له‌ګه‌ل شا... په‌رؤسه‌ی شو

(^{۴۲}) شا تشارلی یه‌ګم شو کاته له زیدان دا ېوه.

پاکتاوه گوره یه ش که کۆلۆنښل براید پښی ههلسا هه لهر پاکتاوه یه که له کتیبه کانی میژوی خوښندنکه دا پښی دهوتریت (پاکتاوکردنی براید).

دوای ئەم پاکتاوکردنه تهنا (۵۰) ئەندام مانه وه که له بهرژه وهدندی کرۆمویل دهستیان گرت به سهه دهسه لاتی په هادا، له ۹ کانونی دووه می ۱۶۴۹ دادگای سمیس (له دادگایی دادوهی بالا) به ستر و دادگایی کردنی شای به پیتانیای پښ سپیزهرا، سځ بهشی ئەندامانی ئەم دادگایه ئەندام بون له سوپاکه ی کرۆمویل، کاتیکیش که پیلان گڼه کانه نه یان توانی دادوهریک بدۆزنه وه که پازی بیت به وهی که داواکاری گشتی بیت له دژی شا، (کارفاجال) ی جوله که ی به ناویانگ جوله که یه کی بیگانه ی راسپارد به وه کاره که ناوی (لیسحاق دوریلاریس) له لهر کاته سه رچاوه ی (مه ناسح کوپی ئیسپانلی) بو له له ندهن... بهم شیوه یه تشالزی یه که م تۆمه تبار کرا به و تۆمه تانه ی که خستجویه پان جوله که سوخوره جیهانیه کان به پیچه وانیه ی له وهی که له کتیبه کانی میژودا هاتوه که گوایه گه لی لینگیلز له و بریاره ی ده رکردوه... له ۲۰ کانونی دووم ۱۶۴۹ به شیوه یه کی لاشکرا سه ری لیکرایه وه له بهرام بهر بانکیک ی جوله که له گۆه پانی (هواتهول) له له ندهن.. بهم شیوه یه پیلان گڼه جیهانیه کان تۆله کردنه وه که ی خۆیان برنه سه ر، له تۆله کردنه وه یه ی که له کاتوه بریاریان لیدابو که شا ئیدواری یه که م بریاری دابو ده ریان بکات له به پیتانیا، بهر کاره کرۆمویل له و ئالتونه ی به ده ست گه یشت که به لیڻی پڼدرا بو هه ر هک چۆن یه هوزای ناپاک له هه مان سه رچاوه وه به ده سته گه یشت کاتیگ که ناپاکی کرد بهرام بهر به مه سیح.

تۆله سه نده نه ته نها ئامانجیک نه بو که سوخوره جیهانیه کان به ری لئیکه نه وه وهک زۆر که س پښی وایه، به لکو ئامانجی یه که مه یان - پوداوه کانی میژو دواتر ده ری خست - ده ست گرتن بو به سه ر ئابوری به پیتانیا و ده سه لات گرتنه ده ست بو تیا یدا.. ئامانجی قولتر و دواتریان بریتی بو له دروست کردنی هه ندیک شه ر وشۆپش له نیوان به پیتانیا و هه ندیک له ولاته نه وروپیه کان له بهر له وه ی شه ر پڼویستی به پاره ی زۆره که ده سه لات داره نه وروپیه کان ناچارن له

جولەكە سوخۇرەكان بەقەرز وەرى بگرن و ئەوانىش بە سۈى زۇر پىئانىان
ئەبەخشن، ئەم كارەش ئەبىتتە ھۆى دو دەرنەجام:

ا. سوخۇرەكان قازانچىكى خەيالى وەرئەگرن و نەمەش دەبىتتە ھۆى
ئەرى كە ئەو قەرزى ئەكرىت سەرشانى ولاتە ئەوروپپەكان قورستر ئەكات.

ب. دەسەلات دارەكانى ئەوروپا بىقاتە ھەلۋىستى پاشكۆبەتى يەوہ و
وايان لى بگات كە ھەمىشە پىۋىستىيان بە سو خۇرە جىھانىەكان بىت.

كاتىك ئەم دەرنەجامانە بە ئاسانى درك پى ئەكرىت كە ئەگەر بگەوینە دوای
زنجىرى پوداۋەكان لە بەرىتانيا لە كاتى لە سىدارەدانى شا تشارلزی يەكەم لە
سالى ۱۶۴۹ تا دامەزاندنى بانكى بەرىتانيا لە سالى ۱۶۹۴: لە لايەك ئەو
پارەيەى كە بەرىتانيا قەرزى كرد دو ھىندە زىادى كرد، لە لايەكى دىكەشەوہ
سەرومرانى پارەى جىھانىش توانيان وا لە گەلانى ئەوروپا بگەن كە پەلامارى
يەكدى بەن، پەنگە باشترىن شىۋە بۇ درك كردن بە پاستى ئەو پوداۋانەى كە
ئەو كاتە ئەگوزمرا ئەوہ بىت كە پوداۋەكانى ئەو كاتە يەك لەدوای يەك
پىچونەرى بۇبكرىت بگرنىت، ئەرى لىزەرە دىت زنجىرى پوداۋ گەلنىكە كە
بەپىنى كاتى پودانىان يەك بەدوای يەكدا دىن...

روداۋەكسان

۱. سانى ۱۶۴۹ كرۇمويل ھېرشى كرده سىر ئىزلەندا بە پالېشتى دارايى جولىكەكان، لىرموھ ئىزلەندىيە كاسۆلىكەكان تەۋاۋى پىق و كىنەى خۇيان ئاراستەى ئىنگلىزە پىرۇتسقا نەكان كىر لەبىر نە ھەمو كارەساتەى كە بىۋىنە ھۆكارى.
۲. سانى ۱۶۵۰ سوتىروج فەرماندەى ئىنگلىزى شۇپشى كىر بەسىر كرۇمويل دا بەلام شىكستى ھىنا و دەستكىر كىرا.
۳. سانى ۱۶۵۱ تشارلىزى دوروم كوپى تشارلى يەكەم ھېرشى كىرەمە سىر بەرىتانيا بەلام نەرىش شىكستى ھىنا و گىپرايەرە بەرەو فەرەنسا.
۴. بەرىتانيەكان كەۋتە شىر لەدژى ھۆلندىيەكان.
۵. كرۇمويل خۇى كىرە دىكتاتور و نازناۋى (لۇردى پارىزەرى ئىنگلترەى بۇخۇى دەستەبەر كىر، بەمانايەكى دىكە بو بە سەرەرى پەھى ئىنگلترەى).
۶. سانى ۱۶۵۴ ئىنگلترە كەۋتە شەپەرە لەگەل ژمارەيەك لە ۋلاتە نەۋرەپپەكان.
۷. سانى ۱۶۵۶ ناۋارامىەكان دەستى پىكىر لەناۋ ھەندىك لەو داگىرگانەى كە سىر بە نەمەرىكا بون كە دواتر ۋلاتە يەكگرتەۋەكانى نەمەرىكاى لى دزوست بو.
۸. سانى ۱۶۵۷ كرۇمويل مرد و كوپەكەى (پىتشارد) ۋەك پارىزەرى نۇنى ئىنگلترە پراگەيەنرا.

۹. سانى ۱۶۵۹ پىقتشارىز بىزار دەپنەت لە پىلانگىرانى بەردەوام و بېرىار دەدات كە دەسەلات بگىرتتە دەست.
۱۰. سانى ۱۶۶۰ مونك كە جەنەرائىكى ئىنگلىزى بو لەندەن داگىر ئەكات و تشارلىزى دووم دەپنەت شای ئىنگلتەرا.
۱۱. سانى ۱۶۶۱ پەردە لەسەر پىلانگىرەپىمەكانى كرۇمويل لادەدرىت و ئائارامى لە لەندەن پو دەدات و گەل ھەلدەستەت بە ھەلدەنەوہى كۆپى كرۇمويل و ژمارەپەك لە كەسە تىكەكانى ۋەك (ئىرتون، برادشوق) و ئەكرىن بە داردا.
۱۲. سانى ۱۶۶۲ دروست بونى ئاكۆكى لەنىوان تاپفە پىرۆتستانىە جىارازەكان و چەوساندەنەوہى ئەر تاپفە ئاينىانەى كە پازى نەبون بە مل كەچ كردن بۆ كلىسای ھەرمى.
۱۳. سانى ۱۶۶۴ پىك ھەلپۇرانى نوئى ئىنگلتەرا لەگەل ھۆلندا.
۱۴. سانى ۱۶۶۵ قەيرانىكى نوئى ئابورى ئىنگلتەرا ئەگىرتتە ۋە. بىكارى و قات و قەپى بەرۆكى گەل ئەگىرتتە، ئاگرىكى گەرە ئەكەوتتە ۋە لەندەن وىزان ئەكات، نەخۆشى يەك بلۆ ئەبىتتە ۋە كەلە مېژودا پىنى دەوتىرتتە (تاعونى گەرە)“.
۱۵. سانى ۱۶۶۶ ئىنگلتەرا بەشدارى شەپىكى نوئى ئەكات لە لىزى ھەرنسا و ھۆلندا.
۱۶. سانى ۱۶۶۷ لەنىۋەندەكانى دەسەلاتدا پىكخراۋىكى نەپنى دروست دەپنەت بەناۋى (كابال)“ بەمەش شەپۆلىكى نوئى لە چەوساندەنەوہى ئاينى دەستى پى كىرد.

(۴۴) بىر لە ئاگر كەرتنەوہى لەندەن تاعونەكە كۆتايى پى ھات.

(۴۵) ۋەشى كابال لە بىنەمادا عىربىە و خارەن مانايەكى ئاينى بوە لە لای عىربە كۆنەكان و بەولتاي (سروش تاپبەت ياخود ۋەشى تاپبەت) دىت كاتىك كە دىتە خوارمە بۇ خاھامكان و ئەوانىش لە پىكە ئەر ۋەھىيە ھەتوانن لە مانا شارارەكانى ئەورت تى بگەن و ئاشكرای بگەن بۇ جەلەكە... ئەم ۋەشە لە ئەورپا بە سانى (پارتە مېنىيەكان) بلۆ بوومە، ئىنساكۆپىدىي بىر لە پەرمە ۵۲۹ لە چاپى حەقارو پىنج نا دەلەت

۱۷. سالی ۱۶۷۴ پلان دانانیکی نونى كۆمەلى پلانگىپى جىپھانى وای خواست كه پۇلى نونى بىبخشۇرتت بە كەسانى نونى و شەپرى نىوان و ھۇلدا و ئىنگلتمرا پوھستىننت: بۇ نەو كارە پۇلى يەكەم بەخشرايە ولبام ئستراڧ ھۇلدەرى ھۇلدى كە پلەكەى بەرز كرايەوہ بۇ لەرماندەى گشتى ھىزەكانى ھۇلدا و نازنارەكەى بوہ "دۇك ئوف ئۇرانج" و دواتر چاروپىكە و تنىك پىك خرا لە نىوان نەو و مارى شارنن كە كچى جىگىرى تەخت و تاجى ئىنگلتمراى چاوپھوان كراڧ "دۇك ئوف يۇرك" بو.

۱۸. سانى ۱۶۷۷ مارى شارنن لەگەل "دۇك ئوف ئۇرانج" ھاوسەرگىر كرد و ئىدى لە نىوان خۇى و تەخت و تاجى ئىنگلتمرا تەنھا دى بەربەست ھەيە: شا تشارنى دووہم و دۇك ئوف يۇرك بە شىۋەك گەر بتوانىت لە ناوئان بەرىت دەسەلات دەكەوتتە دەستى.

۱۹. جىبەجى كردنى نەو پىلانگىپىيەى كە لە مېژوى ئىنگلىزدا بە پىلانگىپى مانى راپىل ناسراوہ بۇ تىمۇكردنى شا تشارنى دووہم و دۇك ئوف يۇرك پىكەوہ... و سەرنەكەوتنى نەو پىلان گىپىيە.

۲۰. سانى ۱۶۸۵ مردنى تشارنى دووہم و سەركەوتنى دۇك ئوف يۇرك بە ناوى شا جىمىسى دووہم بۇ دەسەلات. دواتر دەست پىكردنى ھەلمەتى پىروپاگەندە و لەكەدار بوئى ناربانگى نەو شايبە لەگەل گەيشنتى بە دەسەلات... و قىبول كردنى رابەرايەتى كردنى شۇپش لە دى جىمىسى دووہم —ھۇكار نەزائوا — لە لايبەن دۇكى مونتوس... و دۇپاندى دۇكى مونتوس لە شەپرى (سېدجورى) بە ناربانگ لە مېژوى ئىنگلىزدا و دواتر دەستگىر كردن و لە سى دارەدانى لە ۱۵ تەموزى ھەمان سان، دواتر ھەلمەتى داداگايى كردن و لە سى دارەدانى بەكۆمەل و چەوساندنەوہى نەيارانى شا دەستى پى كرد بە ھۇى ھاتنى لە ناكاوى ھىزە شاراوەكان كە ستراتىجىيەتى خۇيان گۇپى و نەم چەوساندنەوہىش ناپەزايەتتەكى زۇرى دروست كرد بەرامبە بە سوپاى دووہم

(نەم پارەتە سىياسىيە نەئىننايە بە نارى (كابالا) بلۇ بوەرە و بوئە خاروہ دەسەلاتىكى زۇر نەم و شەيبە ھانە لەرەنسا و لەر كۆمەل نەئىننايە ترا كە پىلانگىپىيە سىياسىيەكانى بەپۇرە لەبەرد.

مؤلمتیاں ئه‌درئتی تا بانك له به‌ریتانیا دابمه‌زئین و به‌ریتانیاش ئه‌ر مافه مسؤگه‌ر له‌کات بۆ به‌رئوه‌به‌رانی بانکی ئینگلترا که نرخي ئالتون و هاوتاکه‌ی به‌ دراو دابئین... ئه‌مه‌ش ئه‌م سودانه‌یان پی له‌گه‌یه‌لئیت:

۱. ئه‌توانن قهرز به‌ به‌های ۱۰ جئیی ئستهرلینی ئه‌ریکن له‌ به‌رامبه‌ر هر جئیه‌یک ئالتون که له‌یخه‌نه‌ بانکه‌وه‌.

۲. پئنگه‌یان پی بدرئت به‌ تۆمار کردنی قهرزی ئیشتیمالی به‌ریتانی و دابین کردنی یانه‌وه‌ی قسته‌ سه‌ره‌که‌یه‌کان و سووه‌کانی له‌ پئنگه‌ی سه‌پانئلی باجی راسته‌وخۆ له‌سه‌ر گه‌ل.

به‌م شیوه‌یه‌ و لیاام ئۆ ئۆرانج ئینگلترا و گه‌له‌که‌ی ئروشت به‌ سوخۆره جیپانه‌یه‌کان به‌ به‌های (۱,۲۵۰,۰۰۰) جوئیی ئستهرلینی، ئه‌وانیش دواجار گه‌یشتنه‌ ئامانجه‌که‌ی خۆیان به‌ره‌ی که‌ توانیان بانکی ئینگلترا بخه‌نه‌ ژئیر ده‌سه‌لاتی ئابوری خۆیانوه‌ به‌وه‌ش مافی ئه‌مرکردنی ئراوی به‌ریتانیایان به‌ده‌ست هئینا... پونه‌ که‌ ئیدی یاساکان ژۆر دورن ئه‌ره‌ی که‌ بتوانن پئنگریان بۆ ئروست یکن دواي ئه‌ره‌ی که‌ ده‌سه‌لاتی دارایی که‌وته‌ ده‌ست خۆیان و حکومه‌تی به‌ریتانیاش که‌وته‌ ژئیر قهرزه‌وه‌. په‌نگه‌ ته‌نها ئابوری زانئک بتوانئت له‌مانای راسته‌قیفه‌ی ده‌ستگرتنی ژماره‌یه‌کی که‌م بکات به‌سه‌ر نرخي ئالتون و یه‌کسانی له‌گه‌ل ئرادوا، به‌لام ئه‌وه‌نده‌ به‌سه‌ که‌ ئیزه‌دا ئامازه‌ به‌ ته‌نها کارۆک بکه‌ین که‌ ئامازه‌یه‌ بۆ ئه‌ر ده‌سه‌لاته‌: به‌رئوه‌به‌ری بانکه‌کانی به‌ریتانیا ئه‌توانن قهرزه‌کانیان ئه‌ریکن به‌ به‌های (۱۰۰۰) جوئیی ئستهرلینی له‌ به‌رامبه‌ر هر سه‌د جوئیه‌یک دا له‌ئالتون که‌ ده‌یخه‌نه‌ بانکه‌وه‌ وه‌ک گره‌نتی ئه‌مه‌ش مانای ئه‌وه‌یه‌ که‌ سویدی ته‌واوه‌تی له‌ هر (۱۰۰۰) جوئه‌یه‌یک وه‌رنه‌گرن له‌به‌ر ئه‌وه‌ی ئه‌و پره‌ی که‌ ده‌ست ئه‌وان که‌وتوه‌ ده‌هئنده‌ی ئه‌و به‌هایه‌یه‌، ئه‌مه‌ش ئه‌وه‌

(۱۷) تا ئیستا ئه‌ر که‌سانه‌ی که‌ ده‌ستیان به‌سه‌ر بانکه‌کاندا گرتوه‌ تاویان به‌ نه‌ئینی ماوه‌تیره‌ و ئه‌و لیجئه‌میش که‌ له‌ سالی ۱۹۲۹ حکومه‌تی به‌ریتانیا ئروستی کرد به‌ سه‌رۆکایه‌تی سته‌ر ماکلان - دواتر بوه‌ سه‌رۆک وه‌زیران - تا پۆشایی بخاته‌ سه‌ر ئه‌و باسه‌ به‌لام سئیر مونتا گئو ئورمان که‌ ئه‌و کاته‌ سه‌رۆکی بانکی ناومندی بو‌ پهلئێ کرده‌وه‌ هاوکاری ئه‌و لیجئه‌یه‌ بکات و وه‌لامی پرسسپاره‌کانی بدانه‌وه‌.

ننگه‌یه‌نیت که به‌زویه‌برانی بانک له کوژتایی هر سالیک دا ۵۰٪ ی بړه پاره سره‌کپیبه‌گیان دست ده‌کویته‌ره که دابویان ره که لهرز... کاتیکیش که که‌سیک یاخود دام‌زراوه‌یک ده‌چپته پښه‌وه، بانک‌که داوای لئ نه‌کات که گره‌نتیبه‌یک ره که مولک یاخود پشکینک دابنیت... که زور جار به‌هاکه‌ی زور که‌متر دانه‌رنیت له‌وه‌ی که ه‌یه، کاتیکیش که خاوه‌ن لهرز دوا نه‌که‌وینت له‌وه‌ی که اقسه‌کائی بدات نه‌ر کاته بانک ه‌ل نه‌ستیت به‌حجز خسته‌نه‌سر مولکه‌کان و له‌مه‌ش خالیکه که به‌شپوه‌یه‌کی گشتی بانک پښتر نه‌یکات به‌مرج له‌گرښه‌سته‌کاندا و دهره‌نجامه‌کشی له‌وه‌یه که خاوه‌نی بانک‌کان دوهیندوی نه‌ر پاره‌یه‌یان دست ده‌کویته‌وه که داویانه.

پلان داپړه‌رانی دارایی جیهانی نامانجیان نه‌وه نیه که داهاتی گڼل نینگلیزی دابین بگن یو قهرزی نیشتیمانی، به‌لکو نامانجیان به‌پنجه‌وانه‌وه‌یه: هیچ کات رینگه نه‌دهن به‌به‌ریتانیا که قهرزه نیشتیمانیه‌که‌ی بداتره تا له‌پوی دارایی‌وه بیکه‌نه پاشکو‌ی‌یکی به‌رده‌وام. له‌لایه‌کی دیکه‌وه دروست کردنی د‌رخینکی جیهانی که ژرژ که‌وتنی گه‌لانی جیهان مسوگه‌ر بکات له‌ژرژ باری نه‌و له‌مرزانه‌ی که به‌شپوه‌یه‌کی ناسان به‌دست دینت و به‌مه‌ش سره‌کرده‌کان یه که له‌دوای یه که نه‌که‌ونه نه‌و داوه‌وه و به‌مه‌ش نه‌وان به‌ناسانی ناراسته‌یان بگن...

سه‌پاره‌ت به‌به‌ریتانیا - بابته‌تی باسه‌که‌مان - قهرزی نیشتیمانی له‌ماوه‌ی چوار سالدا واته له‌نیوان ساله‌کائی ۱۶۹۴-۱۶۹۸ له‌میلیونیک و دوسه‌د و په‌نجا هزاره‌وه‌گه‌یشته ۱۶ میلیون جونه‌یه‌ی نستله‌ینی... نه‌و بړه پاره زور نه‌ر کاته به‌دراری نه‌ر سره‌دومه و به‌هوی شه‌رگه‌لینکی زوره‌وه کو‌بوه‌وه... نه‌ر شه‌رانه زوری نه‌خایاند تا ته‌واوی ولاتانی نه‌ورویای گرتله‌وه که پنی ده‌وترا "جنگه‌کائی نیسپانیا". له‌سالی ۱۷۰۱ د‌وک مارلبورد فرمانده‌ی هیزه چه‌کداره‌کائی ه‌ولندا بو، نینسکل‌وییدیای جوله‌که‌ش دان به‌وه‌دا ده‌نیت که د‌وک مارلبورد له‌به‌رامبر نه‌ر خزمه‌ته‌ی که ده‌یکرد بړی (۶۰۰۰) جونه‌یه‌ی

ئىستەزلىنى بە ئراوى ئەو سەردەمە وەرەگرت لە سالىك دا لە جولەكەي
هۆلدى ناسراو (سلومون مديئا)...

بوداوەكانى مېژوو نيشانمان ئەدەن كە چۆن لە سالى ۱۷۸۹ بېرى قەرزى
نیشتمانى بەریتانیا زیادى كرد تا گەيشتە ۸۸۵,۰۰۰,۰۰۰ جونهيى
ئىستەزلىنى لە سالى ۱۸۱۵... بەلام لە سالى ۱۹۴۵ ئەو قەرزە گەيشتە بېرىكى
خەيالى (۲۲,۵۰۲,۵۳۲,۳۷۲) جونهيى ئىستەزلىنى و بېرى سۆدەكەي تەنھا لە
نيوان سالەكانى ۱۹۴۵ - ۱۹۴۶ گەيشتە (۴۴۵,۴۴۶,۲۴۱) جونهيى
ئىستەزلىنى.

ئەم ھەزارانەي داويى لەگەل ملیۆن جونهيهكانى ديكە ھىچ نىيە لە بەرامبەر
ئەو برە پارە سەرەكيبەي كە پەنگەي خەيالى بىت... پىسپۆرىكى ئىرلەندى
ئابورىيى لە بارەي قەرزەكەي بەریتانیاوہ ئەلئيت "تەنھا رېكخراوئىكى جولەكە
لەتوانئيت ئەو پارە زۆر و چەندىن تۆنە بەدەست بەئىئيت"...

به‌ئشی سېهه‌م

راستی شوپشی مه‌زنی فەرهنسا - وینه‌ن شاراو‌ه‌که - نەو پېاوانه‌ی که هۆکاری شوپش بون

له به‌ئشی پېشودا تیشکمان خسته‌سەر‌ئەو پروداوانه‌ی که نهریده‌خەن چۆن ژماره‌یک سوخوری بیگانه‌ له ئینگلتەرا توانیان له پڼگه‌ی ده‌لاله‌ ئینگلیزه‌کانه‌ره‌ بگه‌نه‌ ئه‌وه‌ی که ده‌ست بگرن به‌سەر ئابوری‌ئەو ولاته‌ له به‌رامبەر به‌ی (۱،۲۵۰،۰۰۰) جونه‌یه‌ی ئسته‌رلین‌ی و چۆن توانیان له هه‌مان کاتدا به‌ ناداری ب‌م‌ئنه‌وه‌. له‌م به‌شه‌دا باس له هه‌ندیک به‌لگه‌ی میژوی ئه‌که‌ین که پۆشنای ئه‌خاته‌سەر هه‌ندیک له‌و جوله‌که‌ سو خۆراشه‌. هه‌روه‌ها هه‌ندیک زانیاری میژوی ئه‌خه‌یته‌ پو به‌ نامانجی پۆشنای خسته‌سەر هه‌ندیک له‌ جوله‌که‌ سوخوره‌ جیهانیه‌کان و به‌لگه‌ ئه‌ه‌ینینه‌وه‌ له‌سەر ئه‌وه‌ی که چۆن له‌گه‌ن هاویه‌مانه‌کانیان پلانیان دا‌پشته‌ و پالپشتی دارایی شوپشی فەرهنسایان کرد‌وه‌ له‌ سالی ۱۷۸۹ به‌هه‌مان‌ئەو پڼگه‌یه‌ی که پالپشتی دارایی شوپشی ئینگلیزیان کرد به‌و شیوه‌یه‌ی که پڼشته‌ به‌شیکمان بۆ ترخان کرد.

له به‌شکه‌نی داها‌توردا باس له ورده‌کانی به‌شدار‌ی کردنی سه‌رمایه‌داره جیهانیه‌ جوله‌که‌کان ئه‌که‌ین له‌ سالی ۱۷۸۹ ه‌وه‌ له‌ شۆرشه‌ جیهانی و ته‌وا‌ری شپ‌ و نا‌تارامیه‌کان له جیهاندا، هه‌روه‌ها باس له‌ ه‌یزه‌ شاراوانه‌ ئه‌که‌ین که له پشت پرده‌وه‌ کاره‌کانیان به‌پزوه‌ برد‌وه‌.

پۇتشىلىد و ئىمپىراتۇرىەتى پارەى جولەكە:

ئىنسىكلۇپىدىيە ئىنگلىز باس لە مېژوى خېزانى پۇتشىلىد ئەكات وەك گەرە سەرمايەدارەكانى جولەكە، بۇنمۇنە لە كاتى دروست بونىيەرە، ئەم خېزانە پۇلنىكى گەرەى گېپراو لە مېژوى شاراوەى ئەم قۇناغە ئىستامان. دامەزىنەمرى ئەم خېزانە (نامشل موس بارى) يەككە بو لەگەرە سوخۇرەجولەكە زەرەنگەرەى كە ماندو بون لە گەرەنى بەردەوام بە ولاتانى ئەوروپاي پۇژھەلات تا دراجار لە سالى ۱۷۴۳ لە شارى فرانكفۇرت لە ئەلمانىا نىشتەجى بون و لە شەقامى (وندن ستراس) نوسىنگەيەكى بۇ مامەلى حەوالە كرىدن دانا. ئاوبراو لە سالى ۱۷۵۴ كۇچى دوايى كرىد و كورپە بچوكەكەى كە ناوى (نامشل مايەر بارى) جىنگەى گرتەرە كە لە سالى ۱۷۴۳ لە دايك بوە و باوكى مەر لە تەمەنى مندالىيەو تەواوى زانىيارىيە سەرەتاييەكانى كارى بانكدارى پى دابو و پاي هېنابو لەسەر كارى سوخۇرى و بازىرگانى ئالتون سەرپارى ئەوەى كە دەيوست بىكاته خاخام لە داھاتودا بەلام مردنەكەى پىنگر بو لەوەى كە ئەو ئاواتەى يېتە دى.

كوپ دەستى بەكار كرىد لە بانكى (ئوبىنھايەمرى جولەكە) و زۇرى ئەخايەند كە تىوانا بەھرەى خۇبى سەلماند لە يوارى كاروبارى پارەدا و ئەمەش پالى بە خاوەن بانكەكەرە نا تا بىكاته بە شدارىك لەبانكەكەدا؛ زۇرى ئەخاياند كە گەرەپەرە بۇ فرانكفۇرت دواى ئەوەى كە گەرەتر بو و دواتر ئەو دامەزراوە بانكىيەى وەرگرت كەلە باوكيەرە بۇى مابۇو.

لەسەر ئەم دامەزراوە دروشمىك ھەبو كە بە سور ئوسرابو. ئەم دروشمە ھەروا لە لايەن باوكەرە ھەلنەبۇزىردرايو لەبەر ئەوەى خاوەن لىكدانەرەى ديار كراو بو لە نىوان جولەكەكانى ئەوروپاي پۇژھەلات، وشەى قەلغانى سور بە ئەلمانى بەم شىوہيە ئەخونىرتەرە: پۇت شىلىد بو بەم شىوہيەش ئەمشل مايرو

یاور مانایه کی جولہ کانهی به خشی بهم وشهیه و کردیه ناوریک بۆ خانہ وادگه کی و بهم شیوهیه بو به پۆت شینلد یاخود پرتشینلد.

ئامشل ماير ياخود (پۆتشینلدى يه کهم) تا سالى ۱۸۱۲ (ژباو پینچ مندالی ههبو که هر له مندالیهوه پرایه پینان له سهر له وهی که ببهه پسپۆز له سهر پرایى کردنى مامهله ی دارایی و سو وهرگرتن. به توانا ترين مندال (ناتان) بو که خاوهن بههره یه کی زۆر بو و وای له باوک و کۆمه لیک سوخۆز کرد که هر له سهره تای نهست به کار بونیوه بپینین بۆ لینگلتهرا، به ئامانجی نهست گرتن به سهر بانگی لینگلتهرا، ئامانجی دور مهردا تری بریتی بو له وهی که لهم نهسه لاته به کار بهینیت تا له گه ل باوکی و چوار براکه ی قورخى بازاره ی ئالوگۆپى نراو و ئالتون بکه ن له ته واری له وه پیا. ناتان پۆتشینلد کاتى گه شته که ی پهری (۲۰,۰۰۰) بیست هزار جونه یه ی ئسته رلینی وهرگرت و توانی بههره مند ی خۆی به سه لمینیت به وهی که درای سێ سال له هر پهره پاره یه ی کرد (۶۰,۰۰۰) شهست هزار جونه یه ی ئسته رلینی.

کۆمه له ی سو خۆر مه کان له وانه ی که ناتان یان نارد بۆ لینگلتهرا بازنه ی کاتى نو ی بون له سهر وهرانی پاره ی جولہ که. لهم بازنه یه له سالى ۱۷۷۲ دروست بو کاتیک که ۱۲ له خاوهن سه رمایه جیهانیه کان چون بۆ فرانکفورت به داوه تی ئامشل یاوهر یاخود پۆتشینلدى يه کهم که لهو کاته ته مهنی سى سال بو و ههستان به بهستنى کۆنگره یه ک بۆ دروست کردنى قۆرخ کاریه کی جیهانی که کۆمه له یه ک له خاوهن سه رمایه جیهانیه کان له خۆ بگریت. پۆتشینلد لهم کۆپونه وه یه دا باسی لهو پۆله کرد که پیلانگێرى جولہ که ی جیهانی بینى له ئاماده کارى کردن بۆ شوپشى لینگلیز، ههروه ها لیکۆلینه وه یه کی پینشکه ش کردن له سهر لهو هه لانه ی که کراون و لهو نه خشانه ش که له بیئت چاک بکریت و راست بکریت وه بهم شیوه یه ی لای خواره وه:

۱. په له نه کردن له جینه جیکردن و نه گه یشتن به ده سه لاتیکی ره ها .
- ب. مانه وه ی که سانیکی به هه ژمون و ده سه لاته که بتوانیت بوه ستیت وه له به رامبه ر پیلانگێرى جیهانی و له مه ش به بۆچونى له وان بهم شیوه یه ده بیئت:

۱. په‌له‌ کردن له‌ جیبه‌جیکردن به‌ بی‌ وه‌ستان و‌ خۆ‌ پرگار کردن له‌ که‌سه‌ نه‌یاره‌کان یاخود‌ ئه‌و‌ که‌سه‌نه‌ی که‌ په‌نگه‌ پوژنک له‌ پوژان‌ بوه‌سته‌وه‌ له‌بهره‌م‌ پیلانگه‌تیری‌ جوله‌که‌ له‌ پینگه‌ی‌ توندوتیژی‌ و‌ کۆمه‌لکوژی‌.

۲. زال‌ بونی‌ په‌ها‌ به‌سهر‌ جه‌ماوه‌ر و‌ نه‌رم‌ کردنی‌ سه‌رکرده‌کانی‌ له‌ پینگه‌ی‌ تیرۆزی‌ بیر و‌ جه‌سته‌وه‌.

له‌گه‌ل‌ ئه‌وه‌شدا‌ ئه‌م‌ هه‌لانه‌ نه‌بوه‌ هۆی‌ ئه‌وه‌ی‌ که‌ ئامانجه‌ سه‌ره‌کیه‌کانی‌ شوێشی‌ ئینگلیز سه‌ر‌ نه‌گرت‌ له‌بهر‌ ئه‌وه‌ی‌ سه‌رمایه‌ داره‌ جیهانیه‌کان‌ توانیان‌ ده‌ست‌ بگرن‌ به‌ سه‌ر‌ ئابوری‌ نیشتیما‌نی‌ ئینگلته‌را و‌ سه‌رشانی‌ حکومه‌ته‌که‌ی‌ قورس‌ بکه‌ن‌ به‌ قه‌رز‌نیشتیما‌نی‌ له‌ پینگه‌ی‌ به‌هیز‌ کردنی‌ پایه‌کان‌ و‌ دواتر‌ له‌ پینگه‌ی‌ پلانه‌ نه‌ینیه‌کانیا‌نه‌وه‌ کاریان‌ کرد‌ له‌سه‌ر‌ زیاد‌ کردنی‌ قه‌رزه‌کان، به‌م‌ شیوه‌یه‌ له‌و‌ کاته‌وه‌ ئینگلته‌رایان‌ نه‌هینایه‌ ناو‌ ئه‌و‌ شه‌پانه‌ی‌ که‌ خۆیان‌ دروستیان‌ نه‌کرد‌ به‌ نه‌ینی... له‌ هه‌مان‌ کاتیشدا‌ قه‌رزبان‌ نه‌خسته‌ به‌رده‌م‌ ئینگلته‌رای‌ ناچار‌ به‌ وه‌رگرتنی‌ قه‌رز‌ تا‌ بچینه‌ ناو‌ ئه‌و‌ شه‌پانه‌وه‌... پو‌تشی‌لد‌ به‌لگه‌کانی‌ ناسان‌ کرده‌وه‌ بۆ‌ کۆمه‌له‌ی‌ سوخۆزه‌کان‌ به‌ کۆمه‌لێک‌ به‌لگه‌ که‌سه‌ی‌ خست‌ بۆیان‌ که‌ ئه‌و‌ سو‌دانه‌ی‌ تا‌ ئیستا‌ چنگیان‌ که‌وتوه‌ هیچ‌ نیه‌ له‌ چاو‌ ئه‌و‌ سو‌دانه‌ی‌ که‌ ده‌توانن‌ به‌ده‌ستی‌ به‌ینن‌ ئه‌گه‌ر‌ شوێشی‌ فه‌ره‌نسی‌ هه‌ل‌ یگه‌رسیت‌.

کۆمه‌له‌که‌ هاتنه‌ سه‌ر‌ باوه‌پری‌ پو‌تشی‌لد‌ و‌ پێک‌ هاتن‌ له‌سه‌ر‌ ئه‌وه‌ی‌ که‌ ئامانجه‌کانیان‌ به‌ وردی‌ یه‌ک‌ خه‌ن‌ له‌سه‌ر‌ شوێشی‌ فه‌ره‌نسی‌. ئه‌م‌ پلانه‌ کار‌ نه‌کات‌ له‌سه‌ر‌ یه‌ک‌ خستنی‌ توانا‌ ماله‌یه‌کانی‌ پیلان‌ گه‌یه‌ه‌کان‌ بۆ‌ به‌کار‌ خستنی‌ ئه‌و‌ کۆمپانیا‌ ماله‌یه‌ جیهانیه‌^۸ بۆ‌ جیبه‌جیکردنی‌ پو‌ژه‌کانیان‌. کاتیکیش‌ که‌ به‌ ته‌واوه‌تی‌ له‌سه‌ر‌ پێش‌نیا‌ره‌که‌ پێک‌ هاتن، پو‌تشی‌لد‌ نه‌ینیه‌کانی‌ بۆ‌ پو‌نکردنه‌وه‌.

ئه‌م‌ پلانه‌ پشت‌ به‌وه‌ نه‌به‌ستیت‌ که‌ مانۆر‌ به‌و‌ سامانه‌ زۆرانه‌ بکرت‌ که‌ دمه‌رجه‌م‌ نه‌بیته‌ هۆی‌ دروست‌ کردنی‌ دۆخیک‌ی‌ ئابوری‌ پرله‌ نیه‌گه‌رانی‌ به‌ شیوه‌یه‌که‌ که‌ ناچار‌ی‌ بیکاری‌ بلآو‌ نه‌بیته‌وه‌ له‌ناو‌ گه‌لی‌ فه‌ره‌نسادا‌ و‌ ئه‌م‌

(^۸) له‌ پوی‌ داراییه‌وه‌ پینی‌ ده‌وترنت‌ (کارل‌ و‌ تروست).

يىكارىيەش جەماھىر بىرسى ئەكات و دواتر دروشمەكان و پېروپاگەندەكان لە لايەن ئەو كۆمەلە پىلان گىزە ئاراستە ئەكرىت بە شىۋەيەك كە بەر پىرسىيارىتى داپمانى ئابورى بىكۆيتە سەر شاي فەرەنسا و نەجىب زادە و كلېسا و پىشەگەرەكان. دواتر بە كرى گىراۋەكان ئەنقىردىنە ئاۋ گەل تا ھەستى تۆلە سەندىنەرە لە ئاۋ گەلدا زىادتر بىكەن و داۋاي تۆلەسەندىنەرە بىكەن لەو دەسەلات دارانىسى كە تىۋەگلاۋنلە پوداۋى ئابورىسى سىكىسى، ھەرۋەھا لە ئاۋ خەلكدا تۆمەتى جۇراۋجۇريان پىۋە ئەلكىنن چ راست چ بى بنەما و چىرۆك بۇ ھەر كەسك ھەندەپەستى كە لەبىرامبەر پىلانەكان بوەستىنەرە.

داۋاي ئەۋەدى كە پۇتشىلن لە خىستىنە پىۋە پىشەكى پىلانەكەسى تەۋاۋ بو، ئەو بەلگانەى خىستە پىۋە كە لە لايەن ئورانىەكانەرە پىۋە دىراۋو، ئەم بەلگە ئامانە پىلانە كاركردىنى بە شىۋەيەكى ورد پۇك خىستىۋو، دواتر دەستى كرد بە خۇيىندىنەرەى ئەو خالانەى لاي خوارەرە كە وىنەيەكەى كورت كراۋەى ئەو دانىشتىنەيە كە من تۋانىۋمە بە وردى لە كۆمەلنىك بەلگە ئامە پوختى بىكەم و دواتر دەرەكوت كە ئەم وىنەيە سىروشتى ئەو پىلانگىزىيە كە ئەو كەسانە وىنەيان كىشاۋە تا دەست بىگىن بەسەر تۋانا و سامان و ھىزى كرىكار لە جىپاندا:

۱. پۇتشىلن بەم شىۋەيە دەست ئەكات بە خىستىنە پىۋە وردەكارى پىلانگىزىيەكە و دەلىت: راستىيەكان ئامازە بۇ ئەۋە ئەكەن كە زۇرىنەى خەلك مەيلىيان زىادتر بۇ كارى خراپەيە تا چاكە... دەرەنجامى سىروشتى ئەو خالەتەش ئەۋەيە كە پىلانگىزىيان دەتۋان بىگەنە ئەو دەرەنجامەى كە ئىمە ئەمانەيت ئەگەر دەسەلات لەسەر بنەماى تىرۇز و توندوتىزى و سەرچىلى و قۇرۇخ كىردى دەسەلات دامەزىيەت، بەلام دەسەلاتى ئەنجومەن و پەۋايەتى رىنگر ئەين لەبەردەم سەرگرتى پىلانگىزىيەكە. پۇتشىلن بەلگە ئەمىنىتەرە و ئەلىت كە كۆمەلگەى سەرەتايى مۇقايەتى بەر لە مېژوۋ مل كەچى ھىزىنى كۆيۈرەنەبو. ئەم دەسەلاتە دواتر گۇرا بۇ ياسا، كەۋاتە ياسا شتىك نىيە چگە لە ھىزى دەمامك كراۋ، سىروشتىيە گەر بىگەينە ئەو دەرەنجامەى كە دەلىت: "پاساكان بە شىۋەيەكى سىروشتى پىمان ئەلىن ئەۋەى كە پەۋايە ھىزە".

۲. پۇتشىلد لەسەر قسەكانى بەردەوام ئەبىت ئەلىت: ئازادى سىياسى شتىك نىە جگە لە بىرۆكەيەكى ئاراست واتە ھەرگىز راست نابىتەوہ. كەواتە بۇ گەبىشتن بەدەسەلاتى سىياسى تەنھا پىئويستت بەوہيە كە كەسنىك ياخود كۆمەلەيەكى سەرەتايى لە پىلانگىزبان بانگەشەى ئازادى سىياسى بگەن لەناو جەماوہردا، كاتىكىش كە ئەر بىرۆكەيە بىلۇ ئەبىتەوہ، جەماوەر ئەرە قبولۇ ئەكات دەست بەردارى ئەر ماغانەى بىت كە دەزگا ياسايەكان پىئى دەبەخشن تا داكۆكى لە وىرۆكەيە بگەن و بەر شىوہيە پىلانگىزبەكان ئەر كات ئەتوان دەست بگرن بەسەر تەواوى ئەر ماغانەدا. ھىچ ترسىش نىە لە ئازادى سىياسى تا ئەر كاتەى كە تەنھا بىرۆكە بىت و نەبىتە ئەمرى واقع.

۳. دواتر پۇتشىلد وتى: دەسەلاتى ئالتون توانىوہتى كە ھەمىشە زال بىت بەسەر دەسەلاتى ھوكمەرە دادبەرورەكان، ئەوہشى ياد ئەر كەسانە ھىنبايەرە كە قسەى لەگەل ئەكردن كە ئابىن سەردەمانىك زال بوہ لە كۆمەلگادا دواتر لەزۇر ولاتدا بىرۆكەى ئازادى خراوہتە شوئىنى، بەلام موزفەكان نەيان زانى كەچۇن بە شىوہيەكى ميانەرەو مامەلە لەگەل ئەر ئازادىبەدا بگەن... ئەمەش راستىيەكە لە پوى لۇجىكەوہ وا ئەكات كە پەنا بەرنە بەر بەكارمىنان و سود وەرگرتن لە بىرۆكەى ئازادى تا مەلەنلۇ لەناو كۆمەلگايەدا دروست بگەن. دواتر پۇتشىلد ئەلىت: " بۇ سەرخستنى پلانەكەمان ھىچ گرنگ نىە كە دەسەلاتى ئىستا بىروخىنرنت لە پىنگەى ھىزى ناوخۆى و دەرەكەكانەوہ... لەبەر ئەوہى لاىەنى براوہ ھەر كەسنىك بىت پىئويستى بە سەرمایەيەو سەرمایەكەش لە دەستى ئىمەدايە.

۴. دواتر پۇتشىلد پراى گەياند كە بۇ گەبىشتن بەر پىلانگىزبىيە ھەر پىنگەيەك بەكار بەبىنرنت پەوايە لەبەر ئەوہى ئەر دەسەلاتەى كە ھوكمەرەى ئەكات لە پىنگەى پەبەرەوى كردن لە ئاكارى سىياسى، ئەوا سىياسىيەكى ژىر نىە لە مانزەرە سىياسىيەكاندا لەبەر ئەوہى پابەند ئەبىت بە راستى و ياساكانەوہ و ئەرۇ قبولۇ ئاكات لەگەل جەماوەر و نەيارەكانى سازا ئادات مەگەر ئەر كاتە ئەبىت كە تاران بەسەرياندا بسەبىت، دواتر بەيەك وشە وتى: ئەر كەسانەى كە

حەزىيان بە فرمان رەوايەتى ھەيە پىيوستە پەنا بىبەنە بەر ھەنخەلە تاندىن و پىلانگىزىرى و سزۇ ھەلبەستىن ... لەبەر ئەوھى چاگە كۆمەلايەتتەكان رەك راستگۆيى و پىكى لە سىياسەت دا بە نەنگ دادەنرۆت...

٥. دواتر ئەلئىت: مافى ئىمە لە ھىزماندايە و وشەى راستىش شتىك نىە جگە لە گوزارشتىكى بى مانا. ئىمە مانايەكى نۇنمان بۇ پاسى دۆزىوھتەوھ: ھىزىش كوردن بە پاساوى مافى بەھىز و لەبەر يەك ھەلۆھشاندەنۆھ چەمكەكانى داداپەرۆرى. دواتر ئەتوانىن بە خواستى خۇمان دامەزراوھ كۆمەلايەتتەكان دابنىن و بىبىنە سەرۆرى ئەو جەماوهرى كە بۇخۆي ئەو مافەمان دەداتى لە ھەمان ئەو پۆزەى كە لىرەنسا ھاوارى نازادى ئەكات...

٦. داتر پۆتشىند ئەم ھۆشدارىيە ئەداتە ئامادە بوان: پىيوستە دەسەلاتى ئىمە لەسەر پارە بە شىوھەكى نەينى بىمىنئەتەرە تا ئەو پۆزە دىت كە ئەو دەسەلاتە ئەكاتە ئاستىك كە ئىدى ھىچ ھىزىكى دىكە ئەتوانىت تىكى بشكىنئىت...) دواتر ھۆشدارى ئەوھى دا كە دەبىت پابەند بن بە نەخشەى پىلانگىزىرەكە لەبەر ئەوھى ھەر جۆرە لادانىك لەر پلانە ستراىتەجىيە ئەبىت ھۆى داپمانى پلانەى كە چەندىن ئەوھ لە لاين نورانىيەكانەرە دروست كراوھ.

٧. دواتر پۆتشىند راى گەياند كە پىيوستە بىبىنە خاوەنى كۆبونوھ جەماوهرىيەكان لە پوى دەرونىەرە تا لەر پىگەبەوھ بتوانىن كۆتەرۆلى جەماوهر بگەين، بۆشى پون كوردنەرە كە ھۆكارى ئەو كارە ئەگەرئەتەرە بۇ ئەوھى كە جەماوهر كوزىرە و بىر ئاكاتەرە و زوو ھەل ئەچىت و ھەمىشە لە ژىر رەحمەتى ھەر لاينەك داىە كە ھانى ئەدات... دواتر بەم شىوھە بىرۆكەكى پون ئەكاتەرە: "ھىچ دەسەلاتىك ناتوانىت كۆتەرۆلى جەماوهر بكات گەر ستم كار نەبىت، لەبەر ئەوھى تەنھا رىگەبە بۇ دروست كوردنى ئەو شارستانىيەتى كە نەمانەرۆت، دواتر ئەلئىت: "لەو كاتەى كە ئەو جەماوهرە نازادىيەكەى بەدەست دەھىنئىت، دەست بەجى ئەو نازادىيە ئەبىتە بى سەرەوبەرەى".

٨. دواتر پۆتشىند باسى لە ئامرازەكانى ئەو كارە كرد و پونى كوردەرە كە پىيوستە پشت بىبەسترتت بە:

ا. مادەى كحولى.

ب. مادەى سېكەر و بى بەندوبارى سىنگىسى.

ج. بەرتىل دان و خراپ كوردنى وىژدانەكان.

ئەمانە نەونەى ئەو كارە خراپانەن كە ئەبىت بە شىۋەيەكى پۇنخراۋ و بەرنامە بۇ داپۇرراۋ كارى بۇ بىكرىت تا ژىرخانى ئاكار گەنجان تىك بىشكىنرنت. ھەرەھا ئامازەشى بەۋە دا كە پىۋىستە پىۋان و ئافرەتان پراپەئىن لەسر ئەۋەى كە بېن بە مامۇستا و پراپەئىنر و بەكارەئىنر ھەتد... ھەرەھا ئەر ئافرەتائە ھەئىزىن كە پىۋىستە لە شۋىنى لەش فرۇشیدئا كارىكەن لەگەن جۋىم دا، دواتر بە يەك وشە وتى: لەم جۋرە ئافرەتەى كە ئىستە باسەم لىۋەكرد، جۋرىكى دىكە لە ئافرەت زىاد ئەكەم لەرانەى كە خۇيان لەست پىنخەر بىن تا پركابەرى ئافرەتە لەشفرۇشەكان بىكەن لە شۋىنەكانى لەشفرۇشیدئا، بەلام ئىمە نایىت لەم ئاستەدا بوەستىن، پىۋىستە لە بولرەكانى بەرتىل، گەندەلى، ئابروچون و ئاپاكى كار بىكەن و ھەرشىك بە كار بەئىنن لە پىناۋگەشىت بە ئامانجى كۇتايى."

۹. دواتر باس ھاتە سەر پەپرەۋى سىياسى و پۇتشىند لەر بارەۋە بە ئامانە بۋانى كۆنگرەكەى وت كە ئەۋان بە شىۋەيەكى سىروشتى مافى زەوت كردنى سامانى ھەر كەسىكىان ھەيە جا ئەر كەسە ھەر كەسىك بىت بە تايبەت ئەگەر ئەر كەسە دەسەلاتى زىادترىان بۇ مسۆگەر بىكات ياخود دەرلەرتى زىادتر پەرەخسىغىت بۇ زەلىل كردنى ئەۋ كەسە، دواتر بەيەك وشە وتى: "ئىمە لە دەۋلەتەكەماندا پىنگەى داگىركارى پەلە بە پەلە ئەگرىنە بەر، بەم شىۋەيەش خۇمان بەدور ئەگرىن لە ئابروچونەكانى شەپى ئاشكرا و دەرەنجامەكانى و لەبرى ئەۋ پىنگەيە پىنگەيەكى دىكە ئەگرىنە بەر كە زىانى كەمتر بىت و دەرەنجامەكەى مسۆگەرتر بىت، ۋەك بىرپارەكانى لەسىدارەدانىبە كۆمەل كە پىۋىستە بۇ ھوكمپانى كردن، لەبەر ئەۋەى ئەۋ ترسە مل كەچ كردنى پەھای جەمارەر بۇ ئىمە مسۆگەر ئەكات..."

۱۰. دواتر پۇتشىلىد چۈە سەر ئەر دروشمانەى كە ئەبىت پوترىت و تى:
 "شونىنك نىە لەم جىهانەدا كە پىنى دەوترىت ب"نازادى" و "يەكسانى" و
 "براىەتى". ئىمە يەكەم كەس بوين كە ئەم دروشمانەمان خىستە نەم جەماور
 قا وەك توتى بىلئىتەو و دواتر پونى كرىدەو و وتى: "ئەو سىستەمە
 جىنايەتتىبەى كە ئىستا ھەبە لەسەر بىنەماى ئەرسىتۇكراتىبەتى بىنەمالە
 دامەزراو. ئىمە ئەم سىستەمە بەو دروشمانەى كە باسماڭ لىوۋە كرىد تىك
 دەشكىنئىڭ تا لەسەرى سىستەمىكى نوى دروست بگەين كەلەسەر ئەو
 دروشمانە دروست نەبوپىت، بەلكو سىستەمىكى نوى بىت كەلەسەر بىنەماى
 (ئەرسىتۇكراتىبەتى شوپش) دامەزرا بىت. سەرمایەش دەبىتە بىنەماى ئەو
 ئەرسىتۇكراتىبەتە نوبىبە و پارەش ھەر وەك ئەزانن لە دەستى ئىمە داىبە...).

۱۱. قەسەكەر دواتر باسى لە قىۇرىەكانى كرىد لەمەپ جەنگەكان. ئەم
 قىۇرىەش لەسەر بىنەمانى دروست كرىدى جەنگ گەلىكى بەرنامە بۇ داپۇزراو
 دىارى كراو، دواتر كۇنگرەكانى ئاشتىش ئەبىت بەو شىۋوبە بىت كە
 نەخشەى بۇ كىشراو، ئەلبەتە جەنگ ئەبىت بە شىۋوبەك ئاراستە بكرىت كە
 ئەو نەتەوانەى كە شەپ ئەكەن لە قەرزدا نوقم بكات، ئەو قەرزەى كە ئەو
 پىنخراوانە پىكى نەخەن كە پىشتەر باسى لىۋەكرا، ئەو قەرزانە بە شىۋوبەكى
 نەپنى پەيوەندى ھەبە بە كۆمەلەى پىلان گىپىبەو.

۱۲. دواتر باسەكە گوزاىبەو بۇ باسى لىدارەى خوجىتى و پۇتشىلىد پونى
 كرىدەو بۇ ئامادە بان كە پىنوبىستە دەسەلات ھەبىت بەسەر ھەلبىزاردەكان و
 ناوى پۇستە گىشتىبەكاندا، پىگەش بۇ گەبىشتن بەرە لەسەر بىنەماى بەكار
 ھىنانى كەسى گونجا و پىروپاگەندەى بەر بلاو دا دەبىت لە ژىر ناوى دروشى
 نازادى خوازى بۇ ھاندانى مانگرتن و خۇپىشاندان وھاندانى جەماور بۇ
 ھەستاق بە پەلاماردان و كۆمەلەى پىلانگىپى جىھانىش ھەل دەستىت بە داىبن
 كرىدى تىچونەكەى... دواتر باسى لەو پۇلە كرىد كە ئەبىت كە ئەو كەسە
 بىگىپىت كە دەگەنرئىتە پۇستە گىشتىبەكان: (ئەو كەسانە لە خزمەتى ئىمەدا
 دەبن و پەپىرەوى لە پىنماىبەكانى ئىمە ئەكەن، ئەوان بەردەوام ئامادە ئەبن كە

بۆلى بەردەگانى سەرنەختەى شەرتەنج بگېن... بەكورتىكەى ئەبنە ئەو بوكلەيەى كە لە پشت پەردەو شەرما بەتواناگانى نىمە ئەيجولئىتت). دواتر چو سەرباسى شىكردنەوئى ئەو مەرجانەى كە دەبىت لەكەسە شارمزاگاندا ھەبىت و وتى: (ئەو شەرما و پسپۇرئە ھەر لە مۇئالىەرە ھەل ئەبۇئردىن و سەپەرشتى لىركردن و پاهىنانيان ئەكرىت تا ئەگەنە ئاستى ئەو بلىمەتییەى كە ئەيانگەيەنئىتە ئەو ئاستەى كە بە شىوئەىكى نەئىتى دەست بگرن بەسەر جىھاندا...).

۱۲. كەسە كۆبۇەكان لەم خالەدا باسیان لە پەرسى پەروپاگەندە كەرد و پۇتشىئەد ھۇشدارى پىدان لەسەر پىوئىستى كۆتۇرۇل كەردنى تەواوتى دەزگانى پراگەياندن، ئەو كۆتۇرۇلەى كە ئەركى پاراستنى سامان و پلانەگانیان ئەكرىتە ئەستۇ لە كاتىكدا ئەران خۇيان لە پشت پەردەو ئەشارنەو و بەدور ئەبن لە گومان ئەو درۇ و دەلەسانەى كە بلۇرى لەكەنەو لەناو خەلكدا. پۇتشىئەد وتى: (لە پىگەى دەست گرتەمان بەسەر پراگەياندن، چەكىكى ئالتۇنى بەدەست ئەھىئىن و ھىچ گەنگ نىە كە بۇگەيشتن بەر ئامانجە دەريايەك لە خۇين و فرمىسكى قوربانىەكان پەزىن... ھەندىك جار قوربانىمان بە خۇمان دارە لە پىناو بەدەست ھىئانى ئەو چەكە بەلام پىوئىستە ئەو لە ياد ئەكەين كە سۇدەكەى وای كەردە كە ھەمىشە با لە سۇدى نىمە ھەل بگات... ھەرەھا پىوئىستە ئەو لە ياد ئەكەين كە ھەر قوربانىيەك لە نىمە بەرامبەرە بە ھزار كەس لە جوىمەكان...".

۱۴. دواتر پۇتشىئەد چو سەرباسى ئەو پىنخراوانەى كە سەربە پىلان گىرپىيەكەن، پونى كەردەو كە پىوئىستە ئەو رىكخراوہ بە شىوئەىكى ئاشكرا دەرىكەوئت دواى ئەوئى كە دۇخى گەل ئەگاتە ئاستىك لە ھەرەس ھىئان و دواى ئەوئى كە جەماوەرەل كەچى ئامرازەگانى تىرۇر و ھەنخەلەتاندن و ترس ئەبىت... كاتىكەش كە پلان دارپۇزەكان ئەبىنن كە كاتى ئەو ھاتوہ بۇ دۇبارە گىرپانەوئى حوكمەرائى، بۇچونىك بلۇ ئەكرىتەوہ لەسەر ئەوئى كە بەرپەرسىيارانى پەرداوەكان كەسانىكى تاوانبەر و سەرجەل بون. لە درىزەى

قسه کانیدا دهلیت: دوی نهوی که هندیک له تاوانبار و کسانسی ساده تاوانبار نه کهین به بونی دستیان له تیروردا، ههله نستین به له سی داره دانیان له کاتی خویدا و بهم شیویه له چاو جه ماوردا نیمه وهک پزگار کیران دهر نه کهوین. هه ورها پوتشیلند دهلیت: "نمه هارکات نه بیئت له گهله نامانجی پیچه رانهی نیمه که بریتیه له دسه لاتی ته واره تی و توله سه ندنهره له جوییم".

۱۵. دواتر پوتشیلند چوه سهر خالیکی دیکه و تیایدا پهردهی له سهر "دارمانی نابوری و قهیرانه کانی ترس هه لمائی" و پونی کردوه که چۆن دروست نه کړیت و نه جوئینریت بهم شیویهی لای خواره وه: "قهیرانی گشتی بی کاری له دهره نجامی وه ستانی کار و قهیرانی برسیتی نه بونی خوراک به پیی نه و دسه لاته ی که هه مانه دروست نه کهین، نهمهش ده بیته هوی له دایک بونی مالیکی نوی که نه ویش مالی سرمایه به له هه ژموندنا. پهرده وام بو له سهر پون کردنوه و وتی که چۆن نه و پزکخراوه جه ماور به پئوه ثبات و زال نه بیئت به سهریدا و چۆن هه رکه سیک ناهیلریت گهر بیه ویت له به ردهم نه و پزکخراوه بوه ستیت یاخود بیه ویت جه ماور بجوئینیت له دژی پزکخراوه که.

۱۶. خالی دواتر بریتی بو له دزه کردنه ناو دلی ماسونیه تی نه وروپی، قسه کهر باسی له وه کرد که نامانج له و کاره سود وه رگتنه له توانای چونه ناوه و نهینی کاری ماسونیه تی و ناماژهی به وه دا که کومه له ی پیلانگیزی نه توانن کۆری پزژه لاتی گه وه که پیی دهرتريت (ماسونیه تی شین) پزک بخن که سهر به خویانه و نه رکی نه وه ی بسپیرن که چالاکیه که له ژیر ناوی کار خیرخوازانه و مروؤ دستانه پزک بخن، نه و کارانه ی که له پزگه یه وه ماسونیه تی نه چینریت. هه روه ها ناماژهی به وه دا که نه و نه دمانه ی که کۆره کانی ماسونیه تی له خوی نه گرتیت دوی مه شق و راهینان نه رکی بلا و کردنه وه ی بیرو بچونی مادیگه را و بی باوه پریان پیی نه سپیردریت له نیو پزیه کانی جوییم دا واته له نیو ته واری مروؤ فایه تی دا به بیی جوله که کان.

۱۷. دواتر پۇتشىند ھاتە سەر خالى سەرەكى لە پەپرەوى پىلانگىزىپىنەكە كە برىتتە لە (بايەخى زۆر ئاھومىد بونى گەلان بە شىۋەيەكى بەردەوام و پەرنامە بۇ داپۇتداو)... ھەررەھا ئامازەى بەو دا كە ئەم ئەركە ئەبىت ئەو پىنك خراوہ لە ئەستۆى بگىرئت كە پائەھىنرئت لەسەر پەستەى پۇر باق و بىرىق و ئەو دروشمانەى كە سەرنجى جەماوەر پائەكەشىت، ھەررەھا ئەم تىببىنە زىاد ئەكات و ئەلئت: (ئەكرئت ھەمىشە بە پىچەوانەى ئەو بەلئنانە كار بگىرئت كە ئەدرئت بە جەماوەر... كەرتە ئەم بەلئنانە شتىكى گىرنگ نىە...) دواتر ئاھومۇكى بىرۆكەكى پەن كىردەرە و وتى: (ئىئە جەماوەر ئەجولئىنەن و ھەستى خروشانى ئەگەيەننە ئەو پەپرى لە پىگەى بەكار ھىنانى وشەگەلبەكى سەرنج پاكىشى ۋەك ئازادى و پىزگارى خوازى و تا كۇتايى... ئەركاتە ئەكرئت جەماوەرى جويىبەسەكان ئاھاستە بگىرئت بۇ تىك شكاندەن و لەئار بىردنى ھەر شتىك تەننەت ياسا سىروشتى و ئاسمانىەكانىش... كاتىكەش كە دەسەلات ئەكاتە كۇتايى ئەو كاتە ئاسان ئەبىت بۇ ئىئە كە ئارى خوا و ياسا ئاسمانىەكان لە سىروشت بىسرىنەوہ...).

۱۸. دواتر نۆرە ھاتە سەر پۇلى ياخى بونى چەكدارانە و بايەخى ھونەرى شەپى كۇلان بە كۇلان، پۇتشىند لىزەدا ئامازە بەو دا كە دەسەلاتى تىرۆر بەكار بەھىنرئت لەبەر ئەوہى باشتىن پىگەيە و كەمى تى دەجىت بە شىۋەيەك كە ئاكرئت دەست بەردارى بىن دواى ھەر ياخى بونىك بۇ ئەوہى ترس و تۇقاندەن پۇر بەكەينەرە لەئار جەماوەر و تا دواجار بە شىۋەيەكى خىرا ملكەچ بگىرئت.

۱۹. دواتر باس ھاتە سەر دىبلۇماسىيەت، ئەندامانى كۇبۇوہ پىنك ھاتە لەسەر ئەوہى كە لە دواى ھەر شەپىك پىۋىستە كارى دىبلۇماسى نەھنى ئەنجام بىدرئت. ھۆكارى ئەوہش بە پىنى بۇچونى پۇتشىند ئەگەپىتەوہ بۇ ئەوہى كە: (پىنكخراو ھەل ئەستىت بە دانانى شارەزكانى لە نىۋەندە ھەستىارەكانى ئابورى، سىياسى و دارايى لە شىۋەى پراوئىكار لە سەر ھەردو ئاستى دەرەوہ و ئاۋەرە بە شىۋەيەك كە ئەو ئەركانەى كە بە شىۋەيەكى نەھنى لە لايەن دەسەلاتى نەھنى يەرە پىيان ئەسپىردرئت لە پشت پەردەوہ، ئەنجامى ئەدەن بە

بې نه‌وهی ترسی له ناشکرا بون هه‌بیت". دواتر هم هوشارییه‌ی دا به ناماده‌بوان: "پنیوسته دیپلوماسیه‌ته شاراره‌که‌مان بگاته ناستیک له ده‌سه‌لات که ئیدی هیچ نه‌توره‌یک نه‌توانیت ببی ئیمه هیچ جوړه گریبه‌ست یاخود پرک که‌وتن نامه‌یک نه‌نجام بدات."

۲۰. دواتر پښتنيډ باسی له نامانجی کډتایی کرد: دست گرتن به‌سهر ته‌واوی جیهان، پڼگه‌ش بو‌گه‌یشتن به‌و نامانجه: (پنیوست نه‌بیت که زنجیره‌یک قورخکاری جهانی نه‌نجام بدریت به پشتیوانی دارایی ئیمه به شیوه‌یک که بگاته ناستیک له ده‌سه‌لات و هژمون که ئیدی هیچ سامانیکي نیشتیامانی جویم نه‌توانیت له ژر چنگی نه‌ر قورخکاریه دهرچیت . کاتیکیش که سره دیته سر لیدانی یه‌کلا که‌روهی نابوری نه‌توره‌یک، نه‌ر کاته نه‌ر نه‌توره‌یک له پوی نابوری و سیاسیه‌وه نه‌که‌ویت و له‌گه‌ل‌یشیدا ته‌واوی سامانه نیشتیامانیه‌کان نه‌که‌ویت... ". له دریزه‌ی قسه‌کانی له‌گه‌ل کډبوه‌کان نه‌لیت: "ته‌واوی ناماده بوان پسپوژن له بواوی نابوری نه‌مه‌ش به مانای نه‌وه دیت که ئیمه هه‌مومان درک به‌ر دهرنجامانه نه‌که‌ین که له‌م پرۆسه‌یه‌وه نه‌که‌ویت‌وه... "

۲۱. دواتر باسه‌که گډا بوسهر شپری نابوری و لیږده‌دا باسی نه‌و پرۆژانه‌ی وروراند که نامانج لئی دست گرتنه به‌سهر خاکی جویم و لیسه‌ندنه‌وه‌ی مالی خاوه‌نداریتی زه‌وی کشتوکالی و مولک و پیشه‌سازیه. ناماده بوان پیک هاتن له‌سهر گرتنه به‌ری نه‌م پلانا‌نه‌ی لای خواره‌وه:

سه‌پاندنی باجی زور له پڼگه‌ی پڼکخراو و دروست کردنی دڅخ گه‌لیک که تیایدا ستم بیته ناراره له کڼبرکینی نابوری ناوځودا تا دهرنجام بیته هوی پمانی ژبانی نابوری له‌لای جویم و سود وهرگرتن له سرمایه‌ی گوزرای و به‌رژه‌وه‌ندیه داراییه‌کانیان. له بواوی نیو‌دوله‌تیشدا "پیلانگپری" ورده ورده دست نه‌نیته بیته‌تاقای میله‌تی دیاری کرا و تا خو‌ی خو‌ی دهریکات له بازاره جیهانیه‌کان... نه‌و کاره‌ش له پڼگه‌ی کۆتېرکړدنی بازاره‌کانی که‌ره‌سته‌ی خاوه‌وه دیت، نه‌و بازاره‌ی که نه‌ر میله‌ته مامه‌له‌ی پیوه نه‌کات دواتر نا‌نارامی

له ناو‌خۆدا دروست ئە‌ک‌رێت له نۆی ک‌رێکاره‌کاندا و پال پێوه ئە‌نرێن تا ده‌ست له کار هه‌لب‌گ‌رن و داوای مو‌چه‌ی زۆر ب‌که‌ن و له هه‌مان کاتدا لایه‌نه پ‌ک‌ابه‌رمان به پاره ئە‌ک‌ه‌رێن... دواتر پ‌ۆت‌شێند ئە‌م هۆشداریه‌ی دا: (پێویسته به شێوه‌یه‌ک کار ب‌که‌ین که ک‌رێکاره‌کان به هه‌چ شێوه‌یه‌ک نه‌توانن سو‌د له‌و ک‌رێ زیادیه‌یه‌وه‌ر ب‌گ‌رن که ده‌ستیان ئە‌که‌وێت).

۲۲. دواتر با‌س هاته‌ سه‌ر چه‌ک. ئە‌ندامانی کۆنگ‌ره‌ پ‌یشنیا‌رێکیان قبول کرد که ئە‌لێت پ‌یویسته‌ کوشتارگه‌ له نێوان نه‌ته‌وه‌کانی جوییم دروست ب‌ک‌رێت و تیا‌یدا ترسناک‌ترین چه‌ک به‌کار به‌ی‌نرێت تا ئە‌و کاته‌ دێته‌ پ‌یشه‌وه‌ که ئیدی ئە‌و میلیه‌ته‌ شه‌که‌ت ئە‌بێت و ته‌نها هه‌زار و زه‌حه‌مت کێشی تێدا ده‌می‌نێت، ئە‌و ک‌سه‌نای که له لایه‌ن پ‌یلانگێ‌ره‌کانه‌وه‌ سه‌رمایه‌ گو‌زاریان له‌سه‌ر ئە‌ک‌رێت.

۲۳. سیسته‌می نو‌ی د‌وای سه‌رکه‌وتنی پ‌یلانگێ‌ریه‌یه‌که: حکومه‌تێکی جیهانی دروست ده‌بێت د‌وای ئە‌وه‌ی که کۆمه‌له‌ی پ‌یلانگێ‌ری هه‌لی ده‌ب‌ژێ‌رێت.

۲۴. بایه‌خی گه‌نج: پ‌یلانگێ‌ران به‌م شێوه‌یه‌ زان ئە‌بن به‌سه‌ر گه‌نجدا: پ‌یویسته‌ که رێک‌خرا‌و ب‌خ‌زێته‌ ناو ته‌وا‌ری چین و نێوه‌نده‌ کۆمه‌له‌یه‌تی و حکومه‌یه‌کان و کار ب‌کات له‌سه‌ر فریودانی گه‌نج له هه‌مو شوێنێک به‌ نامانجی خراپ کردنی له‌ رێگه‌ی گ‌شتان‌دنی به‌ره‌لایی و یه‌رۆکه‌ی خراپ و شیوان‌دنی ب‌ر‌گ‌ردنه‌وه‌ و پ‌ویه‌رو ب‌ونه‌وه‌ی نایینه‌ ناسمانیه‌یه‌کان...

۲۵. د‌وا‌جار سه‌ره‌ هاته‌ سه‌ر پ‌ۆلی یاسا: پ‌یویسته‌ ده‌ست نه‌یرێت ب‌و یاسا ناو‌خۆی و ده‌ره‌کیه‌کان به‌‌نکو ده‌بێت و‌زی لی به‌ی‌نرێت به‌لام خراپ به‌کار به‌ی‌نرێت تا د‌وا‌جار ئە‌بێته‌ وێران‌کردنی شارستانیه‌تی جوییم. ئە‌وه‌ش ده‌بێت به‌م شێوه‌یه‌ بێت: (یاسا پ‌یاده‌ ئە‌ک‌رێت و به‌رده‌وام به‌ شێوی د‌ژ به‌یه‌ک لێک ئە‌ه‌رێته‌وه‌ به‌ شێوه‌یه‌ک که سه‌ره‌تا پ‌ۆحی یاسا په‌رده‌ پ‌ۆش ئە‌ک‌رێت و دواتر ده‌سه‌لاتی یاسا به‌ شێوه‌یه‌کی پ‌راکتیکی نامی‌نێت نامانجیش له‌و کاره‌: پ‌یاده‌ کردنی یاسای زۆره‌ ملییا‌نه‌ له‌ جیگه‌ی ده‌سه‌لاتی یاسا و پ‌ۆحی فه‌رمانه‌ ناسمانیه‌کان). هه‌روه‌ها پ‌ۆت‌شێند ئە‌م تێبیینیه‌ی خواره‌وه‌ی زیاده‌ کرد: په‌نگه‌ پ‌یتان وایه‌ت که جوییم د‌وای ئە‌وه‌ بی‌ ده‌نگ نابن و په‌لاماری ئێمه‌ ئە‌ده‌ن به‌لام

ئەمە ھەلەيە... لەو ولاتانەي کە تيايدا سيستەمي ياسايي و ئاين و ئاكارمان لەناو برودە... پښخراو گەلنک نامانە ئەکرين بۆ ھەر پښش ھاتنک، ئەو پښخراو ھە ئەندانەيەك بەھيز و سامناک ئەييت کە تەواري ھيزەکانی ديگە ليني دھترسن. لڤە نوڤنڤيەکانی ئەم پښخراو لەھەمو شوڤنڤيک دا بلأو ئەبڤتەوہ... ھولئ ئەدەين کە پښخراوگەلنڤي ديگەي ھاوشڤوہ دروست بکەين لەگشت پايتەخت و شارڤک تا گومانی ئەوہي لئ بکړيت کە ئەر مەترسيە لە وڤوہ سەرچاوہي گرتوہ...

ئەو بەلگانەي کەلەبەر دەستی من دايە لەسەر ئەو کۆبونەوہيە لڤرەدا کۆتايي پڤ ديت، شاياني باسە کە ئەو کۆبونەوہيە لە نيۆھندي دامەزراوہي پڤوتشيلد ئەنجامدراوہ لە شەقامي (بوندن شتراس) لە فرانکفورتی ئەلمانيا.

لڤرە ئەبڤت نامازە بەوہ بگەم کە ئەو بەلگە نامە ترسناکانەي کە لە سالی ۱۹۰۱ کەوتە دەست پڤرولڤيسۆر نيلۆسي روسي لە کتڤبي (مەترسە جولەکە) دا بلۆري کردەوہ کەلە سالی ۱۹۰۵ دا لەچاپ درا، ئەو کتڤبە بەلگەنامەي دەگەمن لە خۆ ئەگړيت لەسەر پيلانگنڤرڤيە سەرەکيەکە. لە ھەرورد کردني بە شي يەکەمي بەلگە نامەکانی پڤرولڤيسۆر نيلۆس لەگەل بەلگە نامەکانی من دەر دەکەوڤت کە ھاوشڤوہي يەکن. بەلآم دواتر زانڤاري زيادتر لە خۆ ئەگړيت کە باس لە بەکار ھڤنانی تيۆريەکانی دارويڤزوم و مارکسيزم ئەکات لە لايەن پيلان گنڤرانەوہ.

چيگەي نامازە پڤدانە کە گرنگترين زانڤاري بەلگە نامەکانی پڤرولڤيسۆر نيلۆس ئەو زانڤارييانە بون کە لە بارەي چەک و ماسکي نوڤي پيلانگنڤرانەوہ بو و برڤيتي بو لە (زايونيزم)^{۱۱}، پڤويستە ئەوہ لە ياد ئەکەين کە زايونيزم ئەو کاتە

(^{۱۱}) لە سالی ۱۹۰۵ کەم کەس بە کتڤبي مەترسي جولەکەي زانی کە تيايدا ھۆشداري درا بە جيھان لەسەر مەترسي جولانەوہيميکي نوڤي: "زايونيزم" نۆز کەسيش گالتهي بەوہ دەھات کە لە کتڤبەکە ھاتبو کاتڤک باسي لہوہ ئەکرد کە: ئەو جولانەوہيە ئەبڤتە سەرچاوہي کارمەسات بۆ مرۆڤايەتي و زالئ ئەبڤت بە سەر ولات گەلنڤي نۆردا و پښخراو گەلنڤي لڤجۆريستي نۆري لئ ٻەرھەم ديت.

له سهرتای له دایک بونیدا یو له‌بهر ډره‌ی ته‌نھا ماوه‌یه‌ک بهر له‌وه واته سالی ۱۸۹۷ پښکښتنه‌کې کۆتایی پښاتبو.

کس ناماژې به هوشداریه‌کې پېرولیسور نیلوس له‌دا ته‌نھا دواى تڼېهر بونی ماوه‌یه‌کې زږر نه‌بیت کاتیک که له لینگلته‌را پوره له‌سر له‌و پیلان شاره‌ویه لاسرا که بوه هوی پوخاندنی شا لیدورای هه‌شتم و ناچاری کرد که دمست بهرداری له‌سلاټ بیت. هر له‌و کتڼیه سالی ۱۹۲۱ له لایهن (لکتور ماردس) هوه وهرگڼېدرایه سر زمانې لینگلیزی که له‌و ناوښشانیکې نویی یو هلمېژرد کردی به (گری به‌سته‌کانی هوکمرانه زایونیه‌کان)^{۱۰}.

له‌و بهلگانه‌ی که‌له بهر له‌مستی من دایه ته‌نھا له دوشته دا جیاوازه له بهلگه‌کانی پېرولیسور نیلوس و گریبه‌سته‌کانی هوکمرانه زایونیه‌کان: له‌و زانیاریه زیادانه‌ی که بهلگه نامه نوټکان له خوی گرتبو که‌دوره‌نجامی گڼېرانه‌کاریه نوټکانی پیلانگڼېریه که بو جگه له‌و ناروښشانه‌ی که لیکتور ماردس هلی بژاردبو... له‌لېته له‌م ناوښشانه له‌مان که‌یه‌نیته له‌و دهره‌نجامه‌ی که له‌و گری به‌سته له لایهن له‌ندامانی کۆبونه‌که‌وه دانرابیت له کاتیک دا که‌ل له لایهن هوکمرانه زایونیه‌کانی هاوشیوه‌ی نامشیل مایهر پۆتشیلده‌وه پیش که‌شیان کرابو... به‌لام له‌نجامانی کۆبونه‌که له‌وانه‌ی که له‌سر گریبه‌سته‌که پیک هاتن و پلانی کاریان دارشت که‌س نه‌بون جگه له کۆمه‌لیک سوخوری جیهانی و خاوه‌ن لالتون و پیشه‌سازی که به پڼوینی له‌شه‌خراپه‌کاره‌کان، کار له‌که‌ن.

(^{۱۰}) له‌م کتڼیه له‌سهرتاسری جیهاندا ناروانگی پیدا کرد و به شیوه‌یه‌کې دروست یاخود لادروست وهرگڼېدرایه سر زمان گلیکی جیاوازه.

جینه جیکردنی پلانی شوړی فېره نسی

قۇناغه کانی هم پلانه به پنی نوره نه بیټ که له پڼک کهوتنه کهدا هاتوه بهم شینویه یی لای خواروه:

۱. به پنی نوه ی که دیاری کراوه گیانی یاخی بون به سر دسه لاتی یاسایی نوه کاته ی فېره نسا بلاو نه کړتیه وه له ناو جه ماوه ردا. له ناو بردنی دسه لاته کهش له ژیر سایه ی دسه لاتیکی تیوره وه نه بیټ که پیشتر نه خشه ی بؤ کی شراوه له لایه ن نورانیه کانه وه.

۲. نورانیه کان فرمان ندهن بهو پڼک خراوانه ی که سر به خویانن له فېره نسا تا بخزینه ناو دلی ماسونیه تی فېره نسی تازه دامه زراو تا نوه کاته ی کۆپی پزوه لاتی گوره دروست نه کهن به شینویه که که تۆره نه نیته کانی به کار نه مینن له گشت شوینیک وه ک نامرازیک بؤ کارکردن له سر بلاو کردنه وه ی گیانی یاخی بون ویری مادیگه را و بی باوه ری.

پوتشیند قسه کانی لهو کۆبونه کهدا کۆتای پنهینا به جهخت کردنه وه له سر گرتنه به ری پتو شوینی توند له په یوه ندی پیلان گپران به شوپشه وه تا نوه په یوه ندیه بؤ ه تا ه تا به نه نیته به نیته وه.

به لگه کان:

بی گومان هم دو پرسیاره دروست دهن له ناو میشکی خوینه ردا:

۱. چ به لگه یه که هیه له سر به ستنی نوه کۆنگر هیه و کۆنگره کانی دیکه ی هاوشینوه ی؟

۲. ئەگەر كۆنگرەيەكى لەر چەشەنە بەسترايىت، چۇن تواترا بزانرىت كە چى تيا گوزەراوه؟ چ بەلگەيەك ھەيە لەسەر ئەو لىكۆلىنەوانەي كە باسيان لىۋە كرا؟

وھلام ئەم پرسىيارانە زۇر ئاسانە، ئەشېيىت دان بەرەدا بىنن كە ھۆكارەكەي ئەگەپتەوھ بۇ، يەكەم خواستى خوا.. لە سالى ۱۷۸۵ ھەررە بروسكەيەك داي لە سوار چاكىك لەسەر پىنگەي فرانكفۇرت - پارسى لە ئەلمانيا كە بە خىزرايى بەسەر ئەسپەكەيەوھ لەسەر ئەو پىنگەيە ئەپزىشت، دواتر دەرەكوت كە ئەو سوارچاكە پەيام بەرىك بوھ كە لەگەل خۇيدا بەلگە نامەي پىنووھ لەسەر پىلانگىپرى جىھانى بە شىۋەيەكى گىشتى و كۆمەلىك پىنۆنىنى لەسەر شوپرى فەرەنسا بە شىۋەيەكى تايبەتى كەلە لايەن نورانيە جولىكەكانى ئەلمانياوھ نىردراوھ بۇ مامۇستاي مەزنى^(۱) كۆپگەلەكانى پۇژھەلاتى گەرەي ماسۇنيەكان لە فەرەنسا كە ناوي دۇك دورليانى بەناوبانگ بو، دەست گرتنى نورانيەكان بەسەر ماسۇنيەتى فەرەنسا بە پىنى پلانى ناوبراووھ بو و بەو پىنەش كۆپە ماسۇنيەكان لە ژىر سەرپەرشتى دۇك دورليان بو، تۇپگەلىكى نەينى نامادە كارى بۇ تەقاندنەوھى شوپ ئەكرد...

دواي تەواو بونى قۇناغى پىشەكى كە تيايدا دۇك دورليان پەيوەندى كرد بە نورانيەكانەوھ لە پىنگەي مىرابۇي بەناوبانگ، ئەو كەسەي كە نورانيەكان ھەلىيان بژارد تا ئەو ئەركە لە ئەستۇ بگرىت، پەيامبەرى پىلان گىپىيەكە لە ناوچەي (راتسيون)ى سەر بە دادگاي باقاريا لەناوچو ھەرەك چون كە باسەمان لىۋەكرد، بەو شىۋەيە ئەو بەلگەنامانە كەوتنە دەست حكومەتى باقاريا ھەرەك لە سەرەتاي پىشەكى ئەم كىتئىبەدا نامازھەمان پىدا... ھەرەھا خۇشم بە شىۋەيەك لە شىۋەكان نامازھەم بەوھ داوھ كە من ئەم زانىيارىيانەم لەو بەلگە نامانە بەدەست ھىناوھ.

(^۱) ئەمە ئەو ناز نارەيە كە ماسۇنيەكان لە سەرۆكى گەرەي كۆپە ماسۇنيەكانى ئەنن.

نورانیه کان

سمرانی نهخشه بۇ دانعری جولانهوی جولهکەى جیهانی

هەروەك زانراوه حاخامه جولهكەكان دەسەلاتى پەها دەبەخشنه خۆیان لە شروڤهكردنى ئەوەى كه پىنى دەلین مانای شاراوہى كۆتیبە پىرۆزەكان ئەویش لە پىنگەى سروسىكى تايبەتەوہ، ئەم بۆچونە لە خودى خۆيدا خاوەن بايەخىكى ئەو تۆى نيە. بەلام لەگەل ئەوہشدا ئەم حالەتە ئەگۆڤيٲ كاتيك كە پىخراوینكى تايبەت دروست بکړيٲ كە مل كەچى حاخامەكان بيٲ و كار بکات لەسەر ئەوہى كە خواستەكەيان پيانە بکات، ئەو خواستەى كە دەلین ئەوہ سروسىكى خواوەندە، هەر بۆيە ژمارەيەكى زۆر لە حاخامەكانى كلىسای جولهكە و سمرانى جولهكەى جیهانى كۆبونەوہ و بپريارى ئەوہيان دا كە كۆمەلەپەكى نەينى پىك بەيٲن كە كار بکات لەسەر جيبەجى كوردنى مەبەستەكەيان كە پىنى دەوترا "كۆڤى نورانى"، خودى وشەى نورانىش لە ئەفسانەكانى جولهكەوہ وەرگىراوہ و بە شىۆهەيەكى وورد تر لە وشەى "لوسفر"وہ هاتوہ كەناوى ئەهرىمەنە لە ئىنجىلە لاتىنيەكان و بەماناى (هەنگرى پوناكى دىٲ).

كەواتە وشەى نورانى بەو كەسە دەوترىٲ كە پوناكى وەر ئەگريٲ ياخود بە مانايەكى ديكە بەو كەسە دەوترىٲ كە سروسى بۇ دىٲتە خوارەوہ . ئەندامەكانى بە سىانزە ئەندام ديارى كراوہ كە كلىسای جولهكە پىنى وايەكە ئەوہ شاندى جيبەجى كارى ئەنجومەنى بالايە: ئەنجومەنى سى و سى. بەلام ئەم ئەنجومەنى درايى بيٲدەنگىيەكى زۆرى لەبارەوہ كراوہ و شاراوہيە.

دىارى كىردى ئەندامانى ئەنجومەنى چولگە بە ۱۲ ئەندام ھەر لە خۇيەو
نەماتو بەلگە خاوەن ئامازەيەكى قولە: ئەو ئەنجومەنە ئەو ژمارەيەى
ھەلېژاردو تا ھەمىشە بەردەوام ئەندامەكانى ئەويان لە ياد بىت كە ئامانجى
يەكەمىنيان نەھىشتتى ئاينى مەسحىيەتە... ئەو ئاينەى كە مەسح و دوانزە
كەسە نزيكەكى ھىنارايانەتە بون... ھۆكارىكى ديكە ھەيە كە بايەخى كەمتر
نيە لە ھۆكارى يەكەم ئەويش سىانزە ئەو كەى ئيسرائيلە... رەنگە ئامانج ئەو
بىت كە ئوتنەرايەتى تەواى نەو كەن بىرئىت لە كۆپى نورانيەكاندا.

نورانيەكان مەراسىم گەلېكى تايبەتايان ئەنجام ئەدا بە مەبەستى نەينى
پارىزى و نەھىشتتى ھەر ئەگەرىكى ئەنجام دانى ئاپاكى لە جۆرى ئەو
ئاپاكيەى كە يەھوزا بەرامبەر بە مەسحىيەت كىرد. لە مەراسىيە تايبەتەندە ھەر
كەسنىك كە پەيوەست ئەبىت بە نورانيەكانەو ئەبىت ملكەچى تەواوتى سەروك
و ئەنجومەنە سى و سى كەسيەكە بىت و دان بىت بە دەسەلاتە بەرزەكەى
بەوى ھىچ دەسەلاتىكى ديكە بە بەرزتر لەسەر زەوى دانەنئىت.

لېرەدا ئەبىت ئامازە بەو بەكەين كە ياساى نورانى يۇمان پون ئەكاتەرە كە
بۇچى كۆمۇنىستەكان لە ھەر ولاتىكدا ھىچ دلسۆزىيەكيان نيە بۇ نەتەرەكەيان
بەلگە ئەوان تەنھا دلسۆز بەرامبەر بە دەسەلاتى بالاي كۆمۇنىزم ئەو
دەسەلاتەى كە ئاراستەى چولانەوئەى كۆمۇنىزم ئەكات.

شۆرى فەرەنسا: دەست بەکار بون

قۇناغى پەيمانى شارارە:

نورانيەكان بېريارى ئەرەيان دا كە كۆپى پۇژمەلاتى مەزن لە شارى ئەنگولدشتات دابنېن و بېكەنە نېۋەندى خۇيان بۇ دەست پىنكردىنى ھەلمەتى خۇيىنى پىنكخراو بۇ ناو دلى ماسۇنيەتى ئەوروپا تا بېكاتە بىكەى سەرەكى شانە نوستوھەكانى ئەوانەى كە ھەل دەستىن بە پىك خىستىنى كۆپە ماسۇنيەكان لە ئەواۋى فەرەنسادا. دواتر ھەل دەستىت بە ھەلسان بە ئەرەكانى لە ژىر پەردەى كارە خىرخوازى و ئاھەنگە كۆمەلەتتەكان و كاتىكىش ئەم ھەنگاۋە جى بەجى ئەكرىت شانە نورانيەكان لە كۆپەكانى پۇژمەلاتى مەزن پەيامى ھەنگاۋى دواتر ۋەر ئەگىن كە ئەۋىش پەيوەندى كردنە لە پىنگەى ئەم كۆپانەرە بە كەسە دەست پۇيشتوھەكان ئەوانەى كە جۈلەكە نىن و خاۋەن دەسەلاتن لە دەۋلەت و كلېنسادا و دواتر كار ئەكرىت لەسەر مل كەچ كردنى ئەو كەسانە (جا بە خواستى خۇيان بېت ياخود بە زۆر) بۇ خواستى نورانيەكان ئەۋىش لە پىنگەى پەۋشېنكى باو و بەرنامە بۇ دېژىروا كە بىرىتتە لە بەرتىل دان، داۋىن پېسى، ھەرەشە، پىلان، ئابورېردن و چەندىن پىنگەى دىكە و ئەو كاتەش ئەو كەسانە ئەشاردىنەرە و ئەركى بىلەو كىردنەرەى بانگەۋازى بى باۋەپى و پاراستىنى كەسە ھاندەرەكان ئەگىرنە ئەستۇ.

دواى ئەرەى كە كۆپى نورانيەكان پىك ھات لەسەر ئەو خالانەى سەرەرە، كۆنت (دى مىرابۇ)ى بەناۋبانگ دەست بەكار بو، تا بېيىتە پىزگار كەر لەبەر ئەو

تایبەت مەندیبیانەى که وای کردبو ببیتە گونجاوترین کەس بۆ ئەو ئەرگە لە فەرەنسا.

میرابو سەر بە چینی خانەدانەکان بو و سەرباری ئەوەش خاوەن دەسەلاتیکى زۆر بو لە نیوەندى دەسەلاتى شاهانەدا و لە لایەكى دیکەشەوه دۆستیکى نزیکى دۆک دورلیان بو که ئەویش بە نۆبەى خۆى مامۆستای گەورەى ماسۆنى بو ھەر وەك ئەوەى پێشتر باسمان لێوه کرد، ئەنجومەنى بالا ئەریان ھەلئێژارد تا ببیتە سیمای سەرەكى شوێشى داھاتووی فەرەنسا، ئەلبەتە گرنگترین ھۆکار که پالى بە نورانیەکانەرە نا تا میرابو ھەلبژێرن لەبەر ئەوەبو که لە پەروى ئاكارییەوه بۆ ئەو کارە گونجاو بو، ژيانە بى سەرەوبەرەییەكەى^{۱۰} تا بێنەقاقا قەرزارى کردبو و سەرباری ئەوەش وتار بێژیکى باش بو.

کەرەتە ئاسان بو بۆ گەرە سو خۆرەکان نورانیەکان که پەيوەندى بگەن بە میرابووه لە پێگەى سەرچاوەکانى خۆیانەرە ئەوانەى که لى كۆببونووه و ھەوادارى وتارەکانى بون و پێشنيارى ئەوەیان کرد که دەتوانن ھاوکارى بن بۆ پزگار بون لە قەیرانە داراییەكاشى. بەلام لە راستیدا ئەوەى که ئەوان کردیان بریتى بو لەزىادتر تفرۆ کردنى لەناو داوین پىسى و بەدەرەوشتى دا. بەم شێوہیە بە ئەندازەيەك قەرزاريان بو که وای کرد بکەوتنە ژێر پەحمەتى ئەوانەوه.

کاتێک که میرابو گەيشتە ئەو ناستە، خاوەن قەرزەکان کۆبونووهیەکیان ئەنجامدا بۆ تۆمار کردنى قەرزەکانیان و ئاساندى بە گەرە دەولەمەندیکى چولەکە بە ناوى (موسا مەندلەهۆن) و ئەویش خستىە ژێر بانى خۆیەرە و دواى ماوەیەك ئاساندى بە ئاڤرەتیکى زۆر جوان که ئەو کاتە جوانیەكەى لە پاريسدا دەنگى داڤووه و لە پوى ئاكارەوه ھىچ بەرەستیکى نەبو. ئەو ئاڤرەتە ناوى

(^{۱۰}) کتیبەکانى مێژو کۆکن لەسەر ئەو لایەنى ژيانى میرابو. لە ھەر کتیبیکى مێژویس پەوانى کەلە سەر شوێشى فەرەنسى نوسراڤیت پەو شێوہیە باس لە میرابو ئەکات، تا ئیستاش ئەو لایەنە بە شاراوەیس ماوەتەرە که باس لە پۆلى ئەو کەسە ئەکات لە شوێرى فەرەنسا دا.

(مەدام ھيوز) بو و ئەوندەى نەبرد كە مېر ابۇش بوە عاشقى. ئەوندەى نەبرد كە ئەم دووانە بوئە خۇشەويستى يەكدى. بەم شىۋەيە مېر ابو لە لايەك بو بە ژىر قەرزەوہ و كەوتە ژىر پەرحەمتى مەندلوھنەوہ و لە لايەكى ديكەشەوہ كەوتە ژىر نەمسەلاتى ئافرەتېكى جولەكە بە ناوى (مەدام ھيوز) كە لەپزىئەوہ وايان لە قولاپەكە گىر كەردبو وەك مەويرى لى ھاتبو بەدەست نورانيەكانەوہ.

نورانيەكان لەمەر مېر ابۇ ھەنگارى دواتريان ناو ھەندىك نەھنى ژيانى خۇيان بۇ ئاشكرا كەرد دواى ئەوہى كە سوئندى خوارد كە لەگەر ئاشكراى بكات دوجارى مردن نەبىتەوہ، بەلام ئەوان لە ھەمان كاتدا پالايان پىئوہ نا كە تىوہ بگلىت لە ھەندىك ئابروچون كە ئەوندەى نەبرد بەلاو بۆوہ. پەوشى ناو زېاندن كە بە شىۋەيەكى پىك خراو لە لايەن نورانيەكانەوہ بەكار ئەھىنرا بۇ تىك شكاندى ژيانى كەسېك، لە دژى مېر ابۇش بەكار ھىنرا و نەمەش ھۆكار بو تا لە لايەن ئەو چىنە كۆمەلەيەتەوہ نەر بىكرىت كە پەيوئدى پىئوہى ھەبو: واتە چىنى نەجىب زادەكان. ئەم وەنەر ئانەش لەو چىنە ھۆكار بو بۇ پەر بونى لە ھەستى كىنە و ھەز كەردنى بۇ تۆلە سەندەنەوہ و ئەمەش پالى پىئوہ نا شىئىگىرانە كار بكات بۇ تەقاندەوہى شۆپش.

نورانيەكان بۆيە پويان تى كەرد تا سەركردايەتى شۆپش بگىرتە نەستۆ و بىيانپارىزىت لە فەرەنسا. وا لە مېراكۆ و دۇق گەيەنرابو كە ئامانجى ئەم جولانەوہيە ئەوہيەكە شا لويىسى شانزەھەم ناچار بگىرت تا نەست لە نەسەلات ھەلبىگىرت لە بەرژەوہەندى دۆك دورنيان كەنەويش نەسەلات بە شىۋەيەيكى دىموكراتى بەجى نەھىلىت بۇ كەسى دواى خۇى... بەم شىۋەيە پىلانگىنران خۇيان لادا ئەوہى كە ئامانجى راستەقىنەى پىلان گىزىپىيەكە ئاشكرا بگەن بۇ دۆك دوربىيان و مېر ابۇ كە برىتى بو لە نەھىشتنى شا لويىس و چىنى نەجىب زانە و نەرسۆكراتەكان و كۆپىنى بەچىنى نەرسۆكراتىيەتى سەرمايە و ئالتون. ھۆكارىكى ديكە بۇ ھەلبىژاردنى دۆك دوربىيان برىتى بو لە - جگە ئەوہى كە كۆپى مامى شا بو - وەى كە مامۇستاي مەزنى ماسۆنىيەتى فەرەنسى بو.

كۆپى نورانى بالا وايىزاھوبتى پاسپارد تا ئىركى ھاۋاھەنگى مەراسىمى نورانىھەكان بىكات لەگەل مەراسىمى ماسۇنىھەكان لە كۆپھەكانى پۇژھەلاتى مەزىن. مېراپۇ ھاھە فرانكفۇرت لە بارەگای وايىزاھوبت بە ھاۋەلى دورايان و گەنجىك كە دەبىتتە ئاۋدار تىرىن سىياسى فەرەنسا لە مېژۇدا كە ئەۋىش (تالېران)^{۲۲}، مېراپۇ ئەو گەنجەي ناساند بە وايىزاھوبت و ئەۋىش بە نۇبەي خۇي پەيپەو نامەي نۇيى ماسۇنى بۇ خىستەنە پۇ. دۇك ئوگوليان لە سالى ۱۷۷۲ھ دەستى كىرە كۆپىنى ماسۇنىھەتى فەرەنسى و تىھەلگىش كىردى مەراسىمى نۇي، تا سالى ۱۷۸۸ زىادتر لە دو ھەزار كۆپ ھەبو لە فەرەنسا كە سەر بە كۆپى پۇژھەلاتى كەورەبوز و زىادتر لە سەد ھەزار ئەندامى ھەبو.

بەم شىۋەيە قۇئاغى سەرەتاي تەۋاۋ دەبىت و نورانىھەتى جۈلەكە بە سەرۇكايەتى موسا مىندلەھۇن دەزەي كىرە ئاۋ دلى ماسۇنىھەتى ئەۋروپا و زال بو بەسەرىدا بە پىنى ئەو كەشەي كە ئادەم وايىزاھوبت ھىناپورە ئاراۋە.

(^{۲۲}) تالېران ئەو بەناۋايانگىرە كە پىناسرۋىت ئىركەسە بىلمەتەيە كە ھاۋ سەردەمى پادشاھەتى و شۇپش و ئاپلېنۇن و گەرەنەۋەي پادشاھەتى بو بۇ فەرەنسا و ئەو سەردەمەدا و سەربارى كۆپاكارىھەكان بە بەككەنە لە سىتۇنەكانى فەرمان پەرۋايەتى و سىياسەت دانەنرا و پۇلنىكى سەرەكى كۆپا لە سىياسەتى ئەۋروپا لە بەشى بەكەم لە سەدەي نۆزەھەم ۱۷۰۴-۱۸۲۸.

قۇناغى دوۋەم

مىرابۇ و دۇك ئورلىيان:

دوای ئەرەبى كە مىرابۇ سەرگە وتو بو لە ئەركە كەيدا و توانى كە وا لە دۇك ئورلىيان بكات كە ماسۇنىيەتى نىشتىمانى فەرەنسى كە ناسرابو بە ماسۇنىيەتى شىن تىكەل بكات لەگەل كۆپەكانى پۆژمەلاتى گەرە ياخود ماسۇنىيەتى نورانى و بەم شىۋەيە پالى بە ھارە ئەكەيەو ھەنا تا بخزىتە ناو بەد پەوشتىيەك كە گەياندىيە تەرىك كەوتنى لە پوي كۆمەلەيەتەو... مىرابۇ لەم ئەركەشدا سەرگەوتتى بەدەست ھىنا بە شىۋەيەك كە چوار سال تىنەپەرىبو كە دۇك ئورلىيان كەوتە ئۆز بارى قەرزىكى زۆرەو بە شىۋەيەك كە بە ھىچ شىۋەيەك ھىچ دەرفەتىكى نەدەدۆزىەو جگەلەوەي كە بەشدارى بكات لە پىرۇسەكانى بەقاچاخ بىردن و بازىگانى قەدەغەكرا و بو ئەرەبى قەرەبوي زىانەكانى بكاتەو. بەلام لەگەل ئەوەشدا كە سەرچىلىيەكانى شىكستى دەھىنا و بە شىۋەيەكى نادىار ناشىكرا دەبو... نەمەش بوە ھۇي ئەوەي كە ھەلۋىستى قورستر بكات و لەچاۋ پىشتر قەرزەئانى زىادتر بكات. بەم شىۋەيە قەرزەكانى لە سالى ۱۷۸۰ گەيشتە (۸۰۰،۰۰۰) لىرەي فەرەنسى، نەم بېرە پارەيش زۆر بو بە پىنى دراوى ئەو سەردەمە ھەر ئەو كاتەش دوبارە سوخۇرەكان ھاتنەو پىنشەو بو پىشكەش كودنى پىنۋىي و ھاوكارى دراىي.

سوخۇرەكان زۆر زىرەكانە ھەلسان بە پلانگىران لە دۇكى ئورلىيان بە شىۋەيەك دۇخى ئەوئەندە خراب بو كە سەرەتا ھىچ پىنگەيەكى لەبەر دەستا نەما جگەلە خەواندىنى تەواوى مولك و مالەكەي و تەناتە كۆشكى سەماي بالىي

نىشتىمانى و ھەلسا بە واژۇكردن لەسەر ئەوھى پىنگە بدات بە تەواوى خاۋەن
قەرزەكان كە تەواوى مولك و مالەكەي بە پىۋەبەرن تا قەرزەكانى خۇيانى لى
ھەلگىرنە و بىرە پارەيەكەش بۇ خۇي داين بكن بۇ ژيان. دۇك ئۇرليان واژۇي
لەسەر ئەو گىزىبەستە كرد و پىيى و ابو كە مولك و مالەكەي لەدەست كەسانىكە
كە ئەتوان بە پىۋەي بەرن و زىانەكانى بكن بە قازانچ... بىگومان ئەو ھەستى
بەو چالە نەكرد كە لەژىر پىيدا ھەلكەنرابو ئەمەش واىكرد كە بكەوئىتە ناو ئەو
داوھى كە بە گيان و بە جەستە خستىبە ژىر پەحەتتى پىاوانى ئەھرىمەن
سىلەتەتە... بەلام ئىدى ئەو نەيدەتوانى كە ئاراستەي پوداۋەكان بگۇئىت
تەنات گەر بىشىۋىستايە لەبەر ئەوھى ھەر لە پۇژى يەكەمەرە نىچىرىكى
دەست و پى بەستراو بو لە دەستياندا. ھىزە شاراۋەكان جولەكەيەكيان ديارى
كرد كە بە پەچەنەك ئىسپانى بو تا سەرپەرشتى مولك و مال و كۇشكى بالىيى
نىشتىمانى دۇك ئۇرليان بكات. ئەو كەسەش كە ئەو كارەي پى سىپىردا كەس
نەبو جگە لە (كودبىلوس دى لاكلو) كە ئەو كاتە لە تروپكى ناۋبانگى دابو
دواي ئوسىنى (پەيوەندىيە ترسناكەكان) و چەندىن چىرۇكى ئابوبەرەنەي
دىكە ھەرۋەھا ناۋبانگى بەو دەركرىبو كە بە شىۋەيەكى ئاشكرا پىشتىۋانى لە
بەدپەشتى و بەرەلەيى ئەكرد. لەم كىتەبەدا بەلامانەۋە گىرنگ نىە كە كارەكانى
(كوبىلوس دى لاكلو) ھەلبەسەنگىنن، ئەو ھەستا بە كردنى كۇشكى بالىيى
نىشتىمانى بە گەۋرەترىن و بەناۋبانگىترىن خانەي پايۋاردن و بەد پەدپەشتى لە
جىھادا... بەو شىۋەيە كۇشكىنى شاھانەي كىردە بارەگاي كارى بەدپەشتى و
بەرەلەيى و بى بەرى لە ھەر ھەستىكى شەرم و نەنگى، ئەوانەي كە سەردانىان
ئەكرد ھەستىيان بە ھىچ جۇرە نەنگىيەك نەدەكرد، نەك ھەر ئەۋەندە بەلكو
ھەستا بە ئاسانكارى كردن بۇ پىاوان و ژنان تا ھەرچىيەك كە ھەزى پى دەكەن
لەر شۇيىنەدا ئەنجامى بەدەن...

بەم شىۋەيە بالىيى كۇشكى نىشتىمانى بەسەرجم ئەو داستان و چىرۇكانەي
ئىۋە سەرچارەي ئەگرت بوە ئەو نىۋەندەي كە پىك خرابو بۇ تىك شكاندىنى
باۋەرى ئايىنى و ئاكارى گىشتى لە فەرەنسا.

(کودبیرلوس دی کلو) لو ۱۰۰۰ گامیدا بەتەنھا نەبو بەلکو ھاوکارنکی ھەبو بەناوی (کالېسترو) ^{۱۱} کە جولەگەبو و لەبنەمادا لە شاری پارماي لیتالیاوھ ھاتبو و ناوی راستەقینەي (جۆزيف بالسامو) بو. ئەم کەسە يەکنیک لە خانوھکانی دۆک ئۆرلیانی کردبو بە نۆوھندی چاپ و دەستی کرد بە بلۆ کردنەوی ئەو بەیاننامانەي کە ھانی شۆرشیان ئەدا و پەسوايیەکانی بە شینوھيەکی سەرنج ڕاکیش بلۆ ئەکردەوھ. ھەرۆھا ھەستا بە پۆکخستنی چەند ھاندەریک کە تايبەت مەند بون بە بەستنی کۆبونەوھ و ناھەنگ و شانۆگەری و تار دان و پوھپوھونەوي گشتی لە چوارچۆھي جولانەوھيەکی گشتی کە کار ئەکات لەسەر جولانندی ھەستی جەماوەر، ھەرۆھا کالېسترو ھەتا بە پۆکخستنی توپۆک لە سیخۆپ و بلۆ کردنەويھان لە گشت شۆینۆک بە نامانجی زانیاری کۆکردنەوھ لە پەسوايیەکان و گەيانندی بە شۆینی ھەبەست تا نەویش ھەستیت بە پۆکخستنی ھەلمەتی ناوژپاندى بە نامانجی لەناو بردنی قوربانيیەکانی.. ئەو پيار و نافرەتانەي کە دەکەونە داوی (دی لاکلو) و (بالسامو) ئیدی ئەبنە نیجیری پارەلینکیشانەوھ و ھەرەشەکردن بە نابووبردن.

ئەوھندە گوشاریان ئەخریتە سەر تا ئەبنە دەردەست و ئەوھ جینبەجی ئەکەن کە لییان داوا ئەکریت، بەم شینوھيەش مولک و مالی دۆک ئۆرلیان ئەبیتە نۆوھندی پۆکخستنی شۆرش، شانەکان خزانە ناو کۆپ و کۆبونەوھ پۆشغییری، شانۆگەری، پینشەنگای ھونەری و یانە وەرزشیەکان تا وای کرد کە ئەو جینگایانە بکریتە شۆینی قوماکردن و بەدەرەشتی و بەکار ھینانی مادەي ھۆشبەر. بەم شینوھيە نۆوھندەکانی بەدەرەشتی لەگشت شۆینۆک دا بلۆ بووھو.

ئەم شانانە سەرکردەکانی شۆرشى فەرەنسی بانگھینشتی ئەو جیھانە ئەکرد و ئەخرانە باوھشی بەدەرەشتی تا ویزدانیان ئەمرد و ئەبون بەگەسیکی بەد

(^{۱۱}) کالېسترو بەر لە شۆپی فەرەنسا وەك جادوگەر ناوبانگی دەرکردبو و بەشداری کردبو لە چەندین نابووچونی کۆمەلەھیتی گەورەدا و چەندین خانەوادە و خانمانی چینیە سەردەستەکان تیۆھ گلان تەخانەت (ماری ئەنتوانینیش)، ناوبانگ دەرکردنی بە جادوگەر ھەرایەکی زۆری ناوھ دەرجام لە سیدارە درا.

پەۋشەت، ئەم پېرۇسانە لەلايەن ئەو نۆۋەندانەۋە بە پىۋەنەبىرا كە دەكەۋتەنە. ئاۋ مولكەكانى دۆك ئۇرلىيان بە تايىبەت كۆشكى بالىيى پۇيال بە شىۋەيەك كە ئەو مولكو مائە بونە كارخانەيەكى پاستەقىنە و لەو كەسانەش داش گەلىكى تايىبەت دروست ئەكرا بۇ بەكار ھىنانىيان لە گەمە شەترنەج و لەرەنسا كرايە تەختەي شانۇگەرىيەكە. مېژر نوسى بەرىتانى (سكودەر) لە بارەي كۆشكى بالىي نىشتىمانىيەۋە لە كىتەبەكەي بە ئاۋى (مىرى خوزىن) ئەلىت: (تەنھا ئەم كۆشكە بۇ پۇلىسى لەرەنسا ھىندەي تەۋاۋى پارىس سەر نىشەي دروست كىردى).

بەلام سەبارەت بە گەل لەرەنسا، ئەم كۆشكەي كە بۇنى ئابھوچونى لى دەھات ھىچ ئەبو جگە لە بارەگەي سەرەكى دۆك ئۇرلىيان كوپى مامى شاي لەرەنسا لەبەر ئەۋەي جگە لە چەند پىاۋ. و ژنىك كەس نەي دەۋانى كە ئەو كۆشكە لە ژىر دەسەلاتى جولەكەكاندايە و تەرخان كراۋە بۇ ئەو كارە نەشپاۋانە ۋەك پىشەكەيەك بۇ گورزى داھاتوتەر لە دۇسىنى تۇلە سەندنەۋەيان لە مۇقايەتى.

حكومەتى لەرەنسا بى ئاگا نەبو لەۋەي كە پوى دەدا لەبەر ئەۋەي ھەر لە سەرەتاۋە ھۇشدارى پى گەيشتېۋ. پىشتر باسى ئەۋەمان كىردى كە چۇن حكومەتى باقاريا دۋاى مردنى پەيامنىرى پىلانگىرىيەكە بەلگە نامەكانى دەست كەوت و چۇن پەلامارى بارەگەي نورانىەكانى دا و تۋانى بەلگە نامەي دىكى دەست بىكەۋىت لەسەر قولى ئەو پىلان گىرىيە و پەل ھاۋىشنتى لە تەۋاۋى ئەۋرۋپادا. ھەر بۇيە باقاريا بە پىۋىستى زانى كە ۋلاتە پەيۋەندى دارەگان ئاگادار بىكاتەۋە و بەم شىۋەيە زانىارىيەكانى گەياندە حكومەتەكانى لەرەنسا، نىنگلەتەرا، پۇلۇنيا، جىرمانيا، نەمسا و روسيا. بەلام ئەۋەي پوى دا ئەۋە بو كە ئەو دەۋلەتەنە پىۋوشونى يەكلاكەرەۋەيان نەگرتە بەر بۇ پىگرى كىردن لەو ھىزىشە بەلكو بە كەمتەرخەمىيەۋە لە بابەتەكەيان پىۋانى. ھەر ۋەك پۈنە ھۇكارى ئەو كارە ئەگەپتەۋە بۇ ئەو ھىزە شاراۋانەي كە دەسەلاتيان لە ۋلاتەكانى خۇيان لە دەسەلاتى حكومەتەكانىيان زىادتر بو.

هیزه پیلان گیزه کان هارپه ایمانیکی دیکه یان هه بو له دلای گه
 بیتاوانه کاند، مهبستیشمان نه و کسه ناساییانه که باوه پریان به خوا هه به
 له خیر خوشیدا نه ژین، بۆ نمونه که سینی له م چشه - پیاو بیت یاخود ژن -
 ناتوانیت باوه به وه بهینیت که پلانیک هه به بۆ خراپه و کینه و توله سهندتوه
 که پیاده نه کریت له لایه ن مرۆفه کانه وه، ههروه ها سهخته بۆ موسولمانانه کی
 سردانی مالی خاوه ند نه که ن بۆ به جی گه یاندنی پئوپه سمه ناینیه کانیان -
 نه و پئوپه سمانه کی که بانگه شه کی خیر و به ره که تی خاوه ند نه که ن - باوه به وه
 بهینت که ناینیکی دیکه کی خراپه کار هه بیت، نه و ناینیه ش ناینی خورانیه کانه
 که ههستان به شیواندنی ناینی جوله که و ماسونیه ت و کردیانه پئوپه سمی
 بت په رهستی له سه ر بنه مای چاندنی تۆری خراپه و کینه له دلای خه لک و
 ویزدانه کان و کار نه که ن له سه ر نه وه کی که لایه نگره کانیان بکه ن نامراز گه لیک بۆ
 جینه جی کردنی خواسته خراپه کانیان... په ره کانی دواتر وینه یه کی
 راسته قینه کی بوداوه کانی فه ره نسامان نیشان نه دن، نه و بوداوانه کی که به پونی
 بۆمان دهرده خه ن که چۆن نه و هۆشداریه نه یقوانی خه لکی له و خوه به ناگا
 بهینیته وه و کهس و حکومه ته کان وریا بکاته وه له مه ترسی پیلانگیزی
 جیهانی...

"گه پانه وه یه که بۆ بوداوه کانی شوپی

فه ره نسا - ماری نه نتوانیتی شارن"

دوای نه وه کی که ولاته نه وروپیه کان هیچ کاردانه ره یه کیان نیشان نه دا بۆ
 هۆشداریه کانی حکومه تی باقاریا، خوشکی نه نتوانیتی شارن چهن نامه یه کی
 یه که له دوای یه کی بۆ نارد تا ناگادری بکاته وه له نه خشه ی پیلانه که و پۆلی
 سوخزه کان و خاوه ن ئالتون و سه رمایه جیهانیه کان تیایدا که بریتین له کۆپه
 ماسونیه کانی فه ره نسا. به لام ماری نه نتوانیت شارنی فه ره نسا و کچی
 نیمپراتۆری نه مسا (فرانسوای یه که م) نه یقوانی باوه بهینیت به و شتانه کی که
 کچه که کی له و باره وه نه یلیت... کاتیکیش که خوشکه که کی سور بو له نامه کانیدا

لە سەم ئەۋەي كە بەلگە ھەيە لەسەر ئەۋەي ئورائىيەكان لە فەرەنسا كار ئەكەن لە ژۇر پەردەي ماسۇنىيەت و كارى خىرخوزانەدا بە ئامانجى تىكدانى دەولەت و كلىسا لە فەرەنسا، مارى ئەنتوانىت لە يەككە لە نامەكانىدا بەم شىۋەيە ۋەلامى دەداتەۋە: "ئەۋەي كە پەيوەندى بە فەرەنساۋە ھەبىت من پىم وايە كە نىگەرانىيەكەت لە بارەي ماسۇنىيەتەۋە زىادەپەرى پىۋە ديارە لەبەر ئەۋەي لىرە كەترە لە چاۋ تەۋاۋى شوئىنەكانى دىكەي ئەۋروپا..."

مىژو بە ئەندازەي پىۋىست بۆمان دەردەخات كە چەندە مارى ئەنتوانىت ھەلە بوە، ئەو ھەلەبەي كە لەسەر ژيانى خۇيى و ھاوسەرەكەي لويىسى شانزەھەم كەوت... زۇرىك لە ھەۋادارانى مىژوو پىيان وايەك كە مارى ئەنتوانىت ئافرەتلىكى سادە بوە و لەگەل شەپۇلى خۆشگوزمەرانى دا پۇيشتەۋە كە ئەۋكاتە لە كۆشكدا بەر بلاۋ بوە، ھەرەھا ياس لە چىرۆك گەلبىكى خۆشەويىستى ئەكرىت كە تىۋەي گلاۋە سەربارى ئاپاكي كردنى بەرامبەر بە ھاوسەرەكەي لەگەل نىزىكتىن ھارپىسى ھاوسەرەكەي دا... بەلام پاستىيەكەي ئەمە ئەو وئىنەيە بو كە (بالسامو) كىشابوي لە چوارچىۋەي ھەلمەتلىكى ئاۋ زپاندىن تا ئەو وئىنەيە لەمىشكى خەلكىدا بچىتن... بەو شىۋەيەش پاليان بە چەماۋەرەۋە ئا تا داۋاي سەرى بەكەن... بەلام مىژو نوسەكان دەلەين ئەگەر ئافرەتلىك خاۋنى ئەو خەسلەتەنە بوايە كە باسى لىۋە ئەكەن، نەيدەتۋانى بەر شىۋەيە بەرگەي لىدان و ئەو چەرمەسەريانە بىتەۋە كە پو بەپرى بۆۋە و نەشىدەتۋانى خۇراگر بىت لە بەرامبەر تىفى مىقسەلەدا...

ئەو پرسە بەناۋابانگەي كە لە مىژۇدا بە پرسى گەردنەبەند ناسراۋە يەككىكى دىكە بو لەو ھەلمەتى ئاۋزاندانەي كە لە دژى مارى ئەنتوانىت پىادە كرا... بىرۆكەي ئەم پرسەش لە ئەندىشەي وايزھاۋىت و ماندلسوھن لروست بو بەم شىۋەيە: قەيرانى ئابورى بىۋە وئىردى سەرزمانى ھەموان و خەزىنەي فەرەنساۋە نىمچە بەتال بو و حكومەتى فەرەنساۋە ناچار بو كە لە سوخۇرە جىھانىيەكان جارىكى دىكە داۋاي قەرز بگات، ھەردو سەركردەي پىلانگىپرى ئوئىنەرىكىيان ئارد بو كۆشكى پادشاھەتى فەرەنسا بە مەبەستى گەياندنى

گەردنبەندیکی دروست کراو لە سەر داوای شارژن، ئەو گەردن بەنده بە خەشلی گران بەها دروست کراب و بەهاگەیی دەگەیشته دوسەد و پەنجا هەزار لیرەیی لەپەنسی که پارەیهکی خەیاڵی بو بە پێی دراوی ئەو سەرەدەمە، ئەو زەرەنگەرە ئەو گەردن بەندهی هینا بۆ ناو کۆشک تا پیشانی شارژنی بدات، بەلام ماری ئەنتوانیت ئەو گەردن بەندهی پەتکردهوه و ئەوشی بەدرۆ خستەوه که گوایە لەسەر داوای ئەو ئەو گەردن بەنده دروست کراویت... بەلام پیشتر چیۆکهکان لەسەر ئەو گەردنبەنده ئەفسانەییە لەگشت شوینیکی دا بۆو ببۆوه هەروەک چۆن پیلان گیران پیلانیان بۆ داڕشتبو، ئەو پپو پاگەندەیی که بەالسامو کاری لەسەر ئەکرد بە تەواری هیزهوه کاری ئەکرد و ئەوهندهی ئەخایاند که ماری ئەنتوانیت پوبهپوری پەخنه و توانجیکی زۆر بووه لەسەر دەست بۆوی و بەلپڕۆدانی پارە، لە دەرهنجامی ئەو هەلمەتەش که لە دژی بەرپا کرا ناوبانگی لەدەست دا... لە دۆخیکی لەر چهشنەدا ئەستم بو سەرچاوهی پپوپاگەندەکان دیاری بکرفت.

کاتیکیش که هەلمەتەکه گەیشته تروپک، (بەالسامو) لیدانی یەکلا کەرەوهی بەکار هینا و چاپخانەکانی بەهەزارهەا بۆو کراوهی گانتهجاری بۆو کردوه لەسەر ئەوهی که خۆشەویستیکی نهینی ماری ئەنتوانیت ئەو گەردنبەندهی پیش کەش کردوه لەبەر ئەو پەپوهەندییە که بوه لە نیوانیاندا...

ئەلبەتە کارەکه هەر لیزەدا ئەوهستا، بەلکو پیلانگیرانی ناو زپاندن بیۆکهیهکی ئەهریمەنانەیی دیکەیا دۆزیهوه: نامەیهکیان ساخته کرد که گوایە نێردرابو بۆ یهکیک له گەرە ئەمیرەکانی فەرەنسا که لە هەمان کاتدا یهکیک بو که لە پیوانی نایینی کلینسا، ئەو کەسه کاردینال دی پۆمان بو، لەو نامەیهدا که بە ناوی ماری ئەنتوانیتەوه نێردرابو و واژۆکهی لەسەر نامەکه ساخته کرابو، شارژن داوا لە کاردینال ئەکات که نیوهی شوو لە شوینیکی دورەپەریز لەناو ناخەکانی کۆشکی بالینی نیشتمانی ببینیت... پیلان گیران ئاوفرەتیکی ئەشفرۆشیان نامادە کرد تا بە بەرگی شارژنەوه و بەشو بچیت بۆ بینینی

کار دینان. ئەوەندەى ئەبرد لە ته‌واوی فەرهنساوه لی‌شاوی پەرخنه پوی لە شارن کرد و ناوبانگی ئەو و یه‌کێک له‌ گه‌وره‌ پیاوانی نایینی کلیسای زپاند.

میژر بۆمان پون ئەکاتره‌ که‌ چۆن دواتر ئەو گه‌ردنیه‌نده‌ گوازییه‌وه‌ بۆ ئینگلترا دواى ئەوه‌ى که‌ له‌ فەرهنسا ئەرکی خۆی به‌جی گه‌ياند، وه‌ک باسی لێوه‌ نه‌کریت ته‌واوی خشله‌ به‌نرخه‌کانی ئەو گه‌ردن به‌نده‌ له‌ لای جوله‌که‌یه‌ک پارێزراوه‌ له‌ نه‌ندن به‌ناوی (ئه‌لیاسون). به‌نگه‌یه‌کی دی هه‌یه‌ ده‌یسه‌لمینیت که‌ سوخۆره‌ ئینگلیزه‌کان په‌یوه‌ندییان به‌و پیلان گێرییه‌وه‌ هه‌بو که‌ بوه‌ هۆی هه‌نگه‌رساندنی شوێری فەرهنسا. ئەم به‌لگه‌یه‌ تا سالانیکی زۆر هه‌ر به‌ نه‌ینی مایه‌وه‌ تا ئەو کاته‌ی که‌ (ئه‌لادی کوبنسیورو) خیزانی لۆرد کوبنسیورو نوسه‌ری کتیبی (هوکمه‌رانی شاراوه‌ی پیاوانی نایینی) با‌و کرده‌وه‌. ئەو به‌لگه‌ نامه‌یه‌ی له‌ کاتی گه‌رانیدا دۆزیه‌وه‌ له‌ناو کتیبیکی کۆندا له‌ژێر ناو‌نیشانی (دۆیه‌تی کردنی جله‌که‌ که‌له‌ سالی ۱۸۴۹ دا نوسراوه‌ له‌ لایه‌ن که‌سنیکی جوله‌که‌ به‌ناوی گو‌لڈ شمیت). خاتو کبنسیورو ئاواتی ئەوه‌ی خواست که‌ له‌بەر ئەو زانیارییه‌ی که‌له‌و چاپکراوه‌ به‌ده‌ستی هه‌ناوه‌ ئەو به‌لگه‌یه‌ به‌ده‌ست به‌ینیت له‌سه‌ر ئەوه‌ی که‌ گو‌لڈ شمیت و برا‌ه‌ی ئیبراهام گو‌لڈ شمیت و هاو‌به‌شیکیان به‌ناوی موسا میکاتا و برا‌زی ئەمه‌ی دوا‌ییان که‌ دواتر نازناوی نه‌جیبزاده‌ی ئینگلیزی پی‌ به‌خه‌شرا و بو به‌ سێر موسا مونتیفیور، سه‌رجه‌م ئەم که‌سانه‌ له‌ گه‌وره‌ سه‌رمایه‌داره‌کانی ئینگلترا یون که‌ له‌ راستیدا سه‌ر به‌ سه‌رمایه‌ داره‌ جوله‌که‌کان یون له‌ ئەوروپا که‌له‌ چوار چیوه‌ی پێکخراوێکدا کار نه‌که‌ن که‌نامه‌ کارى بۆ شو‌پشه‌که‌ی فەرهنسا کرد، دواتر چه‌ند به‌لگه‌ نامه‌یه‌کی دیکه‌ش ده‌ست که‌وت که‌ سه‌لماندی جوله‌که‌ی ئەلمانی گه‌شتیار دانیال نیشتینگ و کوپی هاوسه‌ره‌که‌ی داود فرید لانه‌ر و جوله‌که‌ی ئەل‌زاسی (هه‌رغریه‌ر) به‌ نۆبه‌ی خۆیان با‌زنه‌یه‌کیان پێک هه‌نابو که‌ کاری ئەکرد له‌ژێر پا‌ه‌رایه‌تی رۆتشی‌لډ. به‌م شیوه‌یه‌ په‌رده‌ له‌سه‌ر ئەو که‌سان لاده‌جیت که‌ ئەو کاته‌ ئەو هه‌یزه‌ یون له‌په‌شت پیلان گێرییه‌کانه‌وه‌. لێره‌دا پێویسته‌مان به‌وه‌ ئییه‌ که‌ نامه‌زه‌ به‌دین به‌ با‌یه‌خى ئەو لیکۆلینه‌وه‌یانه‌ی که‌ جوله‌که‌ خاوه‌ن

سرمایه‌کان په‌کاربان نه‌مینا له مانوره‌کانیاندا و توانیان حکومتی پادشاهی‌تی دوچار به قهرانی دارایی بکن. نه‌توانین له ریگه‌ی برارورد و بیرکردنه‌ورهه بگه‌ینه نه‌وی که بزاینین چ ره‌وش گه‌لنک له‌و کاتوره به‌کار هاتوه له روسیا و نیسپانیا و نه‌مهریکا.

میژونوس و نوسه‌ری به‌ناوبانگی به‌ریتانی سیز والتیر سکوت له‌بارهی نه‌و ره‌وشانه‌وه نه‌لنیت: نه‌ر که‌سانه به شینویه‌ک مامه‌له‌یان له‌گه‌ل حکومتی له‌په‌نسادا کرد وه‌ک چو‌ن سوخو‌رنک مامه‌له‌ی له‌گه‌ل که‌سینکی ده‌ست بل‌ودا بکات که پاره‌یه‌کی زوری بوم‌ابینه‌وه. به شینویه‌ک که به‌ده‌ستیک پاره‌ی زور و به‌سوی ده‌نی بؤ ده‌ست بلاویه‌کانی و به‌ده‌ستیکیش سودی زوری قهرزه‌کانیان وه‌رنه‌گره‌وه و نه‌مه‌ش به شینویه‌کی راسته‌وخو نه‌بینه‌ هزی مایه‌پوچی. به‌م شینویه‌ی زنجیره‌یه‌ک قهرزی روخینه‌ری نه‌و سوخو‌رانه‌یه‌ک به‌دوای یه‌کدا هات و به‌دوای نه‌ریشدا وه‌ک گره‌نتی کومه‌لنک ده‌ستکه‌وتی دیکه‌یان به‌ده‌ست هینا و به‌م شینویه‌ی باری دارایی ده‌وله‌تی له‌په‌نسا په‌شینوی به‌خو‌ه‌بینی "دوای نه‌وی که حکومتی له‌په‌نسا که‌وته د‌وخیکه‌وه که نی‌دی خو‌ی ناچار بینیه‌وه قهرز به‌ سودی زوره‌وه وه‌ربرگرت تا تی‌چوه‌کانی نه‌و جه‌نگه‌ی پی‌ تاوتوی بکات که هله‌درايوه‌ ناوی. نه‌و قهرز ده‌رانه‌ به‌و په‌ری ره‌زامه‌ندی‌وه قهرزه‌کانیان نه‌دا له‌به‌رامبه‌ر مهرجیکی سه‌ره‌کی دا: نه‌ویش ریگه‌ پندانیان به‌وه‌ی که چه‌کی قهرزه‌کان بنوسن به‌و مهرجه‌ی که نه‌یان‌ه‌وینت، نه‌و مهرجان‌ه‌ش له قون‌اغی یه‌که‌مدا گومانینکی نه‌وتوی دروست نه‌ده‌کرد به‌لام له راستیدا جو‌رنک بو له‌ ته‌له‌ که له ریگه‌یه‌وه توانیان ماره‌که بخنه‌ ناو ژوره‌که‌وه هه‌روه‌ک چو‌ن په‌ندینکی له‌په‌نسی نه‌لنیت، واته‌ نارده‌ ژوره‌وه‌ی

(*) سه‌رباری نه‌ی ریگه‌ گره‌نگه‌ی که سیز والتیر سکوت هه‌یه‌تی و نه‌و راستیان‌ه‌ش که له نوسینه‌کانیدا په‌رمه‌ی له‌سیر معلول‌را، پالی به‌ر که‌سانه‌وه‌ نا که ده‌سیان گرتبو به‌سیر چاپه‌مه‌نی و بل‌ور کراره‌کاندا که به‌شینویه‌ک مامه‌له‌ی له‌گه‌ل کتیبه‌که‌ی دا بکن که باس له شوری له‌په‌نسا نه‌کات تا له بیر بچینه‌وه. نی‌ستا که نه‌و کتیبانه‌ ته‌نه‌ له موزه‌خانه‌کاندا نه‌ه‌وزرینه‌وه. نه‌ر کتیبخانه‌نه‌ش که کتیبه‌کانی نه‌و شمایش له‌کن، نه‌وه له یاد له‌کن که‌ناوی کتیبه‌کانی نه‌و به‌ینن.

نوین‌ره‌که‌یان بۆ ناو دلی حکومتی فەرهنسا.. نووین‌ره‌ش که‌سینک نه‌بو چگه‌ له (نیکه‌ر) که‌ شا کردبوی به‌ وه‌زیر و ته‌واری ده‌مه‌لاتی پندرابو له کاروباری داراییدا. جوله‌که‌ سوخۆره‌کان پڕپاگ‌نده‌یه‌کی گه‌وره‌یان بلاو کردبۆوه‌ له‌سه‌ر نیکه‌ر به‌و ناوه‌پۆکه‌ی که‌ته‌ن‌ها نه‌وه‌ ده‌توانیت فەرهنسا له‌و دۆخه‌ی که‌ تیی که‌رتوه‌ ده‌ربه‌ینیت^{۱۶}.. به‌لام له‌ راستیدا له‌ ماوه‌ی نوو چوار سا‌نه‌دا که‌ نوو وه‌زیری دارایی بو به‌له‌نازه‌یه‌ک خراپ بو که‌ بپی قهرزی حکومتی فەرهنسا گه‌یشه‌ (۱۷۰) ملیۆن جونه‌یه‌ی نسته‌رلینی به‌ دراری نوو سه‌رده‌مه‌... نوو بره‌ پاره‌یه‌ش به‌ پینی به‌های نوو سه‌ده‌مه‌ پێژه‌یه‌کی زۆر به‌رز بو.

میژونوسی ئینگلیزی (رامزی) له‌ کتێبه‌که‌ی دا به‌ ناو‌نیشانی (جه‌نگی بی‌ ناو) به‌و شیوه‌یه‌ باس له‌و دۆخه‌ نه‌کات: "شۆرش‌ی فەرهنسا وه‌ک لیدانیک بو له‌ جه‌سته‌یه‌کی نیفللیج، به‌و پێیه‌ی که‌ چنگی قهرز له‌ قولایی له‌و جه‌سته‌یه‌ گیر ببوو و له‌ لایه‌کی دیکه‌شه‌وه‌ سوخۆره‌کان ده‌ستیان گرتبو به‌سه‌ر ته‌واری چالاکی سیاسی و پراگه‌ یاندنی نوو سه‌رده‌مه‌دا. زۆری نه‌خایاند که‌ له‌و چنگه‌ له‌ که‌رتی پێشه‌سازی فەرهنساش گیر بو (به‌ هه‌ردو لایه‌نی خاوه‌ن کار و کرێکار) یه‌م شیوه‌یه‌ش ته‌خته‌ی شانۆکه‌ به‌ ته‌واوه‌تی ناما‌ه‌ بو ده‌ست کردن به‌ شۆرش و کاتیکیش که‌ ده‌ستی چه‌پی نه‌خشه‌ بۆ درێژمه‌رانی پیلانه‌که‌ به‌رز بوه‌وه‌ تا خه‌نجه‌ر بدات له‌ جه‌سته‌ی پادشایه‌تی نزیک له‌ که‌وتن، ده‌ستی راست نه‌و بی‌ ناکارییه‌ بو که‌ به‌ ته‌واوه‌تی جه‌سته‌ی په‌ک‌خستبو. له‌ کاتیکیدا که‌ بلاوکراوه‌ به‌ لاپی به‌ره‌کانی (بالسامو) له‌عه‌نتی به‌سه‌ر شا و شاژندا دا ده‌باراند، سه‌رچاوه‌کانی پیلان گێری مه‌شقیان به‌و که‌سانه‌ نه‌کرد که‌ بریار درابو له‌سه‌ر نه‌وه‌ی که‌ بکریغه‌ سه‌رکرده‌کانی تیرۆر، نوو سه‌رکرده‌یه‌ی که‌ دوا‌ی پو‌خاندنی ده‌سه‌لاتی پادشایه‌تی ده‌سه‌لات ده‌گرنه‌ ده‌ست. له‌و سه‌رکرده‌نه‌ش

(^{۱۶}) تاوه‌کو ئێستا کتێبه‌کانی میژو به‌ شیوه‌یه‌ک باس له‌ نیکه‌ر نه‌کات وه‌ک نه‌وه‌ی له‌ لایه‌ن خواوه‌ نێردمه‌راییت بۆ پرگار کردنی فەرهنسا.. کتێبه‌کانی خویندنی‌ش زۆر به‌ خۆی و به‌کاره‌ کانیدا هه‌ن ده‌دات

(پۆبسیجیای به ناویانگ و دانقۆن) و (مارا) بون که ئەوانیش ناوبانگیان که متر ئەبو له چار پۆبسیجیر دا...

کەسە تۆلە سینەکان خۆیان نامادە کردبو که هێرش بکەنە سەر باستیل بۆ ئازاد کردنی زیندانیەکان و کەسانیکێ دیکەش خۆیان نامادە کردبو که دۆخێک دروست بکەن دوای دەسلالت گرتنە دەست که ئەبێتە هۆی هاتنە ئاراوی پیش وەختی دەسلالتی تیرۆر، ئەم کەسانە لە کلێسایەک لە فەرەنسا دانیشتیان ئەکرد که پینی دەوترا کلێسای (یەعقوبیەکان) بەم شیۆیە وردە کاری ئەو پلانە خۆیناوییە لەنیوان دیوارەکانی ئەو کلێسایەدا داڕێژرا، هەر لەو شویفە خشتە نامادەکرا بۆ لەناو بردنی ئەو ئەجیب زانە و کەسانە که لایەنگری پۆبسیجیر هەر لەو شویفە بێزار لەسەر ئەوێ درا که هاندەرەکانی شوێش و دوای ئەوانیش تاوانبارەکان هەستن بە ئەنجامدانی کوشتن و سەربەڕین و دەست لێژی کردنی ئاشکرا تا ترس بخەنە ناخی دانیشتوانەرە و لە هەمان کاتدا مانوێل که کرابو بە دادیاری گشتی (کۆمۆنەکان/واتە حکومەتی شوێگێری داھاتوی پارێس) هەل دەستێت بە لەناو بردنی ئەوای ئەو کەسانە که ناسرابون بە دلسۆزی پادشا و ولات. بەم شیۆیە لە یانە یەعقوبیەکان مەشق کرا لەسەر تیرۆر بەو پیاوانە که خۆیان نامادە کردبو بە دەست پیکردن لە شانەکانی پیلانگێری پێکخراوە و تا هەستن بە کاری تاوانی ئاشکرا و بەکۆمەل بە پینی پێنمایی هێزە شاراوێکان، بەم شیۆیە پیلانگێران هەنگاویک بەرەو پێشەوێ چون لەو پێگەییە که پێی بو لە کارلکاری.

بەئىشى چوارەم

كەۋەتنى ئابلىسىۋن

ئامانجى خاۋەن سەرمایە جىھانئەكان لە پلان دانان بۇ شۆپىشى فەرەنسا ئەۋە بو كە دواتر بېنە خاۋەنى راستەقىنەى فەرەنسا و بەو شىۋەيەش بېتە ئەر دەسەلاتە شاراۋەيەى كە كۆتەرۋلى حكوۋەتەكانى ئەۋروپا ئەكات لە پشت پەردەۋە ۋەك پلانئىكى دور مەۋدا بۇ دەست گرتن بەسەر جىھاندا.

ھەرۋەك لە بەشى پېشتردا باسما لىۋەكرد، دواى تەقىنەۋەى شۆپىش پوداۋەكان بە خىراىى پروياندا و سەرەتا يەققوبىيەكان دەستيان گرت بەسەر دەسەلاتدا و بەردەۋام بون لەسەر بەكار ھىنئانى دۇك ئۇرليان ھەرۋەك پېشۋو، دواتر داۋاين لىكرد كەلە ئەنجومەنى نىشتىماندا دەنگ بدات بە لە سىدارەكانى كۆپى پورى شا لويىسى شانزەھەن، ھەرۋەھا ئەو باۋەرەشيان لەلا دروست كرىبو كە دەكرىتە شاى فەرەنسا لە برى كۆپى پورەكەى و بەم شىۋەيە دۇك دەنگى دا بە لە سىدارەكانى شا دا و بەۋەش بەرپرسىيارئىتى ئەو كارەى گرتە ئەستۇ لە كاتىكدا كە پىلان گىرە راستەقىنەكان بە شاراۋەيى مانەۋە.. لە كاتىكدا ئەو پىنمايىانەى كە يەققوبىيەكان لە دەسەلاتى شاراۋە بەدەستيان گەيشت لەسەر بەرپىۋەبردنى شۆپىشەكە جىاواز بو لەۋەى كە دۇك ئۇرليان باۋەرپى پىشى ھەبو، ئەو پىنمايىانە بېرىارى پاكتاۋكردنى داۋو دواى ئەۋەى كە ببو بەبار بەسەريانەۋە.. ئەۋەندى نەبىرد كە چەرخى نامىرە ترسناكەكە كەۋتە سوپان: ئەم جارە نامىرى ناۋزپاندىن دىرى دۇك ئۇرليان كەۋتە كار ھەرۋەك چۈن

پینشر له دژى ماری نمتوانیت کورتبوه کار. بهر شیویه هیدی هیدی په تی پیس کورنی ناربانگی له ملی نالینرا و بهرو تیغی مهقسله په ل کیشی نه کرد لهگه کاروانیک له کسه راست پهوهکان که نامانه کرابون بؤ له سیداره دان. نهوکاته کیبرا بؤ بهردم تیغی مهقسله به گونی خوی بیستی که جهماور مهحکومیان نهکرد و توپهسی خویان دهر نهبری له کارهکانی.

بهلام بؤ میرابؤ کارهکه جیاواز بو، نهو هستی به مهترسی نهکرد و بؤی دهرکوت که نهو وهک نامیریک بهکار هینراوه، هستی به پهشیمانی کرد سمریاری نهوی گهسر له پوی ناکارهوه ههرهسی هینابو و نهیدهتوانی دیمانی نهو تاوانانه قبول بکات که یعقوبیهکان پوزانه نهنجامیان نهوا، تنها شتیک که بؤ میرابو گونگ بو نهوبو که دهسهلاتی پهها له شا وهریگریتهره و بیکاته نمایک و وهک شایهکی بی دهسهلات بیهیلینتهوه و خوشی بیته پراویژکاری پهگهسی شا، کاتیک بؤی دهرکوت که نامانجی دهسهلاتی شاراره نهویه که لویسی شانزههم بکوزریت ههولی دا بیرلینیت له پاریس که تیایدا زیندانی بو و بیبانه نهو شوینهی که هینشتا هیزی خوی تیدا مابو. بهلام نهو نهخشهیه شکستی هینا و دهرههجمهکشی نهو بو که دهسهلاتی شاراره پریاری دا که له ناو بریت... بهلام بؤ نهو دؤخهکه جیاواز بو له بهر نهوهی پیکخواهکانی ناوپراندن کاتیکی نهوتویان له بهر دهستدا نهبو بؤ نهو کاره ههر بویه پهنایان برده بهر دهرمان خوارد کردنی و وادهرخا که خوی کوشتوه.

دواتر قوناغیکی زور ترسناک بالی بهسمر پاريسدا کینشا، نهو قوناغی که له میژودا به دهسهلاتی تیرور ناسراوه، نهو قوناغی که پوزانه به سهدان کس نهبران بهر دم تیغی مهقسله... نهوکاته تیرور له دو کسدا بهرجهسته بو: (داختون) و (پوبسیبیر)، کاتیکیش که نهو دو جهلاده پؤلی خویان بیینی، سهرهتا پوبسیبیر، دانتونی هاوپنی نارد بؤ بهردم تیغی مهقسله و دواتر نهوهندهی نهیرد که سهری خوشی هات^{۹۷}.

(^{۹۷}) پریاری ژماره پینچ له پیرمری ناوخوی جولهکهکان لهلیت: ماسونی لمارو لهبرنت - نهو کاتهی که پهویست نمکان - به شیویهکه که نهینته جیکه گومان. کاتیکیش نهو ریگه به نهگریته بهر که ماسونیهت زیاد

مىژونوسى گەرە بەرىقانىيا والتەر سكۆت لە پىنگەى شىكردنەورەى قولى
پوداوهكانى مىژو بە تايبەت مىژوى ئوروپا درك بەر پۆلە ئەكات كە ھىزە
شاراوهكان ئەيانگىپرا لە پشت شۆرشى فەرەنساو، ھەر كەسىكىش بتوانىت
كتىبەگەرەكەى (ژيانى ناپليون) بخوينتەو ئەتوانىت ودرەكارى تىوہگلانى
زايۇنىزمى بۇ دەر بکەوئت لە پىلان گىپران بۇ شۆرشەكە، والتەر سكۆت لەو
كتىبەى دا ئامازە بۇ راستىك ئەكات كە جىگەى پرسیارە ئویش نەورەى كە
زۆبەى سىماكانى شۆرش، سىماى بىگانە بون و ئو كەسانە دەستە واژەى
زمانى جولەكەيان بەكار ھىناو، ئوھى كە زیادتر بوە جىگەى سەرنجى
پوداوىكى ديارى كراوبو كە ئویش برىتى بو لە دەرکەوتنى نابونى كەسىك
پەناوى (مانوئىل) و دانانى لە پۆستى ئەمىندارى گشتى (كۆمۇن) ^{۸۸} ى پارىس،
ئەم مانوئىلە بەر پرسیار بو لە زىندانى كردنى ھەزارەھا قوربانى لە زىندانەكانى
فەرەنسادا، ئو زىندانىانەى كە لە كوشارە گەرەكەى سالى ۱۷۹۲ گىانيان
لەدەست دا كە ژمارەيان تەنھا لە پارىس دەگەيشتە ۸۰۰۰ زىندانى.

كەسىكى دىكەى جولەكە پەناوى (داقید) ياخود (داود) يارمەتى مانوئىلى
دەدا و ئویش يەككە بو لە كەسە دەست پۇيشتوہكان لە ناسايشى نەتەورەى
پارىسدا كە لە كاتى شۆرشدا ناويانگى دەرکرد (ھەرەك چۆن داقيديش
ناويانگى دەرکرد) بە بانگەواز كردن بۇ رىشتنى خوئنى زيادترى قوربانىەكان.
داقید ھەر ئو كەسە بو كە بنەماى پەرسىتى خوايەكى مەزنى ھىنايە ئاراو،
ئو خوايەى كە بۇ ماوہىەك جىگەى ئاينى مەسىحى گرتەو بە پىى بېرارىكى
شۆرش... ھەرەھا سىز والتەر سكۆت ئامازە بوە دەدات كە (كوپر لوس دى

لە پىنويست برانئىت "مىژونوس سودەر لە كتىبەكەى "ژيانى مېرابۇ" ئەلئىت كە مردنى مېرابۇ لە كاتىك بو دا كە
دەكرا شۆرش بوستىنئىرت.

(^{۸۸}) يەككە لە بېگەكاي ۱۵ پېرۆتۆكۆلەكانى زايۇنىزم ئەلئىت: ماسۇنى ئەئاو ئەبىرئىت - كاتىك كە پىنويست يكات
- بە شىوہىەك كە نەبىتە جىگەى گومان بە بىن ئوھى كە ئەندامانى كۆمەلگە بىرايانمان بىگرتەو، ئەم
پىنگەيش كاتىك بەكار ئەھىرنئىت كاتىك يەككە لە ماسۇنىەكان زياد لە پىنويست برانئىت. سىكۆدەر لە كتىبەكەى
پە ئا نىشانى "ژيانى مېرابۇ" ئامازە بەرە دەكات كە مردنى مېرابۇ لە كاتىك دا پوى دا كە ھىشتا دەرفەت
مەبو بۇ وەستاندى شۆرش.

لاکو/ نو کهسه‌ی که پیشتر نامارژه‌مان پیندا که جوله‌که‌یه‌ی نیسپانی بو) پوژلیکی زوری هبو له ناماده‌کاری کردن بو شوپش له کوشکه شاهانه‌کی (بالینی نیشتمانی) نو شویننه‌ی که کردییه جینگه‌یه که بو بهد پوهوشتی.

به‌لام نیمه نه‌بیت نامارژه بگه‌ین به‌روی که نو کتینه مه‌زنه‌ی که له نو به‌رگ پیک دیت و له لایه‌ن سینر والتیر سکوت‌توره نوسراوه به ناو‌نیشانی ژیانی ناپلیون، تیایدا به شیکی زور له راستیه‌کان خراوه‌ته پو به‌لام له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا دیواریک بو له‌یاد کردن به دوری دا هه‌ل چنراوه.

هه‌روه‌ها پو‌یوسته نامارژه به‌ره بده‌ین که له کتینه‌کی دیکه‌دا به ناو نیشانی (ژیانی پو‌بسیر) که له نویسی (په‌نی)‌یه بره‌گه‌یه که له خو نه‌گریت که جینگه‌ی بایه‌خی زوره: لهو بره‌گه‌یه‌ک دا باس له چهند وته‌یه‌کی پو‌بسیر ده‌کات و نیمه‌ش له خواره‌وه نو و تانه و لهو بره‌گه‌یه‌ش نه‌یخه‌ینه‌پو که تیایدا هاتوه له کتینه‌که‌دا:

"له ۲۷ نیسانی ۱۷۱۴ ده‌سه‌لاتی تیرور گه‌یشته ترۆپک، لهو پوژده پو‌بسیر و تارنکی پینشکه‌ش کرد له به‌رام‌به‌ر کومه‌لی نیشتمانی و تیایدا هینرشیکی توندی کرده سهر نه‌وانه‌ی ناوی لی نابون تیروریسته توند پوه‌کان، نه‌م هینرشه کومه‌نیک تۆمه‌ت له خو نه‌گریت که به شیوه‌یه‌کی گشتی و تراوه، واته ناراسته‌ی که‌سانیکی نادیار کراوه، دروست نه‌و وشانه‌ی که به‌کار هاتوه له لیدوانه‌که‌دا په‌نگه به‌م شیوه‌یه بو‌بیت: من جورته‌تی نه‌وه ناکه‌م که ناویان لی بنیم له‌م کات و شویننه‌دا... هه‌روه‌ها ناتوانم په‌رده له‌سهر نه‌م نه‌نینه لایبه‌م که له شوپشه‌کاندا بوه له دیر زه‌مانه‌وه... به‌لام من نه‌توان دنلیابم له‌وه‌ی که نه‌وانه‌ی نه‌و پیلانه‌یان گیراوه به‌کری گیراون و به‌رتیل و به‌د پوهوشتی کاری تیکردون... نه‌م دوانه‌ش له‌چاو پوه‌شه‌کانی دیکه‌دا کاریگه‌رتیرین پوه‌شن که بیگانه‌کان دوزیویانه‌توره بو هه‌لوه‌شانده‌وه‌ی ده‌رته‌ت، مه‌به‌ستم له‌رکه‌سانه که‌سه‌کانی بی باوه‌ری و داوین پیسیه... "

دواتر پینتی نوسر ده‌نیت: نه‌گه‌ر پو‌بسیر نه‌و قسانه‌ی نه‌کردبایه بی گومان له‌ناو نه‌ده‌پرا...

لە پاستىدا پۇبلىسىر زىاد لە پۇبلىسىست قىسەى كىرد ھىر بۇيە فىشەكىك نرا بە چەناگەپەوہ كە بوہ ھۇى بىن دەنگ كىردى بە شىنويەكى تەواوتى بەر لە پۇرۇنك لە بىردى بۇ بەردەم تىقى مەقسەئە، بەم شىنويە ماسۇنىيەك لە ناو برا كە پىنگەى پىندرابو زۇر بزانىت. تا ئىستەش زۇرىك بىن ئاگان - جگە لە ژمارەپەكى كەم نەبىت - لەوہى كە پۇبلىسىر و مارا و دانئۇن كە بە سەرانى قۇناغى تىزۇر دادەنرىن لە پاستىدا ھىچ نەبون جگە لە داردەستى نورانىيەكان ياخود بە مانايەكى دىكە كۆمەئەى سىانزەھەم يا دانايانى زايۇنىزم.

دواى ئەوہى كە نەخشەى پىلان گىنپان سەركەوتو بو لە كۇتايى ھىنان بە ژيانى تەواوى ئەو كەسانەى كە بېرىار درابو كۇتايىيان پىن بېنىرنىت، قۇناغىكى نوپيان لە پىلانگىنپى جىھانى دەست پىكرد، ئانشلىم مایەر پۇتشىلد كچەكەى (ئاتان مایەرى) ئارد بۇ ئىنگلئەرا بۇ كىردنەوہى لىقى دامىزراوہى پۇتشىلد لە لەندەن و ئامانچ لەو كارەش داين كىردى پەيوەندى سوخۇرە جىھانىيەكان لە ئىنگلئەرا و ئەورۇپا، چەقاندنى دەسەلاتە سىياسى و ئابورى و داين كىردى پەيوەندى بە شىنويەكى تايبەت لە نىوان ئەو كەسانەى كە دەستيان گرتبو پەسەر بانكى ئىنگلئەرا لەگەل ئەوانەى كە دەستيان گرتبو بەسەر بانكەكانى فەپەنسا و ھۇلندا و ئەلمانىا، ئەم ئەركە سېئىردرا بە (ئاتان مایەر پۇتشىلد) لە كاتىكدا كە تەمەنى زىادتر نەبو لە ۲۶ سال. ئەمەش ئامازەپەكە بۇ ئەو مەشقى كە ھەر لە مندالىپەوہ بىنىويەتى.

ئاپلىيۇن پۇناپارت

دواى ئەم قۇناغە خاوەن سەرمایە جىھانىيەكان سەرمایەگوزارىان كىرد لەسەر كەسىكى دىكە كە تا دەھات زىادتر دەردەكەوت ئەویش ئاپلىيۇن پۇناپارت بو. لەو كاتەوہ زنجىرەپەك شەپ بە سەركىردايەتى ئاپلىيۇنى بەناو بانگ پويان دا كە ئامانچ لىيان پوخاندنى زۇرىك لە دەسەلاتەكان بو لە ئەورۇپا. ئاپلىيۇن بە سوپاكەى تەواوى ئەورۇپاى داگىر كىرد تا كارگەپىشتە ئەوہى كە لەسالى ۱۸۴۰

خۇي كرده ئىمپېراتۇرى فەپەنسا و براكانىشى كرده شاي ولاتە ئورۇپپىھەكان:
 (جوزىف) شاي ناپولى، (لويس) شاي ھۆلندا و (جېرۇم) شاي لوسئافيا
 (يەكېك لەو شانشىنانەي كە سەر بە جېرمانيا بو). بەلام ناتان پۇتشىلد بە
 شىۋىيەك كارەكەي پىك خىست تا براكانى بېنە شاي سەرمایە لە ئورۇپا و
 بەوشىۋىيە ئەو كەسانە بونە دەسەلاتى شاراھى پىشت ئەو دەسەلاتى كە
 ناپلىۋن دروستى كرد.

ئەو دەسەلاتە شاراھىيە بېرىارى دا كە سويسرا ھەلبۇرنت و بىكاتە
 نىۋەندىكى ئاسايش بۇ پارەكانىان. ھەر بۇيە بېرىارىان دا كە ئەو ولاتە دەر
 بىكەن لە چوارچىۋەي شەپ و شۇپەكان و بۇ ھەتا ھەتايە كوردىانە ولاتىكى بى
 لايەن... دواتر خاۋەن سەرمایە جىھانىھەكان پويان كرده بازىرگانىيەكى نوۋى پېر
 قازانچ كە ئەۋىش بازىرگانى جەنگەكانە، ئەو بازىرگانىيە لە ھەر حالەتەك دا
 بىت قازانچ ئەكات بەبى ئەۋەي نىگەرانى ئەۋە بىن كەكى دەجەنگىت و كى
 دەبىتەۋە.. نامرازىان بۇ ئەو كارە بىرىتى بو لە دەست گرتىيان بەسەر
 كاخانەكانى دروست كردنى چەك، تەقەمەنى، دروست كردنى كەشتى، مادەي
 كىمىيىي، كانزا، كورەي ستىل و بەرھەم ھىنانى دەرمان... پېرۇدەي خاۋەن
 سەرمایە جىھانىھەكان بەباشى بەرئىۋە ئەچو و بەلىشاۋ پارى پوي تىكرەن لە
 دەرەنجامى پىش كەش كردنى كەرەستەكانى جەنگ كە دەيان دا بە لايەنە
 بەشەپ ھاتوھەكان بەبى جىاۋازى. بەلام پىگرىك دروست بو كە ناۋى: ئىمپېراتۇر
 ناپلىۋن پۇنپارت بو... سەرەتا ناپلىۋن كىشەي ئەبو لەگەل ھاۋپەيمانەكانىدا -
 خاۋەن ئەو سەرمایە زۇرانەي كە قەرزىان ئەدایە بۇ پىشتىۋانى كردنى سوپاكەي
 و نامادەكارى كردن بۇ ھىرشەكان، بەلام دواتر گومانىك دايگرت لە سىروشتى
 ئەو كارانەي كە ئەو كەسانە ئەيان كرد و بە بىر تىزى خۇي دركى بەۋە كرد كە
 شتىك لە پىشت پەردەۋە پو دەدات و لايەنگەلىك ھەن كە ئەو كەسان لە پىشت
 پەردەۋە دەجولنىنت. ھەر بۇيە بە ورايىبەرە نامادە كارى كرد و چاۋەپرانى
 دەرھەتتى ئەكرد بۇ لىدانى بازىرگانەكانى جەنگ و شانە نوستوھەكان بە
 شىۋىيەكى كارىگەر دۋاي ئەۋەي كە زانىياري و بەلگەي تەۋاۋەتتى كۇ دەكاتەرە،

لەو كاتەو نىيەتە كانى بەرامبەر ئەو كەسانە بەدەرگەوت بەلام لە ھەمان كاتدا سەرقالى شەپرى روسيا بو بەو پىيەى كە چارەنوسى خۇى و سوپاكەى بەستراپۇو بە دەره نجامى ئەم شەپەرەو، لەو كاتەدا نورائىھەكان بە گونجاويان زانى كە دەستى خۇيان بوە شىنن... ئەلبەتە شكست ھىنانى سوپاى ناپليۇن لە ھىرشەكەى روسيا پىرەوى روداوەكانى گۆپى...

بۇچونىك باوہ دەلئىت كە زىستانى روسيا و سەرماكەى ھۆكار بو بۇ شكست دانى ھىرشەكەى ناپليۇن و كردىە گەرەتتىن كارەساتى سەرپازى بەدرىژاى مېژدا، بەلام لە راستىدا ھۆكارى شكستەكە برىتى بو لە تىكدانى ھىلەكانى پەيوەندى بە نەيىنى لە كاتىكدا كە تەقەمەنى دەرا بەسوپاى قەيسەپ.

ئەو پلانەى كە ھىزە شاراوەكان گرتیانە بەر بۇ تىك شكاندنى سوپاى ناپليۇن و ناچار كردنى بەوى كەلە دەسەلات بىتە خوارەو بوە پىرۆگرامىك بۇ سەرانى پىلانگىپرى جىھانى كە لەگەشت جولانەوہەكانىاندا دەيان گرتە بەر... ئەكرىت بەم شىوہە بەس لەو پىرۆگرامەكە بكرىت: سەرچارە نەيىھەكان دەچنە پۇستە سەرەكەكانى پىشەسازى و پەيوەندى و خۆراك و گواستەوہ و چەندىن نىوہەندى ھەستىارى دىكە. ئەو كاتە ئەو دەولەتەى كە ئەوان دەخزىنە ناوى دەكەوتتە ژىر رەھمەتى ئەوانەرە لەبەر ئەوى شانە نەيىھەكان ئەو كاتە دىنە نىوہەندەوہ و دەتوانن ناھارامىي دروست بكەن لە پشتىوانى كردنى سوپا و پەيوەندىەكانى و لەھەمان كاتدا ناھارامى كۆمەلەيەتى دروست بكەن لە كاتىكدا كە ولات لە شەپ داىە: ئەو رەوشەش كە بەكار ھات بۇ تىك شكاندنى سوپاكەى ناپليۇن ھەر ھەمان ئەو رەوشە بو كە بەكار ھات بۇ تىك شكاندنى سوپاى روسياى قەيسەپرى لەبەرانبەر يابان لە سالى ۱۹۰۴ .

مىژو پىمان دەلئىت كە چۆن دواى شكانى سوپاكەى ناپليۇن ناچار بو كە دەست بەرداى دەسەلات ببىت لە سالى ۱۸۱۵ و دورخارىەوہ بۇ دورگەى (ئەلبا) و كاتىكىش كە لىنى ھەلھات و ھەولنى دا بگەپىتەوہ، رەبەپروى ئەو ھىزە شارارانە بۇوہ كە دەستيان گرتىبو بەسەر ولتدا، شەپرى واتەرلۇش كە دواى كەرەنەوى ناپليۇن بەرپاكارا، كۇتايىبەكى يەكلا كەرەوہ بو بۇ ناپليۇن.

سەبارەت بە (ئاتان پۆتشیند)یش، ئەتوانین بلین کە بە پینچەوانەرە بو لەبەر ئەوەی ئەو دەرگەتە وای کرد کە بە تەواوەتی دەست بگرت بەسەر دارایی ئەووپادا: پۆتشیند لە پایتەختی لەپەنسا بارەگایەکی بۆ خۆی دانا کە بیری بو لە کۆشکێک و راستەوخۆ ئەپروانی بەسەر ئەو کۆشکە کە لویسی ھەژدەھەم تیایدا دەژیا و دەیتوانی بە وردی چاودێری ئەو کۆشکە بکات. لە لایەکی دیکەرە ھەولێ دا تۆپێک سیخوڕ دروست بکات تا زانیاریەکانی شەری واتەرلوی بۆ بگوازیتەو لە پێگە کۆتری نامە بەرەو... لە ھەمان کاتدا تۆپێکی دیکە پێکھێست تا زانیاری نادروست بگوازیتەو لەسەر شەڕەکە بۆ ئینگلتەرا ھەر لە پێگە کۆتری نامە بەرەو، بەم شێوەیە ھەموو شتێک ئامانە بو کاتیگ کە زانیاری پێدا لەسەر سەرکەوتنی نزیک (ولنگتۆن) سەرکەوتنی سوپای بەریتانیا بەسەر ناپلیۆن، ھەر بۆیە دەست بە جی لەرمانی دا بە نوێنەرەکانی کە پەیامی پینچەوانە بنێرن بۆ ئینگلتەرا بەر ئاوەزکە کە جەخت لە سەرکەوتنی ناپلیۆن و شکانی سوپای بەریتانیا بکات...

بەم ھەوالە گەلی ئینگلیز ترسا و بازاری دراو ھەرسە ھینا بە شێوەیەک کە بەھای لێری نیستەرلینی ھاەتە خوارەووە بۆ یەک (شلن) ^{۹۹}، لە ھەمان کاتدا (ئاتان پۆتشیند) بەرپێکەوت تا بەو پەڕی خێرایەووە بچیت بۆ ئینگلتەرا بە کەشتییەکی بچوک کە بە کرێی گرتبو تاییبەت بەو کارە، ھەر ئەوەندە کە گەیشتە لەندەن لەرمانی بە ھاوبەشەکانی کرد تا ئەوەندە بۆیان ئەکرنت بکرن و بەو شێوەیەش ئەوان کەوتە کرێنی ھەر شتێک کە بکەوتایەتە بەر دەستیان وەک پشک و چەک و بەلگە نامە ی گرنگ و... ھتد.

کاتیکیش کە دواچار ھەوالی راستەقینە گەیشت لەسەر سەرکەوتنی (ولنگتۆن) و نرخەکان گەرانەرە بۆ شوینی خۆیان، سوخوورە جیھانیەکان سویدیکی ئەوتویان کۆ کردبوو کە لە خەیاڵیشدا نەدەگونجا.

(^{۹۹}) ھەر لێرە یەکی نیستەرلینی بەرامبەر بە ۲۰ شلن.

كەس نازانىت كە چۆن پۈتشتىند و سوخۇرە ھاوكارەكانى تۈانىيان خۇيان بيارىزىنن لە تۈپەيسى حكومت و گەلى ئىنگلتەرا بەھۇى ئەوھى كە بونە مان وىوانكردنى ھەزارەھا كەس، بەلام لە پوى مۇتۈببەوھ زانراوھ كە دامەزراوھى پۈتشتىند قەرز گەلىكى دا بە ئىنگلتەرا بە بەھای ۱۸ ملېۈن لېرەى ئىستەرلېنى و بېرى ۵ ملېۈن لېرەشى دا بە ھاوبەشەكەى روسيا لەسەر ئەو كارەى كە نژى ناپلېۈن كرديان، بەر لەوھش كە (ناتان پۈتشتىند) كۆچى دوایی بكات لە سالى ۱۸۳۶، كەسى يەكەم بو لە بانكى ئىنگلتەرا و قەرزى نشتىمانى ئىنگلېزىش گەيشتبەوھ ۸۸۵ ملېۈن لېرە ئىستەرلېنى بە ھۇى زيانە ئابورېبەگەرەكە.

چەند نىشانەيەك لەسەر پەوتى پىلانگېرى لە سەردەمى ناپلېۈنەوھ تا
ئىستا

ھەندىك جار زۇر بە دەگەمن ماسۈنىيەك ئەدۈزىتەرە لە نىۋان ھەزارەھا ماسۈنى ئەورۈپىدا كە شتىكى كەم بزانىت لەسەر ھاتتە ناوھوى ماسۈنىەتى پۈژھەلاتى گەرە ياخود نورانى يا كەسە داناكانى زايۈنيزم بۇناو دلى ماسۈنىەتى سەرەكى ئەورۈپا، بەلام لەگەن ئەوھشدا مامۇستا گەرەكانى ماسۈنىەتى ئىنگلېز پاستىيەكە ئەزانن و ئەوش پالى پىۋەنان تا ئىنگلېزە ماسۈنىەكان ئاگاندار بكنەوھ و لىيان قەدەغە بكنە كە پەيوەندى بكنە بەھر كەسېك كە سەر بە كۆپى پۈژھەلاتى مەزن بىت ياخود بەھر كەسېك كە سەر پەوان بىت، كەسېكى دىكەش بەوھ پاستىيەى زانى و ئەوېش پاپا بېوسى نۇھەم بو، ئەو كەسەى كە رېگەى لە مەسېحىە كاسۈلىكەكان گرت كە پەيوەندى بكنە بە ماسۈنىەتەوھ.

ئەگەر كەسېك گومانى ھەبىت لە راستى ئەو پۇلەى كە ماسۈنىەت گىپراى لە شۆپشى فەرەنسا، ئەوا نىمە ئاراستەى ئەكەين بۇ ئەو مېشت و مېرى ككەلەو بارەوھ كرا لە ئەنجۈمەنى نۇنەرانى فەرەنسا لە سالى ۱۹۰۴ و لىزەدا دەقى

کۇتايى ئەر مېشت و مېرەتان بۇ ئەخەينە پو گە (دى روزانیت) ى ئوڭە کرد
دوای ئەوہى گە ھەندىك پرسیاری وروژاند بۇ بەلگە ھىنانەوہ لەسەر پۇلى
ماسۇنئیت لە شۆڭشى فەرەنسا و دواتر گوئى لە وەلامەکان گرت.

دى روزانیت: كەواتە ئىغمە ھەموان بەتەواوتى و بەدىارى كراوى كۆكین
لەسەر ئەم خالە، ئەویش ئەوہیە كە ماسۇنئیت لەنھا دروست كەرى شۆڭشى
فەرەنسا بوہ، ئەر پاكتاوکردنەنەش كە ئىستا ئەيىستەم لە ئەتجومەن ئەو
دەرەخەن كە ھەندىك كەسپىش لىرە وەك مەن ئەوہ ئەزانن.

ئەو كاتە (نجوملوى) نوئىتر ھەستا كە يەككە لە ئەندامانى كۆڭرى
پۆژھەلاتى گەورەى فەرەنسا و بەدەم خوراندنەوہ وەلامى داہوہ (ئىغمە ئەوہك
ھەر ئەوہ نازانین... بەلكو ئىغمە ئەوہش بۇ ھەموان ئاشكرا ئەكەين).

لەسالى ۱۹۲۳ ئىوارە خوانىك نامادەكرا لە پارىس و ژمارەيەك سىياسى و
بەرپرس لە كۆمەلەى گەلان قىايدا بەشدار بوئ كاتىك كە سەرۆكى كۆڭرى
پۆژھەلاتى گەورە ھەستا و پىنگەكەى بەرز كوردەوہ و وتى: "بە خۇشى پۇئىسى
كۆمارى فەرەنسا كۆڭرى ماسۇنئیتى فەرەنسا... ھەرەھا بەخۇشى كۆمارى
سبەينئى جىھانى كۆڭرى ماسۇنئیتى جىھانى". بەم شىوہە ئەبەينن كە
ھىزەكانى پىلانگىڭرى ئەو تەوانايەى ھەبو لە سالى ۱۹۲۳ و لە ژۇر سايەى
پۇئىسى كۆمارى فەرەنسا بە ئاشكرا شانازى بەوہوہ بگات كە شۆڭشى فەرەنسا
زادەى ئەوہ و بە ئاشكرا باس لە نىتەكانى داھاتوى بگات وەك دامەزاندنى
كۆمارى جىھانى كە زادەى ماسۇنئیت دەبىت، ئەم حالەتەش زۆر سەير نى،
لەبەر ئەوہى دەرەنجامى ئەو سەرگەرتنەيە كە نورانىەكان بەدەستيان ھىنا لە
پەيماننامەى ئىفرساي لە دەرەنجامى جەنگى جىھانى دووہم و بوارى پەخساند
بۇ ماوہيەكى دورورۇژ بۇ ئەو دەسەلاتە نەينىيەى كە دوابەدوای پۇئىسى
پادشايتى ھات لە فەرەنسا دوابەدوای شۆڭ و پوداوەكانى سەدەى ئۆزدەھەم.

لە دوای سالى ۱۹۲۳ ھوہ ھىزە شاراوەكانى فەرەنسا ئەيتوانى پال بە
سەرچاوە و كەسە پەيوەندى دارەكان بە خۇيانەوہ بنىت تا باشتىن پىنگە
بەدەست بەينن بچنە پىشەوہ. ھەر بەم شىوہە بو كە لە سالى ۱۹۲۴ و بۇ

يەكە مەن جار نوپنەريان گە ياندا پۇستى سەرۆك وەزىران كە ئەرىش مەسپۇ (ھەرقى) بە ناو بانگ بو. نەم كەسە لەر كاتەو و لە تەراوى ئەو پۇستەنى كە ھەببەو تەراوى ئەو شتەنى جى بەجى كوردە كە لىنى داواكاراوە، سەرپەرشتى ھەلمە تىكى كورد دژ بە ناينى مەسپىجى و داواى كورد كە ناين جيا بگرتتەو ھە ژيانى گشتى... دواجار نۆبە ھاتە سەر سپاردنى دەسەلات بە جولەكە يەك:

يەكەك لە سەر كوردەكانى كۆپى پزۆھەلاتى گورە لەو كاتەدا سىياسەت مەدارى فەرەنسە بە ناو بانگ (ليون بلمو) بو، ئەرىش ھەرەك ھەموان ئەزافن جولەكە يە و پزۆلىكى گرنكى گنپارە لە ژيانى سىياسى فەرەنسا و بەردەوام بو تا داواى جەنگى جىھانى دووم، چەند پۇستىكى وەزىرى وەرگرت و دواتر لە سالى ۱۹۳۶ و بۇ يەكە مەن جار پۇستى سەرۆك وەيرانى بە دەست ھىتا، لە نيوان ھەردو جەنگى جىھانى يەكەم و دوومەدا كارى كورد لەسەر لە بەر چاڭگرتنى كۆمەلەى پىلانگنپرانى جىھانى بۇ دەست گرتن بەسەر (كۆمەلەى نەتەرەكان) كە ئەو كاتە نيۆەندەكەى لە شارى جنىف بو ھەرەك چۆن ئىستاش كار بۇ ئەو نەكرىت كە دەست بگىرىت بەسەر نەتەرە يەكگرتتەو كاندا، تا بتوان سود لە ساويلكەى تەراوى ئەو كەسان وەرگرتن كە خەون بە تەنھا دەولەتلىكەرە دەبىنن كە ھەمو جىھان لەخۇ بگرتت لە ژۇر ساپەى ھكومەتلىك دا، بەر شىوہەش بنەماى پەيوەندىيان بە نىشتىمانەكە يانەرە لە دەست دەدن و دەبنە نىچىرىكى ئاسان بۇ بۆچونەكانى پىلانگنپرى جىھانى.

لە داواى سالى ۱۹۴۶ ھەرە كۆمەلەى پىلانگنپرى جىھانى داواى ھەلوەشاندەنەرەى كۆمەلەى نەتەرەكان دەستيان كورد بە خزىنە ناو دەستەى نەتەرە يەكگرتتەوكان بە نامانجى دەست گرتن بەسەرىدا، لىرەدا شتىك ھەيە كە نابىت پشنت گوپى بەخەين ئەویش برىتتە لە پەزمامەندى نەتەرە يەكگرتتەوكان لەسەر دامەزندانى دەولەتى نىسپرانىل و بەخشىنى فەنستەن بە زايونىزىمى سىياسى. لەو پىك ھاتنەدا نەمەرىكاو يەكىتى سۆڤىت بەشداريان كورد و بەو شىوہە نەتەرە يەكگرتتەوكان ئەو نامانجەى بۇ زايونىزىمى سىياسى ھىنايە دى كە زىادتر لە نىو سەھەيە ھەرنى بۇ دەدات.

له بهمشي دوهمي نهم كتيبه دا باس له وړوداوانه نه كهين كه هوکار بون بؤ هه لایسانی جهنگي جیهانی دوهم. نو هوکارانه ی که پالی به سوخوره جیهانیه گانه مه نا تا پشتیوانی پلانه گانی زایونیزمی جیهانی له نه ستویگرن به په وشگل نهینی و ناشکرا تا نو کاته ی که له سالی ۱۹۴۸ توانیان فه لستین داگر یکن. لیره نه ورنده به سه که نامارزه بدهین به سامانی کانزایی و نورت که به هزاره ها ملیون دۆلار مه زنده نه کریت، نو سامانه ی که پسیپوری به یرتانی نینگهام گریگ له سالی ۱۹۲۸ دۆزیه وه، ناوبراو کاری بؤ حکومت نه کرد له نه رکیکی نهینی دا، سرجه م نو به لگه نامانه ش که په یوه ندی هه بو به دۆزینه وه به له دۆسیکانی حکومتی به یرتانیا به وردی شاردرایه وه و دواتر نو پسیپوره بؤ جاری دوهم له که نه داوه بانگرایه وه بؤ فه لستین و راسته وخز له دوا ی جهنگی جیهانی دوهم له ری مایه وه تا له ناکار له که شینکی تمو مژاوییدا ون بو به بی نه وه ی که س له باره یه وه هیچ بزانیت، سامانی سرورشتی فه لستین شتیک نیه جگه له به شیک له سامانیکی مه زنی خوره لاتی ناوه راست، سوخوره جیهانیه گان نه وه یان له پینش چاو گرتبو که به شیوه که ی خویان که بریتی بو له بلاو کردنه وه ی بی سره و به ری ی و هل خه له تاندنی جه ماوهر دروست کردنی نا نارامی و پشتیوانی کردنی بی باوه پی ده ست بگرن به سر نه و سامانه دا له چوار چیوه ی هه لمه تیکی به رفراوان به نامانجی لبردنی نو ده سه لاته په وایانه ی که دا کوکی له و سامانه ده کن تا ده ستی سوخوره جیهانیه گان پی نه گات، نو سوخورانه ی که نامانجیان گو پینی نو ده سه لاته یه به سیسته مگه لیک ی بی باوه پی سر به خویان.

لیره وه نو مه ودا دوردریژه مان بؤ درده که ویت که پیلانگیری جیهانی به ریویه تی له کاتی که وتنی ناپلیونه وه.

به‌شنی پینجه‌م

میژوی ساراوه‌ی بلاو بونه‌وه‌ی جوله‌که له نه‌مه‌ریکا

له‌گه‌ر بچین به‌دوای روداو‌ه‌کانی ژیا‌نی نه‌مه‌ریکا‌دا، بۆمان دهرده‌که‌وینت که بیه‌مای بلاو بونه‌وه‌ی جوله‌که له نه‌مه‌ریکا نه‌گه‌رینته‌وه بۆ سه‌ره‌تای میژوی نه‌مه‌ریکا، سه‌رمایه‌ داره جوله‌که‌کانیش ده‌ستیان کرد به بلاو بونه‌وه له نه‌مه‌ریکا تازه دروست بودا له و کاته‌وه‌ی که هیشتا نه‌ببو به ده‌ولت و له سیانزه داگیرگه‌ی به‌ریقانی پینک هاتبو.

هیدی هیدی بیرکردنه‌وه‌ی سوخۆره جیهانیه‌کان به‌ره‌و داگیرگه له‌مه‌ریکه‌کان نه‌رۆیشت له و کاته‌وه‌ی که (بنیامین فرانکلین) پی‌او‌ی به ناوبانگی ده‌ولتی نه‌مه‌ریکا گه‌یشته له‌ندن وه‌ک نوین‌ه‌ی داگیرگه‌کان، له‌وی سوخۆره جیهانیه‌کان پی‌ی گه‌یشتن، نه‌وانه‌ی که هر وه‌ک پینشت باسما‌ن لی‌وه کرد ده‌ستیان گرتبو به‌سه‌ر بانکی ئینگلته‌را و قه‌رزی نیشتمانی به‌ریقتانیا‌دا.

له په‌ری ۹۸، ژماره ۲۲ ی به‌لگه نامه‌ی نه‌نجومه‌نی پیرانی له‌مه‌ریکا، راپۆرتیک ده‌دۆزینه‌وه که له لایه‌ن (رۆبهرت ل. نه‌وین) وه‌ه نوسراوه له باره‌ی چاپینکه‌وتنیکه‌وه که له نیوان هاوبه‌شه‌کانی پۆتشلند و بنیامین فرانکلین له‌نجام درابو، رۆبهرت ل. نه‌وین نه‌و کاته سه‌رۆکی لیژنه‌ی بانک‌ه‌کان و دراو له کۆنگرئسی نه‌مه‌ریکا بو، نه‌و راپۆرته‌ ناماژه به‌وه ده‌دات که چۆن نه‌و که‌سانه پرسیاریان له نوین‌ه‌ره له‌مه‌ریکی کردبو له باری بۆ‌چونیه‌وه سه‌باره‌ت به

ھۆكۈمى گەشەسەندى ئابورى لە داگىرە ئەمەرىكىيەكاندا.. فراكلىنىش بەم شىۋەيە ۋەلام ئەداتەرە: "كارەكە زۇر ئاسانە لەبەر ئەۋەي ئىمە خۇمان دراوى خۇمان مەردەگەين .. كاتىكەش كە ئەو كارە ئەكەين دەبىت بە شىۋەيەك بىت كە بگۈنەيت لەگەل پىنداۋىستى ئابورى پىشەسازى مان". پۇبلىت ل. ئەۋىن ئىبىمى ئەۋە ئەكات كە ئەم ۋەلامە سەرنجى كۆمەلەي پۇتشىلى پاكىشا بۇ ئەۋ مەرفەتى كەلە بەر ئەستىانە بۇ كەردى قازانجىكى زۇر... لەبەر ئەۋەي تەنھا پىۋىستىان بەۋەيە ياسايەك ئەرىكەن كە پىنگرى بكات ئەۋەي كە داگىرەگان خۇيان ھەستەن بە چاپ كەردى ئراوى خۇيان و ئاچار بىكەن بەۋەي كە بگەرنەۋە بۇ بانكى ئىنگىترا بۇ ئەۋ كارە... تا ئەۋ كاتەش ئامىشىل ماير پۇتشىلە لە ئەلمانىا داۋەنىشت و لەرئۋە كارەكانى جىبەجى ئەكرد و سەرىازى پىشەگەرى ئەلمانى دەدا بە بەرىتانيا كەلە دىنھاتەگان كۇيانى دەكردنەۋە بەشىۋەيەك كە بۇ ھەر سەرىازىك بەرى ۸ لىرە ئىستەرىلىنى دىارى كرابو... ھەر ئەم ئەسەلاتەشى بەس بو تا پال بە ھۆكۈمەتى بەرىتانياۋە بىت تا ياسايەك بەر بكات لەمەپ دراوى ئەمەرىكى.

دوچار ئەم ياسايە دەرجو و دەسەلاتى داگىركارى بەرىتانى لە داگىر گەكانى ئەمەرىكا ھەستا بە دانانى بىرەك پارە بە دراوى ئەمەرىكاي پىشۋ لە بانكى ئىنگىلترا ۋەك گەرنەتەيەك بۇ ئەۋ قەرزەي كە بانك پىشكەشى داگىرەگانى ئەكات بە بەھرە و بەدراوى نۆي، لىرەدا قەسەكە بە جى دەھىلەن بۇ بىنماين فراكلىن خۇي بەۋ پى يەي كە ۋتەكانى لە بەلگەنامەي كۇنگرىس ژمارە ۲۳ ھاتۋە:

"دۇخەكە تەنھا دواي تىپەپ بوشى تەنھا يەك سال لە دەرجۋنى ئەۋ بەرپارە بە ئەۋرەتى پىنچەۋانە بۋەۋە، سەردەمى گەشە سەندىن كۇتايى پى ھات و ئەپرانىكى ئابورى جىنگەي گەرتەۋە بەئەندازەيەك خراپ بو كە شەقامى داگىر گەكانى لىۋان لىۋو كەردىو لە بى كار" ئەۋ بەلگەنامەيە ئىلت: "بەلام بانكەكانى ئىنگىلترا ئەۋەيان پەت كەردەۋە كە زىادتر لە پىژەي ۵۰ بەدەن لە بەھاي ئەۋ سەلرە ئەمەرىكىيەي كە پىيان رابو بە پىنى ياسا نۆيگە، ئەمەش ئەۋە

ئەگەيەنئىت كە بەھاي ئراوى ئەمەرىكى تەنھا بە نوسىنى پىئوسىنك بۇ نىوہ كەم كرايەرە... "

مىژرو نوس و لىكۆنلەرەكان ھۆكارى سەرەكى شۆپشى ئەمەرىكا لە دۇى ئىنگلتەرا ئەگىزپنەوہ بۇ باجى بەناويانگى چا، بەلام فرانكلين كە بە يەككە لە سىما ديارەكانى ئەو شۆپشە دانەنرئت، بەم شىوہ يە ھۆكارى شۆپشەكە شى ئەكاتەوہ: ولاتە يەكگرتوہكانى ئەمەرىكا ئامادە بو بەو پەرى سنگ فراوانىەوہ كە ئەو باجە سادەيە قبول بكات ئەگەر ئىنگلتەرا مالى دەرکردنى ئراوى لە ولاتە يەكگرتوہكانى ئەمەرىكا وەرنەگرتايەتەوہ، ئەم حالەتەش جۆرىك لە بىكارى و ئاۋەزايەتى ئروس ت كردد... وردە وردە ئەم ئاۋەزايەت يە تەواوى ويلايەتەكانى ئەمەرىكاي گرتەوہ بەلام كەسىك دركى بەوہ نەكرد كە باجە زۆرە نوئى كان و بە تالان بردنى ئابورى دەرەنجامى چالاكى كۆمەلىك چەتەى جىھانى بون كە لە ھەمان كاتدا ئابورى بەرىتانياشى تالان ئەكرد، بەم شىوہ يە شۆپش تەقەيرە و يەكەمىن بەر يەك كەوتن پويدا لە نىوان شۆپشگىزە ئەمەركىيەكان و ھىزە ئىنگلىزىەكان لە لىكستون لە ۱۹ نىسانى ۱۷۷۵. دواتر جۆرج واشىنتون كرايە فەرماندەى ھىزەكانى شۆپش و كۆنگرئس و لە ۱ تەموزى ۱۷۷۶ دا بەيان نامەى سەربەخۆيى پاگەياند.

مەملەتنىكان نزيك بە ۷ سالى خاياند و سوخۇرە جىھانىەكان بەلىنىيان دا كە پشتىوانى شەرە داگىر كارىەكان بگەن كە تا ئەو كاتە دەرئەتەك بو لە رىگەيەوہ كۆمەلەى پۆتشىئند توانى پارەى زۆر لە رىگەى داين كردنى سەربازى پيشەگەر لە ويلايەتى (ھس)ى ئەلمانىەوہ بۇ سوپاي بەرىتانيا داين بكات. شەر كۆتايى ھات يە خۇ بەدەستەوہ دانى ھىزەكانى فەرماندەى ئىنگلىزى (جەنەرال كورنواليس) و رىك كەوتن لەسەر پەياننامەى پاريس، ئەو پەيمان نامەيەى كە

فرانکلین دانوستان کاری سهرکی بو تاییدا و دان به سهر به خوئی ولان
یهگگرتوه کانی ئەمهریکا نرا له ۲ ئەیلولی ۱۷۸۲^۱.

دوای سهر به خوئی:

له گهه نهره شدا كه جهنگ كۆتایی هات، به لام هینشتا سوخۆره جیهانیهكان
خویان نه دابو به دهسته وه، به لكو ههولیان دا له پینگه ی نوینه ره كانیانه وه نه وه ی
له توانایاندا هه بیته بیهكن تا نه وه مسۆگه ر بكن كه له دهستوری ئەمهریكادا
هیچ بپهگه یهك نه بیته كه په یوه نده ی به ده ر كرده ی دراوه وه هه بیته، نه له به ته
پاله وانانی سهر به خوئی ئەمهریكا ناگاداری نه وه مه ترسیه بون و وریای
پلانه كانی سوخۆره كان بون نه مهش له و مشت و مهانه دا ده ر ده كه ویت كه له
دۆسیه كۆبونه وه كاندا هه لگه راوه له شاری فیلادلفیا له سالی ۱۷۸۷، نه وه
كۆبونه وانیه ی كه ناسراوه به (كۆبونه وه ی باو كانی دامه زانده ی ولاته
یهگگرتوه كانی ئەمهریكا). له بپهگه ی پینجی به شی هه شته می دهستوری
ئه مهریكی دا به م شیوه یه هاتوه ده لیت:

"كۆنگرێس خاوه نی ده سه لاته له ده ر كرده ی نه وه یاسا گه لانه ی كه په یوه نده ی
هه یه به پێك خسته نی دراوه وه". دوای ده ر كرده ی ئەم ده قه دهستورییه، كار هه
له ده ست جوله كه جیهانیه كان ده رچو له بهر نه وه ی له و كاته وه دهستور
سروشته یكی په رۆزی گه رته خو له چا و ئەمهریكیه كان و ئیدی نه وان نه یان
ده وتوانی به ناسانی و به شیوه یه كی پاسته ر خو بگه نه نامانجه كانیان به لام له گه ن
ئه وه شدا دهستیان له هه ول دان هه ل نه گرت به لكو دهستیان دایه مانۆر كردن بۆ

(^۱) هه ر دو ده لته مداری به ریتانی (ئۆرد شایام بو كۆه كه ی) ولیام بیته) هه مست به مه ترسی سه رمایه داره
جوله كنه كان نه كهن هه ر بۆیه به شیوه یه كی نا شه كرا دهستیان كرد به هێرش كرده سه ر یان له بهر چا و چه ژكیان له
سه ربازگه ئەمهریكیه كاندا، (ولیام بیته) سه ربازی گه نج بونی توانی شا چه رجه سی هه م ناگادار بكا ته ره له
مه ترسی سوخۆره جیهانیه كان و ناگاداری كرده وه له په لانه كانیان كه نامانج ئی هه لیمانی چه گه نه له واری
ئه یروپا هه ر بۆیه شا وهك سه رۆك وه زیران مه لی به ژا رده به لام دوا جار سوخۆره جیهانیه كان توانیان كه نا چه ری
(ولیام بیته) بگه ن كه هه مست له كار بگه نیته ره

دەرکردى ياسا گەلىك كە بە شىۋەيەكى پىنچەوانە پشتى نەبەست بەو ياسايە .
ئەمەش ئەو دەقى ياسايانەى دراو دەردەخات كەلەر كاتەو دەرچون لە كاتىك
دا كە گەل ئەمەرىكى پىنى وايە (لەو باۋەرەشدا دلسۆزە) كە ھەر ياسايەك دەر
چوئىت لەگەل پۇخى ئەو دەستورەدا دىتەوہ .

ھىچ جىنگەى گومان نىە كە لىكۆلىنەوہ كەردن لەسەر زال بونى سوخۆرە
جىھانىەكان بەسەر ئابورى ئەمەرىكادا لە مېژرى جىھاندا خاۋەن بايەخىكى
گەورەيە و لېرەدا دىننە سەر باس كەردى .

ئەو پىرەوہى كە سوخۆرە جىھانىەكان پەپىرەويان لى ئەكەرد، ھەر ھەمان
پىرەوى پىشتىريان بو كەلە سەرى ئەپۆيشتن: پىرەوى كۆمپانىيى شاراۋە، بە
شىۋەيەك كە بەرپۆەبەرەكانى بانكى ئىنگلتەرا نوئىنەرىنكىان لە ئەمەرىكا
دامەزاند لە سالى ۱۷۸۰ ھوہ كەئەوئىش (ئەلكساندەر ھامىلتون)، ئەو كەسەى
كە بە ھەلمەتى پارگەياندن ئاۋيانكى ۋەك سەر كەردەيەكى نىشتىمەنى ئازادىخۋاز
دەر كەرد . ئەم كەسە پىنشىنارى دروست كەردى بانكىكى لىدېرالى كەرد كە
ھەلبىستىت بە دەر كەردى ئراو و سەرپەرشتى كەردى لەبرى حەكومەت بە
شىۋەيەك كە ئەو بانكە دامەزراۋەيەكى تايبەت بىت كە مولكايەتتەكەى
بگەرتتەوہ بۇ بەرژەۋەندىيە تايبەتەكان واتە بۇ سەرمایەى تاكە كەسەكان...
ھەرەھا ھامىلتون پىنشىنارى ئەوہ ئەكات كە سەرمایە ئەو بانكە بگاتە ۱۲
مىليۇن دۆلار، بانكى ئىنگلتەرا لەو بىرە ۱۰ مىليۇن دۆلار دەدات - بەدراۋى
سەردەم - و ئەوہش كە ئەمىنئتەوہ ئەھىلئىتەوہ بۇ نەمەرىكەكان .

سالى ۱۷۸۳ ھامىلتون و ھاۋبەشەكەى (رۇبېرت مورىس) بانكى
ئەمەرىكايان پىك خىست، مۇرىس چاۋدىرى دارايى كۆنگرىسى ئەمەرىكى بو كە
بەھۇى سەرپەرشتى مالى بەسەر خەرجىەكاندا توانى وا لە خەزىنەى ئەمەرىكا
بكات كەلە كاتى سەربەخۆبىدا بگەۋىتتە ھالەتى مايەپوچىيەوہ . ئەمەش
بەلگەيە لەسەر شىۋازەكانى دەسەلاتى شاراۋە و بەكار ھىنانەكانى جەنگ و
سەرچاۋەكان، مۇرىس كارى زىادترى كەرد لەوانە دەست گرتن بەسەر ئەو بىرە
پارەيەى كە دەگەيشتە ۲۵۰ ھزار دۆلار لە پىنگەى بەكار ھىنانى ۋەك

سرمایه‌ی بانکی ئەمەریکا.. لەبەر ئەوەی که بەرفیۆه‌بەرەکانی بانکی ئەمەریکا نوێنەری بانکی ئینگلتەرا بون - بی گومان - و ئەمەش دەرەنجامی لۆجیکی چاوه‌ڕوان کراو بو... بەم شیۆه‌یه خاوەن سەرمایه جوله‌که‌کان توانیان دەست بگرن بەسەر هەردو بانکە‌که‌دا: بانکی ئینگلتەرا و بانکی ئەمەریکا.

ئەمە لە کاتیگ دا بو که سەرکردەکانی شۆرشى سەربەخۆی ئەمەریکا هەستیان بە مەترەسی کرد و پێیان وابو که زال بونی بانکی ئینگلتەرا بەسەر بانکی ئەمەریکا دواچار نەبیتەمۆی ئەوەی - لە کاتیگدا که ئەگەر دارایی ئەمەریکا لە ژێر سەربەپەرتی بانکی ئینگلتەرا بێت - که دەست بگرت بەسەر ئابووری ئەمەریکا، هەر بۆیە هەستان بە ناچار کردنی کۆنگرێس بەوەی که پێگە ئەدا که بانکی ئەمەریکا هەستیت بە چاپ کردنی دراو.

سوخۆره جیهانیەکان لەم شکستە کاتیە ناومێد نەبون بە‌لکو هەستان بە دەرکردنی پێنەمایى بۆ سەرچاوه‌کانیان تا هەولە‌کانیان بکەنە دو هیندە و چاوه‌ڕوانی دەرفەت بکەن، بەم شیۆه‌یه سەرکەوتو بون لەوەی (ئەلکسەندەر هامیلتۆن)ی نوێنەریان بگەینە پۆستی وهزیری دارایی ئەمەریکا و دواچار هەر له پێگەى هامیلتۆنەوه توانیان که پەزماەندى حکومەتى ئەمەریکا بە دەست بیهێنن لەسەر ئەوەی که ئەو مافە بدرێتە بانکی ئەمەریکا تا بە پشت بەستن بە قەرزە تاییبەت و گشتى یەکان دراو دەریکات، ئەو پاساوەش که هامیلتۆن پێنەگەشى حکومەتى کرد ئەو بو که ئەو دراوێ که کۆنگرێس دەری دەکرد لەسەر بنەمای قەرزى نیشتمانی یەبى بەها بو لەدەرەوه له کاتیگ دا که ئەو دراوێ که لەسەر بنەمای قەرزى گشتى و تاییبەت بو، گونجاو نەبیت بۆ تێکپەرای مامەلە مانییه دەرەکییەکان و حەوالە ئەکریت. سەرمایه‌ی نوێی بانکە‌که به پەرى ۲۵ ملیۆن دۆلار دیاری کرا که ۲۸ ملیۆنى بە‌ناوی سەرمایه‌ گۆزارە ئەوروپەیکانەوه بو، ئەو سەرمایه‌ گۆزارەى که سەر بە پۆتشیلد بون...

ئیدی کاتی ئەو هاتبو که پاداشتی ماندو بونەکانی هامیلتۆن بدرێتەوه، له راستیشدا پاداشتی خۆی وەرگرت... سوخۆره جیهانیەکان پێیان وابو که زیاد

لە پىنويست ئەزانىت، شەرىك لە نىوان ئەو و كەسىكى پىشەگەردا ھەلگىسا كە ناوى (ھاوردن بون) و تىايدا ھامىلتون گىيانى لە دەس دا...

قۇناغى دووم: مەملانى لە پىناو بالادەستى ئابورى:

قۇناغى پىشىو بەر ھەول و مانورانە كۇتايى پى ھات كە نرا لە پىناو سەپەرشتى دەرگىنى ئراوى ئەمەرىكى، دىواى ئەوھى كە بەرەستىكى نوى سەرى ھەلدا، سوخۇرە جىھانىھەكان پوھو قۇناغى دواتر پۇيشتن كە برىتى بو ئە: دەستگرتن بەسەر ئابورى ئەمەرىكا دا.

ئەم قۇناغە بە مانۇرىكى بەر فراوان دەستى پى كرد بە فەرمانى كۆمەلەى پۇتشىلدا بۇ نويئەرە ئەمەرىكىھەكان كە خرابونە پىزى پىشەوھى پى گىشتى تا ھەلمەتىكى پىروپاگەندە دەست پى بگەن كە مەزگىنى قۇناغىكى پى لە خىر و خۇشى بات بۇ ھەموان. ھەروھە بەرئوھەرى بانكە ئەمەرىكىھەكان پىرپارىان بۇ ھات تا لە پىدانى قەرز و كەفالىت نامەكاندا پەل وپۇ بەاويۇن . بەم شىوھە ئەمەرىكىھەكان دەستىان كرد بە سەرمایە گوزاى كردن بە تەواوى توانايان لەو پىوژە نويىانەى كە لە گىشت شويىنىكدا ھەلتۇقىبو. كاتىكىش كە كار گەيشتە ئەم ئاستە، كۆمەلەى پۇتشىلدا فەرمانى نەينى دەرگىد بەوھى كە قەرز نەدرىت و ئەو ئارەش كەم بگىرتەو كەلە بازاردا مامەلەى پىوھە ئەكرىت و ئەمەش بوھ ھوى دىوست كردنى قەيرانىكى داراىى كە بوھ ھوى ھەرس ھىنانىكى ئابورى گەورە... لە كاتىكدا كە بانكى سوخۇرەكان پى بو لە قازانجى خەيانى و بەلگەى مولگىدارى و كەفالىت نامە.

ئەلبەتتە ئەم قەيرانە ھەروا تى ئەپەرى و بوھ ھوى ئەوھى كە بۇرىك لە ئەمەرىكىھەكان پەختە بگرن كە لە نىوياندا ھەرسى سەركردە (چۇن ئادامەن و تۆماس جىفرسۇن) و (ئاندرى جاكسن) بونيان ھەبو كە دواتر دەبنە سەروكى ولاتە يەكگرتوھەكانى ئەمەرىكا:

ئەوێ لە خوارووە دێت چەند بڕگەیکە لەو نامەییە کە (جیفرسۆن) بۆ (ئادامزێ) ناردووە:

"من باوەڕم بەو هەبە کە ئەم دامەزراوە بانکیانە مەترسیان لە سەر ئازادیمان لەسوپای داگیرکەر زیادترە.. ئەم دامەزراوانە توانیویانە نەرسەئۆکراتیەتیکی مافی دروست بکەن کە نایستایا پووبەپووی حکومەت دەبیتهو. پێم وایە کە ئەبێت مافی دەرکردنی ئراو لەو دامەزراوانە وەرگیریتەو و بێرێت بەر گەلێ کە مافی یەکەمی هەبە تیایدا".

ئەم پەرخە ناشرایانە ترسی لە لای سوخۆرە جیهانیکان دروست کرد و وریای کردنەو لەوێ کە بە بۆنە نوێ کردنەوێ پشکی بانکی ئەمەریکا لە ساڵی ۱۸۱۱ دوچاری کێشە ئەبن هەر بۆیە ناتان پۆتشیڵد پەنای بێدە بەر هەپەشکردن لە سەرۆکی ئەو کاتێ ئەمەریکا کە ئەندەرە جاکسۆن بو و بەم شیوێە نارەپۆکەکی داڕشت:

"تەنھا دو پێگە چارە هەبە، یا ئەو تە پەزەماند ئەبن بە نوێ کردنەوێ خاوەنداریتی پشکە کە یاخود پەزەماند نابن، ئەو کاتە ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا کاتیک خۆی ئەبێتتەو کە دوچاری شەپنکی ترسناک بو".

پیلانگێرانی هیزە خراپە هەمیشە پەوشی هەلایسانی جەنگیان بەکار هیناوە لەدژی ئەو سەرکردانێ کە پووبەپویان ئەووستەنەو، بەلام سەرۆک جاکسۆن گویی بەر هەپەشەبە ئەدا کە لە بتهامادا باوەپری پینی ئەبو و بەم شیوێە وەلامی شاندى سوخۆرە جیهانیکانی دایەو: "ئێو هێچ نین جگ لە کۆمەلێک دز و مار و من کار ئەکەم لەسەر تیک شکاندنن تا بەلکو سویند ئەخۆم لەسەر ئەوێ تیکتان بپشکێم".

لەو کاتەدا سوخۆرە جیهانیکان برباریان دا کە هەپەشەکیان بکەنە راست و هەر بەراستی ش حکومەتی بەپیتانیا - لەلایەن بانکی نینگلتەرەو هان دراو - لە ساڵی ۱۸۱۲ جەنگی هەلگیرساند کە تەنھا نامانج (ناتان پۆتشیڵد) لەو شەپە مایە پوچ کردنی خزێنەئێ ئەمەریکا بو بەهۆی تێچووەکان شەپ تاراوی لێ بێت کە هێچ جۆرە چارەبەکی ئەبێت جگە لە وەرگرتنی قەرز لەدەرەو.

بهره‌گه‌لنگی سمر له‌مختی لمه‌مهنج // ۱۴۳

توریانی ویرانکارییه‌کان له له‌مه‌لنگی لیکدانه‌وه‌کانی پوتشینلدا نه‌بو،
دواجار له‌م پلانه به‌شینه‌وه‌یه‌کی ته‌واره‌تی سه‌ری گرت و کۆنگرێس له‌ سالی
۱۸۱۶ به‌ریاری دا له‌سه‌ر نوێکردنه‌وه‌ی مالی پشکی بانگی له‌مه‌ریکا.

شهری ناوځویسی نه امریکا

۱۸۶۱-۱۸۶۶

شهری ناوځویسی نه امریکا به گرنګ ترین پوداوی میژوی نه امریکا دانه نرنت، لیږدهدا بوار نیه بو باس کردن لهو شهره به ناو بانګه له گه ل نه و م شدا کتیبیگی میژو تیه که باس لهو پوداوه نکات، به لام له گه ل نه و م شدا شتیګ هه یه له سمر نهو شهره که پای کشتی بی ناګایه لیسی نه ویش نهو پوله یه که سوځوره جیهانیه کان بینیان تیایدا و نهو دهرمنجامانه شه که به ده ستیان هیڅنا، لیږدهدا باس له ورده کاری هندیګ لهو پوداوه نادیارانه نه که یین که هاوکات بون له گه ل شهره که دا.

له سالی ۱۸۵۷ گری به سستی هاوسسر گیری به ستره له له ندهن له نیوان (لیونورا) کچی نه مینداری به شی ښینګلیزی خانوادهی پوتشیلد و هولونیک له گه ل خزمیکیان به ناوی نه لفلونسو پوتشیلد که نه دما می خانوادهی پوتشیلد بو له فهرنسا، ټاهنگی نهو هاوسسر گیری به دهرقه تیگی باش بو له له ندهن که بوه هوی کۆکردنه و هی ژماره یه کی ژور له خاوهن سمرمایه و سیاسیه جیهانیه کان. له نیوانیا نیش دا که سیګ هه بو به ناوی "دزرائیلی" که سیاسیه کی جوله که ی به ناو بانګ بو دواتر بوه سمرۆک وهزیرانی ښینګلته را بو چند جارنیک - سمرباری نه و هی که جوله که بو - نه لیه ته جگه له و هی که به ناو بانګترین پیاوی دهرولته می ښینګلیز بو له سده می نۆزده هه مدا.

لیږدهدا چند و ته یه کی دزرائیلی نه هینینه و ره که له و ټاهنگه دا و تویه تی: "له ژیر هم بنمیچه دا سمرانی خانوادهی پوتشیلد کۆده بینه و ره که ناو بانګیان ته واری نه و روپا و جیهانی گرتوته و ه"، دواتر بو له بهرپرسانی خانوادهی

پۇتتىشىلد ئەكات لە پارىس و لەندەن و دەلىت: "ئەگەر بىقەنەوت، ولاتە يەگگرتەكانى ئەمەرىكا دابەش بىكەين بەسەر دو بەشدا، بەشىكىان ئەدەين بە جىنسى (سەرۇكى بەشى فەپەنسا) و ئەوى دىكەشىان ئەدەين بە لىوفىل... سەپارەت بە ناپلىون پۇناپارتى سىنەمىش - ئىمپراتۇرى ئەو كاتەى فەپەنسا - مەر ئەو ئەكات كە من پىنى ئەلىم، ئەو پلانەى كە بۇمان دانارە ئەوئەندە قورسە كە وى لى ئەكات بە تەواوتى سەر قال بىت".

مىژر بۇمان پون ئەكاتەرە كە چۇن بىنەمالەى پۇتتىشىلد دواتر كەسىكىان بەناوى فىامىن - يەكىكە لە ناسىياوكانىان - دانا وەك نوئىنەريان لە ئەمەرىكا و چۇن رودارەكان يەك بەدواى يەكدا هاتن تا ئەو كاتەى كە شەپى ناوخۇ مەنگىرسا و بوە راستى.

سوخۇرەكان تەواو ئەو پلانەيان جى بەجى كە دىرائىلى ئامارەى بە رىگەكانى دابو، مەر بۇيە مەستا بە پارى كەردنى ناپلىون پۇناپارتى سىنەم تا مەكسىك بگرنىت و بىخاتە سەر ئىمپراۇرىتەكەى وەك گرەنتىيەك بۇ سەر قالى و بى دەنگ بونى، حكومتى بەپەيتانىاش پارى بو بە دوبارە داگىر كەردنەوى وىلايەتەكانى باكورى ئەمەرىكا وەك دەرەنجامىكى شەپەكان... ئامانجى سەرانى جولەكە دولايەنە بو لەو شەپەدا: سەرەتا دەرەفتىكى زىپىنىان ئەخاتە بەردەم بۇ پىشكەش كەردنى قەرز و فرۇشتىنى چەك بە سوى زۇر بە ناپلىون بۇ شەپەكەى لەگەل مەكسىك و مەيزەكانى وىلايەتى باشور، ئامانجى دوولامىش كە هىواى پىنى بو بىرىتى بو لە دوبارە داگىر كەردنەوى وىلايەتەكانى باكور لە لايەن بەپىتەناوە و بەو شىنەويەش ئەو وىلايەتەنە ئەكەوتتە زىر دەسەلاتى راستەوخۇيانەرە، جگەلەو ئەوان ئەيانوىست كە ئەو وىلايەتەنە بىكەوتتە زىر دەسەلاتى راستەوخۇيانەرە مەررەها دەيانوىست كە ئەو شەپە بىپىتە بەرەبەستىك لەبەردەم سەرۇكى مەزن (لىنكۇن) تا كۆيلەكان ئازاد ئەكات لە ئەمەرىكا، بەو پىنەى كە ئەيانزانى كە بەردەوام بونى كۆيلايەتى ئەپىتە ھۆى لەبەر يەك ھەلئەشانئەوى يەكجارەكى ئەتەوى ئەمەرىكا... سەرۇك لىنكۇن بەوئە دەزانى و مەر ئەرەش بو كە پانى پىنە نا تا بلىت: "ھىچ نەتەوئەكە

ناتوانیت زور بزی نه گهر نیوهی هاوالاتیه کانی نازاد بن و نیوه که ی تریشی کویله بن... شه په که به و شیوه به به یوه نه چو که سوخوره کان ده یانویست له بهر نه وهی هیزه کانی باشور بۇخیان پیوستیان به هاوکاری بو. هر بویه سوخوره کان پویان له ناپلیونی سیه م کرد به نامانجی نه وهی که پیته شه په که ره و له بهرام به ریشدا به لینی نه وه یان پیندا که هر دو ویلایه تی (لویتریان) و (تکسام) ی پی بدن، به لام پنگریکی چاوه پوان نه کرا له بهر ده میاندا دروست بو نه ویش قه یسه پی روسیا بو که هرالی نه و هر لانه ی پی گه یشتبو بویه هوشداریه کی ناراسته ی هر دو حکومتی له په رسا و ئینگلیز کرد و پیی راگه یان دن که هیزش کردنه سهر ویلایه ته کانی باکوری نه مریکا وه ک هیزش کردنه سهر روسیا یه، بۇ جه خت کردنه وهش له سهر هوشداریه که ی ژماره یه ک له که شتیه پوسیه کانی ناره که ناره کانی ویلایه ته کانی باکور (نیویورک و سان فرانسیسکو) و خستیه ژنر فرمانده یی لینکولنه وه. به م شیوه به پیلانگیزه کان شکستیان خوارد شه په که تنها له نیو نه مریکه کاندا مایه وه و به سهر که وتنی باکوریه کان کوتایی پی هات به سهر باشوریه کاندا.

جوله ی سهر مایه و کوژانی لینکولن:

به مونی لینکولن شه پی سوخوره جیهانیه کان چوه ناستیکی دیکه وه به شیوه یه ک که سهر وک لینکولن پوه به پویان وه سقا و له ویلایه ته کانی باکور که رته تیگ شکاندن نه و کوتانه ی که نابوری نه مریکیان پی به ند کردبو، بۇ نه و نامانجه که رته جی به جی کردنی ده ستوری نه مریکا به پشت به ستن به پرگه ی ۵ له به شی هه شتم له ماده ی یه که م، که پیی نه و یاسایه کونگریس مالی دهر کردنی دراو نه دات و به و پییه ش ۴۵۰ ملیون دۆلاری قهرمی دهر کرا به به مانه ی قهرزی نیشتیمانی.

ئەو كاتە سوخۇرە جېھانىيەكان تەواۋى ھىزىيان كۆكردەۋە بۇ پۈبەپو بونەۋەى لىنكۆلن كە ئىدى بېۋە مەترسىيەك بۇيان ھەر بۇبە دەستان كىرد بە زىنجىرەيەك مانۇز و پىلانئيان دانا بۇ كەمكىردنەۋەى بەھای دراۋى نوۋو و لەناۋ بىردى (لىنكۆلن)، گەيشتنە ئامانچى يەكەم لە پىنگەى دەركىردى ياسايەك لە كۆنگرىسى ئەمەرىكا لە لايەك بە پىنگىرى كىردن لە دانەۋەى سودى قەرزى نىشتىمانى ياخود بەھای ئەو كالاياۋەى كە بەر دراۋە ھىزىراۋە و لە لايەكى دىكەشەۋە لە پىنگەى بەرپا كىردى شەپىكى گەرە لە يانك و بازارەكانى دراۋدا... بەم شىۋەيە بەھای دراۋەكە زۆر دابەزى و گەيشتە يەك لە سەرسى بەھا راستەقىنەكەى... كاتىكىش كە گەيشتنە ئەم ئاستە ھەستان بە كىرپنەۋەى تەواۋى دراۋەكە تا مامەلەى پىۋە نەكرىت و بە دراۋەكە ھەستان بە كىرپى تەواۋى سەنەدەكانى حكومەت بە بەھای راستەقىنەى دۆلار. بەو شىۋەيەش بە قىرىك دو نىشانئيان شكاند، لە لايەك بونە ھۆى ئەۋەى كە دارمانى بەھای دۆلار و لە لايەكى دىكەش سودىكى زۆريان بەرد. لىزەدا چەند بېرگەيەك ئەھىتىنەۋە لەو نامەيەيەى كە ۋەك پىنمايى خاۋەن سەرمایەكانى ئەۋروپا ئاراستەى دامەزراۋە بانكىەكانى ۋلاتە يەكگرتۋەكانى ئەمەرىكا كرا.

"ئىمە ناتۋانپىن پىنگە بەدەين بە مامەلە كىردن بە دراۋى نوۋى ئەمەرىكا تەنھا ئەو كاتە نەبىت كە بەكەۋىتقە زۆر چاۋدىرى خۇمانەۋە، ئىمە ئەتۋانپىن بگەينە ئەو ئامانچە لە پىنگەى دەست گرتن بەسەر سەنەدەكانى قەرزى نىشتىمانى كە ئەو كارە ئەتۋانپىت دەست گرتن بەسەر دراۋ حكومەت دا مسۆگەر يكات. سوخۇرەكان لە شەپدا لەم ئاستەدا نەۋەستان بەلكو كەۋتقە پىشتىۋانى كىردى دارايى چەند نوۋنەرىك و بەم شىۋەيە تۋانئيان كە كۆنگرىس ناچار بكن كە دەنگ دانى گىشتى ئەنجام بەدات لە سالى ۱۸۶۲ لەسەر ياساى ئەو بانكانەى كە دائىرابون لە بەررەۋەندى ئەۋان سەربارى بىزايەتى كىردى زۆرى ئەو بىرپارە لە لايەن لىنكۆلنەۋە و بەمەش تۋانئيان سەركەۋتلىكى دىكە بەدەست بەيىنن بەسەر ئابورى ئەمەرىكا دا.

لیره دا چوند برګه بک شهینینه وه له نامه یی که دامه زواوه ی پوټشیند و براګانی یو کاری بانکداری له لهندهن له بهرواری ۲۵ حوزه یرانی ۱۸۶۳ دا ئاراسته ی یه کیک له دامه زواوه دلراییه ګوره کانیاں کرد له شه قامی (ژل ستریت) ی بهناو بانګ، که باره گای دامه زواوه ګوره کانیاں نیویورکه تا هم سرده مه مان که نویش دامه زواوه ی (نیکله ایمو) و (مورتون) و (فاندر ګولډ)^{۱۱}:

به پریزان:

به پریز (جون شیرمان) له ویلایه تی ئوهایو له ولاته یه ککرتوه کانیاں شمیریکا نامه کی یو نوسیوین و بوجونی خوی پی پاګه یانددین له سهر شو و قازانچانه ی که شکریت به دست بهینریت له دهره نجامی شو بریاره ی که ګونګریس دهری کردوه له باره ی یانکه کانه وه... به پریز شیرمان له لیت هم دهره تیکه که پیشتر بؤ سرمایه داره جیهانیه کان نه پرخساره بؤ کؤکردنه وه ی پاره... دیاره که هم یاسایه شو دهره ته نه پرخسینیت بؤ بانکی نه اروپا که به ته واوه تی دست بگریت به سهر نابوری شمیریکا دا.

دواتر پوټشیند له نامه کی دا بوجونی خوی ده لیت:

"که من نه وانه ی که ده زانن پریزی نوی بانکی شه یانخاته سهر دورپانیک: یا نه و تا ده بیت په پیره ویمان لی بکن تا هندیک قازانچ بکن، یا خود ده بیت چاوه پوانی به روبومه کی بکن... بهم شینویه دهره که ویت که هر دزایه تی کردنیک که له لایه نر که سانه وه بگریته بهر بی دهره نجام شه بیت، به لام تیکرپی که له نه توانین بلین که له پوی فکریه وه ناتوانن درک به و سوده بکن که نه گات به سرمایه ی جیهانی له دهره نجامی هم پریمه، هیچ جوړه گومانیکیش له لایان دروست نابیت له سهر نه وه ی که هم پریمه له سودی نه وانه."

دلسؤزه کان

پوټشیند و براګانی

(^{۱۱}) هم سی که سه له ګموره بانکداریه کانیاں جیهانن

ئەمەي خوارەۋەش ئەقى ۋەلامى ئەم نامەيەيە كە ئىكلھايىمۇ ۋ مۇرتۇن ۋ
ئاندىرگۇند ناردىيان بۇ پۇتشىنىد ۋ براكانى:
بەريزان:

نامەكەي ئىۋەمان پى گەيشت.. ھەر ەك ديارە بەريز جۇن شيرمان خاۋەن
خەسەلتى ئەم سەرمایە دارە جىھانئىيە سەركەۋتوانئەيە بە شىۋەيەك كە ھىچ
بەھايەك نادات بەم ھەست ۋ سۆزانئەي كە بەدورى شەخەنەرە لە نامانچە
گەرەكان، سەربارى ئەۋە ئەم گەنجىكى بىرتىز ۋ خاۋەن خەۋنە، نامانچى
ئەۋەيە كە بىيئە سەرىك كۇمارى ۋلاتە يەكگرتۋەكانى ئەمەرىكا... ئەۋەتا لەم
كاتەرە ئەندام كۇنگرىسە. بىرگەنەۋەي نروسىت پالى پىۋەنا لەۋە بگات كە
قانانچى گەرە بە پراگرتنى ھاۋپىيەتى دىت لەگەل ئەم كەس ۋ دامەزۋانئەي كە
خاۋەن سەرجاۋە ۋ داراييەكى زۇن.. ئەمان تەنھا پىشت بە رەۋش گەلى ئاسايى
ئايەستن... ئەگەر پىۋىستى كرىد يا پىشتىۋانى حكومەت بەدەست دەھىنن
ياخود سزاي ئەم كەسانە دەدەن كە پورەپورى بەرژەۋەندىيەكانيان دەبنەۋە.."
دواتر قسە دىتە سەم ژماردىنى بىرگەكانى ياساى بانكدارى نوي ۋ ئەم
سودانئەي كە لىۋەي بەدەست دىت.. دواتر نامەكە بە پوختەيە كۇتايى پى
دىت:

"بانكەكان مافى زىاد كرىن ياخود كەم كرىنى ئەم دراۋەي بەخشىۋە كە
مامەلئەي پىۋە ئەكرىت، ھەرۋەھا مافى پىدانى قەرز ۋ كىشانەۋەي داۋە، بەم
پىيەش كە بانكەكان خاۋەن پىكخراۋىكى گىشتىن كەۋاتە ئەتوانىت لە
چۈرچىۋەي سىياسەتىكىدا جۈلە بگات ۋ بازاپى درار بەم شىۋەيە لى بگات كە
خۇي ئەيەۋىت بۇنمۈنە ئەتوانىت بىيئە ھۇكار بۇ ھاتتە خوارەۋەي تەۋارى
بەرھەمى ۋلات لە ماۋەي يەك ھەفتە ۋ تەنانەت يەك پۇژدا... جگەلەۋە كە
بانكەكان بەخشراۋن لە دانى باج لەسەر سەنەد ۋ سەرمایەكانيان.. ئىمە
دۇنئايىن كە ئەم نامەيە ەك نامەيەكى تايبەت ھەل ئەسەنگىنن كە بە شىۋەيەكى
يەكلا كەرەۋە نوسراۋە.

ئەم پەرى پىزى دلسۇرتان
ئىكلھايىمۇ، مۇرتۇن ۋ ئانە گۇلد

نہم دو نامہ یہ پٹیوستی بہ تیبینی نیہ لہ سہری، لیرود ہر نہوہندہ بہ سہ بلین کہ بانکہ کان لہ دہرہ نجام نہم یاسایہ بونہ لایہنی زالّ بہ سہر ٹابوری نہم ہرکیارہ نہرہک حکومت، بانکہ کانیش بہ مانای دامزاورہی دارایی دیت، کاتیک کہ رسوماتی نیشتمانی بہ ہیژ نیہ و دہولہ تیش پشت بہ داہاتیکی گورہی جیگر دہبستیت، بہ مانانی خاوەن سہرمایہ جیہانیہ کان دیت کہ دہستیان گرتوہ بہ سہر زورینہی دامزاورہی مالی و بانکہ جیہانیہ کاندا.

بہ لام سہرؤک لینکولن ہیچ پنگیہ کی لہ بہر دہم نہما جگہ لہوہی کہ ہوشداریہ کی ناشکرا ناراستہی گہ لہ کہی بکات، نہم پنگیہ کی کرتہ بہر لہ بہر نہوہی پٹی و ابو کہ گہ لی نہم ہریکا نہم جار گوی لہ دہنگی ہزری دہگرتت. ہر بویہ ہیژشیکی ناشکرا و توندی کردہ سہر سوخوڑہ جیہانیہ کان، لہو ہیژشدا دہلّیت:

"من لہ ناسوڈا دہبینم کہ نہتہرہیکہ ہندی ہیدی نزیک تہبیتہوہ... نہم نہتہرہیکہ سہرنج رائہکیشیت و وام لی نہکات کہ بلہرزم لہ ترسی نہوہی کہ نہوہک شتیکی خراپ پوبہروی ولاتہ کہم ببیتہوہ، نیستا بہرتیل بوٹہ پنگیہ کی باو دہبیتہ ہوی نہوہی کہ دواتر گہندہ لی بگاتہ بہرترین ناستہکان، ہرہوہا سامانی ولات بہ تہواوہتی نہکہ ویت ژیر دہسہلاتی ژمارہیکہ کی کہم کہ ہیچ لاری نابیت لہ ویزان کردنی کومارہ کہ و دواجار..."

لینکولن نہو کاتہ لہ کوتایی ماوہی سہرؤکایہ تہیکہ کی بو بہ لام ہہلبراردنہ نویکہ وای لیکرد کہ دوبارہ ببیتہرہ بہ سہرؤک و نہم جارہ نیہتی و ابو کہ یاسایہ کہ دہر بکات بو لہ ناو بردنی سوخوڑہ جیہانیہ کان، ہر بویہ نہوانیش کہوتنہ خویمان تا بہر لہ مہترسیہ کہ بگرن... دہرہ نجام لہ ۱۴ نیسانی ۱۸۶۵ لہ ناو شانوگریہ کہ و لہ لایہن کہ سینیکی جولہ کہوہ تیرور کرا کہ ناری (جوژ ویلکز بوکس) بو... زوریک لہ نہم ہریکیہ کان ہوکاری پشتی نہم تیرور کردنہ نازانن و کتیبہکانی میژر ہیچ پونکردنہوہیک لہو بارہوہ نادہن سہریاری نہوہی کہ لیکولہرہکانی نہوکاتہ چہند نامہیکیان دوزیبوہ لہ جانقای کہسی

بىكوزدا كە بە كۆد نوسراو و دواتر كلىلى نەر كۆدەيان دۆزىەو كە لە لاى يەموزا ب. بىنيامين بو كە بە سەرچاوى يەكەمى پۆتشىلد دانەنرا لە ئەمەرىكا، پىويستە ئەوش بوترىت كە ئەم نامە يە هېچ نامازەيەكى تىدا نىە بۇ نەر تاوانە بەلام لەگەل ئەوشدا بەلگەيەكى حاشا هەلنەگرە لەسەر بونى پەيوەندى لە نىوان (بوس) بىكوژ و سوخۆرە جىهانىەكان، بەم شىئوۋىە دوبارە سوخۆرەكان لە ژىر پەردەوە نىشيان كەرد لە كاتىكدا كە ئۆيالى تاوانەكە خرايە پال بىكوژىكى ئاسايى.

لە دواى تىرۆر كەردنى لىنكۆلن بەر بەستىكى گەورە هەلگىرا لەسەر پىنگەى سوخۆرە جىهانىەكان و پىنگە كرايەوە بۇ دەستگرتن بەسەر بەسەر ئابورى و لاتە يەكگتروەكانى ئەمەرىكا .

هانۆره مائيه كان

كورتته يه كي نهو حالته له سهرده مي لينكۆلنه وه
تا جهنگي جيهاني دووم

هر وهك پيشتر باسمات ليوه كرد به مردني لينكۆلن بهر به ستيكي گوره
له بهر ده م پزنگي سوخۆره جيهانيه كان ههنگرا، به لام بهر به ستيكي ديكي
گوره له بواريكي ديكه دا هر مابو كه نه ويش بواري دراو بو:
سيسته مي دراو و دارايي ولاته يه گگرتوه كانى شه مريكا له سر بنه ماي
كانزاي زيو ده م زابو به پيچه وانهي سيسته مي شه وروپي - ئيتگليزي كه نه
كاتو و ئيستاشي له گه ل دابيت له سر بنه ماي ئالتون دامه زراوه و هوكاره كمشي
زۆر سروشتيه، له بهر نه وه ي ويايه ته كان پزوه يه كي زۆر زيو و پزوه يه كي كه م
ئالتونيان هه بو به پيچه وانهي شه وروپا و بهر يقان ياوه. شه م پيگريكي ئاسان
نه ده ماته بهر چاو له بهر نه وه ي به شيوه يه كي سروشتي هوكار بو تا ولاته
يه گگرتوه كانى شه مريكا بتوانيت سه ربه خويي دارايي خۆي بپاريزيت به ي
نه وه ي كه كاريگه ر بيت به گۆرانا ريبه كانى دراوي شه وروپا و جيهان و به دور بن
له كۆنترۆل كردني ئابوريه كه يان له لايه ن سوخۆره جيهانيه كانه وه. له بهر نه وه
كه و تنه خۆ تا دۆخه كه بگۆن.

سوخۆره كان نوينه ريكي خۆيان نارد بو شه مريكا (ئه رنست مايد) و نيو
مليۆن دۆلاريان به دراوي سهرده م خسته ژۆر ده ستي تا وهك به رتيل
بيبه خشيت به پني پنيوستي پزوه كه يان، بهو شيوه يه زنجيره يه ك پرسه ي
كريفني ويزدان ده ستي پيكرد تا نهو كاته ي كه سوخۆره كان توانيان كه پزوه

یاسایه بخنه بهردهست کونگرئیس، نهو کهسهی که پینشنیاری کرد سیناتور جۆن شیرمان بو^{۱۲} و له سالی ۱۸۷۳ نهو یاسایه به ههولنی نهو دهکره:

(یاسا چاک کردنی درای کانتزایی) ههر له سهره تادا چه ند شتیکی له خۆ گرتبو که سهرنجی پاره کیشا، وا دهاته پینش چاو که شتیکی نیه جگه له نامانجیک بو چاکسازی کردن له سنوریک دیاری کراواد، له کاتیکدا که نهو یاسایه له ناواختیا ژههراوی بو. شانهاکانی پیلانگیزی له لایهکی دیکه وه کاریان کردبو تا توانیان سهرکهوتن به دهست بهینن له گه یاندنی ئارنست ماید بو پۆستی پراویژکاری دارایی حکومتی ئەمهریکا... بینگومان ماید به پینی بریارهکانی کۆمهلهی پۆتشیلد کاری نه کرد و پروسهی کیشانه وهی درای زیو له مامهله پیوه کردن دهستی پیکرد له ژیر سهرپهرشتی دهسته یهکی دارایی، نه مهش بوه هۆی دروستا کردنی قهیرانیکی ئابوری که کونگرئیس له سالی ۱۸۷۹ ناچار کرد که گوژمیکی دیکه له درای زیوین بخاته ناو بازاره وه و توانی ئەم قهیرانه دهست کرده بو ماوه یهکی کورت پابگرنت، له کاتیکدا که بانکان پینمایی نوییان له و باره وه به دهست گه یشتبو له سهر قورخکاری پۆتشیلد له نهو روپادا، کۆمهلهی پۆتشیلدیش نامۆزگاری و پینوینیهکانی دابو به یهکیتی بانکاکی ئەمهریکا که وهک نیوه ندرگیکی کاری نه کرد له نیوان پۆتشیلد و تیکرای بانکان، پینوینیهکانیش نه وهی له خۆ گرتبو که پیویسته سه نه دی نویی دهر بکرنیت به به پشتیوانی ئالتون به شینویهک که به هاکی دهگه یشته ملیاریک دۆلار و قهرزهکانیش له سهر بنه مای سه نه د دران، له هه مان نهو کاتهی که بانکان به مه بهست کاریان کرد له سهر کیشانه وهی نهو دروانه ی که پشت به ستوبو به زیو له مامهله کردن دا سهریاری کاغهزه دراییهکانی دیکه. پسپۆرهکانی پۆتشیلد وا هه لسه نگاندنیان بو ئەم پروسه یه کرد که ده توائیت ترسیکی زۆر دروست بکات له ژیاکی ئابوری ئەمهریکا دا به

(^{۱۲}) زانیاری نهراو له سهر لایه نه شاراوکانی نهو یاسا و پیلانگیزییهی که کرا بو دهرکردنی به درودریزه له کتییی (نهراوی ورده کاریهکانی پیلانگیزی یه دهگی قیدرانی) که له لاهن نوسه ری ئەمهریکی (نوستامی مویلین له سالی ۱۹۵۱ دا نوسرا.

شېۋهيهك كه له كاغزه به هاداره كان هيچ نامېنېتوره جگه له رانهى كه لهو بانكانوره دهرچوه كه پشتيوانه يهكى نالتونى ههيه، له راستيدا لهو ترسه سهرى هه لدا و هاركاتيش له گه ليدا هه لمه تىكى پرپواگه نده ده ستي پيكرود كه له لايهن سوخوره جيها نيه كانوره لهو شرکه سپيئردرا به شانه كانيان له لايهك و له لايهكى ديكه وه شه سپيئردرا به پوژنامه به كرى گيره كان به شېۋهيهك كه توانيان گه لى له ميريكا بگه يه ننه لهو باوره پهرى كه لهو لايه نهى كه بهر پرسياره له قهيرانه نابوريه كه حكومه ته له كاتيندا كه سوخوره پيلان گيره كان له پشت پهرده وه به ناديارى مابونه وه.

پهوشى ها تته ناوه وه:

ليزه به دواوه سوخوره كان ئيدى شېۋازىكى ديكه يان به كار هينا يو ها تته ناوه وه يو ناو كهرتى نابورى دواى نه وهى كه ئيدى بهر به ستيكى سهره كى نه مابو له بهر ده مياندا. له سالى ۱۸۹۹ خاوه ن بانكه جيها نيه كان كوئنگره يه كيان به ست له له نده ن به ناماده بونى (ج. ب موزگان) و (شه نتونى دريكسيل) وه ن نوينهرى بانكه له ميريكيه كان، كاتيكيش كه گه پانه وه يو له ميريكا، دامه زراوهى پوژتشيئد موزگانى كرده نوينه رو بهر يوه بردنى بهر ژه وه ندييه كانى (نهينى و ناشكرا) له ولاته يه كگرتوه كانى له ميريكا، نه و يش تواناى خوى بو لهو پوخته كاتيك سه لماند كه توانى برىكى زور چه كى كون بفروشينت به حكومه تى له ميريكا.. له ئه يته له م كوئنگره يه نامانجىكى ديكهى سهره كى هه بو كه برىتى بو له قورخكردن يكى جيها نى له لايهن له م دامه زراوه داراييانهى لاي خواره وه:

۱. كۆمپانياي ب . موزگان و هاوبه شه كانى له نيويورک.
۲. كۆمپانياي دريكسيل و هاوبه شه كانى له فيلادلفيا له ولاته يگگرتوه كانى له ميريكا.
۳. كۆمپانياي موزگان - هاجيس و هاوبه شه كانيان له پاريس.
۴. دامه زراوهى م. م. وارنورگ له ئەلمانيا وهؤندا.

ئەم قۇرۇخ كارىيەش خرايە ژۇر چاودىزى دامەزراۋى پۇتشىند.
دواتر چەند ھەنگاۋىكى دىكە نرا بۇ لەبەر يەك ھەلۋەشاندى ئابورى
ئەمەرىكا، لە سالى ۱۹۰۱ چالاكىيە گەرەكەيان ئەنجامدا: يەكىتى دارايى
مۇرگان- درىكسىل توانى بواری پىشەسازى قۇرۇخ بكات و توانيان كۇمپانىي
(ھاینز - مورن) ناچار بىكەن كە تەۋارى پىشەكەكانيان بىرۇشن، ئەلبەتە ئەم
كۇمپانىيە ژمارەبەك بانك و كەشتى و كارخانەى ئاسن و پۇلای ھەبو كە
تىكرايان كەوتە ژۇر دەستى مۇرگان- درىكسىل. بەم شىۋەيە و لە دەرەنجامى
زال بونيان بەسەر كەرتە گىرنگەكاندا توانيان دەست بىخەنە ھەلبىزاردەكانى
ئەمەرىكاي ئىتھادى و توانيان پىشتىۋانى تىۋدۇر پۇزفېلت بىكەن تا بو بە
سەرۋكى ۋلاتە يەكگرتۋەكانى ئەمەرىكا.

ئامانجى قۇرۇخكارەكان لە گەياندى (تىۋدۇر پۇزفېلت) بە پۇستى سەرۋك
كۇمارى تەنھا دەسەلات نەبو، بەلكو ئامانجىكى دىكەشيان ھەبو كە ئوۋىش
بىرىتى بو لە پاراستنى سەرانى قۇرۇخكارى لە دەستى دادپەروەرى ئەمەرىكى
لەبەر ئەۋەى لىكۇلىنەۋەى ئەكرد لە ۋراكسىۋنە ناياسايىيە و لە ۋەوشانەى كە
بە شىۋەيەكى پىنخراۋ نەيارەكانى پى لەناۋ ئەبىرد لە بازپادا، كاتىك كە
پۇزفېلت گەيشتە پۇستى سەرۋكايەتى، ھەستا بە دامەزراۋدى (سىناتۇر
ئەلدرىك) ۋەك سەرۋكى لىجەنەى لىكۇلىنەۋە، ئەو كەسەى كە دواتر دەرەكەرت
ھاۋبەشىكى شاراۋەى قۇرۇخكردى توتن و پلاستىك بو، ئەو دۋبوارەش كە لە
لايەن مۇرگان-درىكسىل ۋە قۇرۇخ كرابو...

بەم شىۋەيە ئەو لىكۇلىنەۋەيە ھىچ دەرەنجامىكى نەبو، لە سالى ۱۹۰۷
نۆينەرى كۇمپانىي (ۋاربۇرگ) گەيشتە ۋلاتە يەكگرتۋەكانى ئەمەرىكا، ئەو
نۆينەرى ناۋى پۇل ۋاربۇرگ بو و لەگەل خۇيدا لىكۇلىنەۋەيەكى ۋردى ھىنابو
لەسەر دۇخى دارايى يەك بە يەكى ۋلاتانى ئەۋروپا و ئەمەرىكا، ئەۋەندەى
نەبىرد ئەم كەسە بوە ھاۋبەش لە كۇمەلەى دارايى مەزنى (كۋەين - لوب) لە
نۆيۋىزك، دۋاى ماۋەيەكى كەم كەسىكى دىكە پەيۋەندى پىۋە كىردن بەناۋى
(يەلقوب شىف)، ئەو كەسەى كە نىۋەندە ھەۋانگىرىيەكان باش دەيانناسى بەو

پېیښه کې نوره نهو بو که پاره ی داېن نه کرد بۇ جولانه وه تجرؤیستی و
لاناارشیسته کانی نهو روپا و روسیا له سالې ۱۸۸۳ هره تا دهرکه وتلی شؤرشی
روسیا له سالې ۱۹۱۷، نهه کهسه وهک نوینلری پؤتشینلد په یوه ست بو په
کؤمپانیایه وه...

قؤرخکاری گهره بان نهگرنٹ بهسهر ژیانی نابورییدا دامه زانندی قؤرخکاری گهره - کؤبوله وه ی سالې ۱۹۱۰

شهری ۲۲ تشرینی دووه می سالې ۱۹۱۰ شه منده لمرنکی تایبعت له
وئسنگه ی هویکن له ویلیه تی (نیوجزی) وهستا، په کم کهس که سهرکهرت
سینا قؤر نه لدریک بو و یه کنیک له گهره بهرپرسیانی وهزاره تی دارایی هاورنیه تی
دهرکرد نهویش (نا . بیات) بو، نهو منده ی نهبرد که ژماره یهک پیاری دیکش
گه یشتن که تا نهو کاته کهسیان نه برنرا بون، نهوانه له راستیدا سمرانی
نابوری نه مریکا بون... نهو پیوانه نهه ناوانه ی لای خواره وه بون:

فرانک فاندربیللیت: سهرؤکی بانکی جیهانی له نیؤیورک، نهو بانک ی که
نوینلری بهرزه ونیدییه پیشه سازیه کانی کؤمپانیاکانی پؤکللمر بهو، هر وهما
نوینلری بهرزه ونیدی کؤمه له ی (کوهرن - لوب) بی سهر به کؤمپانیاکانی
شه منده لمر و بانکی که خاوهن شه کر بو.

- ه.ب. دائیدسون: هاورهش و نوینلری کؤمه له ی مۆرگان.
- پؤل وارپورگ: نهو کهسه ی که وهک دهوله مند ترین پیاری جیهان
ناوبانگی دهرکرد بو.

- بنیامین سترؤنگ: یه کنیک له جه مسهره کانی ۆل ستریت، گهره ترین
شه قامی پاره له جیهاندا، قؤرخکارییه کانی مۆرگان کرینکی کرد که قهرانیکی
دارایی گهره دروست بیئت له سالې ۱۹۰۷ و له رینگه یوه قؤرخاره کان توانیان
قازانجیکی خه یالی بکن.

ئەم كۆيونەۋەيە شاراۋە نەبو لە چاۋى پۇژنامە نوس و ئەو ھەۋالەدرانەى كە گىشت شۇيىنىكىان تەنى بو و ھەۋالى كۆيونەۋەكەيان لە تەۋاۋى بەرپىتانيا بىلاۋ كىردىۋو بەلام لەگەل ئەۋەشدا نەيان تۋانى مۇلەت لە ھىچ كام لە جەمسەرەكانى پارە بەدەست بەيىنن، دواتر زانرا كە ئەو شەمەندەفەرەى كە كەسە كۆيونەكانى لەخۇ گرتىۋ بەرەو دورگەى منگۇلا لە ويلايەتى جۇرجىيائى ئەمەرىكا پۇيشت، ئەو شۇيىنەى كە مۇرگان تىايدا كۇشكىكى شاراۋەى ھەيە.

ئەم كۆيونەۋەيە ھەرەك ئەيىنن سەرانى ئابورى، سەرمايە، گەياندن و، پىشەسازى قورسى لە خۇ گرتىۋ و لەگەل ئەۋەشدا ھەستاپون بە كىنشانى پەرژىنىكى ئاسنىن بە دەۋرى ئەۋەى كە لە كۆيونەۋەكاندا پوى دابو. دەرەنجامەكان دەريان خىست كە قۇرخكارانى گەرە و شاراۋە لەو كۆيونەۋەيەدا لە دايك بون، ئەۋانەى كە بائيان كىنشاۋە بەسەر كەرەتەكانى ئابورى ئەمەرىكا و شەپىكى قورسىيان لەدژى كۇمپانيا و دامەزراۋە نىشتىمانىەكان پا گەياندو، دواتر يانەيەك دامەزرا كە ناسرابو بە يانەى (ناۋى يەكەم) كە تەنھا ئەو كەسانە بوئە ئەندام تىايدا تا بە شىۋەيەكى بەردەۋام كۆيىنەۋە و پىگىرى بىكەن لە ھاتنە ناۋەۋەى ھەر بىگانەيەك بۇ ناويان. لە دەرنەجاسى كۆيونەۋەكە ئەلدىك پەرژە ياسايەكى پىشكەش بە كۇنگرىس كىرد - ھەرەك پىشتر ئامازەمان پىدا ناۋىراۋ ئەندام و سەرۋكى لىژنەى دارايى بو - كە دواتر ناسرا بەناۋى (ياساى يەدەگى دارايى ئەمەرىكا سانى ۱۹۱۳). گەلى ئەمەرىكا ئەو كاتە و ئىستاشى لەگەل بىت پىنى وايە كە ئەو ياسايە تەنھا بۇ پاراستنى بەرژەۋەندىيەكانى دانراۋە لەبەر ئەۋەى پىگە بە حكومەتى ئىتھادى دەدات تا سەپەرشتى تىكپراى پارەى يەدەگى ئەمەرىكى بكات بەلام لە پاستىدا كارىگەرىيەكى شاراۋەى دىكەى ھەبو، لەبەر ئەۋەى كە سەرانى پارەى ئەمەرىكا و ئەۋرۇپاى خىستبۋە نىۋەندىكەۋە تا بتوانن پالپىشتى دارايى و ئاپاستەى جەنگى جىھانى يەكەم

بکەن، ئەو جەنگەى کە تازە دەستی پێکردبو و ئەمەریکاشى پەلکێش کردبوە ناوی^{٦٢}.

پنویست ناکات بە وردى باس لەو ھۆکارانە بکړنێت کە پالى نا بە خاوەن سەرمایەکان تا شەرى یەكەم و دووهم ھەلبگیرسینن، بەلکو ئەوەندە پنویستە کە بە خێرایى چاویك بخشینن بە ژمارەى قازانجەکانیان: لە سالى ١٩١٤ و لەکاتی دەرچونى یاسای یەدەگى ئاماژە پێکراو، ژمارەیک سەنەدى یەدەگ ئەمەریکی بە پنی یاسا بەسەر ١٢ بانکدا دابەشکرا، تیجوى ئەو سەنەدانە بە بېرى ١٢٤ ملیۆن دۆلار دنرا، بېرى قازانجى ئەو سەنەدانەش بە پنی ئامارى ژمارە ٨٨٩٦ کۆنگرێس لە بەروارى ٢٩ نازارى ١٩٢٩ گەیشتە ٢٣ ملیار و ١٤١ ملیۆن و ١٩٧٤٥٦ دۆلار)...

سەبارەت بە جەنگى جیھانى دووهمیش / بېرى یەدەگ لە سالى ١٩٤٠ گەیشتە پینچ ملیۆن دۆلار، لە سالى ١٩٤٦ گەیشتە چل و پینچ ملیار دۆلار، واتە سەرمایەدارەکان توانیان بېرە پارەیکى ئەفسانەیی قازانج بکەن کە بېرەیکى گەیشتە چل ملیۆن دۆلار.

سەربارى ئەو راستیانە، گەلى ئەمەریکای ساویلکە پنی وایە کە یاسای یەدەگى ئاماژە پێکراو بەرژەوئەندى ھاوڵاتییه ناساییەکان ئەپارێزێت، ئەوانەى کە پارە کەمەکانیان لەناو بانکەکاندا ھەل ئەگرن، لەبەر ئەوەى مایە پوچ بونی بانکەکان ئەستەم ئەکات و سووئەکەشى ئەگەریتەوہ بۆ خە زینە... بەلام نازانیت کە ئەو سووئە ئەچیت بۆ گیرفانى خاوەنى سەرمایەدارە قۆرخکارە جیھانیەکان، بۆ ئەوەش کە ساویلکەیی گەلى ئەمەریکا بسەلمینن ئاماژە بە ژمارەى ئەو بانکانە ئەدەین کە لە ئەمەریکا مایە پەچ بون لە دواى دەرکردنى ئەو یاسایە لە سالى ١٩١٢:

(٦٢) زانیاری تەواو لەسەر لایەنە شاراوەکانى ئەو یاسایە و ئەو پیلانەش کە پنی دەرکرا لە کتێبێک دایە بەناو شیشانى (وردەکاری تەواوى پیلانى یەدەگى فیدرالى) لە نووسینى نوسەرى ئەمەریکی (ئەوستامى مولینز) لە سالى ١٩٥٤.

لەر كاتتەو چوارە ھەزار بانكى ئاسايى لە ئەمەرىكا مايە پوچ بوە،
مليۇننەما دۆلار پارەي كەسانى ئاسايى كەلە بانكەكاندا دائىراو لەدەست چوہ،
بەلام لەگەل ئەووشدا پاستىك ھەيە ئەويش ئەوہيە كە پارە وسامان ناييە ھەلم
بەلكو لە دەستىكەوہ دەگولزىتەوہ بو دەستىكى دىكە: كەواتە ئەو دەستە
شارمزاىەي دىكە كامەيە كە ئەو پارانەي بو چوہ؟!..

به ششی شه شه م

روخانی نیمپرانۆریه تی روسی جولسه که و کۆمه لگی روسی کۆمۆنیزم و له دایک بونی زابۆنیزم

هیرشه که ی ناپلیۆن له سالی ۱۸۱۲ بۆ سه ر پوسیا به شیره یه کی زۆر کاریگر پوسیا ی هه ژاند، قه یسه ر ئه سکه نده ری یه که م به ئه رکی خۆی زانی که دوباره ولات پزیکبخته وه و بۆ ئه و نامانجه ش ژماره یه ک یاسای دهرکرد به نامانجی چاکسازی و یه کخستنی پززی گه ل له وانه پوچال کردنه ری نه ر یاسایانه ی که دهره ق به جوله که دهرکرابوان له سالی ۱۷۷۲ ه وه که به پینی ئه و یاسایانه ده بوا یه جوله که کان ته نها له و شوینانه دا بژین که بۆیان دیاری کرابو... ئه سکه نده ری یه که م ئه و په ری هه و ئی خۆیدا تا جوله که کان وانی بکات که له بواری کشتوکا لدا کار بکه ن و هانی دان تا به ته واره تی له گه ل کۆمه لگی روسیدا دا یه کبگرن .

ئه ئه به ته له دوا ی هاتنه سه رکاری نیکۆلای یه که م له سالی ۱۸۲۵ دۆخه که گۆرا، قه یسه ری نو ی بۆی دهرکه وت که جوله که کان ته نها بو یان له بواری ئابوری نه کردوه و بۆی دهرکه وت که زۆر به خیرایی له ته واری بواره کانی ئابوری پوسیا دا بلا و بونه وه ته وه، ههروه ها حکومه ته که ی نیگه ران بو له سوور بونی جوله که کان له سه ر ئه وه ی که خاوه نی زمان و جلی خۆیان بن و وه ک که مینه یه کی گۆشه گیر له ناو هه ناوی کۆمه لگی روسیدا به مینه وه، قه یسه ری پینی

وابو كە باشتەين پۈنگە بۇ ئاويته كەردنى جولەكە بە كۆمەلگە بەوہ دەبیت ناچار بن مندالەكانيان بنئرن بۇ خویندنگە گشتییهكان تا بە بی جیوازی لەگەل ھاوپی پوسەكانیاندا فیر بین بۇ ئەوہی گرنی چەوساندنەوہی ئاینیان لەمیشك پاك ببیتەوہ. ھەر بۆیە بېریاریکی لەو بارەوہ دەرکرد، بەلام دەرەنجام بە پیچەوانەئە ئەوہوہ بو كە چارەپوانی ئەكرد. لەبەر ئەوہی خویندن بو بە زۆر بۇ مندالانی جولەكە لە كاتیک دا كە ژمارەبەکی زۆر كەم لە مندالانی پوسەكان چوئە بەر خویندن بەمەش لە پوی پۆشنبیریپەوہ جولەكەكان پلەئە یەكەمینیان بەدەست ھیتا بە بی ئەوہی ناچار بن دەست بەرداری پەگەز پەرەستی و گۆشەگیریەكەئە خویمان بن.

دواتر ئەسكەندەری دووہم لە سالی ۱۸۵۵ دەسەلاتی گرتە دەست، ھەرەك (دزرائیلی) باسی دەكات، باشتەين كەس بوە كە دەسەلاتی گرتۆتە دەست لە روسیا لەبەر ئەوہی خۆئە تەرخان كەردبو بۇ باشتر كەردنى باری ژئانی ھەژار و چەوساوە و جوتیارەكان و لەوانەش جولەكەكان ئەمەش وای كەرد كە نزراییلی پیاپاد ھەل بەدات، ئەو جولەكانەئە كە دەرچوی زانكۆ بون گلەیی ئەوہیان ئەكرد كە ناتوانن بچنە سەر كار لەبەر ئاینەكەیان ھەر بۆیە ئەسكەندەری دووہم بېریاری دا دەرگای تەواوی پۆستەكان بخریتە سەر پشت بۆیان لە تەواوی روسیا ھەرەك دەرچوەكانی دیکەئە روسیا، پەنگە وا پیتش بیئنی بكرنت كە ئەم بایەخ پیدانەئە قەیسەر پاداش بكرنت و پیئنی بزانرنت بەلام لە راستیدا ئەوہی پوی دا تەواو پیچەوانە بو. لەبەر ئەوہی سەرکەردەئە جولەكە توند پەوہكان و ئەوانەئە كە پەيوەندییان ھەبو بە پیلانگنیری جیھانیەوہ لەرە ترسان كە ئەو سیاسیەتە نەرمەئە كە قەیسەر گرتویەتیە بەر ببیتە ھۆئە ئەوہی كە جولەكەكان لەو ناوخیاندا یەكگرتوویان لەدەست بەدن و دواچار لەدەست دەر بچن، ھەر بۆیە پینمایەكانی پیلان گنپان چەختی لەسەر بلاو كەردنەوہی بیسەرەوبەرەیی و پق و كینە كەردەوہ لەو ولاتە پان و بەرین و گەورەبەدا، ھەر لەو پیناوەشدا بېریار دارا كە قەیسەر وەك دوژمن لە ناو بېرنت بە تاییەت لەبەر ئەوہی چاكسازیەكانی و داناییەكەئە وای كەردبو كە سەخت بیئت بۇ ئەو پینكخراوەئە كە

دایان ناوه بتوانیت بیبه شان و پوښنبرانی کینه له دل توپه بکات و له کاره کوی دا پیش بکه ویت، هر بویه پریاریان دا که له ناوی بهرن.

له سالی ۱۸۶۶ یه که مین هورل درا و دواتر له سالی ۱۸۷۱ دوه مین هورل درا به لام له هر دو هورله که دا قه یسه پر به سه یروسه مهربی پزگاری بو. به لام دواچار سرکه وتوبون له وهی که رایبکیشن بو مالی سوزانییه کی جوله که به ناوی (هسیا هلغمان) و دواچار له سالی ۱۸۸۱ توائیان تیروزی بکن.

سه بارت به روسیا پلانته که و ابو که شهریک هه لنگیرسیت له نیوان هر دو نیمپراتوریه تی روسیا و به پیتانیا به دو نامانج:

- شه که ت کردنی مادی و معنوی و نابوری و بلاو کردنه وهی بی به ندویاری کومه لایه تی له هر دو ولات دا.

- سود و هرگرتن له گریبه سته کانی فروشتنی نامیره کانی له ناو بردن به هر دو لا و قرز پیدانیان له یه ک کاتدا و دانانی سویه کی دوهینده.

لهو باره وه چاویک بخشینه به وهی که پرؤفیسور گولودین نوسیویتی که ماموستای زانستی نوییه له زانکوی نوکسفورد له ژماره ی مانگی تشرینی دووه می سالی ۱۸۸۱ له گو قاری نهو زانکویه دا:

(نیمه له لیواری جهنگدا بوین له گه ل روسیا، نه گهر نهو جهنگه هه لنگیرسایه ته وای نهو گه لانه ی نه گرتوه که هر دو نیمپراتوریه تی له خو نه گرتن و نهو کاته به رزه وه ندییه کانی جوله که ش له ته وای نهو اروپا نهو پیری هه ولی خوی نهو تا پالمان پیوه بنیت بکه وینه ناو نهو شهره وه و که په نای سره کیسی بو نهو کاره راگه یاننده که ی بو له قینه نا پایته ختی نیمپراتوریه تی نه مسا...)

دوا به دوا ی تیرو کردنی قه یسه پر له سالی ۱۸۸۱ شه پولیکي توپه یی ته وای روسیای گرتوه بوه هوی نهو جامدانی زنجیره یه ک کاری تو له سه ندنوه له دژیان و نهو هوش وای له حکومتی روسیا کرد تا سیاسه تی خوی بگو پرت له دژیان له وهی که په یوه ندی هیه به وانه وه و زنجیره یه ک یاسا دهریکات که به یاساکانی نازار ناویانگی دهر کرد - له بهر نه وهی که لهو مانده دهر کرا - و تیایدا زنجیره یه ک پریاری توند دهر کرابو دهره ق به جوله که کان. نه وانه ی که

نو بریاره‌یان نهرکردبو پاساویان نهره بو که: "له‌گهر سیاستی نهمسک‌نهر به‌ه‌مو به‌خشنده‌بیه‌ره نه‌یتوانیبیت که دزستایه‌تیاں پرابک‌شیت، نهره مانای نهره‌یه که هیچ شتیک ناتوانیت هرزاهندی له‌وان به‌دمست بهینیتت جگه له ملکه‌چ بونی ته‌راوه‌تی روسیا بۆ له‌وان".

به‌م شیوه‌یه جارنکی دیکه ته‌راوی جوله‌که له میژردا به‌های له‌و تاوانانه‌یان دا که سهرکرده‌کانیاں له‌نجامیان دا. له‌گه‌ل نهره‌شدا که سمرانی پیلان دانان به پرسپاری له‌و دۆخه بون و به له‌نله‌س دروستیان کرد. که چی شانلنکی جوله‌که به سهرزکایه‌تی غینزبورگ که نه‌وینهری له‌رمی دامه‌زراوه‌ی پرتشینلجو له روسیا له مانگی نازار ۱۸۸۲ چو بۆ چاوپنکه‌رتن له‌گه‌ل له‌بهری نوی که نهمسک‌نهری سی‌ه‌م بو و به شیوه‌یه‌کی له‌رمی به‌یاننامه‌یه‌کی نارمه‌زابه‌تی پیندا له‌سهر له‌و یاسایانه، له‌یسه‌پیش به‌لینی له‌وه‌ی پیندا که لیکزله‌نهره بگات له هۆکاره‌کانی و دوباره لینی بکۆلینه‌توه و دواتر له ۳ له‌یلولی ههمان سالدا به به‌یان نامه‌یه‌ک نهره‌نجامی لیکزله‌نهره‌کانی خسته بو:

(حکومه‌تی روسیا ماوه‌یه‌کی زۆره که گرنگی نهدات به جوله‌که و کیشه‌کانیاں و په‌یوه‌ندیان به به‌شه‌کانی دیکه‌ی نیپراتۆریه‌ته‌ره. به‌لام له‌همان کاتدا قییبیتی له‌و دۆخه نهدات که مسیحیه‌کان تینی که‌رتون به‌مزی هه‌لسوکه‌وتی جوله‌که له بواره‌کانی کار و نابوری دا، له‌بهر نهره‌ی به‌ نرژۆی بیست سالی رابوردو کاریان کردوه له‌سهر نهره‌ک تنها قورخکردنی ته‌راوی کاره‌کانی بازگانی له دهستی خۆیان، به‌لکو کاریان کردوه له‌سهر که‌رم و به‌کرنگرتن و داگیرکردنی زه‌وی و زار. هه‌روه‌ها حکومت قییبیتی نهره‌ی کردوه که له‌وان وه‌ک یه‌ک پیکهاتنی ریکخراو کار نه‌که‌ن به‌نامانجی ده‌ست گرتن به‌سهر سامانی ولات و بی‌به‌ش کردنی گه‌ل روسی له خیر و بیوری ولات. له‌و چینه‌ش که زیاده‌تر له هه‌ر لایه‌نیک‌ی تر زه‌ره‌ر مه‌ند بو له‌ده‌ستیان چینی هه‌زار بو، شه‌مش بۆته هۆی دروست بونی کاری توندوتیژی لژی جوله‌که‌کان، له‌بهر نهره‌ی حکومت به‌ پیویستی نه‌زانیتت که جوله‌که‌کان بپاریزنت له‌وه‌ی که زیانیان پی‌بگات، له لایه‌کی دیکه‌وه و له‌روی دادپه‌روه‌ریه‌یه‌وه به‌باشی

نمزانیت که پړوشوئینیک بگرنه بهر که پڼگری بکات له وهی که جهوله که بتوانیت زیان به گهل پوسی بگهیه نیت و ولات بیارزیت له قودخکاری و هلسوکوته کانیان که هوکار یو یو دروست بونی کاردانه وهی توند بهرامیریان. که واته هوکاری دهرکردنی بپیاره کانی مانگی نازار تنها توله سندنه وهی کوشتنی نسه کندنه وهی دوهم نه بوه به لکو دهره نجامی هو شداری نابوری ناسه پوسه کان و حکومت بوه له سهر پیویستی گرتنه بهری پړوشوئینی پیره سیی بؤ پڼگری کردن له همرس هیئانی نابوری نه ته وهی و ژیان کومه لایه تی به هوی نه و پڼگه نایاساییانه ی که بازرگانه کان و جوله که سوخوره کان به کاری نه هیئن. به لام سرمایه داره جیهانیه کان ناومید بون له وهی که دزخه که گه پراوه ته وه دؤخی پیشتر دوا ی له وهی که گینزبیرگ شکستی هیئان له نهرکه کی دا، له و کاتوه بپاریان دا که بکونه شه پڼکی قورسوره له گهل پوسیا.. ثم شه پره له سهر ناستی نابوری و بازرگانی سهری هندا، له پڼگی دهسه لاتی داراییانه وه شه پی بازرگانی پوسیایان کردوه له سهرتاسهری جیهاندا، گه مارزیان خستوته سهر ته وای بهرهم و نالوگوپی بازرگانی پوسیا تا نه و کاته ی که گرفتیان بؤ خزینه ی پوسیا دروست کرد و له سالی ۱۹۰۵ دا نه و دؤخه گه یشته نه و په پی، له هه مان کاتدا له ته وای جیهان شانه کانی تیور و نانارشیزم بلو بونه ته وه که به پاره ی نه وان کار نه کن له سهر بلو کردنه وهی کینه و بیسه ره و بهر هیی و تیور و بیری پوچکرایسی له ئیمپراتزیه تی پوسیا که هیچی نه ماوه درز نه که ویتته پایه کانیه وه.. نه وهی که سودی له و دؤخه ناهه مواره وهرگرت نه و پارتی شو پڼگریانه بون که له ناو هه ناوی پڼشنمیر و کرینکار و نه و چینه دروست بو که نه یئالاند به دهست قهیرانه کانه وه، سهریاری سته مه ی سیستهمه بؤ ماوه بییه کان، نه مهش وایکرد که چالاکی شو پڼگریه کان زیاد بکات و به مهش بناغه دروست بونی پارتی مه نشه لیک دروست بو و خاوه ن سرمایه کان ماوه ی توند بونه وهی قهیرانه کانیان له سالی ۱۹۰۵ به کار هیئا تا نیوان یابان و پوسیا تیک بدن. لیره شه وه گورزیک بهر پوسیا که وت که تا ئیستا نه ییتوانیوه هه ستیتته وه سهر

پىنى خۇي.. شانە ئەنارشىستەكان لە لايەك و پارتە شۆپگىزپەكان كە داواى چاكسازى ئەكەن لە لايەكى دىكەرە دەستيان دايە ئەنجامدانى زنجىرەيەك كارى تىرۇرى سىياسى ھەر يەك بۇ ئامانچى تاييەتى خۇي، تىرۇرىستەكان سەرەتا بۇگۇلبىلۇيان تىرۇركرد لە سالى ۱۹۰۱ كە ۋەزىرى خۇيئىدن بو ۋەك تۇلە سەندنەۋەيەك لەو ياسايانەى كە پەيوەندىيان بە خۇيئىدن و ياساكانى ئازارەۋە ھەيە و جەخت لە دىيارى كردنى ژمارەى ئەو جولەكانە ئەكات كە لە قوتابخانە روسيەكاندا ئەخۇيئىتن. دواى ئەۋە و لە سالى ۱۹۰۲ سىياگىن ۋەزىرى ئاوخۇ تىرۇركرا بەھۇى بېرگەكانى (ياساكانى ئازار) كە پىزگى ئەكات لە جولەكە لە نىشتەجى بون جگە لەو شۇئانەى كە بۇى دىيارى كراۋە، ھەررەھا دواتر فەرماندارى ئاۋچەى (ئوفا) بوگدئىنوفىتئش لە سالى ۱۹۰۳ تىرۇر كرا و دواى ئەۋە سەرۇك ۋەزىرانى روسيا فېتئشلىف فون بلھىف لە سالى ۱۹۰۴ تىرۇركرا، دواچار مېر فرانكوك سىزجىيۇس مامى قەيسەر تىرۇركرا و كاتىكىش كە لە سالى ۱۹۰۵ شۇرش ھەنگىرسا و جەنەرپال دوبراسوف كۇتايى پى ھىئا، ئەۋىش دواى سالىك تىرۇر كرا).

ئەسكەندەرى سىئەم بەم تىرۇركردنە يەك لەدواى يەكانە گېرى گرت و بەيان نامەيەكى بلۇ كردەۋە و تىايدا سەرانى جولەكەى بە بەرپرسىار زانى لەو پوداۋانە^{۱۱}، ئەمە لە كاتىك دا بو كە كۇمۇنىزم تۋانىبۋى جولانەۋەى شۇپشگىزپى رابكىشئت بەلاى خۇيداۋ بۇ ئەۋ مەبەستە كۇمەئەيەكى تىرۇريان دروست كرد كە بەرگ دروييەك سەرپەرتى ئەكرد بەناۋى (ئەلفىنۋا ئازىف)، لەم كۇمەئەيەدا گەنجىك ھەبو ناۋى ئەلكسەندر ئۇليانوف بو كە پاسپىزىدرا كە قەيسەر تىرۇر بكات. ئەلبەتە ئەم ھەولە شكىستى ھىئا ئۇليانۇفئش دواى دەستگىر كردن لە سىدارە درا، ئەم كارە فۇلادىمىزى تۋرە كرد كە براى بچۈكى ئۇليانۇف بو و بېيارىداكە ئەۋىش پەيوەست يىت بەۋ پارتە شۇپگىزپەۋە و

(^{۱۱}) ۋاناسراۋە لەسەر ئاستى جىيان كە جولەكە پىرسى چەۋساندەۋەى جولەكە لە ھەندىك ۋلاتدا بەكار ئەمىنىت □ ھەست و سۇزى گەلانى دىكە بەلاى خۇيدا رابكىشئت، ھەررەھا ۋەك چەكەك بەكارى ئەمىنىت لە ئىلى ئەۋەئەى كە پىشتىۋانى پلانەكانى ئاكەن و بە دىزى جولەكە ئاۋيان ئەبات.

ناویکی خه باتگنیرې بوخوی هه لېژارد و تا له ژياندا مابو هر بهو ناووه ناسرا که نه ویش: لینن بو .

جولانه وې شوې کومونیزم پینچکې خوی گرتبو، له کاتیکدا که حکومتی روسیا شه کهت ببو به ده ست مملانیی ناوخریسی له گه ن جولانه ووه نا نارشیته جولکه کان و نه و لهیرانه نابوری و نا نارامیانه ی که خاوه ن سرماییه جیهانیان نه یانچولاند به تایبته کاتیک که بونه هوی دوست کردنی شهر له نیوان یابان و روسیا به نامانجی لیدانی گورزکی کوشنده له روسیا . پلانه که یان بهو شیوهیه دانرابو که دامه زراوه ی پوتشینلد هلسیت به پشتیوانی کردنی دارایی شهر له بهرې روسیا و له هه مان کاتدا و به نهینی کومپانیای کوهین - لوبی نه امریکی - که پیشتر باسی لیهو کرا هسستیت به پشتیوانی کردنی دارایی یابان . پلانه که وادانرابو که له ناکاو دامه زراوه ی پوتشینلد هسستیت به کیشانه و ه ی هاوکارییه داراییه که ی نه و کاته ی که شهر دمگاته ترؤپک و له هه مان نه و کاته ی که نه و تیکده رانه ی که سر به دامه زراوه ی پوتشینلدن کار نه که ن له سر تیکدانی نه و هیله ناسنه ی که کومه ک و پشتیوانی له گوازیته ووه بؤ پوزهلایتی دور به شیوهیه ک که سوپای روسیا شکست نه مینیت و ناتوانیت جاریکی دیکه هه لېسیته وه . ههروه که نه و ی که پلانی بؤ دنرابو کاره که به ته واره تی جیه جی کرا و جیهان سمری سوپا که چؤن سوپا مه زنه که ی روسیا بهو شیوهیه له بهرامبر سوپای تازه دوست بوی یابان شکستی هینا به بی نه و ه ی پون کردنه و ه یه کی له و باره ووه ده ست بکه ریت، تانیستاش کتیه کانی میژو به سر سوپامانه ووه باس له هوکاره کانی نه و شکسته نا لوژیکیه نه که ن .

کاتیک که دانوستانه کانی ناشتی له شاری (پورتسموس) له ولاته یه کگتروه کانی نه امریکا به رپوه نه چو له سالی ۱۹۰۵، کؤنت ویت په یوه ندی کرد به یه عقوب شیفی جولکه وه که نوینهری کومه له ی کوهین - لوب که هه ستا

به پشتیوانی کردنی دارایی یابان^۶ تا پرسپاری لی بکات له سهر هۆکاری ههستانی نهم دامه زراوه داراییه زه به لاجه به نژایه تی کردنی روسیا، له وهلامه که ی نه توانین نه مه ی لای خواره وه هه لهنجین:

زایونیزم:

لهر کاته ی که قهیه سهر نه سکهنده ری سینه م و حکومتی روسیا و گه لی روسی به گشتی نرکیان به وه کرد که سهرچاوه ی نه و کاره ساتانه ی که به سه روسیادا دیت هۆکاره که ی سهرانی جولکه یه، فلهسه فهی کارل ریتتر له نهمانیا له بلا و بونه ودا بو و کاری نه کرد له سهر بلا و کردنه وه ی کینه وه بقی له جولکه هارشیوه ی نه وه ی که له روسیا پوی دا کاتیک که بریاره کانی نازار بلا و کرایه وه.. له لایه کی دیکه وه نه وروپیه کان نه یانزانی به و جولانه وه هارشیوانه ی که سهرانی جولکه له فهره نسا و ئینگلته را ریکیان نه خست... نه مه پانی به سهرانی جولکه که کانه وه نا که بیر له دروست کردنی نیشتمانیک بکه نه وه بو جولکه که تا بتوانن تیایدا کۆ ببنه وه و بوی بگه رینه وه له کاتیکدا نه گهر کارنیکیان به رامبه ر کرا له نه وروپا، تا بیکه نه وینستگه یه که لیوه ی درچن بو نه نجامدانی چالاکیه کانیان له سهرتاسه ری جیهاندا . نه و که سه ش که راسپیردرا به رنکخستنی جولانه وه ی گه رانه وه ی جولکه که بو ئیسپرائیل که دواتر بو به بنه مای جولانه وه ی زایونیزم که سینک نه بو جگه له "تیودور هرتزل".

کوشتاری کانونی دووم و شۆرشى مەنشەفیک:

جولکه پیلان گنهره جیهانیه کان نه رکی رابه رایه تی کردنی پارتی مەنشەفیکیان سپارد به سهر کرده یه کی چه پی جولکه که به ناروی (جولیوس

(^۶) تیبینی نوسر: من زانیاری زۆر تایبه تم له لایه له سهر جهنگی یابان و روسیا به پشی نه وه ی که له هاکمه ره کاپتن ف. ه. کار به ده ست گه یشتوه که نه وکته یه کیک بو له وه فله سه ره به ریتانیا نه ی که کاریان له گه ل حکومتی یاباندا نه کرد. وه ک پیزانینیکیش حکومتی یابان به یکه رنکی گه رانه یان پی به خشیبو که له عاج لروست کرایو.

تسیدیر بلوم) که دواتر ناوی نهینی مارتۆلی ههلبژارد و هەر بهر ناوهوه له میژودا ناسرا. سهرهتا مارتۆف په یوهندی کرد به دهستهی نوسهرانی پۆژنامهی ئیسکرا که به مانای پزیک دیت و زمان حالی جولانهوهی کۆمونیزمی کرێکاری جیهانی بو، ئەو کاته ئەم پۆژنامهیه له شاری مونسهن له ئەلمانیا دهردهکرا و به نهینی ژمارهی لی دهنیردرا بۆ روسیا تا له نیو کرێکاره توپهکاندا بڵاو بکریتهوه.

دهستهی نوسهران پێک هاتبو له سههرکرده دیرینهکانی جولانهوهی کۆمونیزمی جیهانی واته: پلخانۆف که له روسیا ههلهاتبو له دواي ههرلی تیرۆر کردنی قهیسەر، لهو چالاکییهی که برا گهروهکی لینین تیایدا له سن داره درا، له گهڵ ههر دو سههرکردهی جولکه (فیرازا سولیش) و (ب. اکسلرود) و چهند سههرکردهیهکی دیکی لاو وهک لینین و تهرۆتسکی و هاوسهرهکی لینین که نهوگات سکتیری دهستی نوسهرانی پۆژنامهکه بو، کۆپی پۆژههلاتی گهورهش نهکی بردنی پۆژنامهکهی بۆ ناو روسیا و بڵاو کردنهوهی له تهواوی ئهروپادا له نهستۆ گرتبو.

له سالێ ۱۹۰۲ سههرکرهکانی جولانهوهی کۆمونیزم له روسیا و ئهروپای پۆژههلات و ئەلمانیا و ئهروپای پۆژناوا بانگهوازی ئهوهیان کرد که نهیبت کۆنگرهیهک ببهستن له برۆکسل پایتهختی بهلجیکا بهلام حکومهتی بهلجیکا پینگری لیکردن بۆیه له لهندن کۆنگرهکهیان بهست به پهزنامهندی حکومهتی بهریتانیا.. لهو کۆنگرهیهدا بون به دوهشهوه، (بهلشهفیک) به سههرکردهیهتی لینین و مهنشهفیک به سههرکردهیهتی مارتۆف.

پوداوهکان له روسیا له خراپهوه بهرهو خراپتر نهچو و پایهکانی ئیمپراتۆریهتیش به خیراییهکی ترسناک درزی تی کهوتبو، له سالێ ۱۹۰۵ لیدانیکی کوشنده به پهیکهری ئیمپراتۆریهت کهوت کاتیک له شههر له گهڵ یابان شکستی خوارد، ئەو شکستهی که گهلی روسی توشی سهرسورمان کرد، نهو گهلهی که پهچاوینگی سوکوه سهیری یابانی نهکرد، بهمهش ناپهزایهتی بهربڵاو تهواوی روسیالی گرتوه حکومهتیش له لای خۆیهوه ههول دهدات که به

پەلەي يەكەم چىنى كرىكار پزاي بىكات لەبەر ئەوەي ئەوان زىان مەند بون لەتىك چونى بارى ئابورى شىناوى روسيا. ھەر بۇيە ھەستا بە پىشتىوانى كوردنى دروست بونى سەندىكا كرىكارىەكان بە بى ئەوەي پى بە ھاتنە ناوہوہى توندپەر و ئانارشىيەستەكان بىدات بۇ ناو ئەو سەندىكايانە، لە دەرنەجامى چالاكى سەندىكا كرىكارىەكان، سەرکردەيەكى ئەرسۆزۇكىسى دەركەوت كە ئەويش ناوى (گابۇن) بو، ئەم سەرکردەيە تۈانى دلى كرىكاران بەلای خۇيدا رايكىشىت و بوہ بە وتەبىزى ئەوان و بەمەش مەنشەلىك و ئانارشىيەستەكانى تۈپەرد، بەلام لە لايەكى دىكەرە تۈانى پىزى لايەنە لەرمىەكان بەدەست بەيىنىت و لە لايەن قەيسەر و ھەزىرەكانەوہ پىشوزاي لى ئەكرا تا لە بارەي كارو بارى كرىكارىيەوہ مشتومر بەكن.

كاتىكىش كە ھەوالى شىكستى روسيا بلۆ بۇوہ بەرامبەر بە يابان، ئانارامى كەوتە ناو پىزى كرىكارانەوہ و داواي چاكسازيان ئەكرد، ھەر بۇيە قەشە گابۇن بىبارى دا كە خۇپىشاندانىكى ئاشتى خوازانە پىك بىكات لە ۲۲ كانونى دووہى ۱۹۰۵ و تىايدا كرىكارەكان بە ئاراستەي كۆشكى ئىمپىراتۆرى كەوتتە پى تا كۆمەلىك داخوازى بىدەنە دەست ئىمپىراتۆر بە پىچەوانەي ئەو توند پەوانەي كە داواي شۇپىشى چەكداريان ي ئەكرد. ژمارە خۇپىشاندەرەكان دەگەيشتە نىزىكەي سى ھەزار كەس و كرىكارەكان ھاوسەر و مىدالەكانىشيان لەگەن خۇياندا ھىنابو و بە شىوہەيەكى ئاشتى خوازانە پىكەوتن و دروشم گەلىك بەرز كرايۇوہ كە دىسۆزى خۇيان بۇ ئىمپىراتۆر نىشان ئەدا. كاتىك كە خۇپىشاندەرەكان گەيشتە بەردەم دەروازەي كۆشكى ئىمپىراتۆر پوداويكى خۇنناوى پوى دا و خۇپىشاندانەكەي كىرد بە كوشتارگەيەك كە لە مىژۇدا بە كوشتارگەي پۆزى يەك شەمەي خۇنناوى ناسراوہ، لەو كاتەدا دەستپىزىكى چىرى گولە لە خۇپىشان دەران كرا و بە شىوہەيەك درويىنەي كىردن كە كۆپەپانەكە پىرى بو لە لاشەي ھەزارەھا پىياو و ژن و مىدال و بىرىندار.

ئەو پىرسىارەي كە يەكەم جار دىتە ناو زەينەوہ ئەوہيە: كى بەرپىسىار بو لەو كوشتارە قىزەنەنە؟ ئايا قەيسەر نىكۆلاي دووہم بو؟ ھەلامى ئەو

پرسیارەش زۆر ئاسانە، لەبەر ئەوەی قەیسەر ئەو کاتە لەناو کۆشک نەبو، لەرمانی تەقە کردنەکش لە لایەن یەکیک لە ئەفسەرەکانی کۆشکەوە دەرکرا و دەرەنجامەکە خۆی بوخۆی دەر دەکەوێت، لەبەر ئەوەی ئەو کەسە یەکیک بو لە ئەندامانی شانە نوستووەکانی پیلان گیران..

لەم پیلانە بەرنامە بۆ داڕێژراوە ئەو پزسیسکەبو کە ناگهێی ئەو شوێنە سروست کرد کە لە ناو کرێکاران و چینی کرێکاراندا دا بۆ یوێهە بەو پێیە کە لەیسەرپان بە بەر پرسپاری ئەو کوشتارگە یە دانا و نیکۆلای دووم و حکومەتەکە ی بون بە دوژمنی گەل، قەیسەر بە ئۆبە ی خۆی ویستی بێ تاوانی خۆی لەو پوداوەدا بخاتە پو هەر بۆیە پیریاری دا کە دەستە یەک دروست بکرنێت دوای چەند پۆژنیک لە پودانی پوداوەکە تا لە چۆنیەتی پودانی پوداوەکە بکوێتێرە، هەر وها ویستی کە شینۆزای حوکمپانی بکاتە دیموکراسی لەو پووه یاسایەکی دەرکرد بۆ هەلبژاردنی ئەنجومەنێکی یاسادەرکردن کە دوای ناسرا بە (دۆما) هەر وها هەستا بە دەرکردنی لیبوردنێکی گشتی لە تەواری تاوانە سیاسییەکان، لەو پیریارەش لینین و سەرەکردەکانی دیکە ی بەلشەفیک و مەنشەفیک سویدیان وەرگرت و گەرانەو بە پوسیا، بەلام گەرانەو یان بۆ ئەو بو تا ناگرەکە خۆشتر بکەن.

ئەو نەخشە یە کە سەرانی پیلانگیرانی جیهانی نامادەیان کردبو ئەو ئەو بو کە شوێش لە روسیا هەل بگرسیت بەنکو بە پێچەوانەو ئەوان بە پنی پلانەکە دەیان ویست پارێزگاری لەو سیستەمە بکەن تا کاتی جەنگی جیهانی یەکەم کە لەو کاتەو کاری بۆ دەرکرا، بەلام ئەو پەشینوییی کە پوسیا ی گرتەو وای کرد کە مەنشەفیکەکان سەریچی پینمایەکانی هیزە شاراوەکان بکەن لەبەر ئەوە ی پینان وابو کە کاتی شوێش هاتو، ئەوان لە پوێکەو پاستیان دەرکرد لەبەر ئەوە ی پایەکانی دەولەتی روسیا بە ئەندازە یەک لەرزۆک ببو کە لەرزە یەک بەس بو تا بە یە کجەرەکی هەرەس بەینیت... بەم شینوویە مەنشەفیکەکان پینۆینیەکانی هیزە شاراوەکانیان توپ دا و لەگەل پەوتی ئەو شوێشە دا پویشتی کە خۆیان دەستیان پی کردبو و لە ۲۰ تشرینی یەکەمی سالی ۱۹۰۵

مانگرتنىكى سەرتاسەريان لە شارەكانى ھوسيا ئەنجامدا. دواتر لە ۲۶ تشرىنى يەكەم مانگرتنيان لە سان پترسبورگ پايتەختى ئەو كاتەى ئىمپراتورىيەت دەست پىكىرد و شوراكانيان پا گەياندا. تېرۇتسكى سەركردايەتى ئەو حكومەتە شۇپشگىنپانەى دەكرد بەلام ھىزە شاراوەكان پوبەپرى ئەو حكومەتە بونەو، ئەو حكومەتەى كە دەسلەتەى قەيسەپرى نەيتوانى پوبەپرى پىتەو، بەو شىۋەبەش تەواوى شانە ئەنارشى و تەجۋىزىستەكان بە فەرمانى جولەكە پىلانگىنرەكان شەپرى ئەو حكومەتەيان كەرد و ئەوئەندەى نەبرد كە سوپاى ئىمپراتورى گەپرايەرە لە ۱۶ كافونى يەكەمى ۱۹۰۵ گەپرايەرە پايتەخت بە بى بەرگى و دواتر تېرۇتسكى و ۳۰۰ كەسى دىكە لە سەرانى جولانەو كە دەستگىر كران. كاتىكىش كە ناچارامىيەكان تازە بونەو لە سانپترسبورگ و مۇسكۆ، ئەم جارە سوپاى ئىمپراتور تۋانى ئەو شۇپە تىك بشكىنىت و پزىمى لە يەسەپرى پپارزىت.

لە سالى ۱۹۰۷ و دواى نەوئەى كە پارتى كۆمۇنىست شىكستى ھىنا كۆنگرەى پىنجەمى بەست لە مۇسكۆ و تيايدا مارتىف و ۸۱ نوئىنەر لە بەلشەفېكەكان نامادەبون، ھەرەھا پۇزا لۇكسمبۇرگى جولەكەش كە سەرۋكى پارتى كۆمۇنىستى پۇلندا بو لەگەل ۴۴ نوئىنەر نامادەبو، ھەرەھا پوفائىل ئىپراھىمۆفلىتشى جولەكەش وەك سەرۋك پارتى كۆمۇنىستى ئەلمانى نامادەبو. زەمارەى ئەندامانى كۆنگرە گەيشتېو ۲۱۲ ئەندام، ئەم كۆنگرەيە تەرخان بو پۇ دابەش بونى جولانەوئەى كۆمۇنىزىم بەسەر ھەردو بەشى مەنشەفېك بە سەرۋكايەتى مارتوق جولەكە كە لە لاين سەركردەكانى دىكەى كۆمۇنىزىم وەك پۇزا لۇكسمبۇرگ و ئىپراھىمۆفلىچ پشتىوانى لى ئەكرا... بە شەكەى دىكەش بە سەرۋكايەتى لىنن بو كە ھىرشىكى توندى كەردە سەر سەركردە جولەكەكانى كۆمۇنىزىم لەبەر ئەوئەى دەست بەردارى مەنشەفېكەكان بون لەكاتى شۇرشەكەياندا. لەم كۆنگرەيەدا گەنجىك دەركەوت كە زۆرى نەبرد بوە جىگەى سەرنج و زۆر پەيوەست بو بە لىننەو، دواتر ئەم كەسە بەناوى ستالىن ناسرا.

دوای نهم کونگره یه به لسه فیکه کان له سالی ۱۹۰۸ پوژنامه یه کی زمان حالی خویمان دهرکرد به ناوی (پرولیتاریا) به سرپرشتی لینین و دوبروژیلینسکی و زینوفیف و کامینیف، هه روه ها مهنشه فیکه کانیش پوژنامه ی خویمان به زمانی نه لمانی دهرکرد به ناوی (گلوبس سوتسیال دیموکراتا) و سرپرشتی کردنی سپیوردا به هر یه که له (پلیخانوف، اسور، مارتوف و دان). پهنگه لیزهدا پیوویست بیئت نامارزه به ره بدهین که تهواوی نه و نوسر و سرکردله ی که نامازیان پندرا جوله که بون جگه له دو که س که له وانیش لینین و پلیخانوف بون، به لام ترپوتسکی جوله که بو و ههستا به جیا کردنه وه ی هیلنی کارکردنی خوی له قینا پایته خنی نه مسا پوژنامه یه کی زمانحالی پهوتته کی خوی دهرکرد و ناوی تا (قینه نا پرافدا)، له لته به ته زوری نه خایه مند که گوپانکاری به سر هه لوینستی دو به ره که دا هات له بهر نه وه ی هه ردو سرکردنه ی کومونیزم (زینوفیف و کامیکیف) به بی هیچ مرجیک چونه لای لینین تا پینکوه به ره یه کی سنی لایه نه پینک بهینن که به ره دوام بو تا سالی ۱۹۲۴ نه ر ساله ی که لینین تیایدا کوچی دوایی کرد.

راسپوتین: داهمانی ناکاری و لیکنرازانی کومه لایه تی

له روسیا به په کهش دۆخه که نارام ببووه دوای تیک شکاندن شۆرشه کی پارتی مهنشه فیک، قه یسه پ نه یزانی که نه بیئت چاکسازیه کی پریشه یی نه انجام بیات و دهست بهررداری دهسه لات بیئت و دهسه لاتته که بگوریت به جۆره ئینگلیزییه کی، قه یسه پ نهم ناواسته چاکسازیه ی وهرگرت و یاسای هه لیزاردنی پیاده کرد و دوا به دوای نه وه نه نجومه نی نوینه ران (دوما) دهسه لاتی یاسادانانی گرتنه دهست و متمانه ی به خشی به سه رۆک وه زیرانی چاکساز.

ستولین دهستی کرد به نه جامدانی زنجیره یه که چاکساز ی له تهواوی بواره کاند و دهستی کرد به گرتنه بهری پووشوینیکی دروست له بواری ناووری دا، هه روه ها سه رکه وتوبو له دهرکردنی دهستورنکی نوی که دواتر ناسرا به

دهستوری ستولین؛ له‌ر دهستوره‌دا مال‌ه‌کاشي جوتياران داين کرابو و تيايدا هاتبو که ياساکان بؤ چاکسازي کشتوکال له‌سهر بنه‌ماي به‌خشيني هاوکاري ماني نېبیت بؤ کړيني زه‌ويه‌کانيان.. نه‌لېته که نامانجي چاکسازيه‌کان توندپړه‌وکاشي توپه‌ کرد به تايبته سهرکرده‌کاشي مهنشه‌فيک و به‌لشه‌فيک نه‌وانه‌ي که پازي نه‌بون به گه‌رانه‌ره‌ي سه‌قامگيري و ناراسي بؤ ولاته‌که‌يان هر بويه پرياريان دا که نه‌و که‌سه تيرؤر بکن که گه‌رره‌ترين چاکساز بو به دريژايي ميژوي پوسيا، چند هه‌ولیک درا بؤ تيرؤرکردني ناوبراو تا دواچار و له سالي ۱۹۱۱ و له يه‌کيک له شه‌ره‌کاشي مانگي نه‌يلول له شانوي کييف تيرؤرکا له لايه‌ن دادوره‌يکي جوله‌کوه که ناري (مرداحي يوگروف) بو^{۱۱}.

حکومه‌تي پوسيا دواي کوژراني ستوليپين هه‌ولي دا که چاکسازيه‌کاشي پيايه بکات په‌لام هيزه شاراره‌کان پينان باش نه‌بو که هيمني و سه‌قامگيري بگه‌رپته‌وه بؤ ولات. ليره‌دا به گونجاويان زاني که به‌ها کومه‌لايه‌تي و ناينين ناکاريه‌کان له کومه‌لگه‌ي پوسيدا تيك بشکينن، له‌ناکاو رسوايي کومه‌لايه‌تي و ناکاری به‌رزي گه‌وره که‌سايه‌تیه‌کاشي نيمپراتوريه‌تي گرت و ناوبانگي خانه‌واده‌ي پياوازي کومه‌لگاي له‌که‌دار کرد... هه‌روه‌ها به‌رتيل و گنده‌لي بونه دوياساي سهره‌کي و دهستي به بلؤ بونه‌ره کرد له‌ناو گه‌لدا و باس له شه‌واني پر له‌شه‌هوت پاني نه‌کرا که گشت شه‌ويک له ناو کوششه‌کاشي شادا نه‌نجام نه‌دا. پوسته ده‌وله‌تیه‌کانيش له باوه‌شي له‌شفروشه‌کاندا و له پزگه‌ي ده‌لاکه‌انه‌وه کړين و فروشتني پيوه نه‌کرا...

نه‌لېته هم چيرؤکانه دروستکراوي خيال نه‌بون، به‌لکو که‌سايه‌تیه‌کي سهره‌کي هه‌بو که بيوه چقي توره‌کاشي به‌دپړه‌وشي، نه‌و که‌سايه‌تیه‌ش که‌س نه‌بو جگله قه‌شه‌يه‌کي ساخته به‌ناوي پاسپوتين. هم پياوه توانيوي که هاوسه‌ري قه‌يسه‌پ پازي بکات به‌وه‌ي که نه‌وه‌ته‌ن‌ها نه‌وه که نه‌توانيت کوره‌کي

^(۱۱) پيوسته هر ليکچونه سهره‌ي که له نيوان هم تاوانه و تاوازي تيرؤر کردني لينتولني سهره‌کي له‌مريکي سمرنجان رايگيشيت، هه‌رو تاوانه‌که له شانؤدا نه‌نجام‌دا و له هه‌رو حالته‌که‌شدا بگوره‌که جوله‌که بوه.

چاک بکاتوه. بېم شینویه توانی زال بېت بهسەر قەيسەپ و ھاوسەرەكەي و تەواوی ئىمپېراتۆريەتى پوسيا.

پاسپۆتین نەوگ تەنھا زال بو بەسەر ھاوسەرەكەي قەيسەپ، بەلكو بەسەر زۆرۈك لە خانەوادەكانى كۆمەنگەي پوسى زال بو. ھەرەھا زال بو بەسەر بەشۈك لە كەسايەتپەكانى پوسەكان بە ھۆي ھاوپېتەتى لەگەل قەيسەپ ياخود لەبەر ئابپوبردن و ھەرەشەلېكردنجان. بە ئەندازەيەكى نۆز شەھوت پان بو، لە سەر ئاينىكى ئەھرىمەنانە بو كە باوھېرى بە نغزۇكردى جەستە و پۆح ھەبو لە داوین پيسى دا تا ئەو كاتەي كە دەكرىت پۆح پاكېكرىتەو و پزگار بكرىت. زۆرۈك لە كەسە بى بەندوبارەكان ئەوانەي كەلە پوى ئاكارىيەو لى ببونەو لە ھەردو رەگە چوئە سەر ئەو بئەمايە. لە رېگەي زال بون بەسەر ئىئوندى كۆشكدا توانى ئەو ئىئوئەندەبكاتە شوئە رابواردن و كەيف خۆشى بە شىئوئەك كە ئەو حالەتە تەنھا لە كۆشكى بالى پۆيال بەدى ئەكرا لە پاريس پېش شۆپشى فەرەنسا. ئىمە ھىچ گومانمان نىە كە پاسپۆتین سەرچاوەي كۆمەئەي پىلان كىرپانى جولەكە بوە و ھەر ئەرەندە بەسە كە بەراوردى بگەين بە بالى پۆيال و لەكاتى لىئۆلینەوئەي ژيانىشى بىر لەو ھۆكارانە بكرىتەو كە پالى پىئوئە ناوہ بۆ پىشەوہ تا ئەو كاتەي كە جەئوئەي خانەوادەي دەسەلات دارى بەدەست ھىنا و تا كۆتايى ئەركى پاراستيانى گرتە ئەستۆ.

به‌شې حه‌وته‌م

جه‌نگې جېهانی په‌که‌م نه‌یتیه‌کانی ژیانی سیاسه‌تی جېهانی

۱- قو‌ناغی سه‌ره‌تا: ناماله‌کاری کردن بؤ جه‌نگ:

جه‌نگې جېهانی په‌که‌م له سالی ۱۹۱۴ دا ته‌قیه‌ره و جېهان ناخو‌شترين چوار سالی تېپه‌راند و تيايدا به شېوه‌یه‌ک خوین هه‌ستا که تا نه‌و ساته مرو‌فایه‌تی به خو‌یه‌وه نه‌بیینیبو، نه‌گهر چی جېهان دواي تېپه‌ر بونی ماوه‌یه‌کی دیکه جه‌نگی‌کی ناشریني دیکه‌ش به‌خو‌یه‌وه نه‌بیئیت له سالی ۱۹۴۵ دا و له چاره‌پوانی نه‌گهری هه‌ل‌کردنی زریانی سی هه‌م نه‌بیئت که نه‌م جاره په‌کلا که‌روه نه‌بیئت...

پنیوست ناکات دوباره ده‌ست بکه‌ین به گېرانه‌وه‌ی نه‌و ږوداوانه‌ی که بونه هزی هه‌ل‌ایسانی جه‌نگ له‌بهر نه‌وه‌ی بؤ هه‌موان ناشکرایه: کارخانه‌کانی دروست کردنې چه‌ک به شېوه‌یه‌ک کاریان نه‌کرد که به هېچ شېوه‌یه‌ک پی‌شتر به‌و شېوه‌یه‌ک کاری نه‌کردبو، نامیره‌کانی کوشتن بؤ ته‌واوی جېهاندا ده‌ږویشته و به‌و شېوه‌یه‌ش بازرگانه‌کانی مردن بونه خاوه‌نی قازانجی‌کی زور: بازرگانی جه‌نگه‌کان... ولاته‌کان دابه‌ش بون به‌سه‌ر میحوه‌ری جیاوازی دژ به‌یه‌ک به شېوه‌یه‌ک که نه‌توانین بلیین که کومه‌له‌ی پیلانگېری جېهانی که له پشت په‌رده‌وه کاری نه‌کرد بوه هیزی بالا ده‌ست به‌سه‌ر نه‌و هه‌لو‌یسته جېهانیه‌دا. له

به‌شکافی نهم کتیبهدا باسمان له‌وه کرد که چۆن پیلانگنپان هر له دیر زه‌مانه‌وه پلانیان بۆ جهنگی سه‌رتاپاگیری یه‌که‌م و دواتر دووم و سینه‌م داناوه، جگه‌له‌وه‌ی که باسی هۆکاره‌کان و دهره‌نجامه‌کانیشیمان کردوه. هه‌روه‌ها باسمان له پۆلی نه‌و پینکخراوه‌ شاراوانه‌ کردوه که سه‌ر به‌ خاوه‌ن سه‌رمایه‌ جیهانیه‌کان بون که وه‌ک نه‌خته‌بوت له‌ دلی زۆریک له‌ ولاتی نه‌ورپا بلۆ بونه‌توه و هانی نهم شه‌ریان نه‌دا... کاتیکی که خۆری سه‌ده‌ی بیست و یه‌که‌م هه‌له‌ت، هیزه‌ شاراوه‌کان به‌ شینوه‌یه‌کی گشتی حکومه‌ته‌کانی ولاته‌ نه‌ورپیه‌کانیان ناماده‌ کرد تا سیاست و سوپا‌کانیان بۆ شه‌ری داها‌تو نامانه‌ بکن، تنها نه‌وه‌ی له‌سه‌ر مابو که‌ رای گشتیش ناماده‌ بکات و نه‌و سه‌رکرده‌ و که‌سایه‌تیه‌ دیارانه‌ش دور بخاته‌وه‌ که‌ده‌بونه‌ پینگر له‌به‌رده‌م سه‌رگرتنی نه‌و پلانه‌ نه‌خشه‌ بۆ دا‌پینژاوه‌دا.

خۆمان به‌دور نه‌گراین له‌ باسکردن له‌ قه‌یرانه‌ سیاسی و ململانی داگیرکارییه‌کان که به‌ شینوه‌یه‌کی سه‌یر یه‌ک به‌دوای یه‌کدا ها‌تن له‌ سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی بیسته‌مدا و بونه‌ هۆی دروست بونی میحوهر و ها‌وپه‌یمانی‌تیه‌کان که نه‌ورپای دا‌به‌ش کرد به‌سه‌ر چه‌ند سه‌ریازگه‌یه‌کی نژ به‌یه‌کدا، له‌به‌ر نه‌وه‌ی قسه‌ کردن له‌سه‌ر نه‌و باسه‌ش نه‌چینه‌ بواری لیکۆلینه‌وه‌ی گشتی میژوه‌وه‌ و سه‌ریاری نه‌وه‌ی که نهم باسه‌ش زۆ به‌ تیرو ته‌سه‌لی له‌ کتیبه‌کانی میژوی ناسایی و خویندن‌دا باسی لیوه‌ کراوه... به‌لام نهمه‌ لیرده‌ا باس له‌ لایه‌نه‌ نه‌که‌ین که په‌یوه‌ندی هه‌یه به‌ بواری لیکۆلینه‌وه‌که‌مان که نه‌ویش بواری شیکارییه‌، لیرده‌ا تنها باس له‌ زنجیره‌یه‌ک له‌ پوداوه‌ سه‌رنج پراکیشه‌کان نه‌که‌ین که به‌ شینوه‌یه‌کی ترسناک سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی بیست و یه‌که‌می دیاری کرد تا کاتی هه‌لایسانی جهنگی جیهانی یه‌که‌م و یوه‌ هۆکاری دو دهره‌نجامی دیار:

۱. دیار نه‌مانی ژماره‌یه‌ک له‌ سه‌رکرده‌ و که‌سه‌ دیاره‌کان له‌ سه‌ر سه‌کۆی پوداوه‌ سیاسییه‌کانی نه‌ورپا.

۲. ئەو خەرزىشانە زۆرىي كە پاي گىشى ئەوروپاي گىرتەرە و وای كىرد كە پەتاي شەپ ھەمو شۇئىنىك بىگىرتەرە و بىرىتى بون لە:
 - كوژرائى ئىمپىراتورى نەمسا لە سالى ۱۸۹۹.
 - تىرۇر كىردى شاي ھىرت (شاي ئىتالىا) لە سان ۱۹۰۰.
 - تىرۇر كىردى سەرۇك ماكىنلى سەرۇكى و لاتە يەككەرتەرەكانى ئەمەرىكا لە سالى ۱۹۰۱ و ھەرگىرتى كورسى سەرۇكايەتى لە لايەن پۇزىلقتەرە.
 - تىرۇر كىردى ئەلفراندۇن سىزجىيۇس (مامى قەيسەرەي روسيا) لە سالى ۱۹۰۵.

- تىرۇر كىردى شاي پورتوگال و جىگەرە ھەكەي لە سالى (۱۹۰۸) ^{۶۷}

دوای ئەم زنجىرە پوداۋە خۇيئاۋىيانە، پوداۋى تىرۇرە گەرەكە پوي دا و بوە ئەو پزىسكەي كە بەرمىلە بارودەكە تەقاندەرە، ئەو پوداۋەش بىرىتى بو لە تىرۇر كىردى فرانسوا فرىدىناند جىگىرى ئىمپىراتورى نەمسا لەگەن ھاۋسەرەكەي لە شارى سارايقۇي يۇگوسلاۋيا لە پۇزى ۲۲ حوزەيرانى ۱۹۱۴.

ئەم پوداۋانە خۇي پونكىردنەرە لەسەر خۇي ئەدات ھەرەك ئەۋەي كە پىشتر باسمان لىۋە كىرد و تەنھا دىدىكى شىكاركارىيانە لەو پوداۋانە و كاتى پەودانى دەرى دەخات كە پىكخراۋىكى نەينى لەپىشت ئەو پوداۋانەرە بوە. كاتىكىش لە دابەشبونى جۇگرافى ئەكۆلىنەرە بۇمان دەر ئەكەۋىت كە ناكىرت كە بە پىكەوت ئەۋە پوي دابىنت بەلكو دروست كراۋى دەستىكى شاراۋەيە و كارىگەرىيەكەي ديارە لە گىشت جىگەرەكە و ھىچ گومانى تىدا نىە كە كى لە پىشت ئەو پوداۋانەرە بوە.

قۇناغى دوۋەم: ماۋەي شەپى سىياسى پىشت پەرە

سەرۇك ھەزىرانى بەرىتانيا كاتى تەقىنەرە ھەي شەپى (ئىسكوت)، سىياسىيەكى ميان پەرە بو كە كارى بۇ بەرژەرەۋەندى و لاتەكەي ئەكرد و بەۋەش ناسراۋ بو كە

(۶۷) نىزىكە سى سان لە پورتوگال ئەرپا لە زىر فرەمان پەرەپەننى دەسەلاتىكى كۆنەخۋانى دېرندە كە كەم وئىنە بوە لە مېژۇدا و نەمەش ئەم دەۋلەتەي بەرەو دواۋە بىرد لە ولاتىكى پىشكەرەتەرە بوە دەۋلەتتە ھەرر.

دژى زايۇنيزمه، ھەر بۇيە سوخۇرە جولەكە جيهانيەكان بېراريان دا كە لاي بەرن و سى سياسي ديكة بخەنە شوئەكەى كە سەر بە خۇيان بن و برىتى بون لە:

- لويد جۇرج.

- ئارسەر - جۇرج بلغۇپ... خاوەن بەلئىنى بلغۇپى بەناوبانگ.

- ونستۇن تشيرشل.

ئەمە كارئىكى ئاسان نەبو، لەبەر ئەوئى ئىنگلئەرا تىوھ گلابو لە شەرنكى جيهانى كە چارەنوسى ديارى ئەكرد وئەمەش رىنگەى بە مانۇرى ئاساسى سياسى نەدەدا. ئەمە جگە لەوئى كە گۇپىنى سەرۇك وەزيران لە كاتى جەنگدا ھىدەمەيەكى قورس دروست ئەكات بۇ پراى گشتى ئىنگلىز، لەسەر لەر حالەتە ئەتوانىن پەندىكى ئىنگلىزى بەئىنەرە كە دەئىت (ئەسپەكەت لە كاتى شەر دا مەگۇرە).. بەم شىوھە گۇپىنى ئسكوت و وەزىرەكانى ئامانج لىنى تەنھا گۇپىنى وەزىرەكان نەبو بەئكو برىتى بو لە گۇپىنى نەزگاكائى بالا لە پىك ھاتەى دەولەت بە گشتى و ئەمەش بە ماناى پوخاندنى پىك ھاتە كۆنەكە دىت بە شىوھەكى پىشەى.

پىلانگىرى بەردەوام بو و شانەكان لە ئىنگلئەرا دەست بەكار بون و دەستيان كرد بە جىبەجى كردنى پلانە نەئىنەكانيان كە دانرابو بۇ وئرانكردنى پىك ھاتەى كۆمەلایەتى و حكومەت و ئاسانكارى كردن بۇ ھاتە پىشەوئى تشيرشل و بلغۇپ و لويد جۇرج.

بەم شىوھە ئەو چەكە سەرەكىيەى كە ھەلئىزئەرا بۇ جى بەجىكردنى ئەو پىلانگىرىيە ھەمان ئەو چەكە بو كە سەرکەوتنى بەدەست ھىئا لە شۇپشى فەپەنسا و روسىاي قەيسەرى واتە: ئاوپزاندن و پىس كردن. پىادە كردنى ئەو پلانەش دواى ھەلئىسانى شەر بە ماوھەكى كەم دەستى پىكرد بە شىوھەكە كە نەبىتە جىگەى سەرنج.

دروست كردنى كۆمەلەك لە گەورە دەولەمەندەكانى ئىنگلئەرا بە نەئىنى ماھەو. كۆشكىكى گەورەيان لە دەوروبەرى لەندەن بەكارھىئا، پارەيەكى

زۆريان تيا خەرج كرد و وەك يانەيەكى زۆر ئاست بەرز دەرخرا دواى ئەوەى كە
هونەرى نوینی تیدا بەكاربیرا و كەشنىكى ئەرستۆكراتیانەى خەيالووی تیادا
بەكار هیئەتا. سەرپەرشتیاری ئەو یانەیه پرای گەیاندن كە ئامانچ لەر كارە
گوزارشت كردنە لەسەر هەستى نیشتییمان پەرورەى و پریز لینانە لە ئەفسەرى
هیزە شەركەرەكان لە ناو گوۆرەپانى جەنگدا لە پىگەى داين كردنى
حەوانەوہیەكى نمونەى بۆیان كاتىك كە پو لە لەندن دەكەن بۆ حەوانەوہ
ياخود چارەسەر كردنى برینەكانیان. دەسەلاتیش هیچ درىقى نەكرد لە
ئاسانكارى كردن بۆ ئەو ئامانجەى كە بۆ مەبەستىكى لەو شىوہیە دانراوە. ئەم
یانەیه هەولنى دا تەواوى كارى پىنووست بگىتە بەر بۆ خۆشگوزەرانى
مىوانەكانى.. ئەو یانەیه ئەو كەسانەى كە ئەندام نەبون تیايدا بۆیان نەبو كە
سەردانى بگەن. ئەئبەتە مىوانە نوئى دواى گرتنە بەرى پىوشوونىكى توند وەك
ئەندام وەر ئەگىران ئەویش دواى ئەوہى كە لە لاين ئەندامىكى كۆتەرى ئەو
یانەيوہ پىشنىار ئەكرا. دواى ئەوہى كە يانەكە تەواوى پىوشوونەكان
ئەگىرىتە بەر، بە ئەندامى نوئى ئوترىت كە نابىت هیچ ناویك بەینىت و هیچ
شتىك ئەگىرىتەوہ كە لەناو ئەو شوینەدا پودەدات.

سەرپەرشتیاریانى يانەكە كە ناویان لىئابو یانەى شوشەىى و توائیان بە
پەوشە ئەهریمەنیەكەیان و بەو دەسەلاتە بەر فراوانەیان بخزىنە ناو نىوہندە
كۆمەلایەتیە بالاکان. ژمارەيەك لە گەرە خانەكانى كۆمەلگەى بەرىتانيا چونە
ناو ئەو یانەيوہو، دواتر لە رىگەى گرتنە بەرى پىگەى ھەرەشە و ھەلخەلەتاندن
توائیان زۆرىك لە خانمان و كچان رابكىشە ناو ئەو یانەيوہو... ئەوہى كە
بەوى ھۆى پاكىشاشى ئەو خانمانە بۆ ناو ئەو یانەيه داپۆشراوى دەمو چاویان
بو لەرىنى بەكار هیئەتاى ماسك، لەگەل ئەوہشدا كە سنگیان بەدەرەوہ بو..
خۆشگوزەرانى ناو یانەكە لەدەوروہەرى ھۆلى قوماز و خواردنەوہ و سەما و
شوینە كەم پەوناكیەكان كورت دەبووہ.. كاتىكىش كە شەو دا دىت سەما
كەرەكان ناو بەناو دەوہستن و پەوناكیەكان كز دەبن دواتر ھەندىك پەرۆگرامى
كات بەسەر بردن پىشكەش ئەكرىت و ھەندىك لە ئافرەتە ماسك دارەكان

سەمايەكى تايبەت پېتىش كەش ئەكەن... سەماكە سەرەتا بەجلەۋە ئەنجام ئەدرىت و دواتر وورە وورە جەلكان دادەكەنرۇن تا ھىچيان لەبەردا نامىنىت و تانھا ماسكەكەيان بە دەم و چاۋرە ئەمىنىت. ئەو كاتەش ئىدى سەرخۇش و سەرمەست بون بەو كەشە پەر لە ھەلچون و نىمچە تارىكە..

لە يەككە لە نىۋارەكانى مانگى تشرىنى دوۋەسى ۱۹۶۶ نامەيك گەيشتە يەككە لە ۋەزىرەكانى ھكۈمەتى بەرىتانىاي ئەو كات، كە داۋاي لى ئەكات يىتە يانەكە تا ھەندىك زانىارى زۇر گىنگى بەدەست بكات، لەويش بە ئۇتۇمىكە تايبەتەكەى خۇى ھات و داۋاي لە شۇلفىرەكەى كرد تا كە چاۋرەپوانى بكات و بە ھاۋرۇپىيەتى پىنشۋازى لى كەرانى چۈە ژورەۋە... دواتر يەككە بىردىە شۇيىنىكى زۇر كەشخە و نىمچە تارىك و بە تەنيا بە جىنى ھىشت... كەمىكى تر ئافىرەتىك بە نىمچە پوتى ھاتە شۇيىنەكە كە ماسكەكە دەم و چارى داپۇشىبو، بەلام كاتىك كە بەر ئەو پىاۋرەكەوت كەلەۋى ۋەستابو كەمىكى مابو كە بپورىتەۋە، بەلام ۋەزىرەكە دوچار بە جۇرىك لە سەر سوپمان و توپەيى بو لەبەر ئەۋەى ئەو كەسە خىزانەكەى بو.. كە چەند سالىك لە خۇى بچوكتى بو، كاتىكىش كە توپە بونەكەى زىادى كرد چەن كەسكە لە سەرىرشتىارانى شۇيىنەكە دۇسى پەشەكەى خىزانەكەيان نىشان دا و بۇيان پون كىرەۋە كە خىزانەكەى لە مۇزە بەشدارى ئەكات لە نەمايشەكانى خۇپوت كىرەۋە، لەبەر ئەۋەى ئەو ۋەزىرە نەيتوانى كارىك بكات لەبەر پۇستە سىياسى و كۆمەلەيەتەكەى ناچار بو بە سەر شۇپى شۇيىنەكە بە جىبەئىلىت. ئەو دۇسى پەشە بىرىتى بو لە كۆمەلىك داتا و زانىارى كە سەرىرشتىارانى يانەكە لەسەر پىاۋان و ژنانى ئەو شۇيىنە كۇيان كىرەۋە ئەلبەتە ئەمە جۇرىك بو لە سىخوپى كىردن و زانىارى كۆكردنەۋە لەسەر تەۋاۋى پىاۋان و ژنانى شۇيىنەكە و تەۋاۋى ئەو شتەنەى كەلەو شۇيىنەدا پويان دەدا... ئەو زانىارىانەش لەسەر وىتە و جل و شتە تايبەتەكان و ھتد كۆدەكرايەۋە... پاپۇرتەكانى دۇسى پەشەكە زانىارى تەۋاۋەتى تىدابو لە سەر خۇو، خالى لاۋاز، بارى دارايى، خىزانى، ھاۋسەرى،

جه‌سته‌یی و کۆمه‌لایه‌تی و هتد ئه‌ر که‌سانه‌ی که‌ سه‌ردانی له‌و شوینه‌یان نه‌کرد...

ته‌واری ورده‌کاری پودا‌و و کاره‌ سینکسیه‌کاشی له‌و یانه‌یه‌ تاسهر به‌ نه‌ینی نه‌ده‌مایه‌ره، به‌لکو به‌ به‌نگه‌وه‌ نزه‌ی ده‌کرده‌ ده‌روه‌ بۆ پراگه‌یاندن و له‌ناو پرای گشتی دا پلا‌و ده‌بۆوه‌ و به‌ شیوه‌یه‌کی پینکخرا‌و و نا‌هون پۆژنامه‌کان ناماژه‌یان پی‌ ده‌دا هه‌روه‌ها هیندی هیندی پرای گشتی به‌ره‌و توپه‌ بون ده‌پۆیشت به‌ تایبه‌ت له‌سه‌ر له‌و نابهرچونانه‌ی که‌ کاربه‌ده‌ستانی حکومه‌ت تیوه‌ی گلابون له‌ کاتیگدا که‌ ئینگلترا له‌ شه‌ریکی خوینا‌وی دابو و به‌مه‌زاران له‌ گه‌نجه‌کاشی چاره‌نوسیان نادیار بو^{۱۸}.

له‌ مانگی تشرینی دووه‌می سا‌لی ۱۹۱۶ یه‌کێک له‌ ئەندام په‌رله‌مانه‌کان په‌رسی یانه‌ شوشه‌یه‌یه‌که‌ی وروژاند له‌ دانیشتیکی ناشکرادا و به‌ شیوه‌یه‌کی فه‌رمی و بۆ یه‌که‌مین جار تیشکی خسته‌ سه‌ر راستی ئه‌م یانه‌یه‌ و دا‌وای کرد که‌ حکومه‌ت له‌ باره‌یه‌وه‌ به‌دا‌وا چو‌نیکی ته‌وا‌ره‌تی بکات، ئه‌م ئەندام په‌رله‌مانه‌ پرای گه‌یاند که‌ زانیاریه‌کاشی له‌ سێ له‌ گه‌وره‌ ئه‌فسه‌ره‌کاشی سوپای ئینگلیز به‌ده‌ست هینا‌وه‌ که‌ سه‌ره‌تا چون به‌ده‌م هاندانی یانه‌که‌ له‌بهر ئه‌وه‌ی له‌سه‌ر تادا نیه‌تیکی جوانیان بوه‌. دواتر له‌گه‌ل یانه‌که‌دا پۆیشتون به‌ بی‌ ناگایی و سه‌ره‌رشتیاره‌کانیشی توانیان که‌ هه‌ندیک زانیاری له‌ باره‌یانه‌وه‌ کۆبکه‌نه‌وه‌ د‌وای ئه‌وه‌ی که‌ تیوه‌ گلابون له‌ هه‌ندیک له‌ کاره‌وه‌ که‌ په‌یوه‌ندی به‌ناکاره‌وه‌ هه‌بو، دواتر هه‌ولیان دابو که‌ له‌ ژێر هه‌ره‌شه‌دا زانیاری سه‌ربازیان لێ به‌ده‌ست به‌یژن به‌لام ئه‌وان نه‌چو‌بونه‌ ژێر بار له‌بهر ئه‌وه‌ی گومانیان له‌وه‌ هه‌بو که‌ په‌نگه‌ ئه‌و یانه‌یه‌ بو‌یته‌ نی‌وندیک بۆ کاری سیخو‌ری کردنی دو‌ژمن، له‌و سێ ئه‌فسه‌ره‌ به‌ نو‌یژه‌ره‌که‌یان وتبو که‌ خانمیکی ئوستورالی به‌نا‌وبانگ که‌ له‌ نه‌دن ده‌ژی له‌گه‌ل شو‌فیره‌که‌ی دا په‌یوه‌ندیان به‌و په‌رسه‌وه‌ هه‌یه‌،

(^{۱۸}) له‌سه‌ره‌تای ئه‌م کتێبه‌دا ناماژه‌مان به‌ نابهرچونه‌ نو‌که‌ی کریستین کیله‌ر دا له‌ به‌رتانیا که‌ به‌ شیوه‌یه‌کی سه‌رنج پراگیش له‌ نابهرچونی ناماژه‌ پینکرا‌و نه‌چیت.

سهریاری تیوه گلانی چەندین کچ و هاوسەری کەسایەتیە سیاسی و فەرمییەکانی ولات، حکومەت لەبەر ئەوەی لە حالتی شەڕ دا بو نەیتوانی پزێو شوینی پزویست بگرتتە بەر تا ئەو ئابەرچونە بەر لە گەورە بونی کۆتایی پی بەیئیت. ئەلبەتە ئەو بەر پەرسە بە فەرمی لە بەرلەمان و پراگەیاندا وروژێنرابو و هەوانەکانیش بە شیوەیەکی رێکخراو ئەگەیشت بە پای گشتی کە ناپازی بو لەو حالتە، ئارژانسە بەکرێ گیراوەکان دەستیان کرد بە هیزش کردنە سەر حکومەتەکی ناسکویت و تۆمەتی جۆراوجۆر ئاراستەیی وەزیرەکان کرا و چەندین نیشانەیی پرسیاریان لەسەر دروست کردن. لەو هەلەمەتەدا سەرۆک وەزیرانیشت بەدەر نەکرا و تۆمەت بار کرا بەوەی کە پەییوندییەکی کۆنی هەبۆ بە هەندیک لە پیشەگەرەکانی ئەلمانیا ئەگەپتەووە بۆ سەردەمی پینش جەنگ، هەرەها وتبویان کە مەیلیکی شاراوەی هەیه بۆ قەیسەری ئەلمانیا گلیۆمی دووم... لە هەمان کاتدا شانەکان ئەرکی بلاو کردنەروی بەلگەکانیان لە ئەستۆ گرت لەناو پای گشتی دا هاوشیۆی ئەوەی کە پوی دا بەر لە شۆپشی فەرەنسا بە شیۆیەک کە بە بەلگەووە سەلمینرا ژمارەییەکی زۆر لە سیاسیەکانی دەسەلاتەکی ناسکویت تیۆه گلاون لە ئابەرچونی سینکسی لەناو یانە شوشەییەکەدا... بەم شیۆیە پیگەیی ناسکویت و پزێمەکی لەق بو و ئەویش بە ناچار دواي تپەپ بونی یەک مانگ و لە کانونی یەکەمی ۱۹۱۶ دەستی لە کار کینشایەو... دواتر وەزارەتیکی هاوپەیمانی لە سێ جەمسەر پیک هات کە بریتی بون لە (لوید جۆرج) وەک سەرۆک وەزیران و (ونستون تشاریل) و (بلفۆر). نوسەر ئەم زانیارییەیی لە یەکیک لە ئەفسەرەکانی هەوانگری بەریتانیا بەدەست گەیشت کە خاوەن ئاگادارییەکی تایبەت و بە پینی ئەو ئەرکەیی کە بەمن سپێردرابو لەسەر ئەو کەسانەیی کە پەییوندیییم پینیانەووە هەبو وەک ئەفسەری هەوانگری لە کاتی جەنگی جیہانی یەکەمدا لێرەدا بە ئەرکی خۆمی دەزانم کە باس لەو شتە تایبەتانە بکەم کە لە دواي ئەو پوداوانە رویان دا: سەرەتا من لەوە سەرم سوپما لەم پەرسە لەبەر ئەوەی سێ ئەفسەرەکە لەوەی کە پینشت

ئامازەم پىندا بەم شىۋەيە لە لە تۇمارەكانى سەربازى بېرىتانيا ئامازەيان پىن
دراوہ "كۆڭرۈن لە كاتى پېرۆسەيەك لە كاتى جەنگ دا"؟
خانەمە ئوستوپالېكە و. شۇلېرەكەي بە درېژاىي ماوہى جەنگ و
ماوہىەكېش دواتر دەستگېر كران لە ژىر ياساى تايبەت بە پاراستنى ولات...
يەلام ئەندام پەرلەمانى ئامازە پېكرائ ئەوى كە ئابېوچونەكەي دروست كرد
لەناكاو دەستى لە كارى سىياسى كېشايەوہ بە بىن هېچ جۆرە پاساويك، دواتر
نۆبە ھاتە سەر مەن دواى ئەوى كە بە ئاكا بوم لە تەواوى وردە كارىەكان و
كولزىمەوہ لە دەزگاي ھەوالگىرىيەرە بۇ ھىزى ژىر دەريايى، ئەلبەتە مەن بە
شىۋەيەكى سەير پزگارم بو.

زايۇنىزم بەرىتانيا بەرپۇو ئەبات: لايەنە شاراۋەكانى پىرسى فەلەستىن و
"بەلېنەكانى بىلفۇر"

دۇخى بەرىتانيا تېكچو دواى كەوتنى حكومەتەكەي ئىسكوت و ۋەرگرتنى
دەسەلات لە لايەن فراكسىۋنە زايۇنىيەكەوہ لويد جۇرچ، تىشېرشل و بىلفۇر و
دواجارىش ھەلوئىستى جىھانىش گۇپرائى بەسەردا ھات، ئەمەرىكا بە تەواوى
قورسايى ھاتە ئاۋ گۇرەپانەكە لەگەل بەرىتانيا و ھاۋ پەيمانەكانى و بەشدارى
كرد لە شەپ لەدۇى ئەلمانىا لە سالى ۱۹۱۷ ۋاتە دواى سىن سال لە دەست پىن
كردنى شەپ دواى ئەوى لە تەواوى ماوہى پېشودا بە بى لايەن مابۇوہ.

ئەمەرىكا بەرژەۋەندىيەكى راستەقىنەي ئەبو لەچونە ئاۋ ئەو شەپەي كە
پۇژانە بە ھەزارەھا كەس خوينىان دەپژا سەربارى بە فېۋدانى مىليۇنەھا دۇلار
لە پۇژىك دا. پراي گىشتى ئەمەرىكا گۇشەگىرانە بو داۋاى ئەكرد كە ۋلاتەكەي
بەدور بېت لە مەلمانى داگىر كارىيە ئەۋرۈپپەكان، ئەو مەلمانىيەكى كە گەل
ئەمەرىكا بە نەفرەتەۋە سەيرى ئەكرد لەبەر ئەۋەي ھېشا ئەو شەپى
سەربەخۇيەي لە ياد ئەكردبو كە ۋلاتەكەي لە دۇى بەرىتانياى داگىر كار
بەپراي كردبو... بەلام شىتېكى ئوى پويدا... ئەو شتەش دەسەلات گرتنە
دەستى فراكسىۋنە زايۇنىيەكە بو لە بەرىتانيا كە بوہ ھۇكار بۇ ھاتنە ئاۋەۋەي

ئەمەرىكا بۇ ئاۋ شەپكە بە بى ئەۋەى گۆى بە ڤاى گەلەكەى بدىنت كە چارەنوسى خۇى دىارى يكات.

لە پشت پەردەۋە زىچىرىەك پەيوەندى بەسترا كە دىارتىرلىيان پەيوەندى پۆتشىئىلد لەگەل ۋەزىرى دەرەۋەى بەرىتانيا و پەيوەندى بلفۇر و لۆرد رىدىنگ بە دامەزراۋەى كوھىن - لوب لە نيۇيۆرك ۋەك نوئىنەرى سەرمایە دارەكانى جىهان لە ئەمەرىكا... ئەم پەيوندىيەى داۋىى بە شىۋەيەكى فەرمى ئەنجامىرا كاتىك كە حكومەتى بەرىتانيا بلفۇپى ۋەزىرى دەرەۋەى ئارد لە ۵ نىسانى ۱۹۱۷ بە ئەركىكى فەرمى كە برىتى بو لە پەيوەندى كردن بە نوئىنەركانى بانكە ئەمەرىكىەكان و پىى ڤاگەياندن كە حكومەتى بەرىتانيا بە شىۋەيەكى فەرمى ئەو پېرۆژانە ئەگرىتە خۇى كە پەيوەندى ھەيە بە زايۇنيزمى سىياسى لە بەرامبەر بەئىن دانى ئەمەرىكا بە بەشدارى كردن لە شەپ لەگەل بەرىتانيا.. ئەمەش ئەو شتە بو كە ھەردولا ئەنجاميان دا. لە ۷ حوزەيرانى ۱۹۱۷ يەكەمىن ھىزى ئەمەرىكى گەيشتە ئەۋروپا، بەلام بەرىتانيا لەو كاتەۋە پەرسى زايۇنيزمى گرتە خۇ.

لىرەدا دىئىنە سەر پەيوەندىيەكى دىكە لە نيوان پۆتشىئىلد و بلفۇپ، لە ۱۸ تەموزى ۱۹۱۷ لۆرد پۆتشىئىلد لىپرسراۋى لقى ئىنگلىزى خانەۋادەى پۆتشىئىلد ئەم نامەيەى نوسى:

بەپىز بلفۇپى ئازىز:

"ئەۋە من دواجار دەقى ئەو بەيان نامەيەت بۇ ئەنئىم كە داۋات لى كرىبوم، ئەگەر نامەيەكت پى گەيشت كە لە لاينەن حكومەتەۋە نوسرابو و تىايدا ڤەتى ئەم بەيان نامەيە كرابۆۋە، ئەوكاتە من ئەۋە ئەگەينەن بە "يەكىتى زايۇنيزم" لە كۆبونەۋەيەكى تايبەت دا كە بۇ ئەۋ مەبەستە بېەسترتىت ..."

لۆرد پۆتشىئىلد

ئەو دەقەش كە لۆرد پۋتشىئىلد تايىدا داوا ئەكات كە حكومەتى بەرىتانى
رازى بىت پىيى ھەر ئەو دەقەيە كە دواتر بە "بەلئىنى بىلفۇز" ئەناسرىت و ئەم
بەرگانە لە خۇ ئەگرىت:

۱. حكومەتى پادشاھىەتى ئەبىت ۋەك بەنما ئەو قىبول بىكات كە دۇبارە
فەلەستىن بەكرىتە ئىشتىمانى ئەتەۋەي گەلى جولەكە^{۱۱}.

۲. حكومەت تەۋاۋى تۋاناي خۇي ئەخاتە كار بۇ داين كرىنى گەيشتن بەر
ئامانجە. دواتر مشتومر لەسەر ئەو ئەكەين لەگەل پىكخراۋى زايۇنى كە چى
پىۋىستە بۇ گەيشتن بۇ ئەو مەبەستە.

بەم شىۋەيە حكومەتى بەرىتانى بە ئۆينەرايەتى بىلفۇز بەبى مەرج ملەكەچى
ئەم مەرجانە بو كە لۆرد پۋتشىئىلد و ھاۋەلەكانى دايان نابو... لىرەۋە پەيۋەندى
ئەم حكومەتەمان بۇ ھەر ئەكەۋىت بەر كەسانەۋە كاتىك كە پەزمامەند ئەبىت بە
دانانى لۆرد رىدنگ ۋەك سەۋكى شاندى ئابورى بەرىتانى نىردراۋ بۇ ۋلاتە
پەككرتۋەكانى ئەمەرىكا لە كاتىكدا كە لۆرد رىنگ جولەكەيەكى گومان لىكراۋە
كە ناۋى راستەقىنەي سىر روفوس ئىسحاقە و ناۋى - پىش ئەو كە نازناۋى
لۆرد ۋەرىگرىت - گرىدارۋە بە ئابروچونە بەناۋىبانگەكى ماركۇنى. ئەۋەي كە
حكومەتى بەرىتانى رازى كەرد كە رىدىنگ لەو پۋستەدا داىنىت لۆرد پۋتشىئىلد و
ھاۋەلەكانى لە سەركردەكانى زايۋنىزم: سىر ھىزىرت ساموئل كە دواتر بوە
يەك نىردراۋى بەرىتانيا لە فەلەستىن و سىر ئەلفرد موند كە ئەۋىش دواتر
نازناۋى لۆردى پى بەخىشرا.

دواتر لۆرد رىدىنگ دانوستانى دارايى زۆر گرنگى كەرد بەشىۋەيەكى نەينى
لەگەل حكومەتى بەرىتانيادا كە ئەمان تۋانى لە نەينىەكەي بگەين. بەلام لە
دەرەنجامەكانى ئەۋە بو كە بانكى ئىنگلتەرا لە سەر بەنماي نۆي رىك خرايەۋە
لە دۋاى سالى ۱۹۱۹ و ھەندىك لە پەيۋەندى دارايى زۆر مەزن بە شىۋەيەكى
نەينى بەسترا. دواتر دىنە سەر بەرگەكانى ئەو نامەيەي كە (يەعقوب

(^{۱۱}) ئىبىنى نوسەر: ئىبىنى ئەكرىت كە ئەو بەلگە نامەيە ناۋى فەلەستىن ئەھىنىت ئەۋەك ئىسپادىل.

شيف/نوڤنەرى دامەزراوەى كوھين - لوپ لە ئىيۇيۇرك) ناردى بۇ يەكئەك لە سەرکردەكانى زايۇنيۇم بەنارى (فريد ماك) لە مانگى ئەيلول ۱۹۱۷:

"من ئىستا پىم وايە كە ئەكرىت پشتيوانى بەرپىتانيا و ئەمەريكاو فەرنسا بۇ خۇمان دابىن بکەين سەرەتا بە كۇچىكى بەردەوام و بەربلدى گەلەكەمان بۇ فەلەستىن تا تاييدا نىشتەجى بىت و ئەركاتە ئەكرىت پشتيوانى گەلانى دىكە بەدەست بەيئىت بۇ سەرىخۆيى گەلەكەمان، ئەركاتەى كە ژمارەمان ئەكاتە پىژەيەكى پىيوست لەناو فەلەستىندا".

پىمان وايە كە ئەم پاستيانە بەسن تا پەردە هەلمان لەسەر چلۇنايەتى ئەو ھىزە شاراونەى كە چارەنوسى گەلان ديارى ئەكات لە پشت پەردەو، بۇ بەلگەش زايۇنيۇم دياردەيەكى خۇرسكى گوزەرا نى بەلكو دەرەنجامى پلانكى درىژ خايەنە، ئەو پلانەى كە بۇچەند جارئك ناماژەمان پىندا لەم كتيبەدا:

ئەو پلانەى كە ئەو كۆمەلەيە قبولى كرد ئاراستەى جولەكە سوخۆرە جىهانىەكان ديارى ئەكات و ئامانجى دەست گرتتە بەسەر جىهاندا بەسامانى سەرزەوى و ژىر زەوى و تواناى مرۇقەكانەو... لىرەو هەندىك وردەكانى دىكە ئەخەينە پو كە دەبىتە تەواو كەرى پاستىەكانى دىكە و پۇشنای زىادتر دەخاتە سەر لايەنە شاراوەكانى دەسەلاتى شاراوەى زايۇنيۇم لە ئىنگلتەرا:

لە ۲۸ كانونى دوومى ۱۹۱۵ ئاسكوىت سەرزك وەزىرانى ئىنگلىز ئەم بېرگانەى لای خوارەوەى بەدەستى خۇى نوسى لە ياداشتەكانىدا: ھەر ئىستا لە ھەربىت سامويل ياداشتىك بەدەست گەيشت لە ژىر ناوئىشانى (چارەنوسى فەلەستىن). ئەو پىنى وايە كە ئىمە ئەتوانىن كە سى ياخود چوار مليۇن جولەكەى ئەورپى نىشتەجى بکەين لەو ولاتەدا، بىرۆكەكەى ئەوم وەك وىنەيەكى دىكەى داستانەكانى شەرى خاچ پەرسىم ھاتە پىش چا، دان بەو دا دەنىم كە حەز بەم جۆرە پىش نيارانە ناكەم كە بەرپرسىيارىتى دىكە دەخاتە سەر بەر پرسىيارىتىەكانى دىكەمان...

ئەم دەستە واژانە بەلگەى تەواومان ئەخەن بەردەست لەسەر ئەوەى كە ئاسكوىت زۆر مەيلى بەلای زايۇنيەكاندا ئەبوە. سەبىرىش لەوەدايە كە

چارەنوسى ئاسكوت و ۋەزىرەكانى ھەر ئەر كاتە ديارى كرا. لە پەرەكانى پيشودا ئەومەمان پون كردهۋە كە چۆن چەكى پيلان گېرى و ناۋزپاندن درا بە پيلانگېزان. لېرەدا پەرنە لەسەر لايەنى دوھى ئەو پيلان گېرىيە لا دەدەين كە ئامانجى تەنھا خستنى ۋەزارەتەكان نيه بەلكو ئامانجى پوخاندنى حكومەتەكەيە بە شيۋەيەكى يەكجارى. زايۇنيزمەكان لە دىر زەمانەۋە دەستيان گرتوہ بەسەر پيشەسازى جەنگ دا لە ئينگلترە، كاتىكىش كە پيلانگېزان بېريان دا كە پوبەپوى پزىمەكەى ئاسكوتىن بېنەۋە كە زايۇنى نەبو، ئينگلترە لە ناكاۋ خۇى بېنيەۋە لە ناۋ شەر ۋەقەيرانىكى قول لە پيشەسازى كيميائىدا كە بە بىنەماى دروست كردنى تەقەمەنى و پىداۋىستەيكانى جەنگ دادەنرئىت.. ئەم قەيرانە ھىچ ھۆكارىكى ديارى نەبو، ئەلبەتە ئەم قەيرانە درىژ بوۋە بۆ پيشەسازى دروست كردنى تۆپ كە ئەوكات ناچار بون كە بەرھەم ھىنانى كەم يەنەۋە، ئەلبەتە ئەوكاتە گەل ھۆكارەكەى خستە ئەستۆى حكومەت.

سىز فرىدريك ناتان كە سەرپەرشتىارى بەرھەم ھىنانى كيميائى بو لە ئينگلترە جولەكە بو.. ناۋبراۋ بەلئىنى قەرەبو كردنەۋەى داۋو بە كارخانەكانى برونەر موند لەكاتى قەيرانى بەرھەم ھىنانى مادە كيميائىيەكاندا بەۋەى كە لە بانكەكانى حكومەتدا حساب گەلئىكى زۆر گەۋرەى بۆ كردنەۋە. ھەردو خاۋەنى ئەو كارگايانەش كە برىتى بون لەھەر يەك لە برونر و موند جولەكە بون و توانيان كارگەيەكى كيميائى زۆر گەۋرە لە شارى _سىلفەر تاون_ دروست بگەن. لەگەل ئەۋەشدا كە ئەم كارگايەنە بە پارەى حكومەت دروست كران بەلام كاتىك كە كەۋتە سەر بەرھەم ھىنان، ئەو دەزگا پارگەياندانەى كە سەر بە جولەكەكان بون ھەستان بە ھەلئانى بونەر و موند بەۋ پى يە كە پشتىۋانى بەرھەم ھىنانى جەنگى بەرپىتانيا ئەكەن لەگەل ئەو مەترسيانەى كە پوبەپوى بەرپىتانيا بۆتەۋە. بەم شيۋەيە ئەو كەسانە ۋەك پزگارگەر دەرگەۋتن و تەۋاۋى گەلى ئاپاستەى حكومەتى بەرپىتانيا كرايەۋە... لەگەل ئەۋەشدا ھىچى ۋاى نەبرد كە كارگەى (سىلفەر تاون) لە ناكاۋ تەقىەۋە.. لەو تەقىنەۋەيەدا زىادتر لە چل كەس كوژران و ھەشت سەد مال تىك دران... دەرەرنجام ئەۋە بو كە

بهره‌مسی جهنگی کیمیایی جازینگی دیکه پمکی کموت و دوباره قهیرانه‌کی گمراهی‌ره و هم‌په‌شهی لاسر و مزاره‌ته‌که‌کی ناسکویت دهرکرد و پال‌ه‌وانه ساخته‌کان به‌دور بون له گله‌یی لیکردن و به شان و بانیاندا هه‌ل دهره‌را... له کوتاییدا ده‌بیت بئنج که سیر فرودیک ناتانی ناویراو که سهرپه‌رشتی بهره‌مسی کیمیایی لینگلیزی نه‌کرد و نوین‌تری شا بو بۆ سهرپه‌رشتی کردنی نه‌و کاره له لینگلترا، دواتر هر خۆی کرایه سهرۆکی ناژانسی جوله‌که له له‌مستین...؟

له دوا‌ی که‌وتنی ناسکویت و ده‌ست به‌کار بونی هر سی ژایونیست (جورج-بلفور-تشیپل) دواتر هه‌لو‌نیستی جهنگ هه‌ل گمراهی‌وه دوا‌ی چونی بلفور بۆ نیویۆرک بۆ په‌یوه‌ندی کردن به سوخۆره جیهانی‌ه‌کان، په‌نگه پرسیار بکه‌ین که هۆکار چی بوه که وه‌زیری دهره‌وه‌ی به‌ریقانیا بۆخۆی چوه بۆ نیویۆرک بۆ په‌یوه‌ندی کردن به‌و کسانه له کاتیک دا که کۆمه‌له‌ی پۆتشیلد نیوه‌نده سهره‌کیه‌که‌ی له‌ناو له‌ندن بو هه‌روه‌ک چۆن پیشترا ناماژمان پیدان. وه‌لامی نه‌م پرسیاره‌مان له‌م برگه‌یه‌ی خواره‌وه ده‌دۆزینه‌وه، له لیتسکلۆپیدیای زانیاری جوله‌که به‌م شیوه‌یه باس له‌و زانیارییه نه‌کات: جهنگی جیهانی به‌ ناچار‌ی هۆکار بو بۆ گواسته‌وه‌ی نیوه‌ندی پیکخراوی جوله‌که له به‌رلینه‌وه بۆ نیویۆرک و ده‌سه‌لات به‌ تهره‌وتی گوازیه‌وه بۆ لیجنه‌یه‌کی یه‌ده‌گی ژایونیزم به‌ سهرۆکایه‌تی داهه‌ری جوله‌که‌ی نه‌مهریکی ل.ب. برانددنیس.

نه‌م برگه‌یه پیویستی به‌ پون کردنه‌وه‌ی زیادتر نیه به‌لام له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا نه‌وه‌ی پی زیاد نه‌که‌ین که نوسه‌ری لینگلیزی له‌وباره‌یه‌وه بۆ ل. فرای نه‌ئیت له کتێبه‌که‌ی به‌مانو‌نیشانی نه‌وانه‌ی که به‌ نا‌راسته‌ی پۆژه‌ه‌لات هه‌ل‌ده‌قولین^٧، له‌م کتێبه‌دا هاته‌وه که: "له‌و کات‌ره واته له‌کاتی گواسته‌وه‌ی نیوه‌ندی پیکخراوی ژایونیزم بۆ نه‌مهریکا، هه‌ژمونیان هوی له زیاد بون نه‌کرد له نیوه‌نده سیاسی‌ه‌کانی نه‌روپا و نه‌مهریکا و ناژانسی کۆچی جوله‌که به‌ شیوه‌یه‌کی

(٧) نه‌م کتێبه به‌ تهره‌وتی له کتێبخانه و بازارێ کۆ کرایه‌وه.

تایبته یو به هیژنک که نه‌توانیت پاره و زانیاری بغیریت یو سسرچاره تیک دوره‌کانیان له سسر تاسمري جیهاندا".

هرودها لیره‌دا نوسیتینکی نوسمري جهنگی نه‌میریکی به ناوی (م). نهرز بیرگیس نه‌هینینه‌وه له کتیبینکی به ناو نیشانی "نهمونه‌کانم له جهنگی جیهانی یه‌که‌مد" له پاره‌کانی ۱۴۵-۱۴۶: "دامه‌زراوی نه‌لیناسی نیسپرائیلی له ۱۶ نازاری ۱۹۱۶ بری ۷۰۰،۷۰۰ فرانکی له‌پهنسی ره‌وان کرد یو کۆپی پۆژه‌لاتی گوره له پاریس هرودها له ۱۸ نازاری ۱۹۱۶ بری یه‌ک ملیون لیره‌ی نیاتلی ره‌وانه‌ی کۆپی پۆژه‌لاتی گوره کرد له پزما هرودک له دوسی کانی کۆپدا هه‌نگیراوه، نه‌ره‌نده‌ش ساده نیم که پیم واییت نه‌و پارانه دراوه تا دابه‌ش بکریت به‌سسر جوله‌که هه‌ژاره‌کاندا به‌لکو به دننیا‌ییه‌وه نامانجی دیکه له‌پشت نه‌و کاره‌ویه.

لیره‌دا پیوسته جیاکاری بکه‌ین له نیوان ماسونیه‌تی سسر به‌کۆپه‌کانی پۆژه‌لاتی گوره که‌له ژیر ده‌سه‌لاتی خاوه‌ن سسرمايه جیهانیه‌کانه له‌گه‌ل ماسونیه‌تی نازاد که باوه‌ری به (نه‌ندازیاری مه‌زنی گه‌ردون) هه‌یه که هیشا نه‌وانه نه‌یان توانیوه ده‌ست بگرن به‌سمري دا.

لیره‌دا دیننه‌وه سسر ناشکرا کردنی نه‌و ورده‌کارییه‌ی که پۆشنایی نه‌خاته سسر نه‌و پروداوانه‌ی که دواي زال بونی زایونیه‌کانه به‌سسر ده‌سه‌لات له نینگلته‌را پویاندا. نه‌و ماوه‌یه‌ی که میژونوسی نینگلیزی ا. ن. فیلدخیر له کتیبه‌که‌ی "هه‌مو شته‌کان" دا باسی لیوه نه‌کات و له پاره‌ی ۱۰۴ دا ده‌لیت: "به‌م شینویه ده‌سه‌لاتی جوله‌که ده‌رکه‌وت به شینویه‌کی ناشکرا دواي نه‌وی که لوید جوزج ده‌سه‌لاتی گرتنه ده‌ست".

کۆبونه‌وه‌ی لیژنه‌ی سیاسی پښکخراوی زایونیزم

گومانی تیداتیبه که لوژیکي نه‌و پروداوانه‌ی له‌سسر گۆپه‌پانی سیاسی نه‌روپا ده‌رکه‌ت له‌و ماوه‌یه‌دا دژی هه‌ر جوړه لوژیک و کاریکی مروغانه‌یه به

تایبەت پرسى دابهش کردنى داگیر کاریبانهى جیهانى عهره‌بى و ولاته نوږکان و پرسى فهله‌ستین به شینوه‌یه‌کى تایبەتى.

گومانى تیدا نیه که کۆبونورهى یه‌که‌مى لیژنهى سیاسى پښکخراوى زایونیزم نهو کاته نه‌نجامدرا که لوید جورج ده‌سه‌لاتى گرتنه‌ست، نهو کۆبونورهى له ۷ شوباتى ۱۹۱۷ له لهندهن نه‌نجامدرا و لیژنه‌دا باسى وردى دانه‌نځین بؤ نوسەر ل. فرای و لیژنه‌دا چهنډ پرگه‌یه‌کى دیکه له کتیبه‌که‌ى "ناوگه‌نیک هه‌ل ده‌قوئیت به ناراسته‌ى پوژمه‌لات" له لاپه‌ره ۵۵ دا:

کۆبونوره‌ى فهرمى یه‌که‌مى لیجنه‌ى سیاسى پښکخراوى زایونیزم له ۷ شوباتى ۱۹۱۷ دا نه‌نجامدرا له مان موسا گاستەر و نه‌م که‌سایه‌تیانه‌ش له کۆبونوره‌که‌دا ناماده بون:

- لوږد پوټشیلند سه‌روکى لقی ئینگلیزى کومه‌له‌ى پوټشیلند.
- جیمس دى پوټشیلند کوپى (نه‌دموند دى پوټشیلند) سه‌روکى به‌شى فهرهنسى کومه‌له‌ى پوټشیلند و دامه‌زینهنرى داگیر گه‌کانى پوټشیلند له فهله‌ستین که گرنگترینیان بریتیه له (ریشون لویزون)^{۷۱}.
- سیئر مارک سایکس^{۷۲} نه‌وه‌ى که‌له‌ خانوه‌که‌ى خۆى بو له لهندهن له که‌په‌کى (باکینگهان گیس) له‌ناو کۆشکى شاهانه. هه‌روه‌ها نښوه‌ندى سه‌رکردایه‌تى جولانه‌وه‌ى زایونیزم له ئینگلترا ناماده کرابو بؤ شامیرى بێتەل و تایبەت...

- سیئر هیزبرت بنویقتس، نه‌میدندارى گشتى دواترى له فهله‌ستین.. واته سه‌روکى ده‌زگای دادوه‌رى و نهو که‌سه‌ى که یاساکان له فهله‌ستین دانه‌نیت و سه‌رپه‌رشتى جیبه‌جى کردنى نه‌کات.

(۷۱) پینوسته لیژنه‌دا نه‌وه باس بکهن که نه‌دموند دى پوټشیلند دامه‌زینهنرى شارى تال نه‌بیب و ژماره‌یه‌کى دیکه‌ى زوږ داگیرگه‌کانى جوله‌که بو له فهله‌ستین.

(۷۲) سیئر مارک سایکس یاخود (سایکس)ى به‌ناو بانگ نوښهنرى ئینگلترا بو له پښک کورتنى (سایکس بیگۆن)ى به‌ناو بانگ که به پښى نه‌ر پښک کون نامه‌یه سوږیا و لوڤنان و فهله‌ستین و نه‌ردن و هیزراق دابه‌ش کرا له نښوان داگیرکهرى فهرهنسى و ئینگلیزى و نه‌ر پالنه‌رانه‌مان بؤ پون نه‌کاتوه که‌له پښک که‌وتن نامه‌یه‌دا هه‌روه و بۆته هۆى گۆږینى چاره‌نوسى نه‌ته‌وه‌ى عه‌ره‌ب.

- ھارى ساشىر.
- جۇزىف كادۇن.
- ھايىم وايزمان.. سەرى سىياسى گەرەمى زايۇنىزم.
- ناھوم سوکولوف، سەرپەرشتىيەرى دەزگاكانى پراگە يالدىن، ھەر ئەو كەسەمى كە دواتر كىتەبى (مىژرى زايۇنىزم) ئەنوسىت.

بابەتى سەرەكى ئەو كۆپونەردەش ھىشت و مەركردن بو لەسەر ئەو پەپرەھەمى كەرەك بىنەمايەك بۇ دانوستانە فەرمىيەكان داندەنرەت: ئەو پەپرەھەمى كە چارەنوسى فەلەستىن، ئەرمىنىيا، عىراق و سەئۇدىيە و تەۋاۋى خۇرەھەلاتى ناۋەرەست بە شىۋەھەمى كى كىشى دىيەرى دەكات.

سىياسەت مەدارى ئەمەركى (م جىگىرىن) ئەم زانىيارىانە زىاد ئەكات لەسەر ئەو كۆپونەردەھەمى كە پەپەرى ۱۲۹ ئە كۆمەلەمى ئەو پاپۇرتانەمى كەبەرزى كەردىبۇرە بۇ لايدەنە بەرپەرسەكان ئە ولاتە يەكگرتوۋەكانى ئەمەرىكا.

ۋەدەكارى ئەم كۆپونەردەھەمى كە كۆد بەرز كرايەۋە بۇ بەشى پىنكخراۋى زايۇنىزم ئە ئەمەرىكا... دواتر ئەم لاق ئەمەرىكىيە ئەو كاتەۋە دەستى كەرد بە دەست ۋەردان ئە كاروبارى ناۋخۇمى بەرپىتانيا و سىياسەتى ھۆكۈمەتى بەرپىتانى ئاراستە ئەكەرد لەبەر ئەۋەدى كە پەپەردەمى كە ھەبۇ بە بۋارى تايبەتەمەند بە خۇيەۋە.

بۇ ئەۋەدى كە زىادتر باس ئە ھاتتە ناۋەۋەمى كە زايۇنىزم بەكەين بۇ ناۋ دەزگاكانى دەسەلات ئە لىنگىلتەرا ئەو كاتەدا، لىرەدا بەشىك ئە دانپىدادانانەكانى سامۋىيل لاندەمان ئەخەينە پەو كە كىتەبەكەمى كە بە ناۋنىشانى (جولەكەمى كە جىھانى) ھاتوۋە ئە سالى ۱۹۲۶ ئە لەندەن چاپ كرا.

"دۋاى ئەۋەدى كە پىك كەۋتەكە ئەنجامدرا ئە نىۋان سىر مارك سايكس و ھايىم وايزمان و سوکولوف، پەپەر درا كە نامەيەك بە كۆد بىنرەدرىت بۇ دادۋەمى كەمەرىكى (ل. ھەراندىن) كە سەرۋكى لىجئەمى كە فرىياكەۋتەمى كە زايۇنىزم بو ئە نىۋىۋىرك - تا پىنى بلىم كە ھۆكۈمەتى بەرپىتانيا پەزەمەندە بە ھاۋكارى كەردىمى كە جولەكە تا فەلەستىن بە دەست بەپىنئەتەۋە ئە بەرامبەر ھاۋپەيمەنى جولەكەمى كە

جیهانی له گه‌ل به‌پیتانیا و په‌یوه‌ست بونی زایونیزم له نه‌میریکا شان به‌شانی هاوپه‌یمان‌کان - تا نه و کاته نه‌میریکا نه‌چوبووه شه‌پوه - و به‌ئین بدات که ته‌ورمیکتی توند دروست بکات تا پشتیوانی بیرژکه‌ی په‌یوه‌ست بونی ولاته یه‌گگرتوه‌کانی نه‌میریکا بکات تا له‌گه‌ل به‌پیتانیا بچینه شه‌پوه و هه‌لوئستی بی لایه‌نانه‌ی نه‌میریکا هه‌لبوه‌شینتیره.. هه‌روه‌ها نامه‌یه‌کی هاوشیوه نیردرا بۆ چه‌نپراڻ (ماک دوناف) فرمانده‌ی پرۆسه‌کانی سوپای لینگلیز.. و دکتۆر وایزمان له و کاتوه به نه‌ندازه‌یه‌ک بوه خاوه‌ن هه‌ژمون که توانی به نامه‌یه‌کی ساده که بۆ چه‌نپراڻ (ماک دوناف)ی ناربدو ناچاری بکات تا له لای فرمانده‌ی سوپای به‌پیتانیا ده‌ست وهردان بکات تا شه‌ش گه‌نج ببه‌خشیت له خزمه‌ت کردن له به‌ره‌ی جه‌نگ، سه‌رباری نه‌وه‌ی که حالته‌ی جه‌نگ به هیچ شیوه‌یه‌ک ریڼه به‌وه نادات که هیچ که‌سینک ببه‌خشیت له خزمه‌تی سه‌ربازی.. به‌لام نه‌مه ریڼری نه‌کرد له دکتۆر وایزمان که سه‌رکه‌وتن به‌هه‌ست به‌ئینت له کاره‌که‌یدا که بریتی بو له به‌خشینی نه و شه‌ش گه‌نجه له خزمه‌تی سه‌ربازی له به‌س هۆکار گه‌لیک که په‌یوه‌ندی هه‌بوه به به‌رژه‌وه‌ندی بالای نیشتمانه‌وه.. به‌لام نه‌مه به‌رژه‌وه‌ندییه بالای هه‌چ نه‌بو جگه له دامه‌زراندنی نوسینگه‌ی تایبه‌تی زایونیزم که سه‌ر به دکتۆر وایزمان بو. نه و شه‌ش که‌سه‌ش بریتی بون: من خۆم و پینچ که‌سی دیکه که له ناویاندا که‌سینک هه‌بو به‌ناوی هاری ساشه‌ر که نه‌ندامی لیجنه‌ی سیاسی ریڼخراوینکی زایونیزم بو. حکومتی لینگلیزی نویش - حکومتی لوید جوړج و تشیرشل و بلفۆز - نه و ریڼخراوه زایونیه‌یان به دۆست و هاوپه‌یمان داده‌نا نه‌مه‌ش ده‌سه‌لاتیکتی زۆری به‌خشیبو به نوسینگه‌که‌مان وه‌ک ده‌سه‌لاتی به‌خشینی گوژه‌ر نامه بۆ هه‌ندیک که‌س و دابین کردنی گواسته‌ره و پشتیوانی کردنی داراییان..

بۆنمونه من جارینک به‌لگه‌نامه‌یه‌کم له‌سه‌ر که‌سینکی جوله‌که‌ی عوسمانی خسته پو به و پینیه‌ی که دۆستی خۆمانه، نه‌مه‌ش به‌س تا وه‌زاره‌تی ناوخۆی به‌پیتانیا پازی بن به‌وه‌ی که ته‌واوی ناسانکاری بکه‌ن سه‌رباری نه‌وه‌ی که

دەۋلەتى عوسمانى ئو كاتە لە شەر دابون لەگەل ئۈمە واتە ئەبوايە ئو
عوسمانىيەى وەك دوژمن سەير بگردايە..

بۇ ئەم بەشە ئەۋەندە زانىارى ئەخەينە پو و بەۋەش كۇتايى پى ئەھىنن كە
مەنگاوى يەكەمى سەرەكى كە حكومەتەكەى لويد جۇرچ - بلفۇر - تشىرشل
دواى دەسەلات گرتنە دەستى ئەنجامى دا برىتى بو لەۋەى كە لويد جۇرچى
سەرۇك وەزىر بە پەسمى پايگەياند كە سىياسەتى بەرپىتانيا پشتىۋانى
پلانەكەى پۇتشىئند ئەكات بۇ دامەزاندنى "نىشتمانىكى نەتەۋەيى بۇ گەلى
جولەكە لە فەلەستىن".

به شى هه شتم

په يماننامه ي فېرساي

له ميژودا هه له ي زور كراوه و په يماننامه و كونگره ي زور به ستراره كه
دوره نجاميكي خراب و چاره پوران نه كراوى هميوه له زورنك له ولاتم كاندا، به لام
ميژوى مرزفايه تي هاوشينو ي نو په يمان نامه يه ي نه بينيوه كه كوتايي پنهانرا
به جهنگي جيهاني يه كه م:

په يماننامه ي فېرساي كه به هويه وه ته واوى جيهان نالاندى به هوى
دوره نجامه خرابه كانيوه و تا نئستاش نه نالينيت به ده ست نو كيشانه ي كه
دروستي كرده.. به لكو نه وه ي كه نئستا له پوى زانستيوه هموان له سمرى
كوكن نه وه يه كه نه وه هر نو په يماننامه يه بو كه بوه هوى چاندى توى
جهنگي جيهاني دروهم. هم په يماننامه يه سيماي ته واوى جيهاني تينكا و
داگره گه كانى وهك شويني هم ژمون و ده سه لاتي كرده جوړنكي ديكه ي له داگر
كردن... همروها ژماره يه ك گرني چاره سمر نه كراوى هينا يه ناروه به هوى
دابه شكر دنى گه لان و ده وله ته كان به شيوه يه كى مله پورانه و ديارى كردنى
چاره نوسى گه لان به شوويه يه كه خويان نه يانويست نه مه ش جوړنك كينه و
بى سهره و به رهي له گشت شوينيك دا دروست كرد.

سروشتي بو كه جوړنك له سهر سوپمان و توپه يي گشت شوينيك بگرينتوره
دواى هم په يماننامه يه دواى نه وه ي كه نئدى هئدى هئدى دوره نجامه
خرابه كانى دوره كه وت. پراي گشتي جيهانيش نه يزاني كه چوژن نه وه پوى دا،

ئەو كەسانەش كە سەمپەرەشتى دانۇستانەكانيان ئەكرد لە سياسىيە شارەزاكانى جىهان بون كە لە لاين دەستەبۇرۇك لە شارەزا نۆبەولەتتەكان ھاوكارى ئەكران.. كەواتە دەرنەجام ئەوہ بو كە ژمارەيك لە نيشانەكانى سەرسوپمان لە دەورى ئەم پەيماننامەيە ھەيە و ئيمەش لۆرەدا - ھەرەك بەشەكانى پيشو- كار ئەكەين لەسەر لاپردنى پەردە لەسەر وردەكارىيە شاراوەكانى تا پراستى و دروستيمان بۆ دەر بەكەوئت.

دەرنەجامى يەكەمى پەيماننامەكە: دۆخ لە ئەلمانيا:

چاودۆرە بىلايەنەكان پىيان وايە كە نوينەرەكانى جىهان ئەوہى كە پىنى دەوترىت شارستانى بە رۆژەيەكى زۆر كەم زانستيان بەكار ھىناوہ لە نوسىنەوہى ئەو پەيمان نامەيەدا.. پراستى ئەم بېرىارەمان لە لە حالتى ئەلمانيادا بۆ دەر ئەكەوئت، گەلى ئەلمانيا زۆر بە پەقى مامەلەى لەگەل كرا و داوى ئەوہش كە كار لەكار ترازبا بەوہ زانرا كە بە ھۆى ئەو پەيماننامەيەوہ ستمەى لىكراوہ و دەرەرنەجامى پراستەوخۆى ئەو كارەش دروست بونى كىنەو پىنكى زۆر بو لە لاى گەلى ئەلمانيا. بۆ ئەوہش كە درك بە ماناى پراستەقىنەى مافى ئەلمانى بىكەين ئەبىت بەگەپنەوہ بۆ ئەو دۆخەى كە تىايدا واژۇ كرا لەسەر پىنكەرتننامەى ناگرېست لە ۱۱ تشرىنى دووہى ۱۹۱۸، ئەو كاتە سەركرەدايەتى بالاي ئەلمانيا داواى ناگرېستى كرد ئەوہك خۆ بەدەستەوہ دان.. جىباوازىش لە نىوان ئەم دو حالەتەدا زۆرە.. دواتر سەركرەدايەتى ئەلمانيا داواى ناگر بەستى نەكرد لەبەر ئەوہى كە ھىزەكانى ئەلمانيا شىكستى خواردبو ياخود لەوہدا بو كە شىكست بخوات، بەلكو داواى كرد تا دەستى كراوہ بىت بۆ پو بە پوېونەوہى مەترسى ناوخۆ، ئەو مەترسىيەى كە ھەپەشە بو لەسەر ئەلمانيا، مەترسى شوپشى كۆمۇنىستى بە سەرۆكايەتى رۇزا لۇكسمبۇرگى جولەكە.

ئاگر به سست پيشه كيبه كى دروست كرد بۇ دانوستانه كانى ناشتى له نىوان هر دولادا، ئەر راستىه يى كه نايىت له پيش چارمان ون بىت كاتىك كه ليكۆلنهره نه كه ين له دهره نجامه كانى په يماننامه ي ئيرساي..

ئەر پوداوانه ي كه سوپاي له لمانيا ي هينا يه سەر ئەر باومهره ي كه پىويسته داوا ي ئاگر به سست بكات له و كاته وه ده ستي پى كرد كه شانه نه ينيه كانى پوزا لو كسمبوزگ توانيان بخزىنه ناو نيوه ندى سوپاي شهركه ره وه به تاييه ت بۇ ناو هيزى ده ريايى، ئەر هيزه ي كه پلانه شوپشگنيره كه ته واوى تواناي تيدا كۆكرد بؤوه، بهم شيوه يه له ناكاو پروپاگه نده يه ك بآر بؤوه له سالى ۱۹۱۸ له ناو هيزه ده رياييه كاندا به و ئاومهره كى كه گوايه سهرزكايه تي له لمانيا به ريارى داوه زؤرينه ي كه شتبه له لمانيه كان له هيرشيكى خۆكۆزى دا بكاته قوربانى و له درى كه شتيگه له كانى له مەركيا و به پرتانيا و فەرهنسا تا زيانى زؤرى پى بگه يه نيت ته نانه ت گەر خۇشى له ناو بچىت وهك سهره تايه ك بۇ داگر كردنى به ريقانيا داواي ئه وه ي كه ئيدى كه ناره كانى به بى هيزى پاسه وانى نه بىت، شانه نه يتيه كان ئەر پروپاگه نده يه يان به هيز كرد و هانى خۇپيشان دانيان كرد و ده يان وت كه ئەر هيرشه شكست نه هينيت به و پاساوى نه هينا يه وه كه فېرۆكه كانى هاوپه يمانان هيرش به چه كى كيميائى نه كاته سەر كه شتبه كانيان و ئەر هيرشه كه شتبه كان نه كاته يه كپارچه ئاگر و ته واوى سەر نشينه كانى ئه سوتين ئه وانه ي كه نه خنكاون و ماون.. كاتيكيش كه هه لمه تي هيرشه كان گه يشته ئەر په رى، بانگه شه كه رانى ياخى بون ئيدى به ئاشكرا و له سەر كه شتبه كان قسه ي خۇيان نه كرد له سەر ئەر چاره نوس و هيرشه شكست خواردوه.. له ۲ تشريني دووم ده رياوانه كانى كه شتى گه لى له لمانيا ياخى بونى خۇيان راگه ياند.. له ۷ تشريني دووم ئه ندامانى يه كه يه كى ده ريايى هه لئاتن له كاتى چونيان بۇ به ريه كى شه ر له گه ل فەرهنسا و له ناكاو پرپاگه نده يه ك بآو بؤوه كه ده يوت ئه وان ئه پزىشتن تا ببنه قوربانى هيرشيكى خۆكۆزىانه.. له هه مان كاتدا له زؤر كه رتى پيشه سازى دا ئانارامى زؤر ده ستي پيكرد كه بوه هؤى پهك خستنى به ره مه ينان و كه سانىك ده ركه وتن كه له زؤر

شۇندا گىيانى خۇبەدەستەردەدانىيان بىلۇ كىرەو. بەم شىۋەيە دۇخەكە لە ئەلمانىا قەيراناۋى بو تا گەيشتە ئو ئاستەى كە ئىدى قەيسەر ھىچى بەدەستەو ئەما جگە لەوەى كە ئەست بەردارى دەسەلەت بېئىت لە ۹ قشرىنى دووەمى ۱۹۱۸.

دەست بەجى دواى دەست لەكار كىشانەوەى قەيسەر حكوەتىكى سۇشبالستى دەست بەكار بو كە يەكەمىن كارى ئەو بو لە دواى تىپەرىنى دو پۇز ئاگر بەست واژۇ بكات. بەلام خۇپىشاندانەكان كۇتايىيان پى ئەھات، بەلكو توندوتىكى زىادتر بەخۇوە بىنى ئەم جارەيان لەدژى كۇمارىيە سۇشبالستەكان، پۇزا لۇكسمبۇرگ لە پىناو كۇتايى ھىنان بە خۇپىشان دانەكان ئەو مەرجهى دانا كە ئەبىت سوپاى ئەلمانىا بەخشرىت لە خزمەتى سەريازى. كاتىكىش كە ئەلمانىا بە بى سوپاى مەشق پىكراو ماىەو كە پتوانىت كۇتايى بە خۇپىشان دانەكان بەئىتت، سەركرەى جولەكەى كۇمۇنىست لە سۇشبالستەكان ھەل گەرايەو لە كانونى دووەمى سالى ۱۹۱۹ شۇپى لە بەرلەن پا گەياند و توانى لەگەل چەند كەسىكى دىكە دەسەلەت بەدەست بەئىتت كە زۇرىنەيان جولەكە بون..

ئەم شۇرشە كارىگەرىيەكەى دەرەكى چاۋەپران نەكرارى ھەبو بەر پىيەى كە لە بارەبەرە ناكۇكى كەوتەو لە مۇسكۇ لەئىوان دو سەركرەى شۇپى كۇمۇنىستى كە ئەوانىش لىئىن و تېرۇتسكى بون... لىئىن بە ھىچ شىۋەيەك نامادە نەبو كە ھاوكارى پۇزا لۇكسمبۇرگ بكات..

بەلام تېرۇتسكى جولەكە ھەلۇتستىكى پىچەوانەى گرتە بەر دواى پشئىوانى تەوارەتى ئەو شۇرشەى كرد لە يەكىتى سۇقىت. ھاوكارى نەكردىنى پۇزا لۇكسمبۇرگ لە لايەن لىئىنەو بەكلا كەرەو بو لەو ھەلۇتستەدا لەبەر ئەوەى جولەكەكان ھەستىيان كرد كە گۇشەگىرن لە كاتىكىدا كە ئەو شۇپە كاردانەو بەكى توندى لەلاى نەتەو بەيەكانى ئەلمانىا دروست كرد و كەوتنە پەلاماردان و كوشتنى لايەنگرانى پۇزا لۇكسمبۇرگ، يەكىك لە ئەفسەرە گەنجەكانى ئەلمانىا پۇزا لۇكسمبۇرگ و كارل لىبكنختى جىگرى يەكەمى

دوست گیر کرد و ئەوەندەوی لیشە پینوونان تا لئیی برا دواتر کارەکه بو بە کوشتارگەیکە گەرە و پقتیکی گەرە بەرامبەر بە جولەکان تەقیەوہ لەبەر ئەوہی کہ بە بەرپرسانی یەکم زانران لە دۆپاندنی شەرەکہدا، مائەکانیان لە شەودا پەلامار درا و بە ھەزارەھا پیاو و ژن و مندالیان و برد و سەرچەمان تیر باران کردن.

بەم شیوہیە دۆخ لە ئەلمانیا لوا بۆ جولانەوہی رەگەز پەرستی رەگەزی بالا، یاخود بە مانایەکی دیکە بۆ دەرکەوتنی ھیتلەر و نازیزم... ئەمەش دەرەنجامی ئەو پۆلە شومە بو کہ جولەکان گنێرای لە دژی گەلی ئەلمانیا لە ھینزی دەریای و پیشەسازی ئەلمانیا و دواتر پەیماننامە ی فئیرساری کہ بوہ ھۆی سەپاندنی مەرجی ئارەوا و قورس بەسەر ئەلمانیا دا.

لینین لە کۆنگرە ی نیوونەتەرەیی سێھەمدا رایگەیاندا کہ خودی پۆزا لۆکسمبۆرگ بەرپرسان بو لە شەپۆلی دژایەتی کردنی جولەکان لە ئەلمانیا. بەلام لەگەڵ ئەوەشدا نابیت ئەو لە یاد بکەین کہ ھینزەکانی پیلان گنێران لەو کاتەرە خۆیان نامادە کرد بۆ چەنگی جیھانی دووم، ھەر بۆیە ئەم دۆخە بۆ ئەوان گونجاو بو لەبەر ئەوہی مەرجیکی بنەرەتی لە مەرجەکانی شەری داھاتو ئەھینیتە دی کہ ئەویش بریتی یە لە ھینانە ئاراوہی دۆخیک بۆ دوست بونی پینکدادانی چەکدارانە.. بەم شیوہیە پون بۆوہ کہ بەرپرسانی دژایەتی کردنی جولەکان و ئەو دۆخە ی کە لە ئەلمانیا ھاتە ئاراوہ لە دژی جولەکان، ھەر خۆیان بون و دواتر ھەر خۆیان سویدیان لەو دۆخە وەرگرت بۆ پیش بردنی نەخشەکانیان. جولەکان خاوەن سەرمايەکان لەبشت ئەو پیلان گنێریوہ بون ئەوەک دۆخی ئەلمانیا و دەرەنجام ئەو پلانە بە شیوہیەکی نەخشە بۆ دپژژراو چوہ پیشەوہ.

پراسسى فەلەستىن

دوای ئەوەى كە پىلان گىرپان گەيشتنە ئامانجەكانىيان لە ئەلمانىيا، بە شىۋەيەكى راستەوخۇ كەوتنە كاركردن لەسەر ئامانجى دووهم: فەلەستىن، لەبەر ئەوەى بېرپارىيان دا - ھەر وەك پىشتەر ئامارژەمان پىندا - كە فەلەستىن بىكەنە رېنرە و داھاتو بۇ پلانەكانىيان و خالى سەرەكى جىھانى لە پىلانگىرپەكەدا لە بەر ئەوەى فەلەستىن نىۋەندى جوگرافى ئەو ناوچەيە كە بە پىنى لىنكۆلئىنەرە جىۋولۇجىيەكان دەرگەوتوھ كە سامانىكى سروشتى زۆرى تىدايە كە بە مليارەھا دۆلار مەزىندە ئەكرىت.. لە بە شىكى پىشتورتدا ئامارژەمان بەو لىنكۆلئىنەوانەدا كە بە شىۋەيەكى نەيئى لەسەر سامانەكانى ناوچەى دەرياي مردو كرا كە بە پارەيەى خەيالى مەزەندە دەرگا.. بەم شىۋەيە پىلانگىرپان دەست بەكار بون لە ژىر پوپوشىكى نويدا: زايۇنىزمى سياسى. زايۇنىزمى سياسى ئەوەى خستبوھ پىش چارى خۆى كە دەبىت يەكىك لەم دو ئامانجەى خوااروھ و يەك لە دوای يەك بەيئىتە دى:

۱. ناچاركردى ولاتانى جىهان تا دان بەولاتى جولەكەدا بنىن لە فەلەستىن و بەو شىۋەيەش دامەزاندنى دەولەتتىكى سەرەخۇ دىت كە دەبىتە نىشتىمانى پىلانگىرپى و بنكەيەك بۇ داھاتو كە لىۋەى كار ئەكرىت بۇ ھەلگىرساندنى جەنگى جىھانى سىنەم لە داھاتودا.

۲. ئامانجى دووهم برىتى يە لە داىن كرىدى دەسەلات بەسەر تەواوى سامانەكانى ناوچەكە بە گشتى و سامانەكانى دەرياي مردو بە شىۋەيەكى تايبەتى لىرەدا ئەو پلانى كارە ئەخەينە پو كە بۇ ئەو كارە دانراوھ.

هنگامی که بریتانیایی‌ها به بلژیک آمدند، در آن زمان بلژیک به یک کشور خنثی و بی‌طرف تبدیل شده بود. در سال ۱۹۱۷ که به پیروی از بلژیک، نامیه فدراسیون و بلژیک را فرمان بفرمودند، بلژیک به یک کشور خنثی و بی‌طرف تبدیل شده بود. در سال ۱۹۱۷ که به پیروی از بلژیک، نامیه فدراسیون و بلژیک را فرمان بفرمودند، بلژیک به یک کشور خنثی و بی‌طرف تبدیل شده بود. در سال ۱۹۱۷ که به پیروی از بلژیک، نامیه فدراسیون و بلژیک را فرمان بفرمودند، بلژیک به یک کشور خنثی و بی‌طرف تبدیل شده بود.

– کولونیل نورمسیبی گور که دواتر کرایه به پیروبه‌ری بانکی ستاندارد^{۳۷} له باشوری ئەفریقا.. ئەمەش ئەو بانکەیه که دەستی گرتووە بەسەر کاناگانی ئانتون و ئەلماس له باشوری ئەفریقا و بە هەزارەها کرێکاری ئەفریقی وەک کۆیلە بەکار ئەهێنیت، هەر ئەویشە که سیاسەتی ناپارتاید بەکار ئەهێنیت و ئەو وڵاتەش پەپرووی لێ ئەکات.

کولونیل جیمس دی پوتشیلد.. کوپی ئەموند دی پوتشیلد سەرۆکی لقی فەرەنسای خانەوادەیی پوتشیلد و دروست کەری تەل ئەبیب و ژمارەیهکی زۆر له داگیرکەکانی جولەکه. جیمس دی پوتشیلد دواتر بوە ئەندامی ئەنجومەنی نوینەرانی بەریتانیا له نیوان ساڵەکانی ۱۹۲۹ – ۱۹۴۵ دواتر تشریشل کردیە وەزیر بۆ کاروباری پەرلەمان له حکومەتەکه‌ی خۆیدا.

– ئەفسەر ئەدوین ساموئیلی جولەکه که بو بە بەرپۆه‌به‌ری چاودێری بەریتانی له حکومەتەکه‌ی تشریشل له کاتی جەنگی جیهانی و کاتیکیش که

(^{۳۷}) ئەو‌ی جینگە سەر سەرمانە ئەو‌یه که کەسێکی سەربازی بکەرتە بەرپۆه‌به‌ری بانکیکی بازوگانی گەرە... ئەمەش بەنگە ئەو‌و‌تیه ئەسەر پەپروەندییە شاراوەکان

ئیسپرائیل دامهزرا له سالى 1948 کرا به بهرپهروه بهرى و ئیستگهى پادىوى ئیسپرائیل^{٧١}.

- ئیسپرائیل سیف، ئەم کەسه پۆلێكى ئادىارى گێرا له ترسناک ترون پۆل له ژيانى سیاسى بهریتانىای هاوچهرخ دا. ئەم کەسه ئواتر بو به سەرۆكى لیجنهى پلاندانای ئابورى و سیاسى. ئەمەش ئەو لیجنهیهیه که ئاراستهى سیاسهتى ئابورى و کاروبارى سیاسى وهزارهته يک له ده‌وای یه‌که‌کان ئەکات له دسه‌لات هه‌روه‌ک زۆرێک له چاودێرانى چۆنیه‌تى کارکردنى ده‌زگاگانى حکومهت ده‌زانن له به‌ریتانیا، ئەو لیجنه‌یه‌ى که سیاسه‌تى ئابورى و کاروبارى سیاسى وهزاره‌ته‌کان ئاراسته‌ ده‌کات له دسه‌لات دا.

- حاییم وایزمان... ئەم کەسه پێویستی به ناساندن نییه: ئەم لیجنه‌یه بهر له‌وه‌ى کۆنگره‌ى ئاشتی بیه‌ستریت و ته‌مانه‌ت بهر له‌وه‌ى که جه‌نگیش کۆتایى پى به‌بێریت ئیژدرا بۆ فه‌له‌ستین، ئەمەش بۆ په‌خساندنى کەشیکى گونجاو بهر له‌وه‌ى که واده‌ى ئەوه‌ بێت که پرسى فه‌له‌ستین بخړیته‌ پر بۆ مشت و مچ کردن و بېيار بديت له په‌یماننامه‌ى داهاتودا که قیاسى بو.

دواجار دانوستانه‌کان ده‌ستى پى کرد و بریتى بو له گالته‌ جارپیه‌کى ئاشکرا و تیايدا سه‌رمایه‌ داره جیهانیه‌کان په‌رده‌یان له‌سه‌ر پویان لادا و هه‌ژمونیان به ئاشکرا ده‌رکه‌وت، ئیژده‌دا پێویستمان به هه‌ولێک نیه تا ئەوه‌مان بۆ رۆن بکاته‌وه، ته‌نها ئەوه‌نده به‌سه‌ که ئاماژه‌ به‌وه‌ بده‌ین که سەرۆكى شاندى نه‌میریکی خودى پۆل واریۆرگ بو که له به‌شى پێشودا به درێژى باسمان لێوه کرد. ئەم کەسه نوێنهرى سه‌ره‌کى کۆمه‌له‌ى سوخۆره جیهانیه‌کان بو له نه‌میریکا. سەرۆكى شاندى ئەلمانیى کەسێک نه‌بو جگه له براکەى که ناوى ماکس واریۆرگ بو. پێویسته‌ له‌وه‌ش له یاد نه‌که‌ین که شاندى ئەلمانى

(٧١) له‌ترانین ئەم کەسه وه‌ک نوێنهرى سه‌ره‌کى سوخۆره جیهانیه‌کان دا‌بنین بۆ سه‌ره‌پرشتى کردنى نه‌ر په‌وپاکه‌نه‌ى که ئاراسته‌یان نه‌کرد.

نوڭنەرى ئەو دەولەتە دوڭمەنەيە كە جەنگى دۇپاندن لە كاتىكدا كە شاندى ئەمەرىكى نوڭنەرى يەككە لە دەولەتە سەرەكەيە سەرەكەوتەكەنى ئەكرەد.

لېرەدا بە پىيى ئەم حالەتە بە ئاسانى دەتوانىن تىك بەو بەكەين كە چۇن كۇنگرەي ئاشتى گۇڭا بۇ كۇنگرەيەكى داگىركارانەي دېنە، ھەرەھا چۇن بە بى دودلى لەسەر تەواى بېرەركان پازى بو كە نامانچ و دەرەنجامەكانى ترسناك بون. ئەرەش كە پەيوەندى بە فەلەستىنەو ھەيە پېرۇڭەي چاودىرى كىردى ئىنگلىز لە لايەن چەند گەرە زايۇنىەكى جىھانىەو ەدنا كە لە سەرويانەو ئەم ناوانە بون:

- پېرۇفيسۇر فىلىكس فېرانكفۇرتەر كە دواتر بوە پراوېژكارى سەرەكى لە كۇشكى سېسى لە سەردەمى فېرانكلين پۇزفېلت.

- سىز ھىرېئىرت سامويل.

- لوشيان ۇلف.. پراوېژكارى تايبەتى سەرۆك ەزىران ئىنگلىزى لويد

چۇج.

كاتىكەش كە دانوستانە سەرەتايىەكان دەستى پىي كىرد بۇ كۇنگرە، پراوېژكارى تايبەتى بەرېز كلېمانسۇي سەرۆك ەزىرانى بەناوبانگى فەرەنسا كەسەك بو بە ناوى ماندان، ئەلبەتە ئەم ناو ەزىراو بو بەلام ناو ەزىراو پاستەقىنەكەي بىرىتى بو لە (پۇتشىلد) كە يەككە بو لە ئەندامانى خانەوادەي (پۇتشىلد) و يەككە بو لەپراوېژكارە سەرەكەكانى شاندى ئەمەرىكى بەرېز (مورگنتزاي) جولەكە. دواتر ئەم كەسە ئەبىتە ەزىرى دارايى ئەمەرىكا لەسەردەمى سەرۆك پۇزفېلت..

پىشتەر وتمان كە سەرەمەيە دارە جىھانىەكان پەردەيان بە بىي ترس لەسەر پوي خۇيان لادا لە كۇنگرەكەدا، ەك نامازەيەك بەر حالەتە بېرگەيەك لەر كىتەبە ئەھىننەو ەكە لە لايەن لوشيان ۇلفەو ەو ەزىراو بە ناوئىشانى "چەند لىكۇلىنەو ەيەك لەسەر مېژوي جولەكە" و لە پەرى ۴۰۸ دا ەتاتە كە (لە كاتى واژۇكرەن لەسەر پەيماننامەي ئاشتى ژمارەيەكى دىكە لە گەرە سىياسىيە

جولەكەكان دەرگەوتن. ھەرۋەھا ئەم گەسانەش: لويس كاوتز لە ھەرپەنسا^{۶۰} و سومينۆ لە ئىتالىا و ئەدھىن كوناگىز لە ھىندىستان^{۶۱} واژۇيان لەسەر كىردىبو. " لىرەدا وتى ھەندىك لە گەرە بىرپارەكانى پۇژاوا ئەھىلىنەرە كە بۇلخۇي پەياننامەيەكەى ئاشكرايە كە پىنويستى بە پون كىردنەرە نىيە: ميژونوسى دىيلوناسى ئىنگلىزى بەناوبانگ "ھارۆك نىكۆلۆن" لە كىتەبەكەى بەناونىشانى "ئىروست كىردنى ئاشتى ۱۹۱۹-۱۹۴۴" لە پەپەى ۲۴۴ دا دەلەت كە لوئىيان زلف داواى لىكردە كە بىتە سەر ئەو بۇچونەرەى ئەو لەسەر ئەرەى كە "جولەكە پىنويستە لە جىھاندا بپارىژدىن و لە ھەمان كاتدا پىنويستە تەواوى مافە ھاۋلاتى بونيان ھەبىت لە ھەر دەولەتىك دا".

نوسەرى ھەرپەنسى جۇرج باتۆ لە كىتەبەكەى بە ناونىشانى "پرسى جولەكە" لە پەپەى ۳۸ دەلەت كە "بەپرسىيارىتى دەكەوتتە سەر شانى جولەكە ئەرانەى كە نىزىك بون لە سەرۆكى ئەمەرىكى وىلسن و سەرۆك ۋەزىرانى بەپىتانىا لوويد جۇرج و سەرۆك ۋەزىرانى ھەرپەنسا كلىمانسۇ بۇ گۇپىنى پەيماننامەى ئاشتى بە سودى جولەكە.

لىرەدا پىنويستە كە ئاماژە بە پوداۋىكى ديار بگەين كەلە كاتى ئەو دانوستانەكان لە پارىس پوى دا لە سالى ۱۹۱۶، لەو پوداۋەدا سەرۆكى ئەمەرىكا وىلسن سەرەتا كۆمەلنىك بىروبۇچونى ئايدىيالى قبولكرد بەلام لە ئاكاۋ لە ۲۸ ئازارى ۱۹۱۹ بروسكەيەكى پى گەيشت لە لايەن كەسىكەرە كەپىك ھاتبو لە ھەزار ۋەشە، ئەو كەسەش يەغلوب شىف نوئىنەرى سوخۇرە جىھانىەكان بو كە پىشتەر چەندىن جار باسەمان لىۋە كىردىبو، ئەو بروسكەيە بۇچونى ئەو كەسانەى لەخۇگرتىبو كە يەغوب شىف نوئىنەرايەتى دەكردن لەسەر پىنج پرسى

(^{۶۰}) ئەم كەسە ئىراتر بوە پالەرانى روسويىيەكى دارايى گەرە كە بە ھۇبەرە ئاچار بو پاشەكشى بگات لە ئىپانى ئاسايى.

(^{۶۱}) ئا ئەو كاتە ھىندىستان داگىرگەيەكى بەپىتانى بو.

جیهانی که ئهوانیش بریتی بون له: پرسى فهلهستین، قهره بو کردنهره ی
ئهلمانیا، سیلیسیای سهره، ناوچه ی سار، پزیره ی دانزینگ^{۷۷}.
هر زو سهرۆک ویلسن ههلویستی گوپی و دانوستانهکان ئاقاریکی دیکه
بهخۆره بیینی... بالۆزی ئه کاته ی فههرنسا له بهریتانیا کۆنت دی سان
ئۆکلیر لهو کتیه سیاسی که نوسیوی بهناو نیشانی (جنیف بهره ناشتی)
باس لهو پوداره نکات و نهئیت: لهو دهقانه ی که له ناو پهیماننامه ی فیرسای
هه بون و په یوهندی به پینج پرسه که وه هه بو، له لایه ن یه عقوب شیف و هار
نه ته وه که ی دانرابو.

پرسی فهلهستین یه که مین شت بو که ببوه جینگه ی بایه خه پیلان گیران و
هر که شاننهکان توانیان بریاری چاودیری کردنی فهلهستین له لایه ن
بهریتانیا وه دهریکه ن له پهیماننامه ی ناشتی دا، ته واری ههلوان چهره وه له
خۆ ناماده کردن بۆ بهرپاکردنی جهنگی جیهانی دوهم. هر بۆیه ته واری
ههلوی خۆی دا تا توند ترین و سته مکارترین مهرد دابنیت له سه ر ئهلمانیا تا
تۆی کینه له ناو دلای ئهلمانیه کاندای بچینیت و بیکاته ئامانجی نه ته وه یی بۆ تۆله
سه ندنه وه... ئه مه هر ئه ره ش بو که پوی دا.

پیلان گیران ئه وه شیان له یادنه کرد که ئاوپرینکیش له کۆمه له ی نه ته وه کان
بده نه وه، لهو کۆمه له یه ی که پهیماننامه ی فیرسای بریاری دروست کردنی
دابو، هر بۆیه هر له سه ره تای دروست کردنیه وه سه رچاوه کانی خۆی نارده
ناو لهو کۆمه له یه وه تا بیکاته دارده ستینک بده ست سوخۆره جیهانیه کانه وه،
ئه مه ش هر لهو شته بو که (ناحوم سوکولوف) که زایۆنیه کی ناسراو بو و
سه رۆکی لیجنه ی جینه جینکاری کۆنگره بو، رایگه یاند له ۲۵ ئابی ۱۹۵۲ و تی
که کۆمه له ی نه ته وه کان بیروکه ی جوله که بو... کۆلۆنیلی ئه مه ریکی ده. لین
ئهم بیروکه یه وه ره ئه گریت له کتیه یه که به ناو نیشانی (دهستی شاراوه) بلاری

(۷۷) دواتر جهنگی جیهانی دوهم له کیشه ی پزیره ی دانزینگه وه ده ست پی نکات.

نه‌گانه‌ی و له پرسی نه‌م کتیبه‌ی نه‌یرویت که گه‌ی نه‌م‌ریکا ناگادار بکاتوه له مه‌ترسی زایونیزم.

لیزه‌دا به شیوه‌یه‌کی تایبته سهرنجی نه‌و وتیه نه‌دهیت که یه‌کیک له به ناگاترین کهسه‌کانی جیهان نه‌یکات که نه‌ویش بی گومان سهرژی دهستی نوسهرانی پوزنامه‌ی (تایمز) ئینگلیزییه نه‌ویش ویکه‌م ستیده، نه‌م کهسه چه‌ندین جار نامه‌ی به هه‌ژمونی شاروه‌ی سرمایه‌داره جیهانیه‌کان کردوه و له‌ر باره‌یه‌وه نه‌م بۆچونه‌ی ده‌رکردوه له په‌ره‌کانی ۲۰۱ - ۲۰۲ ی کتیبه‌ی گه‌وره‌کی که به درژیایی سی سال نوسیویتی:

من زۆر به شیوه‌یه‌کی تایبته پیداکری نه‌که‌م له وتنی نه‌وه‌ی که نه‌وانه‌ی کۆتیرۆنی پرسه جیهانیه‌کانیان کردوه، خاوه‌ن سرمایه‌جیهانیه‌کانن و هه‌ر نه‌وانیشتن که په‌رداوه‌کان به شیوه‌یه‌کی تایبته نه‌جۆلینن.

له کاتی کۆنگره‌ی ناشتی، ته‌نها خه‌می یه‌عقوب شیف و کۆمه‌له‌ی وارپۆرگ و هه‌ندیک له سرمایه‌داره‌رکانی دیکه نه‌وه‌یه که هه‌ژمونی جوله‌که مسۆگه‌ر بکه‌ن به‌سه‌ر نه‌وروپا به شیوه‌یه‌کی گشتی و نه‌لمانیا به شیوه‌یه‌کی تایبته‌ی..^{۷۸} کاتیکیش که ونستۆن تشیرشل سهردانی له‌هه‌ستیتی کرد له سالی ۱۹۲۱، لیجینه‌یه‌کی عه‌ره‌بی ها‌تته پینشوازی و نه‌و سته‌مانه‌یان بۆ خسته رو که درچاری عه‌ره‌ب نه‌بیته‌وه و ترسیشیان له‌و نامه‌نجه باسکرد که زایونیزم کاری بۆ نه‌کات که نه‌ویش ده‌ست گرتنه به‌سه‌ر له‌هه‌ستیندا، هه‌روه‌ها نه‌وه‌شیان په‌ن کردوه که عه‌ره‌به‌کان نه‌وه بۆ هه‌زار ساله‌ که له سه‌ر نه‌و خا‌که نه‌ژین، دوا‌جار داویان له تشیرشل کرد که ده‌سه‌لاتی خۆی به‌کار به‌ینیت بۆ لا‌بردنی نه‌و سته‌مه، نه‌ویش له و‌لا‌هدا وتی: ئیوه داوای نه‌وه‌م لی نه‌که‌ن که ده‌ست به‌رداری به‌لین نامه‌ی بلفۆر بیم و کۆچی جوله‌که‌کان رابگریم.. نه‌مه له توانای مندا نیه و پاریش نیم له‌سه‌ری، به‌لکو ئیمه‌ پیمان وایه که - به پیتی به‌لین نامه‌ی بلفۆر -

(^{۷۸}) تیبینی نوسهر: مه‌وله‌کانی به‌ریژ ویکه‌م ستید بۆ ناشکرکردنی ده‌سته شاراره‌کان، یه‌کیک له‌ر مه‌کاره‌ی سهرمکیانه بو که پالی به‌منه‌وه‌نا تا له ئیکۆلینه‌وه‌که‌نا‌ندا به‌دوای و‌لامی راستیدا بگه‌رم.

نوه بۇ چاکه جیهان و جوله که و نیمپراتوریه تی نلمانیا و خودی عمره به کانه .. !! و نیمه کار نه کهین بۇ هیئانه دی نه و نامانجه.

نه و کاته کهس له مانای قولی نه و شاننه تینه که یشته که پلانیک شراوهی جوله که هیه که هر له کاته وه په یوهندی به تشیرشله وه هیه، به لکو من بۇخوم - نوسر - دواي تپه بونی چندين سالن بهوم زانی، به تاییهت له سالنی ۱۹۴۵ کاتی سردان کردنی تشیرشل بۇ نه مریکا کاتیک که له گه لن بیرنارد باروخ کوبووه، نه و جوله که یه ی که سیاسه تی نه مریکا ی له ژیر پردوه و بۇ چندين سالن ناراسته نه کرد و دهسته راستی سه روك پوزفیلت و پراویژکاره کانی بو، له و کوبونه وه یه دا ده لیت: "من زایونیم و هه میشه ش زایونی بوم". په نگه کاتیک که بۇچونی خوی به ناشکرا دهرده بریت بۇ لیژنه عمره یه که، بیر له و هه ره شه یه بکاته وه که حاییم وازیمان پیادی دیرینی کومه له ی پیلانگی پان به ناشکرا ناراسته ی لینگلته رای کرد، نه و که سه ی که به ناشکرا له ژماره ی ۴ سالنی ۱۹۲۰ گوفاری "جودشه روفیشا" به ناشکر ده لیت: نیمه لیژنه له فه لستین جیگیر نه یین جا چ پیتان خوش بیت یا نا، ته نها شتیک که نه توانن بیکن نه وه یه که کوجه که مان که میک خیرا یان خاو بکمنه وه، به لام باشر وایه که هاوکاریمان بکن تا هیژه کانمان له دژتان هل نه گه پرینه وه له بر نه وه ی نیستا له یه که سه نگه ردا یه له گه لتان و به نه دنازه یه کیش به هیژه که نه توانیت نه گهر بیه ویت جیهان ویران بکات.

نه م هه ره یه ش به ته نها نه بو به لکو هاوکات بو له گه ل هوشداریک ی دیکه که ناراسته ی جیهان کرا له و کونگره زایونیه دا که له بۇدایست پایته ختی هه نگاریا له سالنی ۱۹۱۹ دا به ستر، نه م که سه له یه کیک له و تاره کانیدا ده لیت "پیکخراوه که مان - پیکخراوی زایونی - له دواي جهنگ کار نه کات له سر پیکخستنه وه ی جیهان له دواي جهنگ، نه وه نیمه بوین که کومه له ی نه ته وه کانمان دروست کرد و کار نه کهین له سر که و تنه دواي ده سه لاتی ری نیشاندهر.. به لام نامانج و نه رکه کانمان پیشوه خت دیاری کراوه."

بەلگە نامەيەكى دەزگاي ھەوالگىرى كەندەدا:

ئەم بەشەم لە سالى ۱۹۴۴ دا تەواو كرد دواي ئەوئى كە لىكۆلئىتەرەم كرد لە تەواوي ئەو دۆكيومىنت و زانىارىيائەئى كە پەيوەندى ھەبو بە دىزپەكانى پىشوتەرەو، بەلام دواي ھەشت سالن و بە پىئى ئەو پۆستەئى كە ھەمبو^{۱)} بەلگە نامەيەكى زۆر ترسناك كەوتە بەر دەست "دەزگاي ھەوالگىرى كەندەدا" و لىزەدا بەئەركى خۆمى دەزانم كە چەند بەشىك^{۲)} لەم دەفە بخرەم بەردەست لەبەر بايەخەكەئى:

- ئەم بەلگە نامەيە پەيوەندى ھەيە بە "لىژنەئى بەپەلەئى ھاخامەكانى ئەوروپا" كە لە ۱۲ كانونى دووئەمى ۱۹۵۲ لە بۆدايىست بەسترا و ئەوئى كە دىت كورئەيەكە لەو بەلگە نامەيە كە چەند بەلگە نامەيەكى تىزدايە و دەتوانم بەلۆئى بەكەمەو:

پاپۆرتىك لە ئەوروپاوە لەسەر ئەو كۆنگرە ناوازەيەئى لىژنەئى بەپەلەئى ھاخامەكانى ئەوروپا:

وتارى نەيئى ھاخامى گەرە لىمانوئىل رابىئۆلئىتەش: سلاوئىك بۆ لىزە كۆپەكانم، بۆ ئەم كۆبونەرە تايبەتە بانگەئىشت كراون تا ھىلە سەرەكەيەكانى پەيپەرەئى نوئى خۆمتان پى^{۳)} رابگەيەنم كە ئەوئىش ئەو پەيپەرەئىكە ھەر وەك ئەزانن پەيوەندى ھەيە بە شەرى داھاتوەرە كە پلانە سەرەكەيەكەمان وا ئەخوازئىت بىست سالن دوابخزئىت تا بتوانن ئەو دەستكەوتانە بەھىز بەكەين كە لە دەرەنجامى جەنگى جىھانى دووئەمەو بەدەستمان ھىناو، ئەلئەتە ئەم پىنمايە نوئىيائە وا ئەخوازئىت كە ئەم ماوئە بۆ پىنج سالن كەمتر بەكرئىتەرە.

(^{۱)} نوسەر يەككە لەلەرماندە دەريايەكانى كەشتى گەلى كەندەدا، دەزگاي ھەوالگىرى دەريايى كەندەداش سەر بەر ھىزە بوە.

پیوسته پیتان پی رابگه یه نم که له ونا مانجه ی تا نیستا کاری له سر له که یین به درژیایی سی هزار سال نیستا له بهر دستمانه و وانه خواریت لیمان که دوا جار بز چیننه وهی بهرهم پیوسته هه وله کاشمان دهینده بگه یین و هرچی توانا و بهره هه یه بیخه یه پیناویه وه. ههروه ها له توانم جهخت له وه بگه موره بو تان نیستا که چند سالیک تی ناپه ریت به سر له وهی که نیدی گه له که مان پیگه ی یه که می به دست له هینیتوره له نیو گه لاند، له و پیگه یی که لیی زهوت کراوه به درژیایی چند نموه یهک. بهر شیوه یه مش کاره کان له چنه وه سر پیچکه و سروشتی خزیان و هر جوله که یهک له بیته سرور و هر جویی مکیش له بیته کویله (چه پله یه کی گرم لی دمدرنت).

لیزه دا کورته یه کتان له ده من له سر پینمایه گانی جهنگی داهاتو: لیوه سرکه وتنی له و په پیره وه تان له که ویته وه یاد که له سالی ۱۹۳۰ وه پیاده ی ده که یین و سرکه وتنی ته واره تی به دست هیناوه، هلمه تی پروپاگنده ی به رفراوان توانی کینه له له مانیا دروست بکات له نژی پوژناوا و جوله که دواتر له پوژناواش کینه و رقی له نژی گه له له مانیا دروست کرد به هوی رقی له مان له جوله که.

ئه هه هلی سره کی په پیره وی نیستامانه و جیبه یی له که یین، نیعه هه لمه تیکی کینه و بق له پوژهلان له نژی پوژناوا و پوژناوا له نژی پوژهلان ده ست پینه که یین و جهنگ له گه ل له و ولاتانه له که یین که هه ول نه من به بی لایه نی به یینه وه و ناچار یان له که یین که په یوه ست بن بهم یان له و سه بارگه وه. . پیگه به که سیش ناده یین که روبرومان بوه ستیته وه و له توندی مملانی که کم بکاته وه.^{۸۰}

(۸۰) ئه م وشانه له سالی ۱۹۵۷ دا نوسراوه ته ره، له سالی ۱۹۶۲ که نهدی سرزکی له مریکا کوردا له هه ل و مرچیککی نادیاردا که هه مان ده یزلان و تا نیستاش یه نابونی ماوه ته وه. له بقه ت سرزکی یه کتیک له هه رب دهلته به میزه که یی هانه. زور لایه ن به ناشکرا یان به ناماره رایان گه یاند که هیز گه ییکی شاروه هه که له تاریکدا کار نه کات و بهر پرسیاره له کوشتنه. رونه که سیاستی (جوزین فوستر دالاس) له سر بنمای مملانی و توندوتیژی و هه ره شه ی جهنگ برده وام ناسراوه تمنانه ت ناوی لیئراوه سیاستی (لیئوری جهنگ). کاتیک که که نهدی ئه م سیاسته ی قلم کرده وه و سیاسته ی پیگه و ژانی ناشتیانه ی په پوره کرد له گن

نامانجی یەكەمی ئەم پەپرەو بەریتی دەبیت لە باژر کردنەوێ گیانی عەسكەرتاری و شەپکردن لە ئەمەریكا بە‌لام پڕۆژەیی ئەو یاسایەیی كە خرایە بەردەم كۆنگرەسی ئەمەریكا بە پشقیوانی ئیئەم و بەریتی بو لەوێ كە مەشقی سەریازی گشتنەدانی بۆ بگرتت بەسەر ئەوایی گەلی ئەمەریكا پەت كرایەو، بەم شیوێه ئیئەم بە شیوێه‌یەكی كاتی شەكستمان هێنا بە‌لام دووبارە هەول دەدەینەوێ و كار ئەكەین لەسەر لكاندنێ تۆمەتی دژایەتی كردنی جولەكە بە گەلی پوسیاو، هەروەك چۆن پینشتر ئەم كارەمان لەگەل گەلی ئەلمانیا^۱ ئەتجامدا.. بە پارە و دەسەلاتیش پشقیوانی ئەو پێكخراوانە ئەكەین كە بە شیوێه‌یەكی تاییبەت پشقیوانی لە جولەكە ئەكات لە ئەمەریكا.

بە‌لام نامانجی كۆتایی ئەم پلانی بێ گومان جەنگی جیهانی سێهەم دەبیت كە لە چاوی جەنگەكانی پینشوتردا وێرانكەر ترە.. هەروەها كار ئەكەین لەسەر دروست كردنی ئیسپرانئیلیكی بێ لایەن لەم شەپەدا تا پزگاری ببیت لە دەرەتجامەكانی و ببیتە بارەگایەك بۆ لێژنەكانی چاودێری و بەپێوێبردن و ئەمەش وای لێ ئەكات كە سەرپەرستی پرسیەكانی گەلانی دیکە بكات... ئەم شەپە دواي شەپری ئیئەم دەبیت لە مەملانیئە میژویی ئیئەم لەدژی جولەكە.. ئەوكاتە ناسنامەیی راستەقینەیی خۆمان دەرەخەین و نیشانی جیهانی دەدەین. پرسیاریك لە یەكێك لە حاخامە ئامادەبەرەكان: دواكارم لە حاخام رابیتوفتش كە وەلامی ئەم پرسیارەم بداتەو: چارەنوسی ئاینەكان چییە لە دواي جەنگی جیهانی سێهەم؟

۱) سەریازیەكی یەكێتی سۆفیت و ولاتە ئازاد و بێ لایەنەكان، كوژرا و سزورێك دانرا بۆ ئەو سیاستە. ئەو دەرەزانە كە لە ئەمەریكاوێ بەدەست گەیشتون و تاییبەت بە مەلمەتی هەلبێژاردنی سەزۆگی داهاو ئامارە بۆ ئەوێ ئەكەن كە ئەو هیزانەیی كە مەیلیان هەیی بۆ شەپ هەلبێژاردنەكان ئەبەنەو. ئیئەمش لێژەدا هەرنەسەندەمان پەو ئەكرتت كە دووبارە چاریك بەخشینیئەو بە وەتەكانی حاخام رابیتوفتش لەبەر ئەوێ پەنگە بتوانین پزگاریەكانی كوشتنی كەنەدیمان بۆ دەر بگەوێت.

۲) (A) ستونەكانی پزژنامەكانی جیهان لەم پزژەدا پیریەتی ئەو هەراژ و وتار و تییبییانەیی كە باس لە جەوساندنەوێ و نازارەكانی جولەكە ئەكات لە پوسیا.

حاکام رابیتولیتش: له دواى چنگى جیهانى سینه مه وه نه ثابین و نا پیاوې ثابین هیچیان نامینیت، پونی ثابین و پیاوانی ثابین مه ترسین بوسر نیغه.. نه هر هیزه پزحییعی که له دلی موسولمانه کاندای بلوری نه کاتمه... بوئریان پی دودات تا پوبه پوری نیغه بوه ستنه وه.. نه لېبه ته نیغه ته نه پوکشی دهره کی ناینی جوله که نه هیلینه وه ته نه بویک مه بهست له ویش پاراستنی په یوه ندی نیوان نه دنامانی گه له که مان و پنگری کردن له هر بی گانه یه که بیته ناو مان وه له پنگه ی هاوره گری و شتی دیکه وه.

له پیناو نامانجی کوتاییماندا پیویستمان به دوباره کورنده وې هه مان نه هر پروسه ناخوشه یه که له سرده می هیتلردا پیی هه لسان، واته نیغه خومان هه ندسته ی به نه جامدانی هه ندیک کاری چه وساندن وه له درزی گه له که ی خزان؟ به واتایه کی دیکه هه ندیک له نه دنامانی گه له که مان نه که یه قوربانی له روداره لیک دا که خومان دورستی نه که ین و له پشت پرده شه وه ناراستی نه که ین تا له و پنگه یه وه بتوانین به هانه ی پیویست بوی پشتیوانی و هاوروسی گه لانی نه وروپا و نه امریکا و ته واری جیهان له لایه ک و له لایه کی دیکه شه وه بوی پاسا و هیغانه وه بوی نه و دادگایانه ی که له دواى چنگه وه نه نجام نه دریت بوی له سینداره دانه کانی نه و سرکرده سه ربارزانه ی که له درزی یه کدی نه چه نگین هه روه نه وه ی که له دادگاییه کانی نوزمیزگدا کردمان^{۸۲}.

په ننگه قوربانی دان به چه ند هه زاریک له گه له که مان و دواتر لکاندی تومه تی له ناو بردنیان به که سانی دیکه قوربانی دانیکى گه وړه بیته، به لام نیغه ناییت قورسایى دابغین بوی هر قوربانیه که ده یه دین له پیناو نامانجی کوتاییماندا که نه ویش بریتیه له ده ست گرتن به سر جیهاندا.

(^{۸۲}) مهمست له دادگایانه یه که له دواى چنگى جیهانى دوهمه وه نه نجامدرا له نوزمیزگ و تیایدا هه ندیکه له تاوانبارانی چنگ و که سایه تی دیاری له نامانی تییدا له سینداره درا. تاوه کو نیستاش دانگاییه کانی "تاوانبارانی چنگ" نه نجامنه سرت له وقتگه له جیاوازه کانی نه وروپا، هیزه زایونیه کانی نه هرده که نه پاساویک بوی ترساندنی لاین و که سه کان نه وانه ی که له بهرامبر هه ژمونی زایونیزم له پوزناروا دوهمسته وه.

ئىۋە سەرگەموتنى كۆتايى ئەيىنن كە ۋەك پوناكى لەپىش چاۋتانددا ئەدرەۋشىتەۋە، دۋاي ئەۋ كۆنگرەيەش ئەچنەۋە ئاۋچەكانى خۇتان تا دەست بەكار بېنەۋە بە بى ۋەستان تا ئەۋ پۆرژە دىت كە ئىدى ئىسپراىل نەخشەى خۇي ئاشكرا ئەكات كە: ئىسپراىل ئەۋ پوناكىيە كە جىهان پوناك ئەكاتەۋە... و پىنگەى كۆمەلەى ھەلگراى پوناكى^{۸۲} دەبىت...

لېرەدا ۋتەى حاخامەكە تەۋاۋ ئەبىت و ئىدى ئاتۋانن زىادتر لە سەر نەر كۆنگرەيە بدۋىنن، بەلام ئەبىت ئامازە بەۋ ۋتارە بدەين لەبەر ئەۋەى زانىارى و بەرەنجامەكانى ئىنە ئەسەلمىنىت لەمەپ دۇرئامايەتى كىردنى جولەكە و نازىزم...

لېرەدا بە شىۋەيەكى يەكلا كەرەۋە جەخت لەۋ ھىزانەى ئەكاتەۋە كە ئاراستەى زايۋنىزمى ئەكات و بەكارى ئەھىنىت و دەئىت ھەر ھەمان نەر ھىزەيە كە زايەتى جولەكە ئەكات و بەكارى ئەھىنىت ھەرۋەك چۇن كە نازىزم ھىتلەرى بە زىرەكى بەكارھىنا. ھەرۋەما ئەۋە ھەر خۇشيانن كە كار ئەكەن لەسەر ھەلگىرساندى جەنگى جىھانى سىنەم، ئەۋ كەسەى كە ئاگادار ئەبىت پەنگە سەرى يسوپمىنىت كاتىك ئەبىستىت ئەۋە سوخۇرە جىھانىەكان بون كە نازىزم بە ئاشكرا دۇياتى ئەكەرن، بەلام ئەۋ زانىارىيانەى كە پىشتر باسما نىۋەكرد و لە دۋاترىشدا دىنەۋە سەرى ئەۋ ھۆكارەمان بۇ پون ئەكاتەۋە كە پالى بە ستالين و پۆرژاۋاۋە تا تا پىكەرە بىدەنگى ھەلجۇرن لە بەرامبەر خۇ

(۸۲) ۋتەى ھەلگراى پوناكىمان بەكار ھىناۋە و بە لاتىنىش پىش دەۋترىت (ئورانيەكان).

پرچم کردنی ئه لمانیا که له یه کاتدا هه پشه ی له هه ردولا ده کرد، کاره ی له وه زیاده تر تیپه ری کاتیگ که پرنکه و تنیکی سه ربازی له نیوان هیقله رو ستالین هاته ناروه سه ربازی نه وه ی که سوپا هیشتا وه ک پیویست مه شق پینکراو و پینکخراو نه بو . له هه مان کاتدا بانکه پوژناواییه که وه ده کان که و تنه پشتیوانی کردنی پیشه سازی جهنگی سوپای ئه لمانیای تازه پینگه یشتو به پیدانی قهرزی گه وه و ناسانکاری کردن له و باره وه .

کهس ناتوانییت بلیت که ولاتانی پوژناوا ناگاداری نه وه نه بون که له پشت په رده وه پوی ده دا له ئه لمانیا له پری گه شه کردنی هیزی سه ربازییه وه . من نه توانم ئه م زانیارییه پشت راست بکه مه وه له بهر نه وه ی من خۆم ئه و راستیه م زانی کاتیگ که هاتم بو به ریتانیا به پینی ئه رک و پوسته که م له سالی ۱۹۲۰ له کاتی به ستنی کونگره ی چهکی ده ریایی .

شروقه یه کی وردی ئه و قوناغه له میژری هاوچه رخ ۱۹۲۰-۱۹۳۸ ده ریده خات که سوخوره جیهانیه کان کاره کانیا ن ئا راسته کرد به مه به ستنی گه یشتن به م ئامانجه ی لای خواره وه :

۱. هه لگی ساندنی جهنگی جیهانی دوهم به پینی پلانه سه ره کی و ریژر خایه نه که یان، له و کاره شدا سه رکه و تنیان به ده ست هیئا .

۲. گۆرینی نه و ده سه لات و سیسته مانه ی که دژایه تی ده کردن له ئه وروپا، له و کاره شدا سه رکه و تنیان به ده ست هیئا، وه ک خستنی ده سه لاته که ی ناسکویت له به ریتانیا له کاتی جهنگی جیهانی یه که م .

۳. ناچار کردنی به ریتانیا و فه رهنسا و دواتر نه مه ریکا به قبول کردن و پشتیوانی کردنی دروست بونی ده وله تیکی نیشتیمانی بو جوله که له فه له ستن . حکومه تی به ریتانیا له کاتی جهنگی جیهانی یه که م په یوه ست بو به سوخوره جیهانیه کان وه له به رامبه ر به ئین دانی ئه وان به فه رمان دان به پینکخراوه کانیا ن تا وا له نه مه ریکا بکه ن ناچار بیت و به شداری شه ر بکات شان به شانی هاو په یمانه کان . ده زگای هه والگری ده ریایی به لگی له لایه که

پوداۋى ژۇر ئاۋكەوتنى كەشتى ئەمەرىكى لە لەۋىزىقانیا^{۸۱} لە لاين ھىزى
نەريايى ئەلمانىاۋە پوداۋىكى نروسى كراۋبو... ھەروەك پوداۋى پىرل ھاپەس^{۸۰}
لە سالى ۱۹۴۹ كە بوە ھۆى بەشدارى كوردنى ولاتە يەكگرتوۋەكاشى ئەمەرىكا لە
شەپ لە نىزى يابان.

بەنگەننامەى ئىنتىدايى ئىنگلىز لەسەر لەلەستىن:

ئەو دەقە سەرەكەيەى پەيماننامەى فۇرساى لەمەپ ئىنتىدايى ئىنگلىز لەسەر
لەلەستىن ئەم بەرگەيە لەخۇ نەگىرت: "... بۇ ئەۋەى لەلەستىن بەكرىتە
نىشتىمانىكى نەتەۋەيى بۇ جۈلەكە" ئەلبەتە زايۇنىەكان ئەو دەقەيان گۇپىۋە
بەر نامانجەى كەبتۈان بەرژەۋەندىە راستەقىنەكانيان بشارنەۋە ھەر بۇيە بەم
شۈۋەيەى لىھات:

"ئەۋىش بۇ دامەزاندنى دەۋلەتتىكى نەتەۋەيى جۈلەكە بۇ لەلەستىن" پونە
كە ئەم چاكردەنە بۇ ئەۋەبو وا نىشان بەرىت كە جۈلەكە مەيلى ئەۋەى نىە بە
تەۋاۋەتى دەست بەگىرت بەسەر لەلەسىندا...

بە پىنى ئەۋەى كە خرايە پودەركەوت كە چۇن پىلانگىران تۈانىان ئاراستەى
سىياسەتى ئەۋروپا بەكن بە تەۋاۋەتى لە نىۋان ھەردو جەنگى جىھانىدا، ئەم
سىياسەتە ناسراۋەتەۋە بە چاۋبىرنە سەرۋەت و سامانى گەلان و داگىر كوردنى
ولتان بە شۈۋەيەكى زۇر نېندانە سەربارى دايش بونى ئەۋروپا بەسەر دو
سەربازگەدا كە زۇرى نەخاياندا تا بەيەكىاندا كىنشا لە جەنگى جىھانى
نۋەمدا.

^{۸۱} ئەم پوداۋە ھۆكۈرى راستەرخۇ بو لە توپەمكردنى گەل ئەمەرىكى لە سالى ۱۹۱۷ و ھەر بەو ھۆمۋە ولاتە
مەگرتوۋەكاشى ئەمەرىكا بىرارى دا كە شەپ نىزى ئەلمانىا پابگىمەنت.

(۸۱) ئەم پوداۋە بەنۋايانگە بو كە واى لە ئەمەرىكا كورد لەنرى يابان بەشدارى شەپ بەكات. لە كۇتايى سالى
۱۹۴۱ يابان لە تاكاۋ پەلامارى ئەم بەندەرى ئەمەرىكايدا لە نوركەكاشى (ھاۋاى) لە نۇقايانوسى ھادى.

پنویسته نهوه مان له یاد بیت که یه کینک له نامانجه سهره کیه کانی پیلانگنیران
له جهنگ دروست کردنی دهوله تیکی تایبته بو به زایونیزم تا بیته بنگه یه کی
سهره کی بو نه و خراپه یه ی که ته واوی ولاتانی جیهان دهکاته نامانجی خزی.

بەشى نۆھەم

ستالین

ستالین لە سانى ۱۸۷۹ لە گوندیکى شاخاوى بە ناوى "گورى" لە دایک بو
لە ھەرمى جۇرجيا (ناوى راستەقىنەى فیساریۆتۆفیتش جوگاشفیلی بو) لە
دایکىکى زۆر ئیماندار کە ناوى "ئیکاترینا گيلا گیلادز" باپەرەکانیشى کۆیلەى
زەوى بون لە گوندى فامبارولى.

باوکى ستالین ئىمە ھىچى لە بارەوہ نازانین جگە لەوہى کە بە دريژايى
ژيانى کارى جوتيارى کردوہ دواتر لە کارخانەى پىلاو دروست کردن کارى
کرد لە شارى ئەدیلخانوف و بۆچون وایە کە بەردەوام کەسینى سەرخۆش و
بەد خولق بوہ بە پىچەوانەى دایکى کە ناچار بوہ وەك چل شۆر کار بکات تا
ھەندیک پارە پاشەکەوت بکات و ئاواتى گەرەى بەینیتە دى کە بریتى بو
لەوہى کە پۆژیک بىت کۆرەکەى بىیتە قەشە. ھەر بۆیە ئەو پەرى ھەولى خۆى دا
تا بىنیریتە قوتابخانە لە "گورى" و دواتر دەرفەتى ئەوہى بۆ پەخسا کە لە
پەیمانگەىکى ئاینى بخوینیت لە شارى تفلیس بەلام دەرکەوت کە ئەو بۆ
ژيانى ئاینى دروست نەبوہ لەبەر ئەوہى ئەو ھەمیشە لە ناوکى دا بوہ لەگەل
دەسلاتەکانى پەیمانگا تا کار گەیشتە ئەوہى لەدواى تىپەر بونى چوار سان
دەرکرا و پەيوەندى کرد بە یەکێک لە کۆمەلە شوپگنپەرەکانى ئەو کاتە لە
روسيا.

ستالین بۇ يەكەمىن چار ھاسەلگىرى لەگەل "نىكاترىنا سفايندز" كورد كە مندالنىكى بۇ ھىنايە بون بەناوى "ياشا" كە بەدرىژاينى ژيانى كەسىكى فەرمۇشكراو بو، تەنانەت ئەو كاتەش كە باوكى بوە كەسىكى دىكتاتور و دەستى كرت بەسەر نىوہى گۆى زەوى دا ئەو ەك كەسىكى كارەباچى و مىكانىكى كارى ئەكرد. ستالین بۇ دوومىن چار ھاسەلگىرى لەگەل "ناديا ئاللىلرنا" كورد كە ئەوئىش دو مندالنى بۇ ھىنايە بون كە يەككىيان كوپ بو ناوى فاسىلى بو و ئەوى دىكەشىيان كچ بو و ناوى سفلتانا بو. فاسىلى دواتر بو بە جەنەرال لە ھىزى ناسمانى يەكئىتى سۆفئىت و ھەرئەوئىش بو كە سەرپەرشتى نەمايشە ناسمانىەكانى ئەكرد، دواى مردنى باركى ئەوئىش لە يادكرا و لەبەرچۆۋە.

ھاسەلگىرى دوومى ستالین سەرەكەوتو نەبو لەبەر ئەوہى كە چاوى كەوت بە نافرەتلىكى جولەكەى سەرەنج پاكئىش بەناوى روزا كانموفىتئش و بۇ ماوہىەك ەك ھاسەر لەگەلنى دا ژيا بەلام ئەرەندەى نەبرد كە ناديا خۇيكوشت. ھەر ەك ديارە كە خۇكوشتنى ھاسەرەكەى پەيوەندى بە چىرۆكىكى خۇشەرىستى يەو نىە بەلكو بەھۆى ئەو خەمە زۆرەو بو كەتوشى ھات لەدەرەنجامى ئەو توندوتىژىيەى كە ھاسەرەكەى ئەنجامىدا لە دژى نەيارەكانى كە ناديا پئىى وابولە پوى ئاينىيەوہ براى ئەون.

پۇزا كانموفىتئش خوشكى لازار كانموفىتئشە كە سەرەكردەيەكى كۆمۇنىستى بەناوبانگ بو لە سەرەمى ستالین و ئەندام بو لە مەكتەبى سىياسى (پۆلىتېرۇ) پارتى كۆمۇنىستى يەكئىتى سۆفئىت، ستالین پۆلى سەرەكردايەتى لە شۇپشدا پئى بەخشى و كردىە سەرپەرشتىيارى پىشەسازى قورس. دواتر بوە كەسىكى زۆر نرىك لە ستالین تا كاتى مردنى و ھاتنى سەرۆكى نوئى يەكئىتى سۆفئىت كە خرۇتئشوف بو، بە ھاتنى خرۇتئشوف بەركەنار كرا لە كارى سىياسى... ناوبراو توانى كە كچەكەى ستالین سفلتانا لە كورەكەى خۇى مىخائىل مارەبكات لە ۱۵ تەموزى ۱۹۵۱ . لە پاستىدا سفلتالا ھاسەرى كەسىكى دىكە بو كە بىرار لەسەر ئەم ھاسەلگىرىيە درا و كەسىش ھىچى

لەبارەى ھاوسەرى يەكەمەو نەببىست جگەلەوۋى كە لە ناكاو لەسەر پىنگە لادرا.. ھەرەك چۇن كە ستالىن پۇزا كىمالولفېتشى ھىنا دواى ئەوۋى كە ھاوسەرى دووۋەسى لە پىنگەى خۇكوشتنەو لەسەر پىنگە لابرا...

پاستى گەلىكى سەرنىچ پاكىش:

بەم شىۋەيە ستالىن ئەزىيا لە خىزانىكى نىمچە جولەكەدا: ھاوسەرەكەى جولەكە بو و ھاوسەرى كچەكەشى جولەكەبو و ھاوپى نىزىكەكەشى براى خىزانەكەى بو كە ئەوۋىش جولەكە بو.. ئەمانە پاستى گەلىكى مېزۇيىن كە ناكىت مەشت و مېرى لەبارەو بەكىت.. بەلام لەگەن ئەوۋەشدا ئەوۋ تەواۋى پاستىيەكە نىيە لەبەر ئەوۋى كە جىنگىرى سەزۇك لە سەردەمى ستالىن و ۋەزىرى دەروۋى كە ناۋى مۇلۇتۇف بو ھاوسەرەكەى جولەكەبو و لەھەمان كاتدا خۇشكى سەرمایەدارىكى ئەمەرىكى گەورە بو بەناۋى "سام كارب" كە خاۋەنى كۇمپانىيە مەزنى "كارب نكسپورتىنگ" بو كەلەبواۋى ھىنانى كالادا كارى ئەكرد و نىۋەندەكەى دەكەوتە وىلايەتى "كونىكتىكوف" لە ۋلاتە يەكگرتەكانى ئەمەرىكا... كچەكەى مۇلۇتۇفېش دەستگىرانى فاسىلى كوپى ستالىن بو.. بەم شىۋەيە بە پونى دەردەكەۋىت كە مەكتەبە سىياسىيەكەى ستالىن كە دەستى گرتىبو بەسەر تۋانار دارايى پارتى كۇمۇنىستى يەكىتى سۇقۇت و جىھانى كۇمۇنىزىم ۋەك خىزانىك ۋەھابو كە ھاوسەر و كوپەكان تىايدا جولەكە بون^{۸۶}..

گومانى تىدا نىيە كە ئەمە پۇشنايى ئەخاتە سەر لايەنە شاراۋەكانى ئەو كۇپانكارىيە پىشەبىيەنەى كە لە يەكىتى سۇقۇت پويان دا لە كاتى ھاتنە سەركارى خۇرۇتسۇف و بوە ھۇى ئەوۋى كە ھەلۋىستى دوژمنكارانە ۋەربگىت بەرامبەر بە ھاۋەلە كۇنەكان و پاكتاۋ كىردنى سەركىردەكانى دەۋلەت و پارتى

(۸۶) لىزەو دەردەكەۋىت كە چۇن ۋلاتە يەكگرتەكانى ئەمەرىكا و يەكىتى سۇقۇت ھەر لە سەرتاۋە لە كىرېكىنى ئەمەدەبون كە كاميان دان بە دامەزاندنى دەۋلەتى نىسپانل دا بەيئىت.

كۆمۇنىستى و مەكتەبى سىياسى. ھەربىرەش نۆمىستايەره بەلكو ھەلسا بە
گۆشەگىرگىردىنيان لە ھوى ژمانى سىياسى و پەردە لەسىر لادانىان لە بەرامبىر
گەل رۇسىا و جىھان.

بەر لە شوپشى ئۆكتۇبەر لە سالى ۱۹۱۷ ھەرفەت بۇ ستالىن پەخسا تا
دەرىكە ویت لەنۆ شوپشگىرەكاندا كە نۆرىنەيان لە ئا و زىندان دا بون. بەلام
لەگەن ئەو ھەشدا نەيتوانى ھىچ پۇلىكى پۇنەرايەتى ھەرىگىرت لەئا و پارتى
كۆمۇنىستى ئەنھا ئەو كاتە نەبىت كە لىنن نەخۇش كەوت، دواى نروسىت
بونى مەملانىش لە نيوان خۇى و تېرۇتسكى دا و دواتر بە پاكتا و كرىدى تۈانى
دەسەلات بگىرتە دەست و تا كاتى مردنى لەو پۇستەدا بەمىنىتەرە.

قۇناغەكانى سەرگەوتن:

پەنگە لىرەدا پىئويست بىت كە باس لە قۇناغەكانى سەرگەوتنى ستالىن
بەكەن لە دەسەلات دا. كاتىك كە لىنن نەخۇش كەوت لە يەكى ئازلىرى ۱۹۲۲،
دەسەلات بەخۇشرا بەھەر يەك لە ستالىن و زىنۇفیف و كامىنىف، دواى ئەو
پوداوش ئەرەندەى نەخاياند كە لىنن كۇچى دواى كرىد.

سەرگەدايەتى مەكتەبى سىياسى ئەو كاتە پىك ھاتبو لە ھەر يەك لە لىنن،
زىنۇفیف، كامىنىف، تېرۇتسكى، بوخارىن، تۇمسكى و ستالىن.

زىنۇفیف و كامىنىف دەستە راستى لىنن بون، ئەمەش واى لەو دو كەسە
كرىدو كە ەك ئەندامانى مەكتەبى سىياسى سەيرى خۇيان بەكەن. تېرۇتسكى لە
كتىبەكەى كە دواتر و لە ژىرناوى ستالىن چاپى كرىد لە پەردەكانى ۴۸ - ۳۲۷
دەلئىت: "زىنۇفیف بە شىنۆەى سەرۆك و ژىر دەست مامەلەى لەگەن ستالىن
نەكرد، كامىنىفیش بە شىنۆەيەكى گالتە جاپرەنە مامەلەى لەگەن ستالىن
ئەكرد."

ئەم دوانە ەك نەيارى سەرەكى بۇ دەسەلات سەيرى تېرۇتسكىيان ئەكرد
لەدواى مردنى لىنن، ئەو كاتە ئەندامانى مەكتەبى سىياسى وا سەيرى

زىنئۇلىيەن ئەكرەم ئەك تەنھا كانىدە بۇ سەرئۆكايەتى كىردى مەكتەبى سىياسى،
ھەر بۇيە ئەركى و تاردانىيان پىدا لە كۆنگرەى دوانزەھەمى پارتى كۆمۇنىستى،
ئەو ئەركە تەنھا لىنئىن پىيى ھەل دەستە بەر لە مردىنى، بەلام ھەر زو زىنئۇلىيە
لە ئەركەدا شىكىستى ھىنا و بەمەش ستالىن ئەو ھەلەى قواستەو و دەستى
كىرد بە بەرپۇو بەردىنى كۆبۇنەو ھەكان، كاتىكىش كە كۆنگرە كۆتاي پىنات،
ستالىن تۈانى بوى كە پۇستى يەكەمى پارتەكە بۇ خۇى مسۆگەر بىكات،
دۇخەكە بەم شىۋەيە ماپەو تا كاتى مەرگى لىنئىن لە سالى ۱۹۲۴ .

دواتر ستالىن لە نىسانى سالى ۱۹۲۵ تۈانى كە تېرۇتسكى كەنار بىكات لە
پۇستەكەى خۇى وەك نۆيئەرى گەل بۇ كاروبارى بەرگى (وھزىرى بەرگى)،
دواتر دۇايەتى ھەر يەك لە زىنئۇلىيە و كامىنىيە كىرد و لە برى ئەوان لەگەل
بوخارىن و پىكۇف و تۇمسكى يەكى گرت، بەمەش زىنئۇلىيە و كامىنىيە لەگەل
تېرۇتسكى يەككىان گرت و بەرەيەكى ئۇپۇزسىۋىيان لە دۇى ستالىن دىروست
كىرد، بەلام ئىدى ئەم ھەنگاۋە دىرەنگ بو... بەم شىۋەيە ستالىن تۈانى لە
شۋباتى ۱۹۲۶ زىنئۇلىيە لە مەكتەبى سىياسى دەر بىكات و دواتر لە
سەرئۆكايەتى يەكىنتى سۆفئىت و سەرئۆكايەتى ئەنتەر ناسىۋنالى سىنەمىش
دەرى كىرد، دواتر نۇبە ھاتە سەر كامىنىيە و تېرۇتسكى و لە سالى ۱۹۲۶
ئەوانىشى دەرى كىرد لە مەكتەبى سىياسى، لە سالى دواترىشدا ھەر سى
نەپارەكەى لە لىژنەى ناۋەندى پارتى كۆمۇنىست دەر كىرد و دواتر لە تەواۋى
پارتەكە دەرى كىرد... لە سالى ۱۹۲۷ تېرۇتسكى دوا ھەلى دا بۇ پاپەرىن لە
دۇى ستالىن و تاۋانبارى كىرد بەۋەى كە لە ئايدىۋۇلۇجىيە ماركسىيەت ھەل
گەپراۋەتەو و دەسەلاتىكى دىكتاتۇرى دامەزاندە، ھەلامى ستالىن بۇ ئەم
تۆمەتەنە زۇر توند بو و دەستى كىرد بە ھەلمەتتىكى پاكتاۋ كىردى گەۋرە كە
تىايدا بە مىلۇنەھا كەس گىيانىان لە دەست دا و بە ھەزارەھا كەس پەۋانەى
سايبىرىيا كىران... ئەلبەتە ئەم راستىانە دواتر لە لاينەن خۇشۇشۇفەو ئاشكرا
... كىرا

ستالین له ههلمه‌تی پاکتاو کردندا که دورخستنوه و زیدانی کردن و له سیداره‌دانی له خو ده‌گرت، زورینه‌ی سرکرده‌کانی پارتی کومونیستی له ناو برد له جوله‌که‌کان نه‌وانه‌ی که یه‌که‌مین که‌س بون که شوپشی کومونیستیان ده‌ست پیکرد که له نیویشیاندا که‌سانیک‌ی ترۆتسکی، زینوفیف، کامینیف، مارتینوف، زاسولیتش، ناکسلرود و مارتوف و هتد هه‌بو... به‌م شیویه له کاتی مردندا ستالین که‌س له ده‌روویه‌ری نه‌بو جگه له خیزانه‌که‌ی پوزا کانوفیتش و خوشکه‌که‌ی لازار کاگانوفیتش، لیکولینه‌وه‌یه‌کی شیکاریش له ههلمه‌تی پاکتاو کردن و قوناغه‌کانی ژیانی ستالین پیمان ده‌لنت که په‌یوه‌ندییه‌کی توندوتوئی شاراره هه‌بوه له‌گه‌ل هیزه شاراره‌کاندا، له کومله‌یه ده‌ستی ستالینی کرده‌وه تا هه‌مو نه‌یاره‌کانی له ناو بیات تهنانه به جوله‌که‌کانیشوره، له‌مه‌شدا به‌نگه‌ی یه‌کلا که‌روه هه‌یه له‌سهر له‌وه‌ی که نه‌م هیزانه هه‌چ قورساییه‌ک دانانین بۆ هه‌چ هاوپه‌یمانیک تهنه‌وه کاته نه‌بیټ که بونی له به‌رژه‌وه‌ندی خو‌یاندایټ.

جەنگى ئابورى جىھانى

زنجىرى پوداۋەكان ئەمان گەيەنن بە جەنگىكى ئابورى سەرتاسەرى ھەمە لايەن، ئەو شەپەرى كە تەۋاۋى جىھانى گرتەۋە لە پېئىش جەنگى جىھانى دوۋەم لەبەر ئەۋەى ئەو جەنگە ئابورىيەى كە بە كورتى دېيىنە سەرى بەلگەيەكى حاشا ھەلنەگرە لەسەر ھاۋپەيمانى نەيئىنى لە نىۋان ستالين و ھىزە شاراۋەكان: لە دۋاى كۇتايى ھاتنى جەنگى جىھانى يەكەم، ھىزە شاراۋەكان كاريان بۇ دو ئامانچ ئەكرد و ئەۋانئىش برىتى يون لە:

- ئامادەكارى كردن بۇ جەنگى جىھانى داھاتۋى دوۋەم.
- دەست گرتن بەسەر نۇرتىرىن پارەى گەلان، ئەمەش ئامانچىكى ھەمىشەيە.

بى كومان ئامانچى يەكەم ۋاى ئەخواست كە پىلانگىپران دو ھۆكارى سەرەكى بەدەست بەيئىنن، يەكەمىيان ھۆكارى دەرونى ۋاتە ئامادەكردنى جىھان - بە تايبەت ئەۋروپا - لە پۋى دەرونى و بىرەۋە بۇ شەپ و دروست كردنى كىنە و پق و ھتد... لەم بارەۋە قسەمان زۆر كرىد، بەلام ھۆكارى دوۋەم برىتى بو لە دروست كردنى جۆرىك لە ھاۋسەنگى لە نىۋان ئەو دو سەربازگەيەى كە ئەمادە دەبون تا بچنە شەپەۋە.. بەر پېيەش كە ئەو دەۋلەتانەى كە بە سەرگەرتۋىى لەجەنگى جىھانى يەكەم ھاتبۇنە دەردەۋە ۋەك ئەمەرىكا و فەرەنسا و بەرپىتانيا، بەھىزتر و دەۋلەمەند تىرىون لە ئەلمانىاي برىندار، كەۋاتە دەرنىجامى لۆژىكى بۇخۇى پون دەيئتەرە: ئەۋىش برىتىيە لە دو بارە چەكدار و پېشەسازى كردنى ئەلمانىا و ئەو ۋلاتانەى كە سەرمایە دارە جىھانىيەكان نەيخەنە پان ئەلمانىا... ھەرۋەھا لە ھەمان كاتدا كار ئەكەن لەسەر لاۋزا كردنى

بهری پوژناروا تا ناستی پیویست و هیئانی سمرمایه‌کان بؤ بواری پیشه‌سازی سمریازی تا بتوانیت له کاتی پیویست دا چالاکي نابوری بخاته پیناو بهرهم هیئانی جهنگی یه ره .

لیژدها پونکردنه‌وی پیویست نه‌دوژینه‌وه بؤ له و مه‌ته‌له سمرسوپهینه کی جیهان سمراسیمه له بهرام‌بریدا وه‌ستا له دوی جهنگی جیهانی دووه‌م‌ره، نه و نهینیه‌ش بریتیه له بیده‌نگی ولاته پوژناروا‌ییه‌کان و حکومه‌ته‌که‌ی ستالین له بهرام‌بر دویاره خؤ پرچک کدرنه‌وی نه‌لمانیای نازی و دهرکه‌وتنی هیتلر و هیدی هیدی به هیژ بون و په‌لاماره یه‌ک له دوی یه‌که‌کاشی (داگیر کردنی نه‌مسا و هتد...) و ده‌سته‌وه‌ستان له بهرام‌بریدا له کاتیک دا که هیتلر زؤر به‌هیژ نه‌بو ۸۷...

له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا پیلانگیره‌کان چاویان هه‌لنه‌بپی له نامانجی دووه‌میان که بریتی بو له هه‌لمعزینی دارایی گه‌لان، نه و پلانه‌ش که بؤ له‌م قوناهه‌ دایان نابو بریتی بو له جه‌نگیکی نابوری سهرتاسه‌ری.

له نیوان سانه‌کاشی ۱۹۲۲ - ۱۹۲۵ نه و جه‌نگه نابورییه نه‌زمون کرا به شیوه‌یه‌کی ناسایی و پرکخراوه مالییه جیهانیه‌کان پاره‌ی زؤریان خسه بازارپی ولاته سهرکه‌وتو و بی لایه‌نه‌کان نه‌مه‌ش بوه هؤی به‌رز بونه‌وی نرخ و زؤر بونی به‌رهم هیئان و چالاکي نابوری، دواتر له ناکاو نه و پارانه کیشرا‌نه‌ره و له سالی ۱۹۲۵ قه‌یرانیک دروست بو بوه هؤی دابه‌زاندنی به‌های دراو. کاتیکیش که نه و پرکخراوه جیهانیانه پاره‌کانیان خسته‌وه بازار له پرگی قهرز

(۸۷) به‌م شیوه‌یه جیهان راستیه‌کی ترسانگی بؤ ناشکرا نه‌بیت له‌سهر کوشتاری جوله‌که له‌سهر ده‌ستی هیتلر و زایونیزمیش وه‌ک پاساویکی سهره‌کی به‌کاری نه‌هینیت بؤ پراکیشانی هاوسؤزی جیهان به‌لای خؤیدا له کاتیکدا که له‌کاره له لایین سوخؤره جیهانیه‌کانه‌وه به‌رنامه‌ی بؤ دارپؤر‌رابو نه‌ر که‌سانه‌ی که بی باکن به‌رام‌بر به به‌لورپانی کردنی ملیژنه‌ها کس له‌نا‌هت له خؤشیمان له‌ها له پیناو سهرخستنی پلانه دؤزه‌خیه‌که‌یان...

و کمپنیه دو باری بهای در او گه‌پایه و پوی له بهرز بونه کرد و بهر شیوه‌یهش شو پړک خراوانه قازانجی پیوستیان کرد...

شو کاته سوخوره جیهانیه‌کان د لّنییا بون له سره‌کوتنی پلانه‌که‌یان له دواى هم تاقی کردنه‌وه‌یه‌وه هر بویه دستیان کرد به چالاکی سره‌کی که بریتی بو له کاری سره‌کیان و بوه هوی دروست کردنی قه‌یرانیکی جیهانی که زؤرینه‌ی ولاتانی ناوچه‌که‌ی گرتوه له سالی ۱۹۳۰، شو قه‌یرانه‌ی که ناوی اینرا قه‌یرانی گوره، هم پلانه جیهه‌جی کرا به هاوکاری ستالین و سوخوره جیهانیه‌کان.

هم پرؤسه‌یه بهوه دستى پیکرد که پړکخراوه داراییه جیهانیه‌کان دستیان کرد به کیشانه‌وه‌ی پشتیوانی دارایی له کومپانیاکانی گواستنه‌وه‌ی وشکانی ئەم‌ریکا به تایبته و پوژناوا به شیوه‌یه‌کی گشتی و له همان کاتدا دهستان کرد به پیدانی قمرزی گوره به مرجی سهرنج راکیش و ناسانکاری کردن به که‌شتیه ئەلمانیه‌کان به تایبته‌ی و یابانی و ئیتالیه‌کانی به شیوه‌یه‌کی گشتی و ئەمه‌ش بوه هوی بوژانه‌وه‌ی جولانه‌وه‌ی که‌شتیه‌کان به تایبته که‌شتیه‌کانی گواستنه‌وه‌ی دانه‌ویله و گوشتی به‌ستوی ئەم‌ریکی و یابانی که به بی‌وهستان به‌ناو دهریاکانی جیهاندا له سوپانه‌وه‌دابون.

دواتر قوناغی دوهمی پرؤسه‌که دستى پیکرد، بانکه گوره‌کان و لقه‌کانی شو قمرز و سلفانه‌یان پاگرت که ده‌یان دا بو ناردنی دانه‌ویله و گوشتی به‌ستو و له قوتونراو بو بازاره‌کانی جیهان سهرباری وه‌ستانی پیدانی قمرز بو قوناغه‌کانی به‌رهم هینانی له ئەم‌ریکا به تایبته و پوژناوا به شیوه‌یه‌کی گشتی، تا وای لیقات که شو کالایانه له ئەمباره‌کاندا که‌له‌که بون و له لایه‌کی دیکه‌وه تیچونی هئنگرتنیان تا ده‌هات زیادتر ده‌بو و سودی قهره‌کانیش تا ده‌هات زیادتر ده‌بو... له لایه‌کی دیکه‌وه پړه‌یه‌کی زور له گوشت و دانه‌ویله به نرخى هرزان پڑانه ناو بازاره‌کانه‌وه به که‌متر له نرخه جیهانیه‌که‌ی.. سرچاره‌ی گوشته‌کان نوستوپالیا و نهرجه‌نتین بون، به‌لام دانه‌ویله‌که سرچاره‌که‌ی روسیا بو، ستالین زؤرینه‌ی به‌روبونی ناوخوی دانه‌ویله‌ی

د اېرېنکخراوه داراييه جيهانيه کان به نرخيکي زور کم نه وانيش نه و دانه ويژه هرزانه يان خسته ناو بازاره کانه وه، نه لېته ستالين نه و دانه ويژه يه ي به زور له کيژگه هره وه زياکان و جوتياره نؤکرانيه کان وه گرگرتبو که دهره نجام بوه هؤي دروست بوني نانارامي خويناوي و بلاو بونه وه ي برسيتي له ناو پوسه کاندان..

نه مانه راستي گه ليکي حاشا ه لنه گرن و راشکاوانه ن که سهرؤک خرؤشؤف له کؤنگره ي گشتي پارته کؤمونيستيه کان ناشکراي کرد و تيايدا هيرشي کرده سهر ستالين و وتي که به نرخيکي زور هرزان دانه ويژه ي روسي فروشتوه به سهرمايه داره جيهانيه کان و جوتياره پوسه کاني برس ي کرده، هه ورها به راشکاوي باسي له کوشتاره کاني کرده که نه و کاته و له سهر دس تي ستالين نه نجامدراوه.. نه و دهره نجامه ي که ستالين ده يويست له خسته نه پوي دانه ويژه به و نرخه هرزانه بريتي بو له زه ي که په کي نابوري نه وروپا و نه ميريکا بخت له دهره نجامي نه و بي بازارپييه ي که هه ردو که رتي دانه ويژه و گوشت نه گرگرتوه، په ننگه نه و پني وابوييت که نه و قه يرانه نابوريه و نه و نانارامييه کؤمه لايه تي و سياسيانه ي که له دهره نجامي نه و قه يرانه وه نه که ويته وه نه بيته هؤي هه لگيرساندن ي شوپي کؤمونييزم له پؤژئاوا. نه لېته پوداوه کان دهر يان خست که نه و بؤچونه زور ساويلکانه بوه، هه ر وه ک چؤن خرؤشؤف يش باسي ليوه کرد و په تي کرده وه. به لام سوخوره جيهانيه کان گه يشته نه و نامانجه ي که مه به ستيان بو، قه يراني نابوري گه وه دروست بو له نه ميريکا به تايبه ت دواتر نه وروپا و جيهان به گشتي و به تايبه ت که رتي کشتوکال و خوزاکي گرته وه له نه ميريکا و خؤرئاوا و کاري کرده سهر نابوري گوند له ته واري نه و ولاتانه ي جيهان که دانه ويژه و گوشتيان به ره م نه هينا. به م شيوه يه دارمان له بواره کاني نابوري و کؤمه لايه تي دا هاته ناراه و به هاي دراو و پشک و مولک هاته خواره وه له به رامبه ر نه و په من و بيمه و سودانه ي که بانکه کان له سهرتاسه ري جيهاندا دابويان بؤ بره و دان به که رتي کشتوکال. کاتيکيش که قه يران گه يشته ترؤپک پيکخراوه داراييه جيهانيه کان ده ستيان کرد به که رني سه نه د و پشک و په نه کنه کان به نرخيکي زور کم. به م شيوه يه به مليونه ها دولار

چۈە خەزىنەنى سوخۇرە جىھانىيەكانەۋە.. ئەلبەتتە بە پىك كەۋتن لەگەن ستالېن
ۋ بە پىك ھاتن لەگەلى..

ئەم قەيرانە بوە ھۇى خۇكۇشتىنى زۇرىك لە زىان لى كەۋتوان ۋ وىران بونى
مالانىكى زۇر ۋ بلاۋ بونەۋەى گەندەلى ۋ لەشفرۇشى ۋ دزى كردن بە
شىۋەيەكى بەرفراۋان، ئەلبەتتە ئەمە شتىك نىيە كە سوخۇرە جىھانىيەكان ھىچ
بايەخىكى پىچ بىدەن، بەلام ستالېن ۋەك دەرکەۋت بە مليۇنەھا جوتىارى كرده
قوربانى بۇ سوخۇرە جىھانىيەكان، ئەۋ كارەشى زۇر بە خۇين ساردى ئەنجام دا
ۋەك ھەنگاۋىكى ستراتىجى لەۋ گەمە ترسناكەى كە خۇشى نە ھىچ بەھايەكى
بۇ دانا ۋ نە ھىچ بەھايەكىشى دانا بۇ نازارى مۇرفايەتى بە گشتى ۋ گەلەكەى
بە شىۋەيەكى تايىبەت.

بۇ ئەۋەش كەلە ناۋەپۇكى راستەقىنەى ئەم پېۋسە ئەھرىمەنىيە تى بگەين
پىۋىستە لەسەرمان كە ھەل ۋ مەرجى ئابورى جىھان بە نمونە بىننىنەۋە
لەكاتى توند بونەۋەى قەيرانە گەۋرەكە لە نىۋان سالەكانى ۱۹۲۹-۱۹۳۰، بى
بازاپرى بالى كىشاۋە بەسەر ئەمەرىكا ۋ ۋلاتە ئەۋرۋوپىيەكان ئەۋانەى كە دانەۋىلە
ۋ گوشت بەرھەم ئەھىنن، بەرھەمەكانىيان لە كۇگاكاندا بەسەر يەكددا
ھەندراۋەتەۋە بە بى ئەۋەى كەس لىيان بگېرنت، كەشتىيەكان لە شوئىنەكانى
خۇياندا چەقىيان بەستۋە ۋ ناتوانن بچولئىن، لە كاتىك دا كە برسىتى بە
مليۇنەھا كەس لە زۇر شوئىنى جىھان لەناۋ ئەبات، تەنانت لەۋ ۋلاتانەى كە
بۇخۇيان دانەۋىلە ۋ گوشت بەرھەم ئەھىنن... لەۋ قەيرانەدا ئەلمانىيا ۋ ئىتالىيا ۋ
يابان بەدەر كردان ۋ كەشتىيەكانىيان بەكار ھىنرا بۇ گواستەۋەى دەرياسى بە
تايىبەت گواستەۋەى دانەۋىلەى پوسى ۋ گوشتى ئوستوپال ۋ نەرجەنتىنى ۋ
كالا ھەرزان بەھاكانى يابان ئەمەش بوە ھۇى بوژانەۋەى ئابورى ئەۋ ۋلاتانە ۋ
بەھىز بونيان.. ھەرۋەھا لە دەرەنجامەكانى ئەۋ قەيرانە دەرکەۋتنى فېرانكلېن
پۇزفېلنت بو لە ۋلاتە يەكگتروەكانى ئەمەرىكا كە ھەستا بە گرتنە خۇى
سىياسەتى بەناۋيانگى گۇپىنى سەرمايەى ئەمەرىكى بۇ پىشەسازى ۋ بە
جىھىشتىنى زەۋى ۋ زارىكى زۇر بۇ كشتوكال كردن تىايدا لە بەرامبەر قەرەبو

کردنه وې خاوهڼه کانی له کاتیکدا که سې به شی جیهان نه نالینن به دست برستی یوه . پوژفیلنت له سر بنه مای هم سیاسته لهه لېژاردنه کانداید سرکه وتی به دست هیئا و قهیرانیش کۆتایی پی هات و سرمایه کانیس که خراڼه بوی پيشه سازه یوه بو به پيشه سازی له جهنگی جیهانی دوهمدا... سوخوره جیهانیه کان هروک نه بینن به دو نامانج گه یشتن: هاوسهنگی نابوری و پيشه سازی له نیوان نه وروپای پوژناوا و نه مریکا له لایهک و نه المانیا و نیالتیا و یابان له لایهکی دیکه وه و ناراستی کاری همون پوه و پيشه سازی گوږا و نه وندهی نه برد که بهر و بهرهم هیئانی جهنگی گوږا، واته نامانج کاری کردن بو جهنگ و نه مهش هروک پيشتر نامانج مان پیدا نامانجی سره کی بو.

به لام نامانجی دوهم بریتی بو له وې که دست بگرن به سر نورتین مولک و مالی خه لکی له بهر فراواترین ناستدا.

سیماکانی هم قهیرانه که له میژودا به قهیرانی گه وړی سرمایه داری ناسراوه له نیوان ساله کانی ۱۹۳۱-۱۹۳۲ پوی له کهم بونه وه کرد تا نه وې له سالی ۱۹۳۳ به یه کجاری کۆتایی پی هات نه مهش له دهره نجامی نه وې که سوخوره جیهانیه کان سرمایه یه کی زوریان خسته بازاره وه و نه مهش دوباره نانوگوږی بازرگانی و سرف بونی کالی دروست کرد، نه و کالایانی که سوخوره کان زور به هرزان دهستیان که وت، به لام ستالین بی گومان سرکه وتو نه بو له وې که شوږی کۆمونیستی له پوژناوا دروست بکات به لکو ته نها سرکه وتو بو له وې که ژماره یه ک بکاته خاوهن ملیاره ها دؤلار له سر شانی گه لې روسیا به تابهت جوتیار، سرباری گه لانی دیکه ی جیهان. ستالین دوی نه وې که نیدی کار له کار ترزابو بوی دهرکه وت که نه و لایه نیک بو له وړیک که وتنه شاره و ییه ی که له گه ل سرمایه داره جیهانیه کانداید به ستراوه، په ننگه هر نه مهش بیت هوکاری سره کی نه و ملاملانییه ی که له نیوانیاندا هه بوه و سیماکانی له سالی ۱۹۳۶ هوه نیدی ورده ورده دهره که وت و شکایه وه به سر ژماره یه کی دیکه له سر کرده کونه کانی کۆمونیزم و پاکتاو کران. کاتیک که

قەيرانە گەرەكە دروست بو جىهان نەيدەزانی كە پورە و چارەنوسىكى دىارى
كراو نەچىت كە نەپىش جەنگى جىهانی دوومە.. ھەروھا ژمارەيەكى كەم
نەويان دەزانی كە كرىكاری نەمەرىكى و كارمەندى فەپەنسى وجوتيارى
پوسى و توركى دەست گىپرى پۇژھەلاتى سەرچەمیان لە ناو ئەو قەيرانەدان و
قوربانى پىلان گىپرىيەكن كە جولىنەرەكانى سەرانى سەرمایيەى جىهان و
جولەكن.

به‌شئی ده‌هه‌م

نه‌و روداوانه‌ی که هۆکار بون بۆ هه‌لکیرساندنی چه‌نگی جیهانی دووهم

لێره‌دا ئه‌گه‌ینه قۆناغێکی نوێ له قۆناغه‌کانی میژوی مرقایه‌تی که بۆ نه‌وه‌ی ئیستا زۆر جیگه‌ی بایه‌خه له‌به‌ر نه‌وه‌ی نه‌وه‌ی ئه‌و نه‌و قۆناغه‌یه که تیایدا نه‌و جیهانه دروست بو که ئیستا ئیله‌ی تیدا ده‌ژین و به‌ شینوه‌یه‌کی راسته‌وخز له ژێر کاریگه‌رییه‌کانی داین، مه‌به‌ستیشمان لێی ئه‌و قۆناغه‌یه که له‌دوای چه‌نگی جیهانی یه‌که‌مه‌وه ده‌ستی پێکرد و به‌ چه‌نگی جیهانی دووهم کۆتای پێهات له‌ سالی ۱۹۳۹. ئیله‌ له‌ دوه‌شئی پێشودا په‌رده‌مان له‌سه‌ر راستی هه‌لئوئستی جیهانی و لایه‌نه‌ شاراهه‌کانی سیاسه‌تی ئه‌ورپی هه‌لمانی. هه‌روه‌ها ده‌رمان خست که چۆن سوخۆره‌کان ده‌رفه‌تیان په‌خساند بۆ دوه‌باره‌ خۆ پر چه‌ک کردنه‌وه‌ی ئه‌لمانیا به‌ بێ نه‌وه‌ی که ستالین و پۆژناوا هیچ جۆره هه‌لئوئستیکیان هه‌بیت. هه‌روه‌ها ئه‌و هۆکارانه‌شمان پون کرده‌وه که وای له‌ ستالین کرد به‌لێن بدات به‌ مه‌شق کردن به‌ ئه‌فسه‌ره‌کانی ئه‌لمانیا. تیکرای ئه‌مانه‌وه‌ خاوه‌ن سه‌رمایه‌ جیهانیه‌کان پشتیوانیان دابین ئه‌کرد بۆ پێشه‌سازی ئه‌لمانیا. هه‌ر وه‌ک باسمان کرد ئه‌و دۆخه‌ی که هه‌یزه‌ شاراهه‌کان دروستیان کرد ده‌ره‌نجامه‌که‌ی دروست بونی که‌سیکی وه‌ک هه‌تله‌ر بو. ئه‌له‌به‌ته ئه‌بیت ئیله‌ بۆ نه‌وه‌ی له‌ راستی ئه‌و هۆکارانه‌ بگه‌ین که پزگه‌ی خۆش کرد بۆ ده‌رکه‌وتنی

هیتلر و دواتر دروست بونی هه‌لوئیستی له‌روپا پیویسته لیکولینه‌وه بگه‌بین له لایه‌نه شاراوه‌کانی سیاست له‌و ماوه‌یه‌ی که له سالی ۱۹۲۴ هوه بریز بوز وه‌تا سالی ۱۹۳۴.

گه‌ی له‌ئمانی له جه‌نگی جیهانی یه‌که‌م هاته‌نهره‌وه به دلنکی پږ له پمژاره له‌بهر نه‌وه‌ی پینی وابو - هر وهک پیشتر باسمان لئوه‌کرد - په‌یماننامه‌ی فیزسای کۆتی کردووه و مهرج و سزا گه‌لنکی زۆری به‌سهردا سه‌پاندووه، هه‌روه‌ما بیینی که نا‌ئارامی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی ته‌واوی ولاتی گرتبۆوه و سیسته‌می ده‌سه‌لاتیش بی‌سهره‌وبه‌ری تینکه‌وتبو و ده‌سه‌لات هه‌وه و هه‌وخان نه‌پۆیش له کاتی‌کدا که گه‌ی له‌ئمانیا له جیهاندا به‌ره‌ ناسراوه که گه‌لنکی چالاک و زیندووه و گه‌لانی دیکه لئیره‌بیان به‌ر گه‌له‌ نه‌بورد. له‌و نا‌ئارامییه‌ تا ده‌هات زیادو زیادتر ده‌بو به تایبه‌ت له‌و کاته‌ی که پۆژئاوا زیادتر گه‌ی له‌ئمانی بریندار نه‌کرد، نه‌و گه‌له‌ی که له‌سهر چۆک که‌وتبو. له‌گه‌ل نه‌ومشدا که گه‌ی له‌ئمانیا نه‌و سوکایه‌تی کردنه‌ی پۆژئاوا‌ی به‌ بینه‌نگی قبول نه‌کرد به‌لام له ناخیدا خه‌م تینکه‌لی کینه و پق ده‌بو و تا ده‌هات گه‌رته‌ر ده‌بو. زۆرینه‌ی نه‌ئمانه‌کان نه‌یانزانی که نه‌ئمانیا شکستی نه‌میناوه به‌لکو زیادتر له سهرکه‌وتنه‌وه نزیک بوه تا شکست: باشه نه‌وه سوپای نه‌ئمانیا نه‌بو که له سالی ۱۹۱۸ دا له‌ته‌واوی به‌ره‌کان هیرشی ده‌ست پږ کرد؟ نه‌ئمانیا له کۆتاییه‌کانی جه‌نگدا هینشتا هر خاوه‌ن ده‌ست پیشخه‌ری بو له شه‌ردا... به‌لام لیدان له پشته‌وه و نا‌پاکی جوله‌که‌کان و هه‌ستانیان به‌ پږکخستنی نا‌ئارامی و خۆپیشان دان له‌ناو پیزی هیزه چه‌کداره‌کان له لایه‌ک و جۆلاندنی ولاته یه‌گه‌رتوه‌کانی نه‌مه‌ریکا و ته‌واوی ولاتانی جیهان له درژی نه‌ئمانیا له لایه‌کی دیکه‌وه، سه‌ریاری نه‌و پۆله‌ی که کۆمونیسته‌کانی نه‌ئمانیا به‌ رابه‌رایه‌تی پۆزا لۆکسمبۆرگ گڼ‌پریان له درژی نه‌ئمانیا وای کرد که گه‌ل وا له کۆمونیسته‌کان هه‌روانیته که هاوپه‌یمان و هاوبه‌شی جوله‌که‌کان بون تا پینکه‌وه گورزینکی که‌مر شکین له نه‌ئمانیا بدن.

دواتر په یماننامه یی فیږسای هات له ناو گڼږاری قهیرانی سیاسی دا و جوله که کان پوټنکی دیاریان هه بو تیایدا هر وهک پیڅتر به درږزی ناماژمان پییدا، سمرجهم هم پروداونه هوکار بون تا هندی هندی بیږی توټه سهندنوره به قولی پهگ دابکوټنی له لای گه لی نه لمانیا.

هوکاری نابوری:

نوره تنه گه لی نه لمانیا نه بو که نهو ههستی هه بو بهرامبر به جوله که و کومونیسټه کان، به لکو نهو ههسته هاوبهش بو له نیوان گه ل و بیچاره دهسته بږږره کاندو و له سمروی هه موشیان هه پیاوانی دهولت و پسرپوره نابوری به کان. نه لبه ته که نهو پسرپورانه زیادتر بایه خیان به بواریکی دیکه ی گرنگیش دها که نهویش بواری نابوری بو... نهو پسرپورانه درکیان بهو چاله کردبو که تینی کهوتیوون دوا ی نهو هی که سوخوره جیهانیه کان توانیان دهست بگرن به سمر نابوری نه لمانیا و وای لی هاتبو که نابوری که ی تنه و به شیوه یه کی سمره کی پشت بیهستیټ به قهرزی دهره کی که به شیوه یه کی راسته وخو یاخود ناراسته وخو نهو قهرز دهرانه په یوه ندییان به ږنکخواه جیهانیه کانه ره هه بو... سیاست مه دارو پسرپورانی نه لمانیا بی ناگا نه بوون له مه ترسی نهو سود و بهرانه ی که که له که ده بو له دهره نجامی قهرزه دهره کیه کان... بهو پنیهش که تنه ږنکه بو دانه وهی قهرزه کان دانانی باجی زیادتر بو له سمر گه لی نه لمانیا و پیشه سازی و کشتو کال و یازرگانی و سه رچاوه کانی داهاتی نه ته وهی که دواچار هر نه بیټ هاو لاتی سانه به ها که ی بدات، که واته مانای راسته قینه ی قهرز بریتیبه له چه و ساندنه وهی نابوریانه ی نه ته وه. پیاوانی دهولت و پسرپوره شاره زاکانی دهولتی نه لمانیا هه ستیان به مه ترسی نهو دږخه کردبو، هر بویه جوړیک له کوډهنگی له نیوانیاندا دروست بو بو دږینه وهی ږنکه چاره یه ک بو هاتنه دهره لهو دږخه و دواچار پزگار کردنی نه لمانیا.

گه‌راته دُوخمه‌که لواو بو بُو همر که‌سیک که بینت و مزگینتی چاره‌سهر کردنی نهر دُوخه بدات، بانگه‌شه‌یه‌کی لهو چه‌شنه به‌سه تا وا له‌گه‌ل و ده‌سته‌بژنره سیاسی یه بُو شنبیره‌گان بکات که له ده‌وری نهر که‌سه کۆبینه‌وه. به‌م شینوه نازیرم بینتی که رینگه‌کراوه‌یه له به‌رده‌می دا و نه‌و بانگه‌شانه‌ی که نه‌یکات هم‌وان به‌ شه‌رقه‌وه وه‌ریفه‌گرن. هیتلر هات و له لایه‌ک بانگه‌شه‌ی ژیا‌نیکی نو‌ی بُو نه‌لمانیا و دوباره‌ نروست کردنه‌وه‌ی پیشه‌سازیه‌که‌ی نه‌دا و له لایه‌کی دیگه‌وه بانگه‌شه‌ی نازاد کردنی نابوری نه‌لمانیا نه‌کات له کۆت و به‌ندی بیگانه و نروست کردنی لراوینکی نه‌لمانی که پشت به‌ قهرز نه‌به‌ستیت به‌لکو پشت به‌ دهاتی نه‌ته‌وه‌یی و دهاتی پیشه‌سازی و کشتوکا‌ل و سامانی سروشتی و وزه‌ی نه‌ته‌وه‌ به‌ستیت.

نهم سیاسی‌ه‌ته له راستی دا بریتی بو له به‌رجه‌سته کردنیکی زیندوی ناوات و نازمزی گه‌لی نه‌لمانیا و گۆزاند کردنیکی راسته‌قینه له خواسته‌کانی همر بُو‌یه زو جه‌ماوه‌ری پارتی نازی زیادی کرد و بوه هیزتی یه‌که‌م و له لایه‌ک لاوانی له‌ده‌ور کۆبونه‌ره و له لایه‌کیسهر کرده‌کانی ناواته خوازی نه‌وه بون که دوباره نه‌لمانیا بگه‌رته‌وه پینگه‌که‌ی پینشوتری. نه‌وه‌ش که بوه نه‌وه‌ی زیادتر نهم جۆش و خرۆشه‌ پو بدات که‌سایه‌تی پر جوله‌ی هیتلر بو. هۆکارینکی دیگه‌ش بریتی بو له‌و سهرکه‌وتنه‌ی که موسولینی و فاشیسته‌گان له نیتانیا به‌ ده‌ستیان هینا و چه‌ند سهر کرده‌یه‌کی دیگه‌ش له نه‌ورپا ده‌رکه‌وتن وه‌ک فرانکۆ له نیسپانیا، هه‌لونس‌تی سوخوره جیهانیه‌کانیش زۆر زیره‌کانه بو، له لایه‌ک بانگه‌وازی نه‌ته‌وه‌یی و نابوریان نه‌کرد هاوشینوه‌ی نه‌وه‌ی که هیتلر بانگه‌شه‌ی بُو نه‌کرد سهرباری نه‌وه‌ی که هیتلر رقی ته‌واوی له جوله‌که هه‌لگرتبو. له لایه‌کی دیگه‌ش دوا‌ی نه‌وه‌ی که هیتلر جوه‌ ده‌سه‌لات مەرجه قورسه‌کانیان له‌سهر قهرزه‌کانیان لادا و ده‌ست به‌رداری نه‌وه بون که هیتلر لینی زه‌وت کردبون بگره‌ قهرزی دیگه‌شیان دا به‌ هه‌ردو گه‌رتی پیشه‌سازی و بازرگانی نه‌لمانیا به‌ ناسانکاری زیادتر. دواتر کاریان کرد له‌سهر نه‌وه‌ی که پۆرئاواو و ستالین به‌هیننه‌ سهر نه‌و باوه‌ره‌ی که بی‌ ده‌نگ بن له ناست

خوپرچکه کردنی ئەلمانیا، لیزه شدا ئەو نهنیه مان بۇ دهرده که ویت که جیهان له بهرامبهری دا سراسیمه به ئەویش ئەوه به که چۆن ئەوروپا و ستالین دەستەوهستان بون له بهرامبهر هیزشهکانی ئەلمانیا ئەو هیزشانهی که له نیوان سالدکانی ۱۹۳۴ - ۱۹۳۸ ئەنجامدرا و جیهانی شۆکه کرد له کاتیک دا که هیزی ئەو کاتهی ئەلمانیا شتیکی ئەوتۆ نەب و ئەتوانرا زۆر به ناسانی له ناو بریت له لایەن فەرەنسا یا بهریتانیاوه... ئایا نوسور، شروقه کار یا میژو نوسیک هیه که به سەر سوپمانهوه نەپرسیبیت له نهیی ئەوهی که بۆچی ئەوروپا دەستەوهستان بو له بهرامبهر زنجیره بهک هیزشی هیتلەر: پاشهکشێ له هیماننامهی قیرسیای.. پەت کردنهوهی ژماردنی زیانهکان.. دوباره دروست کردنهوهی سوپای ئەلمانیا.. داگیر کردنی ناوچهی پوری پیشهسازی و دوباره دروست کردنهوهی پیشهسازی جهنگی ئەلمانیا.. داگیر کردنی سویدت.. پهلامار دانی چیکوسلواکیا و لکاندنی ئەمسا.. هتد.

تیکرای ئەم کارانه له ناوهوه و دهرهوه پشتیوانی هیتلەر و نازیزمیان ئەکرد و هیتلەر بوه ئەو هیزهی که دەولهته زهیزهکان سلیمان لی ئەکردهوه، لهو سهرهههدهدا سوخوره جیهانیهکان رینگهیان به نهینی بۆ هیتلەر ئەکردهوه و پشتیوانی یان ئەکرد و بهوهش رازی دەبون کهچەند ههزاریک له هار نهتهوهکانی خویان بگهه قوربانی تا دواتر وهک پروپاگهنده بهکاری بهینن بهلام ئامانجی سهرهکیان لهم پلانهدا بریتی بو لهوهی که لهبهشهکانی پیشوتردا باسمان لیزهکرد و ئەوهش به بهشیک له پلانه سهرهکی و دریز خایهههکیان دادهنریت.

ئامادهکاری بۆ جهنگی جیهانی دووه:

هیتلەر توانی سهرکهوتنی بهرچاو بهدهست بهینیت بۆ ئەلمانیا له کاتیک دا که هینده بههیز نهبو، بهلام ناچار بو که هیزنکی راستهقینه دروست بکات تا شتی پشتی پی بههستیت ههر بویه خۆی به ناچار بینیهوه که خۆی پهیوهست

ببینیت به چینی ئه‌رستۆكراتى سهربازى ئه‌لمانیا كه له جیهاندا به (چونكه‌رز) ناسراوه ئه‌و چینه‌ی كه له دێر زه‌مانه‌وه هێزى جێرمانى له ژێر ده‌ستدايه، به‌م شێوه‌یه مملاتی دروست بو له‌ئاو به‌ره‌ی نازیزم له‌نیوان میان‌په‌وه‌كان ئه‌وانه‌ی كه ده‌یانویست دوباره ئه‌لمانیا دروست بکه‌نه‌وه و توند په‌وه‌كان ئه‌وانه‌ی كه په‌یوه‌ندیان هه‌بو به ئه‌رستۆكراتیه‌تى سهربازیه‌وه و باوه‌ریان به‌ بۆچونه‌كانى كاپل پیتیره و ئه‌یانه‌وینت ده‌وله‌تى خواوه‌ند دروست بکه‌ن و بیسه‌لمینن كه نه‌ژاده‌ی ئه‌لمانی نه‌ژاده‌ی سهرتره و دواجار ده‌ست بگرن به‌سهر ئه‌وروپا و جیهان له‌ ڕنگه‌ی هێزى ئاگر و ناسن.

زۆریك له‌ شروقه‌كارو لیکۆلهران باسیان له‌و مملاتی ناوڤویه کردوه له‌ئاو دنى نازیزم دا، هه‌روه‌ها له‌ زۆر بۆنه‌دا پوژنامه و شانده‌ سیاسیه‌كان ناماژه‌یان پێداوه، به‌لام سهرجه‌میان باسیان له‌ هۆكاره‌ قوله‌كانى ئه‌و مملاتی یه‌ نه‌کردوه. هیتلهر بۆخۆى زۆر مه‌یلی به‌لای به‌ره‌ توندپه‌وه‌که‌دا نه‌بو هه‌روه‌ك ئه‌وه‌ی به‌ شێوه‌یه‌كى گشتى له‌ باره‌یه‌وه زانراوه به‌ئكو تاسانى ۱۹۳۶ دول‌ بو تا ئه‌و كاته‌ی كه ئیدى په‌داوه‌كان به‌ شێوه‌یه‌كى یه‌كلاکه‌ره‌وه خسته‌یه ناو دنى نازیه‌ توند په‌وه‌كانه‌وه، به‌لام پینش ئه‌وه‌ی یه‌كلابه‌یته‌وه زیاده‌تر مه‌یلی به‌لای بیلايه‌نى دا بو له‌ نیوان دو به‌ره‌که‌دا، ئه‌وش له‌و هه‌ولانه‌یدا ده‌رکه‌هه‌یت كه ده‌یدا بۆ چاوپێکه‌وتن له‌گه‌ل به‌ریتانیا بۆ خۆلادان له‌ به‌رکه‌وتن له‌گه‌ل کلینساو مه‌سیحیه‌ت دا، ئه‌و هه‌ولانه‌ی كه نه‌یدا بۆ داخستنى كۆپى پوژه‌لاتى گه‌وره‌ی ئه‌لمانی كه ئه‌و كاته‌ ببوه باره‌گای پێكخراو و شانها‌كانى سهر به‌ ئه‌رستۆكراتى سهربازى په‌گه‌ز په‌ره‌ست كه پێكخراوه‌كانیان زیاده‌تر له‌ پێكخراوه‌كانى كۆپى پوژه‌لاتى گه‌وره‌ی نه‌کرد له‌ ئه‌وروپای پوژه‌لات كه سهر به‌ سوخۆره جیهانه‌یه‌كان بون، ئه‌نبه‌ته‌ كۆپه‌كانى ئه‌لمانیا هه‌میشه پێگرى له‌ ئه‌ندام بونی جوله‌كه‌ی نه‌کرد، ئه‌نبه‌ته‌ ئه‌مه‌ پێگر نه‌بو له‌بهر ده‌م هه‌ولدانى له‌ پێناو بیرىكى بیباوه‌پى دا كه هه‌یچى كه‌متر نه‌بو له‌ بنه‌ماكانى سوخۆره جیهانه‌یه‌كان ئه‌ویش بیرى نازیزمى په‌گه‌ز په‌ره‌ست بو كه له‌سهر بنه‌مای ده‌وله‌تى جێرمانى دروست ببو، ئه‌و ده‌وله‌ته‌ی ده‌بیت ته‌واوى جیهانى به‌هێز ملکه‌چى بیته‌، ئه‌و جیهانه‌ی

که شارستانیه ته که ی له سمر بنه‌های سمرتر بونی په‌گه‌زی جیرمانی دانه‌میزیت^{۸۸}.

بانگه‌شهی همدو بهره‌کی نازیزم سهرباری جیاوازیه‌کانیان له دوری هیتلر نه‌سوپایه‌وه، هیتلر بۆ میان‌په‌وه‌کان سرکرده‌ی نelmanیا و دوستکمری پرتیسانسکه‌کی بو و بۆ توندپه‌وه‌کانیش "لوهره‌ری ده‌ولتس جیرمانی" و سرکرده‌ی نه‌ژادی نelmanی سمرور بو، به‌لام هیتلر بۆخوی نه‌په‌ری هولی خوی ددا که‌نه‌که‌ویته ناو بهره‌ی نرستۆکراتیه‌تی سمربازییه‌وه نه‌گه‌رچی که نه‌شیده‌توانی ده‌ست به‌رداری بیته له‌بهر نه‌وه‌ی نه‌وه ته‌نھا نه‌وبو که ده‌یتوانی هیزی سمربازی نelmanیا دوست بکات، هه‌روه‌ها پیی وابو که ته‌نھا مرج بۆ گه‌یشتن به‌ دهره‌نجامیک و به‌رقه‌رارکردنی ناشتییه‌کی هه‌میشه‌یی و ناراسته‌کردنی لیدانیک گورچک بپ له سمرورانی سمرمایه‌ی جیهانی که جوله‌که‌کان بون ده‌بیته که هاوپه‌یمانیتیه‌ک له‌گه‌ل به‌ریتانیای گه‌وره دوست بکرنه‌ت. له‌بهر نه‌وه چه‌قی سیاسه‌ته‌که‌کی کرد به‌ گه‌یشتن به‌ بۆ جۆره رۆک که‌وتنه. هیتلر له نیوان ساله‌کانی ۱۹۲۳ - ۱۹۲۶ نا نومید نه‌بو له هه‌ول دان بۆ په‌یوه‌ندی کردن له‌گه‌ل نینگلته‌را له پینا و به‌ستنی گرتبه‌ستیک له‌گه‌لی دا، نهم یه‌رۆکه‌یه له مینشکی هیتلر دا بو له و کاته‌وه‌ی که له زوندان دا بو، واته به‌ر له‌وه‌ی ده‌سه‌لات بگرته ده‌ست، نه‌و کاته‌ی که کتیبی (نه‌به‌ردی من) ی ده‌نوسی و تیایدا به‌ وردی ده‌نوسیت:

۱. گه‌ر داوام لیکرنه‌ت داکۆکی به‌ هیز له ئیمپراتۆریه‌تی نelmanی بکه‌م، به‌و په‌ری خوشحالییه‌وه نه‌و کاره‌م نه‌کرد، به‌لام دو پنگر نایه‌ن نه‌و کاره‌ پو بدات:

۱. سوخۆره جیهانیه‌کان نه‌یانزانی که به‌ هاوکاردن نelmanیا بۆ به‌هیز بون تا بتوانیت شه‌ر هه‌لبگرسیننه‌ت، ریسکینکی گه‌وره نه‌که‌ن له‌بهر نه‌وه‌ی

^(۸۸) تیبینی لیکچونیک سهر نکرته له‌نیوان نازیزم که باوه‌ری به‌ نه‌ژادی جیرمانی سمرور هه‌یه له‌گه‌ل زایونیزم که باوه‌ری به‌ جوله‌که‌ هه‌یه وه‌ک له‌ل به‌لبراره‌ی خوا.

يەككە لە ئامانجە سەرەككەيەكانى ھىتلەر لەو پۇك كەوتەنى لەگەل بەرپىتانيا بۇ ئەوھىو كە پۇشەكەنشىيان بگات.

ب. ئەرستۆكراتىيەتى سەربازى ئەژاد پەرست لە ئەلمانىا - پىنشىيان نە تىرەت سەركردەكانى جەنگ - تەنھا شتېك كە پىنى پازى نەبىن سەرمەرى تەوارەتى ئەژادى جىرمانە بەسەر زەوى و دروست كەردنى شارستانىيە تېك كە تىايدا ئەژادى جىرمان بالا دەست بىت.

ئەم دوھىزە پەكەبەرە واتە سوخۇرەكان و ئەرستۆكراتەكان پېك ھاتبۇن لە سەر ئامانجېك كەئەوېش پۇك نەكەوتن لەگەل بەرپىتانيا و ئارپاستەكەردنى ئەلمانىا بەو ئارپاستەيەى كە پوۋە جەنگ بچىت، ھەر بۇيە پەيوەندىيە ھەمە لايەنەكانى ھىتلەر شكستى ھىنا، سۈر بۈنى ھىتلەر لەسەر پىككەوتن لەگەل لەگەل بەرپىتانيا نازىيە تۈندۈرەۋەكانى تۈپ كەرد، ھەر بۇيە پىلانىيان دا نا كە تىرۇرى بگەن، بەلام ئەو ھەولە شكستى ھىنا، ئەم ھەولە ۋاى لە ھىتلەر نەكەرد كە دەستبەردارى ھەولەكانى بىت ھەر بۇيە لە سالى ۱۹۳۶ دوا ھەولى خۇى دا بۇ دروست كەردنى ھاۋپەيمانئىيەك لەگەل بەرپىتانيا لەدۇرى جولەكى جىھانى و كۆمۇنىزم، ھىتلەر ئەم ھەولەى دا لە كۆبۈنەۋەيەك كە داۋاى بەستنى كەرد لەگەل بەرپىتانيا، بەرپىتانيا بۇ ئەو كارە ۋەزىر لۇرد لۇندوندىرى نارد تا نۆينەرايەتى بگات، ھىتلەرېش ۋەك نۆينەرى ئەلمانىا لەگەل دەستىارى پاستى گۇرنگ و ۋەزىرى درەۋى قۇن دىنېتروپ بە شدارى لەو كۆبۈنەۋەيەدا كەد كەلە كانۇنى درۋەمى ۱۹۳۶ دا بەسترا لە بەرلېن.

لېرەدا پىئويستە ئامازەيەك بدەين بەۋەى كەلەو كۆبۈنەۋەيەدا گوزەرا لەبەر ئەۋەى بە خالى ۋەرچەرخان دادەنرېت لە ھەلۋىستى ھىتلەر و ھەلۋىستى ئەلمانىا بە شىۋەيەكى گشتى. بۇ بە ئاگابون لە ناۋەپۇكى دانىشتەكە ئەتوانېن بگەپىنەۋە بۇ ئەو كىتېبەى كە لە لايەن لۇرد لۇندونبىرىيەۋە نوسراۋە لە ژىر ناۋىشانى (ئىمە و ئەلمانىا)، ھەرۋەھا ئەتوانېن بگەپىنەۋە بۇ ئەو ياسەى كەلە پۇژنامەى (ئىنئىنگ ستاندار) دا بلۇو كرابۇۋە كە پۇژنامەيەكى ئىنگلىزى ناۋادارە بە تايبەت لەو ژمارەيەى كەلە بەروارى ۱۹۳۶/۴/۲ دا دەرچو، لەم

کۆبونوره‌یه‌دا هیتلەر بۇ لۆرد لۆندنبیری بهوردی هه‌ولئستی ئەلمانایای پونکرده‌وه بهرامبەر به کیشه جیهانییه هه‌ئبه‌سیژداوه‌کان له‌وانه کۆمۆنیزم و پینکخراوه سهرمایه داریه گه‌وره‌کان، هه‌روه‌ها پونی کرده‌وه که بۆچی ده‌یه‌ویت پوبه‌پروی جولانه‌وه‌ی جولکه‌ی جیهانی ببنته‌وه و باسی له نیگه‌رانی خۆی کرد له خزیی جولکه بۇ ناو قولایی نه‌وروپا و ئەمهریکا، له‌و کۆبونوره‌یه‌دا هیتلەر رایگه‌یاند که نامنجی راسته‌وخۆی بریتیه له له‌ناوبردن سوخوره جیهانیه‌کان به شینوه‌یه‌کی پیشه‌یی و له دوتویی قسه‌کانیدا وته‌یه‌کی (نژدائیلی) سه‌رۆک وه‌زیرانی به‌ناویانگی ئینگلیزی له سه‌ده‌ی نۆزه‌هه‌م وه‌ک نمونه‌یه‌ک هیناره‌ته‌وه که ده‌ئیت: "ئه‌وانه‌ی جیهان به‌پنوه ئەبه‌ن، زۆر جیاوازتر ده‌رده‌که‌ون له‌ییری ئەو که‌سانه‌ی که بی‌ئاگان له‌وه‌ی چی له پشت په‌رده‌وه ده‌گوزهری".

دوتر قۆن دیبنتۆب جه‌ختی له‌سه‌ر قسه‌کانی سه‌رۆکه‌کی کرده‌وه و باسی راپۆرتی "لیرنه‌ی پادشایه‌تی" کرد که له سالی ۱۹۲۷-۱۹۲۸ ی خایاند و باسی له گومرگی که‌نده‌ی ئەکرد به سه‌رۆکایه‌تی به‌رینز (ستیفن)، ئەو کاته قۆن دیبنتۆب بۆخی له که‌نده‌دا بو، ئەو راپۆرت به به‌نگه‌ ئه‌وه ئەسه‌لمه‌ئیت که چه‌ته‌کانی به‌قاچاخ‌بردن که په‌یوه‌ندییان به پینکخراوه سوخوره جیهانیه‌کانه‌وه هه‌بوه سالانه زیاده‌تر له سه‌د ملیۆن دۆلار سود ئەبه‌ن به دروای ئەو کاته، ئەو پارویه له گه‌لی که‌نده‌ی ئەدز له پینگی به قاچاخ بردنی پینک خراوه‌وه به سه‌ره‌په‌رتی سه‌رچاوه‌ی سوخوره جیهانیه‌کان له پینگی ئاسان کاری کردن به پیندانی به‌رتیل و کپینی ویزدانیان له‌سه‌ر ته‌واوی ناسته‌کان و ئەمه‌ش ئەبنته هۆی بلاو بونه‌وه‌ی گه‌نده‌لی له ژینای کۆمه‌لایه‌تی و ده‌زگای به‌پنوه‌بردن له که‌نده‌دا.

قۆن دیبنتۆب له دریزه‌ی قسه‌کانیدا پشت به راپۆرتینکی ئینگلیزی ده‌به‌ستیت و ئەئیت که گه‌نده‌لی له ولاته یه‌گه‌رتوه‌کانی ئەمه‌ریکا و ئەوروپا دوه‌یفنده‌ی ئەو ژماره‌یه‌یه. هه‌روه‌ها ئەئیت که باشترین پینگی بۆ بنه‌بهر کردنی گه‌نده‌لی بریتیه له پیشه‌ کیش کردنی: واته له ناو بردنی ته‌واوی سوخوره‌کان.

تەسەكردەنەكان بە خىستەنە پەوى لىكۆلەنەوۋە و بۇچۇنەكانى پەپۇلەيسۆر كاپۇل پەيتەر و چەند فەيلەسوفلىكى دىكەى ئەلمانىا كۆتايى ھات لە لاينەن فۇن دىبىتتۇب و كۆرنەگەوۋە.

دانىشتەنەگە بەرە كۆتايى ھات كاتىك كە ھىتلەر داواى لە ۋەزىرى ئىنگلىزى كەرد كە بگەپىتەوۋە بۇ ئىنگلەتەرا تا ھكۆمەتى بەپىتەنى پازى بكات و بە شىۋەيەكى فەرمى پىشنىيارى دروست كەردنى ھاپوۋەيمانىتەيەكى بختە بەردەستى كە پايشى سىنەم و ئىمپەراتۆرىەتى بەپىتەنى لە خۇ بگىرت.

لۆرد لۆندەن بىرى گەپرايەوۋە بۇ ئىنگلەتەرا و پىشنىيارەكانى ھىتلەرى خىستە بەر دەستى و ئەوئىش بە نۆبەى ئەو داوايەى رەت كەردەوۋە و داواى لىكرد كە ئەو ۋلامە بگەيەنئەتەوۋە ھكۆمەتى ئەلمانىا، ئەوئىش لە ۲۱ شوباتى ۱۹۳۶ نامەيەكى نارد بۇ رىيىتتۇب و پىنى راگەياند كەبۇچى ھكۆمەتى بەپىتەنىا پىشنىيارەكەى رەت كەردۆتەوۋە... ئىدى لەبەردەم ھىتلەر تەنھا يەك رىنگە چارە مايەوۋە كە ئەوئىش بىرىتى بو لە پۇئىشتەن بە ئاراستەى ئەرستۆكراتىەتى سەربازى و قەبۇلكەردنى پەپۇژەكانى، داواى ئەم رەت كەردەنەوۋە يە تىگەيشت لەرەى كە تەنھا رىنگ بۇ بەدەست ھىتەنى داواكارىەكانى ئەلمانىا و لەناو بەردنى دوزمەنەكانى بىرىتە لە چەنگ.

لە سالى ۱۹۳۶ ەوۋە قۇناغى دورەم لە ھوكمەپانى ھىتلەر دەستى پىكرد و تىايدا نازىزمە توند پەرەكان تۋانىان جەلەوى دەسەلات بگرنە دەست و بە شىۋەيەكى پاستەوخۇ كار بۇ چەنگ بگەن. ئەوئىش كەلە ئىتالىا پەوى دەدا زۆر لەوۋە دەچو كەلە ئەلمانىا پەوى دا ھەر بۇيە سەروشتى بو كە لىك نەزىك بونەوۋە لەنىۋان ھىتلەر و موسولونى دا دروست بىيىت كە دواچار بوۋە ھۇى دروست بونى بەرەيەك... ئىسپانىياش ئەو كۆپەپانە بو كە ھىزە پەكابەرەكان - ھىتلەر و ستالين و پۇژناۋا - ھىزى خۇيان تىايدا تاقى كەردەوۋە لە كاتى شەپرى ناوخۇى ئىسپانىا، ئەو شەپەرى كە كۆمۇنىستە ئىسپانىيەكان لەلاينەن ستالينەوۋە پالپىشت ئەكران و نىشتەمانىەكانىش لە لاينەن فرەنكۆۋە پىشتىۋانى لى ئەكران و

له وندوښي نه بريد که شه پرکه کۆتايي هات له سالي ۱۹۳۶ به سرکه ورتني
جهنرالن فرانکو که وک سرکرده يه کي نوي نيسپانيا ده رکه وت.

ململاني له نيوان نازيزم و مسيحيهت

پاښت کورني نيشتمانيه کان له نيسپانيا که له لايه ن کاسولیکه کانه وه
پشتيوانيان لي نه کرا نه بوه هوې نه وه ي که کيشه دروست بينت له نيوان هيتلر
و که نيسه ي کاسولیکي دواي نه وه ي که قوناغي دووه ي دسه لاته که ي ده ستي
پي کرد، واته دواي نه وه ي که به ته واره ورتي چوه نار بهر ي نه رستوکراتيه تي
سربازي نه لمانيا وه، نه چينه ي که له بنه مادا بي باوره و هسروک پيشتريش
باسمان لي وه کرد له سر بنه ماي بيروکي (دوله تي خواوه ند) و بيروکي سرتر
بوني نه ژادي جيرماني سرور دانه زراوه .. نه وندهي نه خاياند که پياواني
نايني پرؤتستانت چونه پان کلنيساي کاسولیک له وه ي که ناکوکيان بهرامبر
نه وه ي که هيتلر ده ي کرد، به شيوه يه کي گشتي کلنيسا نه و بنه ما بيناوه پريه ي
رته نه کرده وه که به بنه ماي نازيه تي توند ره و دانه نريت .. به لگه ش يو نه وه
هه لوئستي پوني کلنيسايه که له سالي ۱۹۳۶ بهرامبر به هيتلر، دواتر
هه لوئستي پاپاي يانزه هم له و نامه يه دا ده رکه وت که له ۱۴ نازاري ۱۹۳۷
ناراسته ي جيهاني مسيحي و تيادا به ناشکرا هيرشي کرده سر نازيزم و
ره خنه ي به تايهت له بيروکي نه ژادي سرتر و بيروکي خواوه ندي
نيشتماني گرت له لايه ن ته وه يه کي تايه ته وه و نه لئيت که خواوه ند خواي
هه موانه و جياوازي ناکات له نيوان نه تهره و نه ژاده کاند ..

له ۱۹ / نايي ۱۹۳۸ پياواني نايني پرؤتستان نامه يه کي ناشکرايان بلاو
کرده وه و تيادا به توندي هيرشيان کرده سر هه لوئستي نازيه کاني نه لمانيان
بهرامبر به نايني مسيحي .

كەنىسەى پېرۇتستانت بەھمان شىۋە ھام ھەلۋىست بو لەگەل كاسۋلىكە كان لەسر دىۋايەتى كىردى بىرۈكەى خواۋەندى نىشتىمانى كە تايبەت يىت تەنھا بە بەك نەتەرە.. ئەمەش بەشىكە لە نامەكە:

"نەۋەى كە نازىكەن ھەۋلى بۇ دەن تەنھا چەپاندى كەنىسەى كاسۋلىك ياخود كەنىسەكانى پېرۇتستانت نىە بەلكو بىرىتى يە لە نەھىشتى بىرۈكەى مەسىحىيەتى راستەقىنە كەلە سىر بىنەماى پارم ھىنان بە بەك خەۋاۋەندە بۇ ھەمان دامەزاروۋە و نازىزم ئەيەۋىت بىگۈرپت بە خواۋەندى جىرمانى.. بىرۈكەى خواۋەندى جىرمانى چى ئەگەيەنىت؟ نايان جىارازە لە خواۋەندى كەلانى دىكە؟ ئەگەر رايىت نەۋە مانانى نەۋەيە كە ھەر نەتەرە بەك خاۋەنى خواۋەندىكى تايبەت بە خۆيەتى؟ مانانى راستەقىنەى ئەم بىرۈكەيش نەۋەيە كە بەھىچ شىۋە بەك خاۋەند بونى تىە".

نازىە توند رەۋەكان بەتەنگ ھاتن لە ھەلۋىستى كەنىسە بەرامبەريان و نەۋەندەى نەمابو كە جەنگىكى ئايىنى لەنئوانياندا دروست يىت، ھەر بۆيە ھىتلەر بە ئامانجى ئارام كىردنەۋەى نازىيەكان بىرارى دا كە ياسايەك در بكات تىايدا پىنگە نەدرىت بە پىاۋانى ئايىن كە پەخەن لە دۆخى باو و بىرۈكەى سىرۋەرى رەھامى دەۋلەت بگىن... ئەم ياسايە دۆخەكەى ھىۋر كىردەۋە بەلام ئەمە كۆتايى بە دىۋايەتى كىردى نەھىنا لەنئوانياندا .

دۆخ لە نىتاليا بە شىۋەيەكى گىشتى لە دۆخى ئەلمانىا ئەچو، سىربارى بونى مەملانى لە سىر داگىر گەكان لە نىۋان نىتاليا لە لايەك و نىنگلەترا و فەرەنسا لە لايەكى دىكە، لەم ھالەتەدا موسولىنى ھارپەيەمانى سىرۋىتى ھىتلەر بو، پەيۋەندى ئەمدوانەش واتە نازىيەكان و فاشىستەكان كاتىك بە ھىز بو كە بەشداريان لە جەنگى ناوخۋى نىسپانیا كىرد پىكەۋە و تۋانيان سىر كەۋتن بەدەست بەيىن..

بەم شىۋەيە مىجۋەرى بەرلىن - پۇما دروست بو.. سىرەتا پىيان ۋابو كە جەنەرال فرەنگۋش لەگەلىان نەرىت، بەلام ئەو سىربارى كوشارەكانى ھىتلەر و موسولىنى ھەر لەسىر ھەلۋىستى خۆى مايەۋە و نە بوە ھارپەيەمانيان.

نہو کاتہ نہو میحوہرہ پرووہ و پرژھہ لاتی دور پڑیشت و لەوی بہ شیوہیہ کی سروشتی هاوپہیما نی سنیہمی دۆزییہرہ: نہو کاتہ شمہری یازرگانی له ترژیکی دا بو له نیوان یابان و ولاتیانی پرژئاوا، بەرہمی یابانی لەبەر ہەرزانی نرخ و ہەمەرہنگییہ کی توانی بوی کہ جیہان داگیر بکات و بہ مایہ پوچ کردن ہمەرہشہ له نابوری پیشہ سازی نہروپا بکات و ولاتیانی رۆژئاواش لەلای خۆیہوہ شمہرینکی قورسی نہکرد لەدژی بارگانی و پیشہ سازی یابان و ہہ ولی نہدا کہ له ناوی بەرئت.. لەبەر نہوہ سروشتی بو بۆ یابان کہ بەدوای هاوپہیماندا بگہرئت و پیشوزای بکات له نژیک بوئوہ له بەرہی میحوہری بہمیز کہ نہویش بہ نژیہی خۆی ہمان دۆژمنی یابانی ہہبو.. بہم شیوہیہش بەرہی بەرئین - پۆما - تۆکیۆ دوست بو.

سوخۆرہ جیہانہیکان درکیان بہوہ کرد نہخشہکانیان پرووہ نہوہ نہروات کہ سەرکەرتن بەدەست بەئینت و توانیوانہ کہ پال بە جیہانہرہ بنین تا بکہونہ سەر رینگە شہر ہہبۆیہ دەستیان کرد بہ نامادہکاری کردن بۆ نہو کارہ، له ئینگلترا نہو پیاوہی کہ نامادہیان کردبو بۆ نہو کارہ بریتی بو له وینستن تشریشل، بەلام سہبارت بہ ئەمەریکا ئەوہندہ بەسہ کہ بلین کہ سەرۆک پۆزفینت له مائی برنارد بارۆخی کۆچی دوایی کرد نہو کہسە کی پۆلینکی گرنگی گنپرا له پشت پەردوہ له جولاندنی روداوہکان له ئەمەریکا له ماوہی چل سالد، هیچ گومانیشی تیدا نیہ کہ ناوبراوەکیک بو له سەرانی نہو ہیزہ شاراوہیہی کہ لەم سەردەمەدا بونی ہہبوہ.. نەرەش کہ پۆلی پرمەترسی تر ئەکات نہوہیہ کہ نہو یەکیک بو لەو سەرکردانہی کہ زال بوہ بەسەر جولانہوہی زایونیزم و بەیہکەمین سەرکردہی جولەکی جیہانی دادەنرئت بۆ ماوہی نیو سەدہ و پەیوہندی نیوان بیرنارد بارۆخ و تشریشل بۆ ہەموان ناسراوہ، ئەم دوانہ بہ شیوہیہکی رینک خرا و بۆ ماوہی چەند سالیکہ کہ دانوستان ئەکەن و بەناو بانگترین کۆبوونەرەش لە نیوانیاندا نہو کۆبوونەرہیہ بو کہ له کاتی سەردان کردنی تشریشل پوی دا له سالی ۱۹۵۴ کاتیکی کہ بہ

شىۋەيەكى ئاشكرا پايگەياند كە لە دىر زەمانەو پەيوەندى ھەيە بە زايۇنىزەوہ..

مەملانى شاراوہ لە ئىنگلتەرا: پاشەكشىنى شا ئىدواردى ھەشتەم لە دەسەلات پىنويستە پىمان وا نەبىت كە رىگە ئاسان بوہ بۇ سوخۇرە جىھانىەكان لە ئىنگلتەرا، لەبەر ئەوہى كە ئەوان بەردەوام پويەو پويەو ئەبونەو لەگەل بەرگريەكى پىنخراو كە لە لاىەن ئەو كەسانەوہ بە پىوہ ئەبرا كە سەر بە چىنكى بىرارى ئاست بەرژ بون، ئەو چىنەى كە لە دىر زەمانەوہ دركى بە ئاستى مەترسى چولەكە سوخۇرەكان كەردبو..

ئەو كەسەى كە يەكەمىن قەسەى لەسەر ئەو شتە كەلە پشت پەردەوہ لە گوزەردا بو فىكتۇر مارسدن بو كەلە سالى ۱۹۲۱ لە روسيا گەرايەوہ.. مارسدن لە سەرەتاي سەدەى بىستەمەوہ پەيامنيرى پۇرنامەى "مۇرنىنگ پۇست" ى ئىنلىزى بو كەلە مۇسكۇ دەردەچو، ئەو كەسە لە نزيكەوہ ئامانجەكانى روسياى بىنى بو، ئەو كەسە توانىبوى كە وىنەيەكى ئەو كىتەبەى دەست يكەوئت كە لە سالى ۱۹۰۵ پەروليسۇر سرجى نىلۇس نوسىبوى بە ناو نىشانى مەترسى چولەكە، پەروليسۇر نىلۇس بەشىكى ئەو بەلگەنامانەى كە لەكىتەبەكەيدا خستبەو پو، لە پنى ئافرەتىكى لەش فرۇشەوہ دەستى كەوتبو كە ئوويش بە نۇبەى خۇى توانىبوى لە كەسىكى بىزىت كەلەگەلدا دەخەوت. ئەو كەسەش يەكىك بوہ لە گەورە چولەكە سوخۇرەكان لە مۇسكۇ كە دواى ئەوہى لە كۆبونەوہيەكى تايبەتى سەرانى كۇرى پۇژەلاتى گەورە گەرايەوہ، ئەو كۆبونەوہيەى كە ئەو كەسە لە پىناويدا لە مۇسكۇوہ چوہ لەندەن و لەوئشەوہ چوہ پاريس. فىكتۇر مارسدن سەرى سوپما لەوہى كەلەو كىتەبەدا بىنى ھەر بۇيە بىرارى دا كە مىللەتەكەى لەو مەترسىە ئاگادار بكا تەرە بەلام تا سالى ۱۹۲۱ نەيتوانى بەگپىتەوہ بۇ لەندەن لە بەر پوداوەكانى روسيا و جەنگ، كاتىكىش كە گەرايەوہ بىرارى دا كە ئەو كىتەبە وەر بەگپىتە سەر زمانى

ئینگلیزی و له ژېر ناوینشانی (پېرۆتۆکۆله کانی سهرانی زایونی) بلوری بکاتوره، دهیزانی به بلو کردنه وهی نهو کتیبه مهترسییه که می گوره نه کات. له بهر نه وهی چهند جار هه پره شهی لیکرا به لام نهو پاشه کشمی نه کرد.

بلو کردنه وهی نهو کتیبه هه لایه کی گوره می نایه وه سه ره تا له ئینگلته را و دواتر له ته وای جیهان، سوخوره جیهانیه کان هه ولیان دا که خوایان به دور بگرن له و نابروچونه و دهستیان کرد به هیرشیکمی پینچه وانه دژی مارسدن و تومه تباریان کرد به وهی که دژی جوله که یه. من بوخوم نه م کتیبه م کرده سه رچا وهی سه ره کی لیکولینه وه کانم و دوی گه پانیکمی زور بوم دهرکوت که دۆکیومینته کانی پروفیسور نیلوس هه مان نهو وتانه هاتوه که له کۆبونه وهی نه مثل پوتشیلندا له سالی ١٧٧٢ له فرانکفورت دا وتراوه هه روه که نه وهی که پینستر نامارهم پیندا، پیویسته لیره دا نه وه بلیم که دۆکیومینته سه ره کیه کان چهند برکه یه کی زیاده یان تیدابوه که گوزارشتیان له نیه تی سه رانی پیلانگیزان کردوه له دروستکردنی ریکخراویک که خاوه ن شانه ی زور بیته له جیهاندا تا بتوانن به کاری به یینن وه ک نامراژیکمی سه ره کی بو کاری تیکده رانه له جیهاندا، نهو ریک خراوه ش شتی که نهو جگه له زایونیزم. سوخوره جیهانیه یکان نه یان توانی به ناشکرا له مارسدن بدن له بهر نه وهی هاوه له کانی و پیاوانی ئینگلته را ههستیان به مهترسی کرد و به شیوه یه کی به هیژ پاراستیان، ناوبراو له پوسته که می خوی له رۆژنامه ی "مورنگ پوستان" مایه وه تا سالی ١٩٢٧ نهو کاته می که چهن لایه نیکمی به هیژ له نار دهسه لات دا له وانه که درکیان به مهترسی جولانه وهی جوله که می جیهانی کردبو حکومه تی به پیتانیا یان ناچار کرد تا مارسدن هه لیبژیریت وه ک یاوه می دۆک ئوف ویلز به و پینیه می که ناوبراو نه یویسته گه شتیکی درژ بکات به دهوری نیمپراتوریه تی به پیتانیا دا .

دۆک ئوف ویلز دوی گه پانه وهی له گه شته که می هه ر هه مان که س نه بو... ئیدی نهو میره دهست بلو خۆش حاله نه بو، به لکو ببوه خاوه ن بیرکردنه وه یه کی قول... له بهر نه وهی مارسدن به دورودریژی باسی له و دۆکیومینت و به لگه نامانه کردبو که له بهر دهستی خۆیدا بون، هه روه ها باسی له لایه نه

شاراۋەكانى نەو پىلان جىھانىيە و نەو پۆلە كر دىبوگە سوخۇرە جىھانىيەكان ئەيگېن لە پشت پەردەۋە..

ھېچ پىنكوت نىيە كاتىك كە دەبىنن مارسدن لەناكاۋ دەمرىت لە ھەل و مەرجىكى تەم و مژاۋىيدا ھەر دۋاى نەۋەى كە لەو گەشتە دەگەپتەۋە.. نەو گۆرپانەى كەبەسەر دۇك ئۇف وىلز دا ھات زۇر قول و بەر فراۋان بو بەو پىنەى كە لەناكاۋ تەكپىرە لە ناھەنگ و شوپنەكانى پابوردن و تەۋاۋى كاتى خۇى تەرخان كر د بۇ لىكۆلنەۋە كر دن لە كاروبارى سىياسى و ئابورى و ناسىنى كاروبارى چىنى كر ئكارى گەلەكەى، بەو شىۋەيە لە پىۋە سىمى باۋى بۇمارەى لاي دا كە پىگىرى نەكات لە شا ياخود ۋەلى عەمد كە بۇچونى خۇى نەر بېرىت لەكاروبارى گىشتى، ئاۋبراۋ دۇايەتى ھەر ياسايەكى دەكر د كە ئەگەر ھەستى بكر دايە دستى سوخۇرەكانى تىدايە، ھەرەك دياربو نەو دەيەۋىت بچىتە مەملەنىيەكى سەختەۋە لەگەل نەو ھىزە شاراۋانەى كە ھوكمپرانى ئىنگلترەيران ئەكر د.. نەم خواستەشى ھاتە دى كاتىك كە ۲۰ حوزەيرانى ۱۹۳۶ بەناۋى شا ئىداردى ھەشتەم دەسەلاتى گرتە دەست.

سوخۇرە جىھانىيەكان دركىان بەۋە كر د كە شەپران لەگەل شاي بەرىتانيا شەپرىكى يەكلا كەرەۋە دەبىت ھەر بۇيە چركەيەكىشىان بە فېرۇ نەدا، بەلكو ھەر لەگەل دەست بەكار بونى ئىداردى ھەشتەم دەستيان كر د بە ھىرشكر دنە سەرى، ئەبىت نەۋە لەياد نەكەين كە ئەۋان لەم بۋارەدا خاۋەن ئەزومنىكى زۇرن لەم جۇرە چالاكيانەدا.. بەم شىۋەيە ھەلمەتى ئاۋزپاندنى ئاسراۋ دەستى پىكر د، ئەۋەشىان دەزانى كە ئەۋ لەدۋاى گەرانەۋەى ژيانىكى ۋاى گرتۆتە بەر كە بە زەھمەت دەتۋانن ئىۋيانكى لەكەدار بكن.. بەلام ئەۋەندەى نەبىر د كە ئامانجى خۇيان دۇزىيەرە لە خانىك دا كە ئاۋى (ۋالى سىمبىسۇن) بو ئەۋىش خانىكى ئەمەرىكى بىۋەژن بو كە شا دەيۋىست بىتتە ھاۋسەرى.. دەزگاكانى پاگەياندن بەۋ ئاراستەيە دەستيان بە جۈلە كر د و پاي گىشتيان جولاند لە دۇرى ئەۋ خانە و ئەۋ پىرسە بوە پىرسى يەكەمى ئىنگلترە و ئىداردى ھەشتەم بە ناچار خۇى لەبەر دەم دۋ پىانىكدا بىتتەۋە: دەست بەردار بونى دەسەلات

پاڭخود دەست بەردار بونى ھارۋىسى گېرېپپەكەي لەم خانىمە دواي ئەۋەتى كە ۋەك دەست گېران ۋ ھارۋىسى نىزىكى شا نارۋىيانكى دەرگىدې، بەم شىۋەيە سەرۋىك ۋ ھەزىران بەرپىز "بالدوين" ھۆشدارى ئەۋەتى پىندا كە يەككىك لە ۋو بۇزۇرەيە ھەل بۇزۇرۇت ئەۋەتىش بۇزۇرەيە يەككەمى ھەلبۇزۇرەك كە بىرىتى بو لە دەست بەردار بونى دەسەلات.

دواي كىشانەۋەي نىدۋاردى ھەشتەم ئىنگىلتەرا چۈە قۇناغىكى دىكەرە ۋ مەملانىي شارۋەي نىۋان سوخۇرە جىھانىيەكان ۋ نىۋەندە ئىنگىلىزەكان كە پەيدىۋىران دەپۋەنە بوە مەملانىيەكى ئاشكرا، سوخۇرەكان سۈر بون لە سەر بىردىۋەي ئەۋ شەپە بە ھەر نىرخىك كە بوە ۋ دەيانۋىست كە ۋنىستون تىشىرۇشلى ھارۋىيان ھەر چۈننىك كەبوە بگەيەننە دەسەلات تا ھەلگىرساندىنى شەپ مەسۇكەر بگەن.

دۇكىۋىمىنتەكان

بابەتى دۇكىۋىمىنتەكان خالىكى سەرەكى لەخۇ دەگىرۇت كە ۋا ئەخۋازىت جارىكى دىكە بگەپىنەۋە سەرى تا بەتېرۋتەسەلى قەسەلى لەسەر بگەين.

پېرۇتۇكۇلەكانى سەرانى زاپۇنىزم:

بىگومان... ھەر ۋەك چۈن مەن پىنشتە پىرسىارم كىر، خۋىنەرىش پىرسىار ئەكات لە سەر ھۇكارى دەرگەۋتنى ئەۋ دۇكىۋىمىنتانە لە سالى ۱۹۰۱ - كاتىك كە پېرۇفېسۇر نىلۇس دۇزىيەۋە - لە كاتىكدا كەلە سالى ۱۷۷۳ ۋەۋە كەس باسى لەبارەۋە ناكات؟ بە شىكردنەۋەي ئەۋ قۇناغە دەتۋانن ۋەلامى ئەم پىرسىارەمان دەست بگەۋىت.. سەرانى پىلانگىنېرى جىھانى خۇيان بەناچار بىيىمىيەۋە لەۋەي كە كۇبۋنەۋە بېسەتن ۋ پىلان گەلنىك دابنىت كە بە دىرۇزايى مېزۇ ۋىنەي نەبوە.. جىهان ئامانە بو بۇ جەنگى جىھانى يەكەم دواي ئەۋەتى

كە ئامادەكارى بۆكرە، بەو شىنۆەيە ئاچاربون كە لەسەر ئاستى سەرگەرە
كۆبۆنەو بەگن لە بارەى ئەو شەپەرەو و لەسەر گەلان زانیاری بگۆرئەو..

ئەمە تەنھا شت ئەبو كە سەروشتێكى ئاناسایی بەخشییو ئەو قوئاغە، بەلگە
زنجیرەيەك پوداوى ترسناك هەبو كە پیلانگێرەن ئامادە كارییان بۆ دەكرد كە لە
پێشوتردا وێنەى ئەو - ئێستە دێیتە سەر باسكردنى - ئەمەش وای كرد كە
بۆ يەكەمىن جار بە درێژایی مێژو سەرانى پیلانگێرەكان لە سالى ۱۸۹۳ لە
سەرتاسەرى جیهانەووە پو لە لەندەن بەگن و لەگەن خۆیاندا هەرچى
دۆكيۆمێنت و نەخشە و لێكۆلینەووەش هەيە لەگەن خۆيان بپهینن. ئەم
كۆبۆنەوانە چەند سالیكى خایاند ئەمەش وای خواست كە زۆرینەى
لێكۆلینەووەى سوخۆرە جیهانیەكان لە لەندەن بپهینتەو دەوى ئەوێ كە
خاوەنەكانیان گەرانەو. كاتێكىش كە سەرانى كۆپى پۆژەلاتى گەرە
كۆبۆنەووەكانیان بەست لە سالى ۱۹۰۱ لە پاريس، يەكێك لە سوخۆرە جولەكە
پوسەكان ئەو دۆكيۆمێنتانەى لە لەندەنەووە برە پاريس و هەر لەوێ دەوى
ئەوێ كە لەگەن لەشەرۆشێكدا دەخەوێت لێى بەجى دەمێنێت .

وەلى ئەو پوداوە گرنگانەى كە بەهۆى ئەو كۆبۆنەوانە كەوتەووە شەپرى بویر
بو كە لە سالى ۱۸۹۶ دەستى پێكرد، ئەو شەپرى كە لە باشورى ئەفەریقا
كەوتەووە و دەرەنجام سوخۆرە جیهانیەكان توانیان دەست بگرن بەسەر
كانەكانى ئەلماسدا وەرەوھا توانیان كە بە ملیۆنەھا ئەفەریقى بەگنە كۆیلەى
خۆیان.. دەوى ئەوێ زنجیرەيەك تیرۆرى بەناوبانگ پویان دا - وەك ئەوێ لە
بەشى پێشوتردا باسەمان لێووە كرد - دواتر پوداوەكانى پوسیا سەریان هەندا
كە لە شوێنى خۆیدا ئامازەمان پێدا. راستەوخۆ دەوى هەلگیرساندنى شەپرى
بویر شەپرىكى دیکە هەلگیرسا لە سالى ۱۸۹۸ لە نیوان ئیسپانیا و ئەمەریكا.
سوخۆرەكان لە دەرەنجامى ئەم شەپرى توانیان دەست بگرن بەسەر ئەوێ كە
كوبا بەرھەمى ئەمێنا كە مولگدارییەكەى دەگەراییەووە بۆ كۆمپانیايەكى شەكرى
لەمەریكا.

پنویسته بهر له کوتایي هینان بهم به شه ناماژه به پوداویک بکهین که ساده
دیته پیش چاو به لام خاوهن ناماژهی قوله، نهویش نهوهیه که ونستون
تشیرشل بویهکهمین جار له شهپی بویر ده رکوت وهک په یامنیژنکی جهنگ له
باشوری نه فریقا.

بەشی یانزەهەم

بەشت پەردەى جەنگى جیهانى دووهم

له دواى جەنگى جیهانى یەكەمەوه له نینگلتهرا پوداوه یەك له دواى یەكەكان رۆیان دا و سەرجهمان نیشانهى پرسىيار نەخەنە بەردەم كەسانى دەستە بژێرى نینگلیز، نەگەر دەزگاكانى پراگە یاند له وانەى كە كۆمەلەى سوخۆره كان توانیویانە دەست بگرن بەسەرى دا توانیبتیان كە ئاراستەى بیركردنەوه و هەست و سۆزى چینهكانى نارەند و هەژارەكان بكن، ئەوا ئەم كارە جیاواز بو بۆ چینه باڵاكان...

بەم شێوهیە نینگلیزهكان تیگەبەشتن لەوهى كە بە شێوهیكى گشتى هینزىكى شاراره هەیه له بەشت پەردەوه كە پۆلى سەردەكى ئەگبێرت و پوداوهكان ئاراستە نەكات بە پێى نەخشە گەلێكى نەیتى بۆ ئامانج گەلێكى دور مەودا.. پوداوى دەست بەردار بونى دەسەلات له لایەن شا ئیدواردى هەشتم له دەسەلات هینشا بى كارىگەرى نەبوه، لەبەر ئەوهى هەندىك له كەسایەتیه دیارهكانى نینگلتهرا هەستیان بە سەرچاوهى مەترسى كرد و لەوه تیگەبەشتن كە ئەوه سوخۆره جیهانىیهكانن كە هینزى شاراره پێك ئەهینن یاخود لانی كەم نوینەرایەتى نەكەن، هەر ئەوانیشتن كە لانی كەم یارى بە چاره‌نوسى گەلانى ئەوروپاوه نەكەن. هەرودها بۆیان دەرکەوت كە زایۆنیزم رێكخراویكى سیاسى نیه كە

نامانج گەلئیکى ئاساسىي ھەيئەت بەلگە لىك ۋە پراستىدا پرىنسىپللىرىنى سىزگە كە
ئەركى جىبەجىكردى پىلانگىزە جىھانىيەكانە.

لەسەر ئەو كەسايەتتە ئىنگلىزىيەنى كە درىكان بەر پراستىيەكرد، ئەدمىران
سىز بارى دومنقىل ۋە كۆلۇنئىل ھ. رامزى بو. ئەدمىران دومنقىل چەند جارنىك
پۇستى بالاي بەدەست ھىتابو لە ھىزى دەريايى بەرىتانيا لە ماوھى چل سالى
پابوردودا كە تىيادا بەو ئاوبانگى دەركردبو كە كەسنىكى زۇر بەھىز بو ۋەك
فەرماندەى تۇپى دەريايى ۋە بەرئوۋەبەرى كۆلۇنجى دەريايى پادشايى لە كاتى
جەنگى جىھانى يەكەم، دواتر پۇستى بەرئوۋەبەرى دەزگاي ھەوالگى دەريايى
ۋەرگرت بۇ چەند سالىكى دورودرىژ، ھىچ گومانى تىدا نىيە كە ئەو زانىرىيە
ترسناكانەى كە بىنىويەتى لەبەر ئەو پۇستە بوە كە ھەببەو ۋە ھەر لەر
رىنگەيەشەوۋە تۋانىويەتى بزائىت كە چى لە پشت پەردەوۋە دەگوزەرىت. بەلام
كۆلۇنئىل رامزى كە دەرچوى كۆلۇنئىل "كلايقتۇن" ى بەئاوبانگ ۋە ئەكادىمىيە
"سانت ھورست" ى سەربازىيە ۋەك سەربازىك لەئاو گاردى پادشايى بەرىتانيا
خزمەتى كوردە ۋە دواتر گوزارۋەتەوۋە بۇ سەركردايەتى سوپاي بەرىتانيا،
دواتر ھاتە ئاو كارى سىياسىيەوۋە ۋەك نۆنەر لەئەنجومەنى نۆنەران لە سالى
۱۹۳۱ ھەلېزىردا ۋە تا سالى ۱۹۴۵ لە پەرلەمان مايەوۋە تا سالى ۱۹۴۵ ئەو
كاتەى كە دەستى لە كارى سىياسى كىشايەوۋە.

ئەمىران دومنقىل ۋە بەرئىز رامزى لە پىنشىنگى ئەو كەسانە بون كە درىكان بە
پراستى ئەو مەترسىيە كرد كە سەرانى جولەكە ۋە سوخۇزە جىھانىيەكان
نۆنەرايەتبان ئەكرد، ھەر بۆيە بە ئەركى خۇيان يان زانى كەلە سالى ۱۹۲۸
ۋە ھۆشدارى بەدەنە ھۆكۈمەتى بەرىتانيا ۋە ئاگادارى بىكەنەوۋە. ھەرۋەھا درىكان
بەوۋە كرد كە نامانجى پراستەوخۇى ئەو پىلان گىزىيە ھەلگىرساندنى شەپ ۋە
دروست كردنى گومانە لەلای گەلان تا يەكدى لەئاو بەرن تا ئەو شەپە بىيئە
ھۆى لەدايك بونى جىھانىكى نۆيى ترساو ۋە شەكەت ۋە تىيادا پىلان گىزىران
ئەتۋانن بچنە قۇناغى دواترەوۋە كە ئەوئىش بىرىتى يە لە دروست كردنى
دەولەتلىكى جولەكە بۇ فەلەستىن تا بىيئە بىكەى سەركەى بۇ ھىزە

خراپه‌کارمکان تا تیایدا کوبینم و رینماییمکانی خویان وهریگرن و دواتر له‌ریوه بچن بؤ‌گه‌لانی دیکه بؤ ویرانکردنیان به پینی ئه‌ر پلانه‌ی که پیشتر داتراوه وهک پیشه‌کمییک بؤ دامه‌زاندنی دیکاتوریمتیکی جیهانی به‌ریلاو بؤ ته‌واری سهرانی جوله‌که‌ی جیهان، به‌م شیوه‌یه‌ش هینانه دی ئه‌ر خه‌ونه شیتانه‌یه‌ی که چه‌ندین نه‌وه‌یه کاری بؤ‌ئه‌کن.

دیدیکی شیکاریمانه:

من لیزه‌دا به پنیویستی نه‌زانم که دان به‌ره‌دا بنیم تا سالی ۱۹۳۷-۱۹۳۸ دلفیا نه‌بوم له نامانجی کۆتایی پیلانگیزان و ناستی په‌ل هاویشتن و دمه‌لاته‌که‌ی. به‌لام له‌گه‌ل نه‌ره‌دا هاو‌پای ئه‌ر دهرمه‌جامانه بوم که نه‌دمیرال دو‌ملیل و به‌ریز پرامزی پینی گه‌یشتیون له‌سهر جوله‌که‌ی جیهانی... به‌لام هیدی هیدی له سالی ۱۹۳۹ و سالی دواتره‌وه تا ۱۹۵۰ له‌و راسته‌یه ترسناکه تیگه‌یشتم، ئه‌ر راستیه‌ی که هیچ مۆرکینی مۆ‌فایه‌تیا‌ن پی‌وه ناهینیت... پنیویسته ههر جوله‌که‌یه‌ک ئه‌م بر‌گانه‌ی لای خواره‌وه بخوینیته‌وه و باش بیرى لی بکاته‌وه، په‌نگه به هۆیه‌وه به ناگا بینه‌وه و له لی‌واری مه‌ترسی بگه‌رینه دواوه:

ستالین له سالی ۱۹۳۹ هه‌لمه‌تیکی دیکه‌ی پاکتاوکردنی ده‌ست پیکرد، له ناو نه‌وانه‌ی که تیا‌چون ژماره‌یه‌ک جوله‌که هه‌بون که نیشیان ئه‌کرد له خزمه‌تی ستالین و به‌ره‌وه‌ندی کۆمه‌له‌ی پیلانگیزان: ئه‌و جوله‌کانه پینان وایو که پۆلیکی پیشه‌نگ ئه‌کینن به‌لام دوا‌ی ئه‌وه‌ی که ئیدی کار له‌کار ترازو بۆیان دهرگه‌وت که ته‌نها دهرمه‌ست بون... سهرانی جوله‌که‌ی جیهانی هیچ به‌لایه‌ره گرنگ نه‌بو که چی به‌سهر براکانیا‌ندا دیت به‌لکو به‌پینچه‌وانه‌وه له کاتی جه‌نگ دا هاو‌کاریه‌ه‌کانیا‌ن په‌وانه‌ی ستالین ئه‌کرد و من بۆ‌خۆم له‌و کسانه بوم که به‌شدلیم کرد له گواسته‌نه‌وه‌ی ئه‌و هاو‌کاریانه له ئه‌وروپا و ئه‌مه‌ریکا‌وه بؤ روسیا له پنگه‌ی که‌نده‌وی فارسه‌وه. سه‌بارت به جه‌نگیش، ئیمه له به‌شه‌کانی

پیشوتردا به ئەندازەى پېنوست ناماژەمان بەرە کردووە کە ئەووە جولهکە سوخوڤەکان بون کە پلانیا بۆ ئەو کارە دانا و ئاسانکاریان بۆ کرد، بە پێچەوانەشەووە سەرانی جولهکەى جیهانى بانگەشەى ئەووە ئەکەن کە ئەوان ئەو شەرەپیان کرد تا جولهکەکان ڕزگار بکەن لە دەستى نازییەکان... ئەمەش ھەر ئەو شتە بو کە ھاوپیما ئەکانیا ناماژەیان بۆ ئەکرد وەک تەشیرشل و ڕۆزفەلت و... ھتد، ئەو ییرۆکە یەش کە جولهکە لە گشت شوێنێکی ئەورپا بلاوی ئەکاتەووە بریتییە لەوھەکەى کە ئەلمانى نازى بەنیاز بوە ڕەگەزى جولهکە نەمەنیت و ئەووە شەرپ بوە کە جولهکەى لەر چارەنوسە ڕزگار کردووە... دەروەنجامیش ئەووە بە کە جولهکە بارەریان بە زایونیزم ھەبە و ھاوسۆزى ئەگەنێ دا... ھەرەھا دەزگاكانى ڕاگەیاندى ئەوانەى کە لە ژێر ڕکێفی خۆیاندا بون دەستیان کرد بە ڕاکێشانی سۆزى گەلانى ئەمەریکا و ئەورپا بۆ زایونیزم بەر بیانووی کە ریکخاویزکەن ھیچ نامانجیکیان نیە جگە لە داکوکی کردن لەو جولهکانەى کە دوچارى چەوساندنەووەى ھیتلەر بونەتەرە و ھاوکاریان ئەکەن تا لە نیشتمانێکی نەتەرەى خۆیاندا بژین... ھتد، کەواتە راستى ئەو جولهکە چەوساوانە چیبە؟ ئایا راستى چەوساندنەووەى جولهکە چیبە؟ ھەرەھا راستى زایونیزم چیبە؟ لێرەدا پېنوستە بوەستین تا چاویکی شیکارییانەى قولن بخشین تا راستیمان بە بى ساختەکاری بۆ پون بکاتەرە. ھیچ گومانى تیدا نیە کە ئەلمانى نازى دژى جولهکە بوە بەلام ئەم دەرژمانیەتیە لە سالی ۱۹۳۹ تینە پەریووە و لەدوای ئەووە یا دەرخرانەتەرە یا زیندانى کراون یا لە پۆستە گشتیەکانیان دور خرانەتەرە، ئەلبەتە ئەلمانەکان ھەر وەک پینشتەر باسما نێو کرد بەھانەیان ھەبوە بۆ ئەرکارە... ئەو جولهکانەش کە لە ئەلمانیا ئەژیان ئەوانە بون کە ئەلمانىەکان رقیان لێیان بو، بەلام جولهکەکانى دیکەى جیهان بەدور بون لەو دەرژمانیەتیە، بەو شێوہیە زۆرترین شتێک کە جولهکەکان پو بەرپی دەبوئەووە بریتى بو لە دور خستنەوہیان لە ئەلمانیا.

داگیر کردنى پۆلۇنیا لە ئەیلوولى ۱۹۳۹ و دواتر ھەنگیرساندى جەنگ بوە ھزى ئەووەى کە بە شێوہیەکی راستەوخۆ ھەلۆیستەکە لەدژى جولهکە

ھەلبەگەپىتتە لەبەر ئەوئى شەپ ئورۇپاي خستە ژىر دەستى ئەلمانىاي
ھىتلەرەو، بەم شىئوئە ئەلمانەكان تەوانىان تەواوى تەپەبىي خۇيان بەسەر
جولەكەكانى پۇلۇنىيا و بەلجىكا و فەپەنسا و ھۇلندا دا بەتال بگەنەو.. لە
كاتىكىدا ئەگەر شەپ نەبوايە ئەوان بىي وەى دەبون، بىنىمان كە چۇن ئەو شەپە
سەرائى جولەكە كارىان بۇ ئەكرد لە جەنگى جىھانى يەكەمەرە.. ھۇكارىكى
دىكە ئەوئەيە كە دوژمنايەتى ئەلمەنەكان بۇ جولەكە لە پىنش جەنگ برىتى بو لە
پق لىنھاتتەو و زىندانى كردن و دورخستتەوئەى جولەكە، بەلام داوى
ھەنگىرساندى جەنگ جولەكە لە سەرتاسەرى جىھان لە نرئى ئەلمانىا
وہسانەو، داوى ئەوئەش كە خوئنى سەربازە ئەلمانىەكان پۇا لە بەرەكانى
جەنگ ئىدى ئەو دوژمنايەتتە زۇر پەرى سەند بە وپئىئەى كە ئىدى جولەكە
بەو ھەلئوئىستەيان بونە دوژمنى ھاوبەش لە شەپ لە نرئى ئەلمانىا ھەر بۇئە
سروشتى بو كە ئەلمانىا شەپيان لەگەندا بكات و لىيان بكوژئت، ئەلبەتتە
تەواوى ئەو گەلانەى كە بەشدارى شەپيان كرد لىيان كوژرا بگەر بە مليۇنەھا
كەس لە روس، ئىنگلىز، ئەمەرىكى و ئەلمانەكان كوژران... بەم شىئوئە ئەبىنىن
كە ئەو سەرائى جولەكەى جىھانى بون كە پالئيان بە جولەكەكانەو نا تا
بگەونە ئەم ھەلئوئىستە خراپەو. ئەم حالەتەمان بە باشى لە حالەتى پۇلۇنىادا
بۇ دەر ئەكەوئت، پەيماننامەى قىرساى مملانىئى نىوان ئەلمانىا و پۇلۇنىاي
كردە راستى لەبەرئەوئەى بە پۇرەوئىك بروسىاي پۇژھەلاتى جىا كردەو - كە
ھەرىمىكى ئەلمانى بو - لە تەواوى ئەلمانىا، بەپئى پەيماننامەى قىرساى ئەم
شارە لە ئەلمانىا جىا كرايەو و كرا بە شارىكى نئو دەولەتى...

ئەو پۇرپاگەندانەى كە سوخۇرە جىھانىەكان سەرىپەرشىيان ئەكرد زنجىرەيەك
درۇى دروست كرد تا پراى گشتى پئى و ابىت كە ئەو ھىتلەر بو كە وىستى بە
زۇر پرسى دانزىنگ چارەسەر بكات، بەلام لە راستى دا ھىتلەر وىستى كە
پرسى دانزىنگ و رىپەوئى پۇلۇندى بە شىئوئەكى ناشىيانە چارەسەر بكات بە
پئى ئەو ياداشتەى كە لە نازارى سالى ۱۹۲۹ دا ناردى بۇ پۇلۇنىەكان و تىايدا
بۇ دواچار داوا ئەكات كە ئەو پرسە بە شىئوئەكى دروستانە چارەسەر بكرىت

تا بگه نه چاره سهرنگی ناشتیانه، پنیشریش چند جارنک ویستوی بگاته ږنگه چاره یه کی ناشتیانه له مهش شتیگه که ږاگه یاندن بامی لیزه ناکات.. له یاداشتهش یو ماوه ی چند مانگنک به بی وهلام مایه وه، له لبه ته حکومتی پؤلونیا به مبهست نه و یادشتانه ی پشت گوی له خست له مهش وای کرد که هیتلر پشودریژی خوی له دست بدات و له لایه کی دیکوه نه و پروپاگندانه ی نه و ږژانامانه بلور یان نه کرده وه به ناراسته ی جوله که کان وایکرد دواچار له مانگی نه یلولی ١٩٣٩ په لاماری پؤلونیا بدات...

به لام نه وهی که وای له حکومتی پؤلونی کرد که یاداشته کی له لمانیا پشت گوی بخات، نه و جهخت کردنه وانه ی نینگلتره بو که دهیوت له حالتی جهنگدا دهیپاریزنت، هر واشبو له مانگی نازاری ١٩٣٩ حکومتی بهریتانیا یاداشتیکی واژو کرد و تیایدا به لینی نه وهی دا که پؤلونیا نه پاریزنت.. له لبه ته حکومتی نینگلیز له ژیر گوشاری زوری نهینی و ناشکرای سوخوزه جیهانیه کان نه و به لین نامه یان دهرکرد . ږنگه پیمان واینت که بهریتانیا واده کی خوی بردو ته سر به لام له راستیدا حکومتی بهریتانیا دهسته وستان به و له وهی که هاوکاری پؤلونیا بکات نه له ږی دهریا و نه له ږی وشکایی و ناسمان، به مشیوهیه گرهنتی پشتوانی کردنی بهریتانیا شتیگ نه بو جگه له توش کردنی پؤلونیا... سهرانی جوله کی جیهانی باش نه و یان نرانی کاتیک که بهریتانیان ناچار کرد تا واژو له سر نه و به لین نامه یه بکات، هر نه و انیش بون که هانی سهرانی حکومتی پؤلونیان کرد تا هه لمه تیکی توند بکه نه سر له لمانیا و دهشیان زانی که بهریتانیا ناتوانیت هاوکاری پینش کهش به پؤلونیا بکات.. لیزه وه نه و راستیه مان بو دهر ده که ورت که نه و یش نه وهی: سهرانی جوله کی جیهانی نه م چاره نوسه یان بو ها و نه تهره ی خویان هه لیزارد و به نه خشه یه کی پینش وهخت پلان بو داپرژراو پینشکه شی له لمانه کانی کردن دوا ی نه وه که بهر له وه هیتلریان ناچار کرد که بجیته سر باوه ږی سهر کرده کانی نازیزم نه وانه ی که به شیوه یه کی سروشتی ږقیان له جوله که بو دوا ی نه و هه لویسته ی که سهرانی جوله که هه یان بو

بەرامبەر بە ئەلمانیا لە جەنگى جىھانى يەكەمەردە.. ئەمەش بە شىۋە يەكە يەكلا كەرەدە ئەو دەمان بۇ دەرد دەخات كە سەرائى جولەكەى جىھان ھىچ نىن جگە لە كۆمەلنىك چاۋچىنۆك كە ئەو دە دواى ئەو ئەو پىلانە ئەمەرىمەنەنەن بۇ دەمىنەتتەردە كە بىر تىپە لە چەوساندەنەوى جىھان لە پىناۋ بەرژەوەندى خۇياندا.. پىۋىستە تەراۋى جولەكە ئەو بەزائىت كە تەنھا ئەو سەر كىردەكانىان بەرپرەس ئەو كارەساتانەى كە بەسەرياندا دىت بە درىزىيى مېژو كە لىۋان لىۋە بە شەر و ناكۆكيان لەگەل تەراۋى گەلاندا، ھەرودە پىۋىستە ئەو بەزانن كە سەر كىردەكانىان ياخود سەرائى زايۇنىزم يا نورانىيەكان يان ھەر ناۋىكيان لى ئەننىت لە راستىدا تا ئەمەزكە سەر بە ھىچ ناين و ئەژادىك نىن و باۋەريان بە ھىچ ناينىك نىيە جگە لە چاۋچىنۆكەيەكى شىتەنەى بۇماۋە، ھىچ پۇژنىكىش ھەر لە دىر زەمانەردە تا ئەمەزكە سلىان لەرد نەكردۆتەردە كە جولەكە بەخە ناۋ دژارترىن دۆخەو تەنھا لە پىناۋ بەرژەوەندى خۇياندا. گەر نامانجىان داكۆكىكردن بۋايە لە جولەكە ھەر وەك ئەوەى كە خۇيان باسى لىۋە ئەكەن، كارىان نەكرد لەسەر ئەوەى كە خۇيان لە جەنگ لادەن و خۇشيان بەدور بگرن لە پال نان بە پۇلۇنياۋە تا بەشدارى شەر بكات لەبەر ئەوەى ئەيانزانى كە چىان بەسەر دىت.

رەنگە ھەندىك لەو جولەكانەى كە ستەمىان بەرامبەر كراۋە بلنن كە لە رىنگەى رىكخراۋى فەلەستىنى و تۆپەكانىيەردە دزەيان كىردۆتە ناۋ ئەمەرىكا و ولاتانى ئەورۇپا و فەلەستىنەردە، بەلام لە پاستى دا جولەكە ناسايىيەكان ئەوانەى كە بەلەرمانى سەر كىردەكانىان كارنەكەن لەناكاۋ خۇيان لەناۋ جەنگدا دۆزىيەردە، بەلام خودى سەرۆك و نوينەرەكانىان ئەوانەى كە بە كورتى ھەستان بە رىكخستنى تۆپەكانى تىك دان لە گشت شوينىك و ناسانكارىيان كىرد بۇ دورست بونى جەنگ، ئەو ھەر ئەوان بون كە دزەيان كىردە ناۋ ئەورۇپا و ئەمەرىكا و فەلەستىنەردە، ھەر ئەوانىش بون لە بەرامبەر گەلانى پۇژناۋا بەرگى كەسى ستەملىكراۋيان ئەپۇشى و وايان بانگەشە ئەكرد كە قوربانى دەستى چەوساندەنەردە و ستەم، لە كاتىك دا كە ئەو ھەر خۇيان بون كە ئەو

چوساندنوره و ستهمه‌يان پړك خست و دواتر هاتن له ژيړ ناوې زايونيزمدا بانگه‌شهيان كرد بڼ داكوكي كردن له گه لي جوله‌كه.

نمگر جيهان به راستي بيهويت كه داكوكي له جوله‌كه بگات، نه‌وا باشته كه نه‌و كومه‌نه تاوانباره له‌ناو به‌ريت.. نمگر جوله بيهويت به راستي داكوكي^{٨٩} له‌خوي بگات، پنيويسته سهره‌تا جيهان پزگار بگن له‌و كه‌سانه و له‌و كوپي له‌و خراپه‌يه‌ي كه سهروكا‌يه‌تيان نه‌كات.

^(٨٩) پي نه‌چيت همدنيك له جوله‌كه‌كان ليره و له‌وي هستيان به مەترسيه‌كردبیت هەر بۇيه دهستيان كرد به دروست كردني چيند كۆمەلەيه‌كي دژ به جوله‌كه به تايبه له نەمەريكا كه بانگه‌شهي بېكخستلي نه‌و جوله‌كانه نه‌كات له ولانمگاني خوياندا و كار نه‌كات له‌سەر لوتار بون له‌دهست نه‌و سەرگردانه‌ي كه ناچارين كردون وهك كەمايه‌تپيه‌كي مورەخرو ژيان به‌رنه سەر.

لایه‌نه سیاسییه شاراوه‌کانی جهنگی جیهانی دووه‌م

. نینگلترا: تشمربلین و تشبیل

ئه‌لمانیا: هیتلر و نازیزم

له سمره‌تای ئه‌م به‌شه‌دا وتمان که چۆن ده‌سته‌بژنرک له ئینگلیزمکان هه‌لبژنربران که له سمرویانه‌وه دۆمفیل و کۆلۆنیل پامزی که ئامانجیان بریتی بو له هۆشداری دان به به حکومتی ئینگلیز له مه‌ترسی جولانه‌وه‌ی جوله‌که‌ی جیهانی، کاتی که تشمربلین سمرۆک و هزیرانی ئینگلیزی به‌ده‌ست هینا، ئه‌مپرا ل دۆمفیل و پامزی ئه‌و ئه‌رکه‌یان له ئه‌سقۆ گرت که لایه‌نه شاراوه‌کانی پروداوه‌کانی بۆ باس بکه‌ن و پنی بلین که سوخۆره جیهانیه‌کان کار ئه‌که‌ن له‌سه‌ر هه‌نگه‌رساندنێ شه‌ر له نیوان ئینگلترا و ئه‌لمانیا، هه‌روه‌ها باسیان له‌ئامانجه‌کانی ئه‌و شه‌ره کرد... ئه‌وان پنیوستیان به به‌نگه‌یه‌کی یه‌کلاکه‌روه بو تا تشمربلین له‌و پاستیانه ناگادار بکه‌نه‌وه به‌لام له کۆتاییدا توانیان که ناگاداری بکه‌نه‌وه له سمرچاوه‌ی مه‌ترسیه‌کان.. به‌م شینویه حکومته‌که‌ی هه‌لوئستیکی وریایانه‌ی گرتبه‌ر له به‌رامبه‌ر قه‌یرانه سیاسییه جیهانیه‌کان و ئه‌وه‌ی په‌ت کرده‌وه که گوئی له خواستی سوخۆره جیهانیه‌کان و هه‌ربگریته، تشمربلین ترکی به نیعت خراپی په‌یمان نامه‌ی فی‌رسای کردبو، هه‌ر بۆیه بپیری دا که به نه‌فه‌س دریزی تاوتوینی کیشه‌کان بکات، دهره‌نجامی ئه‌وه‌ش بوه هۆی ئه‌وه‌ی که سوخۆره جیهانیه‌کان وه‌ک دۆژمن سه‌هیری بکه‌ن، کاتیکیش که قه‌یرانی (سودیت) ورژا به‌هۆی ئه‌وه‌ی که هیتلر ئه‌و ناوچه‌یه‌ی داگیر کرد

له بهر نهوې به پښې په یماننامه ی فیرسای له و ناوچه په له له لمانیا جیاکراو ته و و خراو ته سر چیکو سلاکایا، تشمبرلین په نای نه برده بهر پراگه یانندی جهنگ به لکو پښې باشتر بو که بانگه شه بکات بو به ستنی کونگره بو چاره سر کردنی له و کیشه یه به تایبته له بهر نهوې له و زانیاریمانی که له میرال دوملیل و رامزی پییان دابو به ناگایان هیتابو له و پلانه کانی سرانی جوله که. هیتلریش خواستی که متر نه بو له بهریتانیا هه روه ک چون دواتر دیننه سمری، به لام له و سور بو له سر نهوې که پوه پوی ته وای له و سته مانه بیتوه که په یماننامه ی فیرسای به سر له لمانیا دا سه پان دیوی و کاریکات له سر سرینه روی ته وای دهره نجامه کانی له و په یماننامه شومه.. کونگره ی میونخ به سرکه و تویی له نجامدرا و جیهان له دوا ساقدا توانی خو ی لادبات له شه، تشمبرلینیش گه پرایه وه بو ئینگلته را تا مرگیننی ناشتی بدات به ولاته کی..

دوای نهوې که سوخوره جیهانیه کان پلانه کانیان سر ی نه گرت به هو ی هه لوئستی تشمبرلین و زانیان که ناتوانن شه هه لبرگر سینن تنها به ناچار کردن و لایردنی نه بیت، بو یان دهرکه وت که هندی هندی هم که سه ده بیته نه یاریان، هه ر بو یه فرمانیان دا به ده زگا و ریک خراوه کانیان تا شه له دزی تشامبرلین هه لبرگر سینن، چه کی یه که میان له و شه ردا بریتی بو له ده زگاکانی پراگه یانندن و پوپا گهنه کردن که خو یان زال بون به سمری دا.. هم ده زگایانه پیکه وه ده ستیان کرد به هیرش کردنه سر تشامبرلین و تومه تباریان کرد به پیلان گنجان و کوئگرتن له هیتلر و بگره پښشیان وت که مه یلی به لای فاشیزم دا هه یه، ده زگاکانیان له نه وروپا له و تومه تانه یان دویاره کرده وه تا وای لیفات که لکا به که سایه تیه که یه وه.. تا ئیسته ش ژورینه ی سر چاره جیهانیه کان و کتینه کانی میژر که له باره ی ریکه و تنه کانی میونخه وه لیکولینه روی کرده وه له لیفت که نه وه شکست بوه بو ناشتی و له وروپا و تشمبرلین له گهرچی له و ریکه و تن نامه یه تارمایی شه ری دورخسته وه و ناشتی جیهانی پاراست...

پامزى و ئەدمېرال دۇمفېل ھەوليان دەدا كە بەنگەى حاشا ھەلنەگر بىدۇزئەوھە تا بتوانن بىخەنە پېئىش چاوى سەرۇك ھەزىران تا بە شىئوھەيەكى ئەكلا كەرەوھە بېھىننە سەر ئەو بېروايەى كە چ مەترسىيەك پوھەپوئى دەبىتتەوھە.. دواچار بەخت ياوھەرى بو بەھاتنى كەسەك بە ناوى "تايەلەر كانت" ئەو ئەفسەرە ئەمەرىكەيەى كە بەرپەرسى ھەرگرتن و ناردنى بروسكە بو بە شىئوھەى ھىما وشىفەرە لە بالوئىزخانەى ئەمەرىكا لە لەندەن، ئەلبەتتە بەھاوكارى كەسەك كە ناوى خاتو "ئانا ولكوف"، ئەم دوكەسە بە پىئى پۇستەكەيان دەيانتوانى دەسيان بگات بەر دۇكىومىنتە نەيئىئانەى كە دەھاتە ناو بالوئىزخانەى ئەمەرىكاوھە و دواچار لەر زانىئارىيەنە ئەوھە تىگەيشتن كە جەنگ نەزىكە بە بىئى ئەوھەى كەسانى دىكە بەر پاستىيە بزانن و بە بىئى ئەوھەش ھىچ كام لە گەلەكان بەرژەوھەندىيان ھەبىت لە شەپنەكى لەر چەشەندە، ئەو كاتەش كە زانىان لايەنى سودمەند تەنھا كۆمەلەى جولەكە خاوەن سەرمایە جىھانىيەكانن، وىژدانىان جولە و بىريان لەوھە كىرەوھە كە ھەولنكى شىلگىرەنە بەدەن بۇ رىگرتن لەر شەپە. زانىئارىيە سەرەكەيەكانىان لەر بروسكانەوھە ھەرگرت كەلە نىئوان تشىرشل و سەرۇكى ئەمەرىكى پۇزفېلنت ئالوگۇپى پىئى ئەكرا، ئەو بروسكانە پەردەى لەسەر ئامانجى ئەو كەسانە لادا كە بە شىئوھەيەكى نەيئى دەسەلاتىيان بەدەستە و پىئىئەى دەدەن بە تشىرشل و پۇزفېلنت.. تايەلەر ئەيزانى كە پامزى و ئەدمېرال دۇمفېل نوئىئەرى ئەو دەستە بىژرەن لە كەسايەتتە ئىنگىلىزەكان كە كاردەكەن لەسەر دىزايەتتەى كەردنى سەرانى جولەكە و دورخستەوھەى جىھان لە شەپە.. بەم شىئوھەى دەچار تايەلەر چو بۇ بىيئىنى پامزى و ئەوھەى خستە پەر كە بچىت بۇلاى تا دۇكىومىنتە سەرەكەيەكانى بۇ بېيئىتتە تا بىيىيئىت لە مائەكەى كە دەكەوتە گۇرەپانى گلۇستو لە لەندەن ژمارە ۴۷، پامزى وئىئەيەكى ئەو دۇكىومىنتانەى دەست كەوت و خستتە بەردەست تشامبەلەن و ئەوئىش بۇى دەركەوت كە جىھان بەرەو چ چارەنوسەك دەپوات.. بەلام لە ئەلمانىا مەلمانىئى شاراوھە لە نىئوان ھىتلەر و نازىيە توند پەوھەكاندا بو كە نوئىئەرى چىنى ئەرستۇكراتى سەربازى جىرمانى بون، ئەگەرچى ھىتلەر بە شىئوھەيەكى تەواوھتەى لە سانى ۱۹۳۶ ھوھە گونجاو بو لەگەن

ئەر چینە، هیتلەر لەو باوەردا بو که دەتوانیت بگاتە پرنکەوتن لەگەڵ بەریتانیا و رۆژئاوا و ئامانجەکانی دیاری بکات لە پرنکەوی هینانەدی داواکارییەکانی ئەلمانیا بە تاییبەت نەهیشتمنی تەواوەتی کاریگەرییەکانی پەیماننامەیی فیرسای، بەلەن نازییە توندپەرەوکان بیریاریان دابو که هاوڕێیەتی هیتلەر بکەن تا کۆتایی و دوای دەست بەرداری بن یاخود ناچاری بکەن تا بەرەوام بێت لەسەر هینانەدی ئامانجەکانیان که بریتی بو لە زالی کردنی ئەژادی ئەلمانیا بەسەر جیهان لە پرنکەوی هینزەرە، هیتلەر لە لایەکی دیکەرە لە دواي کۆبونەرەیی لەگەڵ تیشیمبرلین هاتبۆە سەر ئەو باوەرەیی که سەرۆک وەزیرانی ئینگلیز هاتبۆە سەر ئەو باوەرەیی که درک بە مەترسی جولەکی جیهانی بکات و دلسۆزی ئەوە بو که گوێ لە خواستی سوخۆرە جیهانیەکان نەگرت، هەر بۆیە ئەمە پائی بە هیتلەرەو ئەنا تا خۆی لابادات لە بەرکەوتن لەگەڵ ئینگلتەرا. هەر بۆیە بۆچەند مانگێک بێدەنگی و گوێ پێ ئەدانی یاداشتەکی کرد لە لایەن پۆلۆنیاوە، هەرەها بێ دەنگی کرد لەو سوکایەتیانەیی که پۆژنامەکانی پۆژئاوا دەیکرد بە خۆی و بە ئەلمانیا، ئەو پۆژنامانەیی که جولەکەکان زالیون بەسەردا.. ئەلبەتە تەنها لەویدا سەرکەوتبوو که ساتی یەکلا کەرەو دوابخات. لەبەر ئەوەی نیکەرائی تا دەهات زیادتر دەبو و شالۆی پڕوپاگەندە لە ئەوروپا و گوشاری نازییە توند پەرەکان تا دەهات زیادتر دەبو لەسەری بە شیوێەیک که ئیدی بەریەک کەوتن ببووە کاریک که ئەدەکرا خۆی لی لابادات. دواجار لە یەکی ئەیلوولی ۱۹۳۹ جەنگی جیهانی دووهم هەلگیرسا کاتیک که سوپای ئەلمانیا چوە ناو پۆلۆنیاوە و داگیر کرد.

هیتلەر لەو کەسانە ئەبو که بە ئاسانی لە بۆچونی خۆی پاشگەز بێتەو. ئەگەرچی که جەنگی لە دژی بەریتانیا و هاوڕێیەکانی پراگەیاندا دواي ئەوەی که ئیدی هیچ پرنکەییەکی دیکە نەما. بەلام لەگەڵ ئەوەشدا باوەرێ بەو هەبو که باشتەین پرنکە چارە ئەوێە که لە گەڵ بەریتانیا پرنکە بکەوێت و بە یەک لیدان کۆتایی بەهینیت بە سوخۆرە جیهانیەکان. ئەلبەتە سوخۆرە جیهانیەکان ئەوێان ئەزانێ که گەمە بە چارەنوسی خۆیانەو ئەکەن بە درێزایی میژوێ

پىلانگىزى خۇيان، ۋەنەگەر ھىتلەر بىتوانىيا يە خۇي لەشەر لادىت، دواچار ھەر لەناوى ئەبىردن. ئەو نازىيانەش كە خۇيان ھىزىيان پى بەخشى تەنھا لەبەر ئامانجىك بو كە ئەوئىش ھەلگىرساندى جەنگىكى سەرتاپاگىر بو كە ئەلمانىيا تىايدا بىيئە يەكىك لە سەربازگەكانى. لەو سەروپەندەدا تەشمەلەن ھەروەك پىنگرۇك ۋابو بۇيان تەننەت دواى ھەلگىرساندى جەنگىش.. لەبەر ئەوئى تەشمەلەن ئاۋاتە خۋازى ئەوئەبو كە دەرلەتىك بۇ ئاشتى بىيئە پىنشەۋە تا ئەوئىش قىۋىلى بكات.

سوپاكانى ئەلمانىيا ۋەك گەردەلۈل ھەلىانكرد و پۇلۇنىايان داگىر كرد، دواتر ھەرەنسا و ئەلمانىاي پۇژئاۋاشيان داگىر كرد، يەكەى تانكەكانى ئەلمانىيا كە بە بانزەر ئاۋبانگىيان دەرکردبو دەيانتوانى كە پوبەھەرى سوپاي بەرىقانى بىنەۋە و شىكستى بىدەن بەلام ھىتلەر لە ۲۲ ئايارى ۱۹۴۰ ھەرمانى ۋەستانى دا.. دەلى ئەو بروسكەيەى كە جەنەرال "فۇن كلایست" ھەرماندەى تانكەكان بەدەستى گەشىت بەم شىۋەيەى لای خۋارەۋە بو:

"لەبىيئە تەۋارى يەكەى تانكەكان ھەر ئىنىستا بوەستن لە مەودايەكى مام ئاۋەندا لە شارى دنكر.. تەنھا پىنگە ئەدرىت بە جولەى بەرگىكارانە و ئاۋاپىن بۇ كۆكردنەۋەى زانىارى".

جەنەرال فۇن كلایست ھىچى نەمابو كە تىك بچىت كاتىك كە ھەرمانى پىنكرا پاراۋەستىت لەبەر ئەۋەى ھىزەكانى ئەيتوانى بە تەۋاۋەتى سوپاي ئىنگلىز تىك بەشكىنىت. زۇرى نەخاياند كە بروسكەيەكى سەرىترى بەدەستگەشىت كە ھەرمانى پى ئەكات پاشەكشى بكات بۇ پىشت ھىلەكانى شەر كردن كە دەكەۋىتە نرىك ئاۋەندى شارەۋە دواى ئەۋەى كە تانكە ئەلمانىەكان بەر لە سى پۇژ ئەو شوئىنەى تى پەراندبو..

كاپتن لىدل ھارت كە يەكىك بو لە ئەفسەرەكانى جەنەرال فۇن كلایست لە كىتەبەكەى كە دواتر نوسى لە ژىر ناوى "لايەكى دىكەى گىرەكە" باس لەۋە ئەكات كەلە چاۋپىكەرتنى ھىتلەر لەگەل ماپال فۇن پۇتشىد دا پویدا كە ھەرماندەى بالاى ھىزەكانى ئەلمانىيا بو لەگەل جەنەرال فۇن كلایست ھات تا

نارمزیه‌تی دهر بېرن بهرامبهر به و فرمانه سه‌یرانه: نو دو فرمانده سمربازییه سمریان سوپما کاتیک که هیتلر پنی راگه‌یاندن که به تایبته نو فرمانانهای دهرکردوه تا رینگه به سوپای به‌پرتانیا بدات پاشه‌کشی بکات و بتوانیت هیز و ناوبانگه‌کی بپاریزنت.. له‌بهر نه‌وهی باوه‌ری به مانه‌وهی نیم‌پراتوریه‌تی به‌پرتانی هه‌یه و نومی‌دی وایه له و رینگه‌یه‌وه بتوانیت بگاته پرنک که و تئینکی ناشتی له‌گه‌ل له‌ندن تا ده‌سته‌جی کوتایی به‌چه‌نگ به‌ینیت له‌سهر به‌مه‌ای داننانی ئینگلترا به ده‌سته‌کته‌کانی نه‌لمانیا.

لیزه‌دا نه‌ینت نه‌وه به‌ینینه‌وه یاد که هیزی ناسمانی نه‌لمانیا له ماوه‌ی چه‌ند مانگی سهره‌تای شه‌ردا بۆردومانی به‌پرتانیا‌یان نه‌ده‌کرد. گهر به شیوه‌یه‌کی وورد تر بلنن ده‌لنن له‌کاتی بونی تشامبرلین له ده‌سه‌ل‌تدا، به‌پرتانیا‌ش بۆردومانی خاکی نه‌لمانیا‌ی نه‌ده‌کرد وهک جینه‌جیکردنیک بۆ نه‌وه‌ی تشامبرلین رای گه‌یاند له ۲ نه‌یلولی ۱۹۲۹ واته نو پۆزه‌ی که جه‌نگ راگه‌یه‌نرا و تیایدا وتی که فرمان نه‌کات به هیزه‌کانی تا جگه له نامانجی سمربازی، له هیچ نامانجیکی دیکه نه‌دن.. واته له هاوالاتی سیفیل نه‌دریت و شاره‌کان به‌ناسایش به‌مینیته‌وه.

شهر بۆ ماوه‌یه‌ک به‌رده‌وام بو دوا‌ی پاشه‌کشی ئینگلیزه‌کان له دنکرک به شیوه‌یه‌کی نیمچه ناشتیانه، نه‌لمانه‌کان په‌لاماری ئینگلیزه‌کان نادن و ئینگلیزه‌کانیش به شیوه‌یه‌کی سنوردار چالاکی نه‌نجام ده‌دن.. ته‌نانه‌ت نو کاته ناوی نو شهره‌نرا شهریکی هیچ و پوچ، نه‌مه‌ش نو شهره‌نوب که نازییه توند ره‌وه‌کان له نه‌لمانیا و سوخۆزه‌کان له به‌پرتانیا ده‌یان ویست، هر بۆیه هه‌له‌متی په‌روپاگه‌نده کردن له دژی تشامبرلین له ئینگلترا ده‌ستی پیکرد و هاوکات هه‌له‌متی گوشاز ده‌ستی پیکرد تا هاوشیوه لۆرد ناسکویت ده‌ستی له کارکیشایه‌وه و که‌سیک جینگه‌ی گرت‌وه که هه‌مان سیمای نو که‌سه‌ی هه‌بو که له سالی ۱۹۱۶ جینگه‌ی ناسکویتی گرت‌وه، نو که‌سه‌ش که جینگه‌ی تشامبرلینی گرت‌وه که‌سیک بو به ناوی ونستون تشیرشل. نو پۆزه‌ش که چوه ده‌سه‌لات له ۱۱ مارس ۱۹۴۰ فرمانی دهرکرد بۆ لڤۆکه به‌پرتانیه‌کان تا

ھېرش بىكەنە سەر شارە ئەلمانىيەكان بۇ يەكەمىن چار و بەرەش دەرگا كرايوە بە پوى ھېرش كوردنە سەر ھاۋلاتى سىفيل لە ناو شارەكاندا. ئەمەش تەواۋى ئەۋ شتە بو كە نازىيە توند پەۋەكان ئەيانويست، ئەوانەي كە خۇشخالىبون بە توند بونەۋى چەنگ و پىيان وابو كە ئەۋە دەرلەتېكى گونجاۋە بۇ داگىر كوردنى پۇژھەلات و پۇژناۋا لەيەك كاتدا بە تايبەت كاتىك كە سەر سام بون بەر سەر كە وتنانەي كە سوپاي ئەلمانيا بە دەستى ھىنا لە سالى يەكەمى چەنگدا ھەر بۇيە لە سالى ۱۹۴۱ كۆبونەۋەيەكى گىشتى سەر كوردايە تيان ئەنجامدا و تيايدا بېريارىان دا كە سود ۋە رېگرن لە سىياسەتى مەيل دارى ھىتلەر بە لاي ئىنگلترە تا پېرەۋى چەنگ بگۇپن ئەۋىش لە پىگەي ناردنى نويئەرىكى تايبەتى خۇيان بۇ بە پىتانيا تا حكومەتى بە پىتانيا رازى بكات بەۋەي كە لەگەن ئەلمانيا بە شەر نەيەت و بى لايەن بىت تا پىگە بە سوپاي ئەلمانيا بدات يەكىتى سۇقېت داگىر بكات و كۇتايى بە كۆمۇنىزم بەنېت.

بۇ ئەۋ كارە كەسايەتتەيەكى دىارىان ھەلپۇرد كە ئەۋىش پۇدۇلف ھس بو كە بە دەستە راستى ھىتلەرىش دانەنرا تا بېتتە نىردەيان بۇ لاي ئىنگلېزەكان. جىھان ئەۋ كاتە سەرى سوپما كاتىك كە بېستى ھس ھەلھاتوۋە و پەناي بۇ ئىنگلترە بردوۋە، ھىتلەرىش يەكىك بەۋ لەۋ كە سانەي كە سەريان سوپما لە بەر ئەۋەي نەيدەزاني كە بۇچى يارىدەدەرەكەي ھەلھاتوۋە، ھس لەگەن تشىرشل بە نامادە بونى لۇرد ھامىلتون كۆۋەۋە و بۇچونى سەر كوردەكانى ئەرستۇكاتىەتى سەربازى ئەلمانىاي پونكردەۋە كە كورت نەبېتەۋە لە پىك ھات لە سەر ئاگرېست لە نيوان ھەردولا و بەلېنى ئەۋان بۇ دەستبەجى خىستنى ھىتلەر و كۆكردنەۋەي توانايان بۇ يەكىتى سۇقېت، ئەلبەتە كە تشىرشل ئەۋ پىشنىارەي رەت كردەۋە.

ھەر ئەۋ كاتە سەر كوردە نازىيە توند پەۋەكان رويان لە ھىتلەر كورد و بۇچونى خۇيان پارا گە ياند و بە ھىتلەريان وت كە پىۋىستە پەلامارى يەكىتى سۇقېت بدات تا پىشتى پارىزراۋ بىت كاتىك كە دەست دەكات بە چالاكىيە سەربازىيە دور مەۋداكانى، ھىتلەر پىگەيەكى دىكەي نەدۇزىيەۋە جگە لە پەزەمەند بون بە

بۇچونەكەيان، ھەر بۇيە لہ ۲۲ حوزەيرانى ۱۹۴۱ سوپاكانى ئەلمانىا چونە ناو سنورى يەكئىتى سۇقئتەوہ.

بە ڤاگەياندىنى شەپ لہ لايەن ڤۇزفئلتەوہ لہ دژى ئەلمانىا، جەنگەكە بوہ جىھانى و تشىرشل بو بە ڤياوى يەكەمى ئەو ھاوۋپەيمانىتئىيەى كەلە دژى ئەلمانىا ڤاگەيەنرا و بو بە ڤياوى بە ھىزى بەرپىتانيا، يەكەم كار كە كردى برىتى بو لەدەستگىر كردنى تەواوى نەيارە سىياسىيەكانى و بۇ ماوہ يەكى ديارى نەكراو خستىيە زىندانەوہ كە ھەندىكىان تا كۇتايى جەنگى خاياند ئەويش بە ڤىچەوانەى ئەوہى كە بەرپىتانيا زانويەتى لہ بارەى مېژەوہكەى خۇبەرە، ھەر يەك لہ ئەدمېرال دومايل و بەرېز ڤامزى و ھاوسەرەكانيان و ژمارەيەك لہ ھاوڤىكانيان دەستگىركران سەريارى سەدان ھاوالتى دىكە، ھۇى بىدەنگى گەل بەرپىتانياش دەرھەق بەم دەستگىرکردنە دەگەڤايەوہ بۇ ئەو ھەلمەتى ڤرۆڤاگەندەيەى كە دەزگاكانى ڤاگەياندىنى سەر بە سوخۇرەكان دورستيان كرد لەمەر ئەوہى كە تابوركى پىنجەمى ھىتلەرى گەرە لەناو بەرپىتانيادا ھەيە و داواكرا كە دەستگىر بكرىن.

لىكۇئىنەوہەكانى دەزگای ھەوالگىر بەرپىتانيا و ھىزى دادوہرى لہ بەرپىتانيا ئەو بوختانانەى بەدڤ خستەوہ و لەسەر دەستگىركراوہكان ھىچ بەلگەيەك بەدەست نەھات كە ھاوكارى ئەلمانىايان كرىبىت. سوخۇرەكان ويستيان كە ھەمان تۆمەت بۇ خاتو نىكولسون دروست بكن كە ھاوسەرى ئەمېرال نىكولسون بو، كە يەكئىك بو لہ گەرە ئەفسەرە دەريايىيەكان، بەلام دادگا ھىچ بەلگەيەكى لەسەر ئەويش بەدەست نەكەوت و بە بى تاوان لہ قەنەمى دل بەلام حكومەتى تشىرشل دەستگىرى كرد بە بى بونى ھىچ تۆمەتئىك وەك تۆلە كردنەرەيەك بەرامبەر بەو داواكارىيانەى كەھەيىو دژ بە بەرپاكردىنى جەنگ، بەر لەوہى كە جەنگ ھەلبىگىرسىت.

تەواوى ڤەرمانەكانى دەستگىر كردن و تەواوى ئەو كارانەش كە نەدەھاتەوہ لەگەل دەستور و ئىنگلتەرا بەناوى "ھىزىبىرت مۇرىسون" ەوہ دەرەكرا كە وەزىرى ناوخۇ بو لہ حكومەتەكەى تشىرشل، مۇرىسون لہ سالى ۱۹۵۴

چارىڭى دېكە دەرگە وتەو لە كەندە كاتىڭ پېنشەنگى ھەلمە تىڭى دەكرد بۇ كۆكردنەو ھى ھاو كارى دارايى بۇ زايۇنىزىم.. بەم شىو ھى پەيوەندىيەكە پون و ديارە لە نيوان حكومە تەكەى تشىرشل و سەرانى جولەكەى جىھانى. زىندانىش نەيتوانى فەرماندەيەكى ۋەك ئەدمىرال دوفىل بى دەنگ بكات، ھەر ئەو ھەندەى كە لە زىندان نازاد كرا، كىتېبە بە ناو بانگەكەى "لە ئەدمىرالىڭى دەرياوانى تازەكارە" بلاو كردهو و تىايدا نەيتى پروداو ھەكەنى دەرخست و ئەو لايەنانەشى خستە پو كە ھۆكار بون بۇ ھەلگىرساندى جەنگى جىھانى دووم و لەو ھەش گەلى ئىنگلىزى ئاگادار كردهو و دواترىش جەنەپال پامزى ھەستا بە چاپكردنى كىتېبىك بە ناو نىشانى "جنگىڭى بى ناو نىشان"، ئەم دوكتېبە سەربارى نەمانى لە كىتېبخانەكاندا تۋانى نەيتىھەكەنى پىلانگىران ئاشكرا بكات بۇ پراى ئىنگلىز و ئەوروپا. سەرۆك ۋەزىرانى پىشو بە نازارەو كۆچى دواىى كرد دواى ئەو ھى كە بىنى ۋاتەكەى بەرەو ھەلدېر نەبىرت تەنھا لە پىناو بەرژەو ھەندى كۆمەلېك سوخۇرى جولەكە، تا پۇژى مردنىشى ناوى زېرترا لەلەيەن ئەو كەسانەو، تەنەت ئىستا لە كىتېبەكانى مېژودا ئەو ئاۋزپاندە بەدواو ھەتتى ۋەك كەسىڭى ترساو لە ھىتلەر باسكراو لە كاتىڭ دا كە ونستون تشىرشل پو لە ھەركوئىيەك بكات ھەلئەنرېت و لىوان لىو ھە سەرورەى.. من لىرەدا ئەمەوئىت ئەم بەشە كۆتايى بەئىم بە باسكردن لە دو پاستى سادە و لەھەمان كاتدا قول، پىشكەشى نەكەم بە سىز ونستون تشىرشل و ئەوانەى كە بوغرا ئەبن بە سەرگە وتىڭى كاتى لە پۇژئاوا:

پاستى يەكەم ئەو ھى كە مرۆفە ناتوانىت لەگەل خۇيدا ھىچ جۆرە پىياھەلدان و پىزلىئان و زېر و زىوئىك بەرىتە گۆپەو.

پاستى دووم ئەو ھى كە گۆر كۆتايى نىيە بەلكو ئەو پىگەيەيە كە دەرباز بون لىى نىيە، لە دواى گۆپىش ھىچ پىگەيەك نىيە بۇ خۇلادان لە سزا، ھەر بۇيە سوخۇرە جىھانىيەكان ھىچ دەرفەتلىڭى دەرباز بونيان نىە.

بەشى دوانزەھەم

جىھانى ئىستامان

شويۇن پىيى پىلانگىنپى جىھانىمان ھەلگرت بە لىرژايسى چەند سەدەيەك تا ئەو كاتەي كە گەيشتىنە كۇتايى پىنگەكە لە جەنگى جىھانى دىرودەدا، ئەو جەنگەي كە بەلاكانى تەواى نەتەوەكانى گرتەوہ بە شىوہەيەك كە پىشتەر نەبو، لە ھەموشوئىنك وئرانى و بەدەيان مليۇن قوربانى و مليۇنەھا ھەتيو و بىلانە و بىرىندارو پەك كەوتوى بەجىھىشت...

تەواى ئەو تاوانانە ئەنجامدرا لە پىناو ھىنانە دى خەونى كۆمەلنىك شىتى خۇپەمرست، ئەو كۆمەلەيەي كە چەندىن سەدەيە داھىنەرانە خراپە بەرئوہ ئەبەن و ناسەقامگىرى مادى و پۇخى و بەدپەوشتى بلاو ئەكەنەوہ نەوہ لە داى نەوہ.. ئەم جەنگە ئەبوايە بىئىتە وانەيەك بۇ مرۇقايەتى تا بە شىوہەيەك ئاڧاستەي بكات كە ئىدىيە بتوانىت خۇي بپارىزىت لە كارەساتىكى دىكە و بگەڧىت بە شوئىن ھۆكارى قەيران و ئانارامىەكان تا چارەسەرى بكات بە پىيى پىنەماكانى دادپەروەرى و لۇڧىك و ڧاستى، ئەو بىنەمايانەي كە تەواى ئاينە ئاسمانىەكان و ياساكان بانگەشەي بۇ ئەكەن و پىنگەيان بۇ دىارى كردوہ و ھىزە چاڧەكارەكان ئەوپەڧى ھەول ئەدەن كە داكۇكيان لى بكنە و بىچەسپىنن لەناو مىنشكى كەسەكاندا.

بەلام جىھان جارىڭكى دىكە نەستى كىردۈە بە پىڭىردن لەسىر پىڭگە كۆنەنگە و پوداۋەكان وەك كۆن دۈبارە بونەرە ھەرۈك نەرەى كە جىھان ھىچ لە پوداۋەكانى پىشۈۋەرە فىر نەبۈيىت و بە بەردەۋامى خۇى دۈبارە بىكاتەرە. پەنگە پىۋىست بىت كە كەمىك لەسىر ئەم وشانەى دۈاى بوەستىن: ھىچ شتىك لە ژىر خۇردا نۆى نىيە... ئەمپۆكە چەند لە دۈنلى ئەچىت.. ياخود مىژر خۇى دۈبارە ئەكاتەرە... ھەر وەك نەرەى كە گەلەكان بە شىۋەيەكى ئاناگايانە دركىان بە تىكەل بۈنى ئەو پوداۋانە كىردىت كە لەسىردەمەكانى پىشۈتوردا پويان داۋە، ئەمەش شتىكى سىروشتىيە لەبەر نەرەى ئەو كەسانەى كە پوداۋەكان بە پىۋە ئەبەن لە پىشت پەردەرە ھەر ئەو كەسانەن كە ھىچ نەگۈزايان و پلانەكانىشيان تا ئەمپۆكە جىبەجى ئەكرىت.. ئەم كىتەبەش شتىك نىە جىگە ھۆشدارىك بۇ ئەو كەسە بى ئاگايانەى كە لە ئەمەرىكا و پۇژئاۋا نەزىن، ھۆشدارىيەكە لەسىر ئەو مەترسىيەى كە پويەپويان ئەبىتەرە و لەناويان ئەبات ئەگەر بەر لە كاتى خۇى نەكەۋنە خۇيان.. ئەو مەترسىيەى كە لە پىڭخراۋى زاۋىۋىزىم و ھىزە شاراۋەكاندا دا خۇى نەبىيىتەرە، ئەو ھىزەى كە بالانەستە بەسەرىدا و لە بەرژەرەۋەندى ئەو كاردەكات^۹...

ئەمپۆكە كەس ناتوانىت بزانىت كە جىھانى ئىمە بەرەو كۆۋەرە ئەچىت جىگە لە پىڭگەى ھەلپىنجانى ئەۋەرە نەبىت كە بە شىۋەيەكى گىشتى بەراۋردى ئىستا بىكات بە پابوردو لە ژىر پۇشنايى ئەۋەى ئىستا ئەيزانىن لەسىر پلانەكانى ھىزە شاراۋەكان.. ئەلبەتە پاستىيەك ھەيە ھەموان ئەيزانن: نەخشە كىشان بۇ ژيانى ئەمپۆمان لە كۆنگرەكانى تاران و يالئا و ئەمستردام كىشرا (۱۹۴۳-۱۹۴۶) لە ئىۋان سى سەركەرە "تەشۋىشل و رۇزفلىت و ستالىن" ھەرۈەرە ھىچ كەسىش ناتوانىت پەى بەو نەخشانە بەرىت كەلەو كۆبۈنەۋانەدا كىشراۋن تەنھا ئەو

(^۹) ئوسەر ئەم كىتەبە و چەند پلۇرگراۋى تر كە كۆمپلەيەك لە ئەمەرىكە بە ئاگايان نەرى نەكەن بانگەراڭىكى دىكە پادەگەيمىنىت داۋا لە دەنگدەرە ئەمەرىكەكان دەكات و دەلىت پىۋىستە شىكارى مەبل و بىر كىردنەرەى ھەر كەسىك بەگىن كە ھەلى دەبىزىن بۇ پۇستىكى گىشتى تا ئەگەر ھىچ جۇرە پەيۋەندىيەكىان دۇزىرە لە ئىۋان ئەم كەسە و جولانەرەى جولەكەى جىھانى و زاۋىۋىزىم دەنگى پى نەدەن..

جیپهانی ئەمپرومان

دەرەنجامی شەپ بەم جۆرە و هەلدانی دو بۆمبە ئەتۆمی هۆکار بو بۆئەووی
 کە پرنک کەوتننامەکانی تاران و یالقا و بۆتسدام چەق بێستتیت، ئەو پرنک
 کەوتننامەیهی کە سەرلەنووی جیپهانی دابەشکردەووە بۆ ناوچەیی جی هەژمون،
 بەمەش ئاواتی گەلانی بچوکی برنە ژێر گەلەو، ئەم پرنککەوتننامەیه
 لەناومرۆکدا جیاوازییهکی ئەوتۆی نەبو لەگەڵ پەیماننامەیی فێرسای.. بەم
 شیوێه گەلان لە جەنگی جیپهانی دوووم هاتنە دەرەووە تا دووبارە خۆیان بێ
 توانا ببینیقەووە لەووی کەبتوانن چارەنوسی خۆیان دیاری بکەن و بۆیان
 دەرکەوینت کە ئەو هیژە شاراوانهی کە یاری بە چارەنوسییان ئەکات هیچ
 قورساییهک دانانیت بۆ بەها پۇچی بنەماکانی پەروایەتی و دادپەرەری.. بەلام
 ئەم جارە کارەکە جیاوازه لەچاو پێشتر، ئەم جارە مرۆقاییەتی بەناگا بۆتەووە و
 ئیدی ناکرنت شتیکی هاوشیووی پەیماننامەیی فێرسای بەزۆر بسەپیت بەبی
 ئەووی چاوەڕوانی بەرگری توند نەکرنت.. شاندی ولاتە یەکگرتووەکان هەولێکی
 دا تا لە پرنکی ناشتیووە چارەسەری کێشەکان بکات بەلام هیژە شاراوکان
 هەرۆک هەمیشە چووە ناو ئەو شاندهووە و زال بو بەسەری دا، لە هەندیک لە
 بێرپارەکانیشدا بە پونی کاریگەری ئەو هیژانە هەست پی ئەکەین بەتایبەت
 کاتیک دەستەووەستان ئەبیت لەبەرامبەر وەلامدانەووی هەندیک لەو ستمە
 ناشکراییانەیی کە دەرکرت و چەندین گەلی پی دوچار ئەبیت، یاخود
 دەستووەستان ئەبیت کە هەندیک لە بێرپارە دادپەرورانهکانی جیبەجی بکات،
 هەر بۆیە پنیوستە لەسەر جیپهان کە ناگاداری ئەووەبیت کە پو ئەدات لە
 نەتەویەیکگرتووەکان و هیندەش بە ناگابیت کە بتوانیت پرنگری بکات لەووی کە
 هیژەکانی خراپە کاری تی بکات.

ئەلبەتە نەتەرە یگرتووەکان تەنھا هەموو شتیکی نییە لەبەر ئەووی پزۆرەلاتی
 ناوەرەست و پزۆرەلاتی دود و ئەفەریکا و ئەمەریکای باشور و تەنانەت

ولتەكانى ھەردو سەربازگەي پۇژھەلات و پۇژئاوا دوچار بە كىشەگەلېڭكى ھەمچەشەن دەبنەوہ كە پۇڭگە چارەيەكياڭ بۇ نەمۇزىوہتەوہ.. پىروپاگەندە چەواشەكارىيەكانىش بە شىوہيەكى ئەھرىمەنانە دادەپۇژدۇن تا بىرى گەلان ژەھراوى بىكەن و مېشكى پىر بىكەن لە زانىارى چەواشەكارىيەنە بە نامانجى دابەشكردنى ھىزەكەي و لابردنى لە سەر پۇڭگەي راست. ئىستاكە جىھانى ئىمە و بۇيەكەمىن چار لە مېژودا گۇپانكارى قول بە خۇوہ ئەبىنىت كە تەواوى لايەنەكانى ئەگىرتەوہ، شەپۇلى پزگارى خوازى گەلانى بچوكى گىرتتەوہ، ئىستا يارى كردن بە چارەنوسى گەلان ئاساتر بوہ لە چاۋ پىشوتردا. ئەلبەتە ئەمە پىڭرى نەكردووہ لە ھىزەكانى خراپە تا سود لە سادەيى ئەو گەلانە وھرىگىرت تا لە پوى مادى و بىر و نابورىيەرە گەمارۇيان بەدات و بەھاگەلە پۇجى و ئاكارىيەكانى تىك بىشكىنىت و بەرتىل و گەندەلى و كىنە پلاۋ بىكاتەوہ تا بتوانىت ھەژمونى خۇي پايگىرت بەسەرىدا.. لەدواى مردنى ستالىنەوہ گۇپانكارى پىشەيى ھاتە ئاراوہ لە يەكىتى سۇقۇت. بەرپرسە نۇنكان ئەو دىوہزەمەيەيان لادا كەلەسەر سىنەي گەلى يەكىتى سۇقۇت بو و بەبى ترس پەردەيان لادا لەسەر لايەنە شاراوہكانى سىياسەتى ستالېن و پەروش و پۇڭگەكانىيان ئاشكرا كرد و ولتەكەيان دەركد لەو گۇشەگىرىيە ئاسنىنەي كە تىايدا دەژيان.. گۇپانكارىيەكى گەورەش لە ئەمەرىكا پويدا بەتايبەت لە كاتى سەرۇكى كوچ كردو كەندى كە چەند ھەرۇنكى دىسۇزانەي دا تا لەپرسى گەلان و تارمايى شەپ و گەلى ئەمەرىكى تىڭكات.. تا ئىستاكەش گۇپانكارىيەكان بەردەوامن لە ژيانى ئەمەرىكادا.

گومانى تىدا نىيە كە جىھان ئەپرسىت ئەبىت قۇزاغى داھاتو چى لە ھەگبەي خۇيدا ھەلگىرتبىت؟ بەلام ئەلبەتە داھاتو مولكى كەس نىيە و تەنھا شتىك كە ئەتوانىن بىكەين ئەرەيە كە راپوردو بە داھاتو بەراورد بىكەين و بىرۇگەيەكى گىشتى ھەلپىنچىن لە لىكۇلىنەوہي مېژو.. پەنگە بتوانىن بە پشت بەستى بەو ودرەنجامە بلىن كە سالانى داھاتو روداۋ گەلېكمان بۇ ئاشكرا ئەكات كە جىاواز لە ھەر جۇرە پىش بىنى كردنىك و پلان دانانىك و پەنگە درىژ ھەوداش بىت بە شىوہيەك كە بتوانىت سىماي جىھانى ئىستا بگۇرىت.. ھىزە

پیلانگنپرہ جیہانیہ کانیش نامؤ نابن لہم حالہ تہ بہ لکو ئہر پہری ہولہی خویان
 ئہدن کہ پؤلی شاروہی خویان یگنپن: لہناوبردنی نازادی و پارچہ پارچہ
 کردنی گہ لان چ لہسر ناستی ناوخؤ و چ لہسر ناستی دہرکی و ہندی ہندی
 زال بون بہ سہریدا ہم لہ پوی مادی و ہم لہ پوی ہیر و نابوریہوہ جا فیر بہ
 ہر پہوش و لہ ژیر ہر دہامکیک دا بیت تا وای لیدیت تہ وای جیہان
 لہ ہرژہ و ہندی ئہو کار دہکات..

پیمان وایہ ئہمہی لہم کتیبہ دا باسی لیوہ کرا بہسہ تا "ہؤشداریمان پی"
 بدات لہسر ئہو پیلانگنپرہ بہر دہوامہ جیہانیہی تا پہرہ لہسریمان
 ہلہبالمزیت و راستہ یہ کانیان ناشکرا بکرنیت.. پیویستہ جیہان ئیستا بہ
 ناگابیت لہوہی کہ ہیزہ شاروہ کان کارئہ کن لہسر لہوہی کہ چہنگی جیہانی
 سنیہم ہلہبگیر سینن کہ ئہ گہر پو بدات لیدانیک یہ کلا کہرہ لہبیت یؤ
 مرؤقایہتی و نیدی ئہو کاتہ کہس ناتوانیت لہبرامہریدا بوہستیت.. بؤہ
 پیویستہ لہسر گہ لان ئہوہ لہبرچا و بگرن کہ دہبیت ناگیانہ پوہپوی ہر
 لایہ نیک ببیتوہ کہ جیہان بہرہ و چہنگی جیہانی سنیہم پابکنیشیت، ئہوہندہ
 بہسہ کہ باس لہوہ بکین کہ ویرانیہ کی سہرتاسہری دہرہتجامی ئہو شہرہ
 ئہبیت و تیایدا براوہ و دژاؤ و بینر وک یہک ئہبن.. تہنہا براوہ بازرگانانی
 شہر ئہبن یاخود بہ مانایہ کی دیکہ سہرائی جولہ کی جیہانی.

شہری مرؤقایہتی تاقہت پروکین ئہبیت لہگہل دوژمنہکانی لہبر لہوہی
 زیرہک و خاوہن ئہزموئن و دستیان گرتوہ بہسر وزہیہ کی مادی و ہیری مہزن
 دا.. ئہوان ئہتوانن ہر دہامکیک بکن و بچنہ ناؤ دلی ہر گہلنکہوہ لہ ژیر
 سیمای جیاوازدا، بہ لآم تؤ ہمیشہ دہیانڈوژیتوہ لہ پاش گہندہلی و
 لہ شفرؤشی و کینہ و ئہو قہیرانہ کؤمہ لایہتی و نابوریانہی کہ ژبانی گہ لان تیک
 دہدات.. پنگہ پزگار بونیش بریتہ لہ پنگہی پاراستنی بہما گہلہ لیگری و
 پؤحیہکان.. ئہو باہا گہلہی کہ ئہوہ لہ دوا لہوہ مرؤقایہتی دوستی کردوہ
 بہ دریزایی میژوی خوی و یاسا ناسمانی مرؤبیہ کانیش پالپشتی ئہو
 بہماگہلہن.

"من باخی بونی نیوه و دلّه ره‌قه‌که‌تان نه‌ناسم. نیوه له دواى مردنی
من له و ریگه‌یه لاده‌دهن که من بوم دیاری کردون و دواچار توشی خراپه
ده‌بن"

"موسا د.خ"

هەندیک لە هینکارییەکانی جولەکە و پەبیان بە هەندیک لە تاوانەکانیان بردوو و دواتر درچاری ترسی "پێکخراوی جیهانی" بون وایان لێ ھاتووە کە ھەر شتیک بگێرنەووە بۆ ئەو ھیزە شاراوانە. ھێچ گومانی تێدانێە کە جولەکە جوێرکی دیکەن لە مرۆڤ. خاوەن خەسەلتی دیاری کراو و تاوانی تایبەتن. لە تەواوی پوداوە میژویەکاندا خاوەن پۆلێکی ناشرین بون، ھەر ئەوانن کە ھۆکاری ئازار و مالوێرانێەکانی مرۆڤایەتین. بەلام نەرمنجامی کارەکانیان زیادتر لە ھەر کەسیکی دیکە ئەگەریتەووە بۆ خۆیان. ھەمیشەش سەرکەوتن ھاویەمانیان نەبوو لە قۆناغەکانی ژیانیاندا سەرباری ئەوێ کە هەندیک جار سەرکەوتنی کاتیان بەدەست ھێناوە، ئەمەش ئەگەریتەووە بۆ ئەوێ کە ئەوان جوێرکی دیکەن لە مرۆڤ.

موسا ئایینی جولەکەێ ھینا بۆ گەلێکی دیاری کراو لە نۆخێکی دیاری کراودا، لەناو ئەو ئاینەدا کۆمەلێک یرۆ بۆچون ھەبە کە گەورەترین کاریگەری ھەبۆ لەسەر جولەکە بە درێژایی میژو. گەلەکەێ موسا لە میسەر نامۆ بون، فیرەوون ئەبچەوساندنەو، لە لایەن میسەرپیەکانەووە دورخراوە بون و بەسوک سەیر ئەکران، جولەکەکان راھاتبون بە چەوساندنەووە و زەلێلی، ھەر بۆیە پێویست بو کە ھەست بە خۆیان بکەن و بگەرێنرێنەووە بۆ ناستی مرۆڤایەتی، ھەر بۆیە پێغەمبەرەکان پێی وەتن کە ئەوان ھەلبژێرداون تا ئەو ئەمانە ھەلگرن کە پێیان سپێردراو، تا مەمانەیان بگەریتەووە بۆ خۆیان و ھەستیان بەرز بێتەووە بۆ ناستی ھەستی مرۆڤایەتی، ئەوان بۆ ئەو ئەرکە ھەلبژێردان بەلام بۆ ئەو کارە نەشیاوبون ھەربۆیە لە لایەن خوا و مرۆڤەووە کەوتنە پەر سەتم. ئەمەش لە ناخیاندا کینەبەکی قوڵی چاند کە ئەو لە وای ئەووە بۆیان ماہەرە و وایکرد کە ئەستەم بێت دەرکردنی ئەو ھەستە لە دنیان و گێرانەووەیان بۆ ئاو مرۆڤایەتی. پیاووە ئاینەیکانیان ئەم ھەلەیان قواستەووە و ئەمەش پێگەبەێ تایبەتی پێ بەخشین ھەر بۆیە ھەستان بە شیواندنی ئاین ئەووەش کە ھاوکاری کردن ئەووە بو کە ئاینی جولەکە کۆنترین ئاینی ئاسمانییە، ئەو کۆنییە ھاوکاری کردن تا گۆزانی زۆر لەو ئاینەدا بکەن و لە پێی لابدەن و لە

ھەمان كاتدا ھەستى خۇ بە گەرە زانى و دەسەلات و كىنە و ھەزى تۆلە سەندنەو تىيائندا گەشەى كرد .

بەم شىنەو مېژويان ئاويىتەى پلاندانانى تاران كارانە و نەينى تەوارەتى بو . پىنگەيان بە خۇيان ئەدا پىنگە گەلىك بگرنە بەر كە بەدەر بىت لە سەرۋشتى مۇزفایەتى بە پالپىشتى فەتۋاى حاخامەكانيان و ھەمىشەش دەرەنجامەكانيان شكست و سەر شۆپى بو . ھەمىشە دۋاى شكست وىرانى و ئاوارەبون و دواتر پلان و كار و دوبارە شكست و سەر شۆپى و ... ھەر ھەولپىكىش كە بىدەن بۇ دەس گرتن بەسەر قودس، بەدۋايدا لىدانىكى قورس و ئاوارەبونىكى نوئى دىت . پەنگە ھەر ئەم تىببىنىيە بىت كە واى لە دىگۈل كرد پىشپىنى ئەو بەكات و بلىت كە دوبارە لە جىھاندا دابەش دەبنەو .

موسا لە سانى ۱۴۵۱ پىش زابىن كۆچى دۋاىيى كرد و نەچۈە ناو ئۆرشەلىمەرە، شائۇل و داود كە لە سانى ۹۵۰ پ ز كۆچى دۋاىيان كرد سەرۇكايەتپان ئەكردن، لەو كاتەدا دابەش و دژ بە يەك بون، سەربارى ئەوەى كە چۈنە ناو ئۆرشەلىمەرە بەلام ۋلاتىكى سەربەخۇيان نەبو لە فەلەستىن .
لە سانى ۷۲۲ پ ز سەرچوقى گرىكى دەستى گرت بەسەر سامەرا كە پايتەخى يەككە لە شانشىنەكان بولەو كاتەدا .

لە سانى ۵۸۶ پ ز بەختنەسپ دەستى گرت بەسەر شانشىنى يەھزا و دەستى گرت بە سەر پايتەختەكەى كە قودس بو و پەيكەرى سلېمانى تىكدا و خەلكەكەى بە دىل گرت و بردنى بۇ يابل و ھەققا ھەزارى لى كوشتن . لە سانى ۱۶۰ پ ز كەوتنە ژىر دەسەلاتى پۇمانەكان .

لە سانى ۷۰ ز تىتسى پۇمانى شۆپشىكى لەناو برد كە ئەوان پىيى ھەئسابون و قودس لەو سەرۋ بەندەدا وىران كرا و پىش بىبىنىيەكەى مەسىح ھاتە دى .

لە سانى ۱۳۵ ز ھەولپان دا دەولەتتەك دروست بەكەن و بۇ ئەو كارە ھەستان بە كوشتارى مەسىحىيەكان لە قودس، لە ۋەلامدا پۇمانەكان تىكپان شكاندن و

نزیک به ملیوئیکیان لی له ناو بردنن و نهرهش که لییان مایه ره به ناو ولاتدا بلاو بونه وه.

له سه دهی چوارم ههولیان دا پهیکه ره که دروست بکن به لام به زهمین له رزه یه که به سهر دروست که ره کانی دا پوخا.

له سه دهی شه شه م کوبونه وه و که سینکیان له سامرییه کان کره شای خویان و دوباره ههستان به کوشتنی مه سیحه کان، به لام نم جاره جوستنیانوس تیکی شکاندن.

له سه دهی تاکانی سه دهی هه وه تم ههولیان دا پشتیوانی له فارسه کان بکن له کوشتاری مه سیحه کان له فهله ستین له ریگی دروست کردنی حکومه تیک بویان له وی به لام شکستیان هیئا و پهرش و بلاویان به رده وام بو له تهواری جیهاندا.

نهو ولاتانهش که تیایدا پهرش و بلاو بیونه وه حالیان لهو حالی که له فهله ستین هه یان بو باشتر نه بو، خراپه یان هه بو بۆ تهواری نهو گه لانهی که له گه لیاندا ژیاون. هه ره نه وندهی که هه ستیان به به میزی خویان کردروه ههولیان داوه نهو دهسته بچن که چاکه ی له گه ل کردون، بویه هه ره تهریک و دورخراوه بون و به سوک سهیریان کراوه و کار گه یشتوته نه وهی که نه رکراون له ناو براون.

به دریزی میژویان ته نا توانیویانه هه ندیک له سه رکرده کان بجه له تینن، رهنگه بۆ ماوه یه که توانییتیان نهو کاره بکن به لام زۆر به رده وام نه بون. بانگه شه شیان بۆ ناشتی نه یه توانیوه که س بجه له تینیت.

مه سیح د خ پییان نه نیت:

"نه ی نه وهی ماره کان، چون نه توانن باس له ناشتی بکن له کاتیکدا نیوه خوتان خراپن؟"

جورج واشنتون سه رۆکی ولاته یه که گرتوه کانی نه مه ریکا پییان نه نیت:

"جىڭەي داخە كە دەولەتلىك نەيتوانىيە خاكەكەي خۇي لەو مىش ومەگەزە پاك بىكاتەرە سەربارى شەوى كە زانىويەتى كە چىن. جولهكەكان دوزمنى خوشبەختى نەمەرىكا و تىكدرەي ئەو خۇشگوزمەرائىنە كە ھەيەتى".

كىش نەزائىت؟ رەنگە ئەگەر كەنەدىش لەسەر دەسەلات بەردەوام بوايە ھەمان قەسەي بىكردايە بگرە رەنگە جولهكەش بەرەيان زانىببايە بۇيە ھەستان بە كوشتىنى بەر لەوى كە بىتتە قەسە. بەلام ئايا ئەببەخشران لە لايەن گەلى نەمەرىكارە؟

بەلام ماسۆنىيەت كە زايۇنىم پىيى وايە كە دەستى گرتوۋە بەسەردا، ئايا راستە كە ئەندامەكانيان داردەستى بەدەست جولهكەو؟ ئىمە پىمان وانى، بۇنومەنە لە ولاتى ئىمەدا ماسۆنى زۆرە بەلام تەنھا ئاۋەكانيان بىستوۋە. بازىرگان ھەن كەتەنھا لە پىناۋ پارە پەيوەست بون و كەسانى گىلىش ھەن تەنھا لە پىناۋ ئاشتىدا پەيوەست بون، ھەمو ئەوانەش كاتىك كە راستى ئەزانن ئەببە دوزمنى سەرسەختى زايۇنىزەم لەبەر ئەوى زىاد لە ھەر كەسىكى دىكە ھەلخەلەتاون.

كۆمۇنىزىمىش لە سەردەمى خروشۇفەرە ھەول ئەدات كە خۇي پزگار بىكات لە دەسەلاتى جولهكە. ئەو كىشەنەش كەلەم دوايىنەدا دروست بون لە دژى يەكىتى سۆقىت لە ولاتەكانى ئەوروپاي پۇژھەلات سەرچەمان دروست كراوى جولهكەن. لەولاتانى ئىمە كۆمۇنىست گەلىكى زۆر ھەن كە داد پەروەرىيە گەر پىمان وايت پەيوەندىيان بە دەردە نىيە، زۆرىش لەو كەسانە لە كۆمۇنىزەم ھىچ تى ناگەن تەنھا ئەو نەبىت كە ئەيان خاتە ژيانىكى بەھەشت ناساۋە.

ئىمە كاتىك كە ئەم كىتتە بلۇ ئەكەينەۋە تەنھا لە پىناۋ رۇشتىر كەردنى خوينەرى عەرەبە، ئەمانەۋىت لەرە تى بگات كە جولهكە گەلىكى پىلانگىرن، لە پىناۋ گەيشتن بە ئامانجەكانيان ئاشرىنترىن رىنگە بەكار ئەھىنن.. بەلام ئىمە ئەمانەۋىت ئەودش بزانىت كە زايۇنىزەم شتىك نىيە كە نەتوانىن خۇمان پزگار بىكەين لە دەستيان، وەك خۇيان ئەلەين "گەلى ھەلباردەي خوا"، بەلام رىكخستى بى سەردوبەردىي قىبول ناكات، زانستىش گىلى قىبول ناكات، ئىمانىش لەگەل

بی نیمانئ نایه ته وه، کاریش بهرامبهر نییه ته نها به نییه ت هینان، هاوکاریش بهرامبهر نییه به دوبه ره کی.

داگیر کردنی قودس له لایه ن جوله کوه ناماژیه بؤ ویرانکارییه کی نوئ و کوتایی هینانی یه کجاره کی به گالته چاری "گه ل ه ل بژارده خوا"، نه مهش نه بیت پانهری کی به هیز بیت بؤ کاری شیلگیرانه بؤ پیکخته وه و گیرانه وه ی کاره نادرسته کان له فه لسته ن بؤسه ر پیره وه ی سروشقی خویان له بهر نه وه ی نیستاش سه رکه وتن له ناسمانه وه دانابه زیت و له ناخی زه ویشه وه هه لناقولیت، به لکو له لایه ن ده ستانی کهسانی دلسؤزه وه دروست نه کریت، نه مهش سونه تی خواجه بؤ بنده کانی و هیچ جیگره وه به کیش نیه بؤ نه ر سونه ته.

Pawns in the game

وليام گای کار

له ۱۸۹۵/۶/۲ له بریتانیا له دایک بو. نوسر، لیکوال، ماموستای زانکو و شاهزله تهورات و شوینه واره کوته کان. خویندنی له لوسکوتلندا ته اوو کردووه. مایه یهک له فلهستین ژباوه و وانهی له زانکوئی عبری و توتوه له قودس. سردانی ناوچه جیاوازه کانی روژه لاتی ناوه راستی کردووه. نوسر له هیزی دهریایی بریتانیا، له وهزاره تی راگه یاندن و ههوالگری دا کاری کردووه. ههردو زمانی عه ربی و عبری زانیوه. له سالی ۱۹۵۲ کتیبی دزینی نه ته وه یهک بلاو نه کاته وه. گرنگ ترین لیکوالینه وهی له سهر هه لکیر ساندنی سن جهنگی جیهانی بو و (WW3) له کتیبه که ی بهرد گه لیکمی سهر تمخته ی شه تره نیج به تیروته سه لی باسی لیوه کردووه. ۱۹۵۹/۱۰/۲ له توتاریو کوچی دوا یی کردووه.

تهنها له سالی ۱۹۵۰ دا توانیم پهی بهو نه نیبه بهرم کاتیک که زانیم نو شهر و شورانه ی ژایانمان ژیروژور نه کات و نهو بیسه ره وه به ره یهش که به بی هؤ زاله به سهر ژایانماندا هیچ نیه جگه له پلاتینکی نه هریسه نانه ی به رده وام، رهنگه نهو پیلانه لهو به شعی گهردون دهستی پیکردینت کاتیک که نه هریمنه رته ی کرده وه که وشعی خوا له سهر وهمو شتیکه وه بیت. له بهه شته وه بو سه رزه وی. نهو راستی و به لگه حاشا هه لنه گره به رته وازانه ی که به ده ستم هینان له سه رتاسه ری جیهاندا پچر پچرن بون و ریک نه ده مخران نه مهش به رده وام بو تا گه یشته نهو راستییه و تیگه یستم که زانیا ریمان له سهر بونه وه ریک نیه که له گوشت و خوین دروست کراییت، به لکو له گه ل هیزی روچی و نهو بیرانه دایه که له تاریکیدا کار نه کات و زاله به سهر ژورینه ی نهو که سانه ی که بوستی گرنگیان به ده سته وه یه له جیهاندا. هیچ ههست به شهرم ناکه م کاتیک که دان به ودا ده نیتم که نه وه کتیبه پیروژه کان بو که ریگه یان پیشان دام تا بگه مه وه لایمی پر سباره کانی پشوم.